GLOBAL AND NATIONAL TRENDS IN LIFE SCIENCES

COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS

Nizhyn - 2022

Міністерство освіти і науки України / Ministry of Education and Science of Ukraine
Національний університет біоресурсів і природокористування України / National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Бидгощський університет економіки (Польща) / University of Economy in Bydgoszcz (Poland)
Познанський університет економіки та бізнесу (Польща) / Poznan University of Economics and Business (Poland)
Туран-Астана Університет (Республіка Казахстан) / Turan-Astana University (The Republic of Kazakhstan)
Індустріальний інженерно-економічний коледж (Республіка Казахстан) / Industrial College of Engineering and Economics (The Republic of Kazakhstan)
Національний університет «Чернігівська політехніка» Chernihiv Polytechnic National University (Ukraine)
Донецький національний університет імені Василя Стуса / Vasyl' Stus Donetsk National University (Ukraine)
Уманський національний університет садівництва / Uman National University of Horticulture (Ukraine)
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут» / SS NULES Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute» (Ukraine)
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут» / SS NULES Ukraine «Nizhyn Agrotechnical Institute» (Ukraine)
Факультет агротехнологій та економіки / Faculty of Agrotechnology and Economics»

ГЛОБАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ГАЛУЗІ НАУК ПРО ЖИТТЯ

(ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ)

GLOBAL AND NATIONAL TRENDS IN LIFE SCIENCES

(COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS)

м. Ніжин – 2022

УДК 339.9:51/59(100+477)
Г58

Рекомендовано до друку вченою радою
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»
(Протокол № 8 від 18.05.2022 року)

Редакційна колегія:
к.пед.н., доцент В.С. Лукач (голова); к.т.н. І.О. Демчук; к.е.н. Г.М. Македон; к.е.н. І.В. Дворник; д.і.н., доцент О.С. Сидорович; к.б.н., доцент А.В. Семеніхін; к.е.н., доцент Н.Г. Царук; к.с.-г. н. І.Д. Брюхачова; А.І. Михайленко

Г58 Глобальні та національні тенденції у галузі наук про життя: збірник наукових праць. Ніжин: НДУ Гоголя, 2022. С. 270.
ISBN 978-617-527-258-9

У збірнику розміщено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Глобальні та національні тенденції у галузі наук про життя», що відбулася 12 травня 2022 року на базі ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут». Збірник охоплює результати наукових досліджень, проведених науковопедагогічними працівниками, науковими співробітниками, аспіратнтами та студентами.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, галузевої термінології, імен власних та інших відомостей.

ISBN 978-617-527-258-9

© ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»
© автори тез

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 1 / DISCUSSION PANEL 1

Загострення проблеми продовольчої безпеки у світі. Роль сільського господарства у вирішенні глобальних проблем людства

Global Issues: Food Security. The importance of agriculture in solving global problems of mankind

Xihuan Zhang
PhD student
Henan Institute of Science and Technology,
Xinxiang
China
Sumy National Agrarian University
Sumy
Ukraine
Elina Zakharchenko
PhD(Agricultural Sciences), Associate Professor
Sumy National Agrarian University
Sumy
Ukraine
Dafu Wu
PhD, Professor
Henan Institute of Science and Technology,
Xinxiang
China

MECHANISM OF IMPROVING QUALITY AND EFFICIENCY OF BIOGAS SLURRY IN PROMOTING CROP GROWTH

Intensive agriculture leads to serious depletion of non-renewable resources. How to rationally use natural resources and develop agricultural production in a sustainable and stable manner is extremely urgent. Biogas slurry is of livestock and poultry excrement, crop straw and other organic matter in anaerobic fermentation liquid residue, contains abundant mineral elements, vitamins, protease and amino acids and other nutrients, high nutrient availability, and can be quickly absorbed by crops used biogas slurry with a complete range of nitrogen, phosphorus and potassium, provide rich nutrients for crops, marsh fertilizer after strict anaerobic fermentation, It has killed all kinds of plant pathogens, eggs and pathogenic bacteria, and is a high-quality, green and safe organic liquid fertilizer(Zirkler, D.et al., 2014; Galvez, A. et al., 2012; Carlson B. , 1999; Svensson, K. et al., 2004), which has good utilization value in improving crop yield and agricultural product quality(Abubaker, J. et al., 2014). Biogas slurry not only has the characteristics of fertility, but also has the function of disease prevention and bacteriosis. Studies have shown that biogas slurry has obvious inhibition on some plant pathogens, so it is an ideal substitute for chemical pesticides.

Application of biogas slurry can effectively increase the content of organic matter and various nutrients in the surface soil, especially the content of available nutrients. Long-term application of biogas slurry can effectively improve soil fertility and promote plant growth(Du, Z. et al., 2016; Zheng, X. et al., 2015). With the increase of biogas slurry dosage, crop yield basically showed an increasing trend (Garg, R. et al.,2005; Parvathy, S. et al.,2009).

Biogas slurry is a kind of high quality organic fertilizer, rich in organic matter and nutrients, not only can maintain the quality of agricultural products, but also can

significantly improve the physical and chemical properties of soil. Biogas slurry in a large number of organisms to decomposition of organic matter, soil produce polysaccharide gum, fat and wax material cementation effect, to improve soil aggregate structure, so as to reduce the soil bulk density, increase total porosity, increase the soil saturated hydraulic conductivity, etc., thus giving biogas slurry can improve soil physical structure, improve the growth environment of crops so as to achieve the aim of production.

Biogas slurry rich in polysaccharides and humic acids, which are weak acid functional groups, can not only reduce the pH value of alkaline soil, but also improve the buffer performance of soil to pH changes. With the increase of biogas slurry ratio and irrigation amount, the amount of polysaccharides and humic acids increases, and the ability of neutralizing soil pH value becomes stronger.

Biogas slurry is rich in organic carbon and nutrient elements (especially available nitrogen and NH4+), which have a significant impact on crop yield and nitrogen use efficiency and promote soil C/N mineralization(Abubaker, J. et al.,2012; Sieling, K. et al.,2013). Soil organic matter is the core material for the formation and stabilization of soil structure, and it can aggregate soil particles into water-stable aggregates, thus improving the soil environment(Lado, M. et al., 2004). Biogas slurry irrigation can increase soil organic matter content, make soil have higher fertility and buffering, adapt to the needs of crop growth, improve crop yield and quality.

Soil microbial flora is widely distributed, large in number and diverse, and is the most active part of soil organisms. It can not only promote the growth of crops, but also enhance the ability of crops to absorb nutrients in soil, which is of great significance to maintain the balance of soil ecosystem. Biogas slurry is a kind of comprehensive nutrient, slow speed and high quality organic fertilizer, fertilizer effect of application of biogas slurry for microbial growth provides a rich source of carbon and energy, to improve the crop root zone soil environment, loose soil, is conducive to microbial growth, and can adjust the microbial quantity, population distribution, promote the improvement of soil enzyme activity, stimulate the mineralization of organic matter decomposition, soil central plains It promotes the release of more nutrient elements from soil and provides necessary basic conditions for crop yield and high yield(Islam, M. et al., 2010).

Long-term anaerobic fermentation environment makes a large number of bacteria, eggs and weed seeds suffocate to death, so as a residue of anaerobic fermentation, biogas slurry, which significantly reduces the content of eggs, is a clean high-quality fertilizer and soil improver. Biogas slurry is rich in protein, amino acid, carbohydrate, humic acid, vitamin, etc, is a good crop growth promoters, can strengthen crops to drought, freezing and other abiotic stress, at the same time, contains a large number of antibiotics and vitamins can effectively restrain and kill plant pathogens and pests, enhance the adversity resistance to plant diseases and insect pests and other organisms, reduce the occurrence of plant diseases and insect pests, Thus, pesticides can be applied less or no(Pal, M. 2007).

Biogas slurry is rich in nutrients and is a pollution-free long-term fertilizer for crops. After application, it can improve the soil environment and soil structure, promote crop growth, enhance crop resistance, reduce the occurrence of pests and diseases, and improve quality and efficiency, which is conducive to the sustainable development of agriculture.

References:

1. Zirkler, D., Peters, A.,& Kaupenjohann, M. (2014). Elemental composition of biogas residues: Variability and alteration during anaerobic digestion. Biomass and Bioenergy, 67, 89-98. doi: 10.1016/j.biombioe.2014.04.021

2. Galvez, A., Sinicco, T., Cayuela, M., Mingorance, M., Fornasier, F., & Mondini, C. (2012). Short term effects of bioenergy by-products on soil C and N dynamics, nutrient availability and biochemical properties. Agriculture, Ecosystems & Environment, 160, 3-14. doi: 10.1016/j.agee.2011.06.015

3. Carlson B. (1999). The Linköping biogas project—waste to fuel. In: Anaerobic Digestion Conference, Galway, 4–5

4. Svensson, K., Odlare, M., & Pell, M. (2004). The fertilizing effect of compost and biogas residues from source separated household waste. The Journal of Agricultural Science, 142(4), 461-467. doi: 10.1017/s0021859604004514

5. Abubaker, J., Risberg, K., & Pell, M. (2012). Biogas residues as fertilisers-effects on wheat growth and soil microbial activities. Applied Energy, 99, 126-134.doi:10.1016/ j.apenergy.2012.04.050

6. Du, Z., Chen, X., Qi, X., Li, Z., Nan, J., & Deng, J. (2016). The effects of biochar and hoggery biogas slurry on fluvo-aquic soil physical and hydraulic properties: a field study of four consecutive wheat–maize rotations. Journal of Soils and Sediments, 16(8), 2050-2058. doi: 10.1007/s11368-016-1402-9

7. Zheng, X., Fan, J., Cui, J., Wang, Y., Zhou, J., Ye, M., & Sun, M. (2015). Effects of biogas slurry application on peanut yield, soil nutrients, carbon storage, and microbial activity in an Ultisol soil in southern China. Journal of Soils and Sediments, 16(2), 449 -460. doi: 10.1007/s11368-015-1254-8

8. Garg, R., Pathak, H., Das, D., & Tomar, R. (2005). Use of Flyash and Biogas Slurry for Improving Wheat Yield and Physical Properties of Soil. Environmental Monitoring and Assessment, 107(1-3), 1-9. doi: 10.1007/s10661-005-2021-x

9. Parvathy, S., & Vaishnavy, S. S. (2009). Effect of biogas slurry on growth and biomass production of Sorghum vulgare and Oryza sativa. Journal of Ecobiology, 24(4), 335-338.

10. Sieling, K., Herrmann, A., Wienforth, B., Taube, F., Ohl, S., Hartung, E., & Kage, H. (2013). Biogas cropping systems: Short term response of yield performance and N use efficiency to biogas residue application. European Journal of Agronomy, 47, 44-54. doi: 10.1016/j.eja.2013.01.002

11. Lado, M., Paz, A., & Ben-Hur, M. (2004). Organic Matter and Aggregate Size Interactions in Infiltration, Seal Formation, and Soil Loss. Soil Science Society of America Journal, 68(3), 935-942. doi: 10.2136/sssaj2004.9350

12. Islam, M., Rahman, S., Rahman, M., OH, D., & RA, C. (2010). The effects of biogas slurry on the production and quality of maize fodder. Turkish Journal of Agriculture and Forestry, 34(1), 91-99. doi:10.3906/tar-0902-44

13. Pal, M. (2007). Agriculture in Gloria Land. Novartis Foundation Symposia, 158-167. doi: 10.1002/9780470514474.ch10

Горач Ольга
д.т.н., доцент
Херсонського державного аграрно-економічного університету

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИРОБНИЦТВА БЕЗГЛЮТЕНОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ЇЇ АСОРТИМЕНТ

Повноцінне і збалансоване харчування населення України є одним із найважливіших чинників, що визначає здоров'я нації. Здоров’я нації – це показник цивілізованості держави, що відображає рівень її соціально-економічного розвитку, головний критерій доцільності та ефективності всіх сфер діяльності людини. Наразі в Україні тенденція погіршення здоров’я населення набула загрозливого рівня. Це зумовлено багатьма чинниками пов’язаних у тому числі з погіршенням екологічної ситуації та споживання харчової продукції сумнівної якості. У зв’язку з цим проблема вивчення механізмів здоров’я та шляхів його збереження є надзвичайно актуальною. Розуміння суті здоров’я з

позицій фізичного, психологічного, соціального й духовного благополуччя дозволить виявити філософські, культурологічні, медико-біологічні й психолого-педагогічні аспекти його формування. Значимість цих чинників підтверджується пріоритетним напрямом державної політики [1].

Одним із способів реалізації державної політики в галузі здорового харчування населення України є розробка високоефективних технологій у переробних галузях АПК, пошук нових вітчизняних сировинних джерел та створення продуктів харчування нового покоління, збагачених ессенціальними мікронутрієнтами. Відповідно до тенденцій зростає кількість алергічних захворювань викликана не засвоюваністю певних харчових сполук, зокрема глютену. Окрім людей страждаючих на целіакію та глютенозалежні захворювання, непереносимість глютену часто супроводжується іншими захворюваннями такими як Синдром Тернера, цукровий діабет 1 типу, аутоімунні захворювання щитовидної залози та печінки, невизначене підвищення рівня амінотрансфераз, дефіцит імуноглобуліну А (lgA), синдром Дауна. На основі вищевикладеного, можна зробити висновок, що обмеження споживання безглютенової продукції це життєва необхідність хворих на целіакію, алергію або неалергічну чутливість до глютену. Таких людей від 1 до 7 % населення в усьому світі і в майбутньому їх кількусть буде зростати.

У зв'язку з вищевикладеним, особливої актуальності набуває питання виробництва безглютенової продукції функціонального призначення з використанням вітчизняної, щорічно відновлюваної сировини.

Причиною виникнення загрози від споживання глютену пов'язано з вживанням пшениці з високим вмістом глютену, селекціонованої у XX столітті. До зернових культур, в яких міститься найбільша кількість глютену відносяться такі як пшениця, жито, ячмінь та продукти, що їх містять у своєму складі.

Статистичні дані свідчать, що на сьогоднішній день 40% безглютенової продукції, споживають європейці. Найбільший попит безглютенова продукція має в Північній та Південній Америці і з кожним роком виробництво та споживання має тенденцію до зростання. На рис. 1.2 наведено розподіл попиту споживачів в світі на безглютенової продукції [2].

Рис. 1.2 Діаграма виробництва безглютенової продукції в світі, %

На сьогоднішній день, відомі результати проведених досліджень компанії Pro-Consulting, яка провела дослідження світового ринку глютену і продуктів переробки пшениці. У дослідженні розглядалися питання виробництва і

зовнішньої торгівлі глютеном між різними країнами. Також були проведені дослідження з виробництва таких продуктів переробки пшениці, як крохмаль, глюкоза і глюкозно-фруктозні сиропи, лізин, лимонна кислота. Додатково досліджувалася перспектива виробництва безглютенових продуктів в Україні [3].

Світовий досвід виробництва безглютенових продуктів свідчить, що промисловий випуск безлютенових продуктів здійснюють такі фірми, як Dr. Shar (Італія), Glutano (Німеччина), Finax (Швеція), Moilas, Valio (Фінляндія) та ін. Вони пропонують досить широкий вибір продуктів для харчування хворих на целіакію – хліб, макаронні вироби, печиво, основи для піци, суміші для випічки та ін. Такі продукти запатентовані, їх відрізняє наявність на упаковці маркування «gluten-free».

На сьогоднішній день в Україні кількість виробників, які займаються виробництвом безглютенової продукції має тенденцію до зростання. На вітчизняному ринку можна зустріти продукцію, з надписом «Gluten free» - «вільний від глютену». Крім того, для виробників розроблено та діє з 2017 р. знак якості «Перекреслений колосок», який свідчить, що виробник дотримується всіх європейських стандартів для виготовлення безглютенової продукції та перевіряється за усіма правилами і проходить контроль на виробництві. В Україні існує дев'ять компаній, які мають ліцензоване європейське маркування. На рис. 1.3 зображено знак якості «Перекреслений колосок» на безглютенову продукцію.

Рис. 1.3 Знак якості «Перекреслений колосок»

Крім того, в Україні існує «Українська спілка целіакії», заснована в 2007р., яка займається діагностикою споживачів з непереносимістю глютену та дозволяє визначити чи шкодить їм глютен, чи треба їм обстежуватися. «Українська спілка целіакії» офіційний член асоціації європейських спілок целіакії (AOECS) і правовласник торгової марки «Перекреслений колосок» (Crossed Grain TM), що гарантує якість та безпеку продукції без глютену на міжнародному рівні [4].

На основі вищевикладеного, можна зробити висновок, про необхідність забезпечення хворих на целіакію якісними та недорогими спеціалізованими продуктами вітчизняного виробництва на основі розробки новітніх прогресивних технологій та рецептур безглютенового виробництва хлібобулочних виробів з використання щорічно відновлюваної сировини є актуальним завданням сьогодення. Крім того, впровадження у вітчизняне

виробництво інноваційних технологій з використанням рослинної вітчизняної сировини функціонального призначення для кафе, ресторанів та інших закладів громадського харчування є актуальним завданням у зв'язку з розвитком туристичного бізнесу.

Список літературних джерел:

1. Горач О.О., Михалик К.В., Гусар А.О. Аналіз виробництва безглютенової продукції функціонального призначення на основі використання вітчизняної сировини. *Таврійський науковий вісник.* 2021. №6. С. 94-100. http://dspace.ksau.kherson.ua/handle/123456789/7867

2. Ринок безглютенових продуктів: великий потенціал поки ще сплячої потреби: веб-сайт. URL: https://agravery.com/uk/posts/show/rinok-bezglutenovih-produktiv-velikij-potencial-poki-se-splacoi-potrebi

3. Дробот В.І., Грищенко А.М. Технологічні аспекти використання борошна круп'яних культур у технології безглютенового хліба. *Обладнання та технології харчових виробництв.* 2013. Вип. 30. С. 52-58.

4. Горач О.О., Михалик К.В., Гусар А.О. Нові тенденції та особливості виробництва піци в сучасних умовах / *Технічне забезпечення інноваційних технологій в агропромисловому комплексі :* Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції. Мелітополь: ТДАТУ, 2021. С. 303-306.

Іванько Анатолій
д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту та аграрної економіки
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»
Заслужений працівник сільського господарства України

ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ТА ВПЛИВ НА НЕЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Захищеність життєвих інтересів громадянина, зокрема, безперешкодний доступ до продуктів харчування є гарантованим пріоритетом будь-якої країни світу. Україна, як і інші цивілізовані держави світу, на своєму національному рівні створює всі умови для забезпечення продовольчої безпеки, яка означає такий стан економіки країни, за якого будь-яка особа держави має фізичний та економічний доступ до достатньої кількості продуктів харчування належної якості для забезпечення повноцінного життя [1].

Будучи частиною економічної безпеки (поряд із макроекономічною, виробничою, демографічною, енергетичною, зовнішньоекономічною, інвестиційно-інноваційною, соціальною й фінансовою), вона є важливим пріоритетом державної політики, а гарантування продовольчої безпеки є однією із стратегічних цілей, на досягнення якої спрямована державна аграрна політика України [2].

Однією з найгостріших проблем, яку не здатні вирішити навіть колосальні досягнення сучасного науково-технічного й інноваційного розвитку є глобальна продовольча безпека. Вона виявляється як у значному дефіциті продуктів харчування в найбідніших країнах світу, так і в значному браку коштів у певної частини населення на купівлю харчів, незбалансованому раціоні харчування, невідповідності білкового споживання пороговим нормативним значенням, незбалансованості споживання білкових та енергетичних продуктів, браку споживання тваринних білків, недостатньому доступі до чистої питної води, поширенні неякісного харчування тощо. Питання глобальної продовольчої

безпеки вирішувалося останніми десятиліттями через розширення міжнародних торгівельних зв'язків на основі використання переваг світового поділу праці та конкурентних переваг країни в цьому процесі.

На жаль, для росії забезпечення глобальної продовольчої безпеки виявилося неактуальною задачею. Якщо до початку війни росії проти України вирішення проблеми відповідності фактичного рівня споживання населенням продуктів харчування раціональним нормам забезпечувалося в основному шляхом підвищення рівня його платоспроможного попиту, то нині вона переходить у сферу безпосереднього виробництва продовольчої продукції. При цьому, війна актуалізує дане питання як для країн світу, так і для України, яка завдяки традиційно потужному продовольчому експорту, тривалий час позиціонується як один з найбільших гарантів світової продовольчої безпеки. Підтвердженням цього є роль нашої держави, що особливо проявилася з початком пандемії COVID-19, коли порушилися глобальні ланцюжки постачання товарів. Україна продовжила виконувати свої зобов'язання та істотно сприяла продовольчій безпеці своїх партнерів на Близькому Сході, в Європі, Південно-Східній Азії та Північній Африці. Входження до Комітету з Всесвітньої продовольчої безпеки ООН надає нашій країні додаткові можливості впливу на глобальну продовольчу політику [3].

Україна стабільно входить до п'ятірки провідних світових експортерів зернових і зернобобових. За результатами 2019-2020 маркетингового року Україна посіла перше місце у світі з експорту соняшникової олії, друге – з експорту ячменю, увійшла до четвірки найбільших експортерів кукурудзи та п'ятірки найбільших експортерів пшениці. За результатами 2020/2021 маркетингового року експорт зернових і зернобобових та продуктів їх переробки склав 44,9 млн т. Зокрема, експортовано 16,6 млн тон пшениці, 4,2 млн т ячменю, 18,4 тис. т жита, 23,1 млн т кукурудзи, а також 126,9 тис. т борошна. Зокрема, у 2021 році внесок України у світовий продовольчий ринок був еквівалентним забезпеченню харчуванням близько 400 млн осіб не беручи до уваги населення країни [4].

Через блокуванням росією українських портів на Чорному та Азовському морях і значного зниження експорту вітчизняної аграрної продукції, у світі вже відчувається початок продовольчої кризи. Можна стверджувати, що без української пшениці, кукурудзи, рослинної олії та інших товарів це завершиться не просто фізичною нестачею їжі в багатьох країнах Африки, Азії, але й політичною нестабільністю. А можливо, новою міграційною кризою.

Міністерство сільського господарства США (USDA) знизило прогноз експорту української кукурудзи у 2021/2022 маркетинговому році (МР, липень-червень) одразу на 6 млн т (або 18 %) порівняно з лютим 2022 року – з 33,5 млн т до 27,5 млн т, хоча прогноз врожаю цієї культури наразі зменшено лише на 0,1 млн т – з 42 млн т до 41,9 млн т. Погіршився також і прогноз експорту пшениці з України в 2021/2022 МР на 16,7% (або 4 млн т) порівняно з лютневим прогнозом – з 24 млн т до 20 млн т. При цьому прогноз її врожаю збережено на лютневому

рівні – 33 млн т. Прогноз загального світового експорту пшениці в 2021/2022 МР скорочено на 3,6 млн т – до 203,1 млн т за рахунок скорочення експорту з України та росії, що буде частково компенсовано зростанням постачання з Австралії та Індії. Також очікується скорочення експорту пшениці з країни-агресора РФ у 2021/2022 МР на 3 млн т – з 35 млн т до 32 млн т [5]. Такі оцінки наслідків збройного вторгнення росії до України оприлюднені у березневому звіті USDA.

Забути можна буде і про російський продовольчий експорт. Застосовані до росії санкції унеможливлюють укладання нею зовнішньоекономічних контрактів, тож невдовзі без її зернових залишаться як мінімум 123 країни світу. Те, що нападом на Україну росія нашкодила сама собі, здається справедливим, але водночас агресор ставить під загрозу продовольчу безпеку усього світу: сукупний обсяг експорту зернових двох країн складає близько 29 % світового ринку, і війна не дозволить його забезпечити. При нестабільності світових кліматичних умов, важко спрогнозувати рівень врожаю в країнах-партнерах, які мають також значну частку на ринку продовольства та не зможуть повністю замістити український ринок [6].

Невизначена політична ситуація вже зараз негативно впливає на ринок сільськогосподарської продукції. Так, за інформацією Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН ФАО світові ціни на продовольство у березні 2022 р. сягнули історичного максимуму – 159,3 пункту, що на 17,9 пункти (на 12,6 %) перевищило його лютневе значення і досягло найвищого рівня за весь час спостережень (з 1990 р.). Зазначене зростання було зумовлене рекордним підвищенням цін на олії, зернові та м’ясо, а також значним зростанням цін на цукор та молочну продукцію. Так, середнє значення індексу цін на зернові в березні зросло до 170,1 пункту, що на 24,9 пункти (на 17,1%) вище за лютневий показник, і також досягло максимально високого рівня з 1990 р. Світові ціни на пшеницю у березні зросли на 19,7 %, чому також сприяли побоювання щодо стану посівів у США. Ціни на кукурудзу зросли на 19,1% порівняно з рівнем лютого з огляду на очікуване значне скорочення експорту кукурудзи з України, яка є одним з найбільших експортерів, а також підвищення вартості енергоносіїв та виробничих ресурсів. Зафіксоване зростання пояснюється стрімким підвищенням світових цін на пшеницю та фуражні зернові, яке було пов’язане насамперед із викликаними військовими діями перебоями в експортних постачаннях з України та, меншою мірою, із РФ [7]. При цьому слід зазначити, що на пшеницю й кукурудзу припадає майже 30 % усіх калорій тобто всієї їжі (у різних її формах), що споживається у світі.

З урахуванням вищевикладеного можна зробити висновок, що питання продовольчої безпеки набувають критичного значення і кожна держава повинна вжити заходів відповідного реагування на ситуацію, що складається. Наприклад в Україні, щоб збалансувати внутрішню потребу в продуктах харчування, Уряд заборонив експорт до інших країн великої рогатої худоби, м’яса з неї та їстівних субпродуктів, жита, вівса, гречки, проса, цукру та солі. На експорт пшениці, кукурудзи та м’яса курей запроваджено автоматичні експортні ліцензії. Всі інші

види вітчизняної аграрної продукції можна вільно експортувати. Такі обмеження є законодавчими інструментами регулювання, які застосовуються в разі значного порушення рівноваги щодо певних товарів на внутрішньому ринку, що мають вагоме значення для життєдіяльності України. Таким чином, наша країна забезпечує себе продовольством під час війни. За умови повідомлення відповідного комітету Світової організації торгівлі про запровадження таких інструментів протягом 60 днів ці дії не суперечать нормам міжнародних зобов'язань в рамках угод Європейського союзу та СОТ.

Незважаючи на війну, в Україні проводиться посівна кампанія. За прогнозами експертів, з урахуванням перехідних залишків та за можливості засіяти хоча б 30 % площ, наша держава зможе забезпечити необхідну потребу у внутрішньому споживанні. З метою невідкладного використання всіх доступних сільськогосподарських угідь для проведення посівної кампанії, Верховна Рада України 24 березня 2022 року прийняла закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». Ним, зокрема, спрощується набуття прав користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану, що дозволить передати 20 тис. га земель комунальної власності, які були підготовлені для передачі в оренду на земельних торгах. Також буде створено передумови для ведення сільськогосподарського виробництва на 300–400 тис. га земель державної власності, які зараз перебувають у постійному користуванні державних підприємств Міністерства аграрної політики України та НААН України, закладів освіти тощо. Це дасть змогу одержати на цих землях близько 1,4 млн т урожаю зернових [9].

В той же час, можна прогнозувати, що глобальне подорожчання всіх складових сільськогосподарського виробництва (насіння, сільськогосподарської техніки, пально-мастильних матеріалів, мінеральних добрив тощо) навіть за потенційно високих реалізаційних цін на зерно приведе до зниження прибутковості сільськогосподарського виробництва з відповідними наслідками.

Отже, війна росії проти України буде загрожувати глобальній продовольчій безпеці та матиме негативні наслідки, яких не уникне жодна з країн світу. До таких наслідків можна віднести:

1) порушення цілісних ланцюгів постачання продукції аграрного сектора економіки (від первинного виробництва до реалізації продукції споживачеві), а також діяльності зі створення доданої вартості в ньому, пов'язаної із виробництвом, переробленням, розподілом, споживанням й утилізацією харчових продуктів;

2) зрив посівної кампанії в областях, де ведуться активні бойові дії і в яких вирощується більша частина пшениці (Харківська, Дніпропетровська, Херсонська, Одеська, Запорізька тощо) призведуть до зменшення обсягу виробництва й експорту зернових;

3) порушення технології вирощування сільськогосподарських культур через нестачу ресурсів (в першу чергу – паливно-мастильних матеріалів, які

аграрії передали на забезпечення військових дій), відсутність поставок засобів захисту рослин та добрив, насіннєвого матеріалу, проблеми з логістикою, подорожчання ресурсів, нестача працівників, відсутність фізичної можливості проводити весняно-польові роботи (наприклад через заміновані поля) сумарно призведуть до зменшення врожайності, якості та обсягів виробництва продукції, що може призвести до продовольчої кризи, особливо в країнах з низьким рівнем доходу, постачальником продовольства для яких є ринок України.

4) ускладнений експорт сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки через блокування портів України з боку країни-агресора (60 % продукції експортується з України морем) негативно вплине насамперед на продовольчу безпеку країн, які залежать від імпорту харчової продукції;

5) подальше підвищення світових цін на продовольство (згідно з прогнозом ФАО від 11.03.2022, через війну в Україні світові ціни на продукти харчування та корми можуть зрости на 20 %), що за даними ООН у 2022 р. може призвести у злидні, нужденність та голод 1,7 мільярда людей або понад одну п'яту частину людства [8];

6) глобальний стрибок інфляції, якою передусім можуть бути вражені країни з малорозвиненою нестабільною економікою на Близькому Сході та у Північній Африці.

Розуміючи роль і місце України в забезпеченні глобальної продовольчої безпеки, Організація Об'єднаних Націй 2 березня 2022 р. опублікувала екстрений заклик на підтримку України (FLASH APPEAL UKRAINE [10]), в якому зазначається, що різке погіршення ситуації з цілісністю продовольчої системи в Україні здатне багаторазово збільшити кількість незабезпечених продовольством домогосподарств, оскільки фермерські сім'ї та дрібні сільськогосподарські товаровиробники залишають вражені війною райони.

Враховуючи, що на стабільну роботу вітчизняного аграрного сектору економіки розраховує весь світ, а ми розраховуємо на його підтримку, Україна і українці закликають цивілізовані країни мобілізувати всі можливі ресурси, щоб зупинити військову агресію росії проти України. Такі дії сприятимуть не лише, підвищенню економічної і фізичної доступності харчових продуктів і надійному забезпеченню населення України продовольством, але й недопущенню зривів експортних контрактів сільськогосподарської продукції та покращенню глобальної продовольчої безпеки.

Список використаних джерел:

1. Іванько А. Причини проблеми «Продовольча безпека» та напрями її вирішення в Україні. Development strategy of science and education : Collection of scientificarticles. Fideliteeditions, Namur, Belgique, 2017. С. 34-37. URL : https://conf.at.ua/30.03.2017_belgija.pdf

2. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 1, ст.17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text

3. Україна увійшла до Комітету продовольчої безпеки ООН. URL: https://agropolit.com/news/19610-ukrayina-uviyshla-do-komitetu-prodovolchoyi-bezpeki-oon

4. Україна годує 400 млн людей у світі. URL: https://agronews.ua/ news/ukrayina-goduye-400-mln-lyudej-u-sviti/

5. Напад на Україну суттєво позначиться на світовому ринку зерна. URL: https://biz.censor.net/news/3323645

6. Продовольча небезпека: як війна росії проти України загрожує всьому світу? URL: https://brdo.com.ua/news/prodovolcha-nebezpeka-yak-vijna-rosiyi-proty-ukrayiny-zagrozhuye-vsomu-svitu/
7. Індекс світових продовольчих цін FAO оновив історичний максимум. URL: https://www.apk-inform.com/uk/news/1526261
8. Війна в Україні: більше однієї п'ятої людства може зіткнутися з голодом та злиднями. URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/04/14/novyna/svit/vijna-ukrayini-bilshe-odniyeyi-pyatoyi-lyudstva-mozhe-zitknutysya-holodom-ta-zlydnyamy-oon
9. Рада проголосувала за закон про забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану URL: https://mind.ua/news/20238410-rada-progolosuvala-za-zakon-pro-zabezpechennya-prodovolchoyi-bezpeki-v-umovah-voennogo-stanu
10. FLASH APPEAL UKRAINE, HUMANITARIAN PROGRAMME CYCLE MARCH – MAY 2022. URL: https://interagencystandingcommittee.org/system/ files/2022-03/Ukraine%20Flash%20Appeal%202022.pdf

Копитець Наталія
к.е.н., с.н.с., провідний науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Волошин Володимир
к.с.-г.н., завідувач відділу первинного та елітного насінництва
Національний науковий центр «Інститут землеробства Національної академії аграрних наук України»

ПРОБЛЕМА ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РИНОК М'ЯСА

Найгострішою для людства є продовольча проблема. Науковці відносять її до найскладніших і довгострокових не тільки в Україні, а й у світовій економіці. Від її розв'язання залежить реалізація генетичного потенціалу населення країни, гармонійний розвиток фізичних сил і духовних здібностей людини. Жодне суспільство не зможе функціонувати нормально, якщо не вирішуватиметься проблема продовольчого забезпечення людей, не матиме високо розвинутого аграрного сектору. Це підтверджується нинішнім станом розвитку економіки України, який значною мірою є наслідком недостатньої уваги держави сільськогосподарському виробництву та іншим галузям агропромислового комплексу [1].

Проблема забезпечення населення продуктами харчування у різних регіонах чи окремих країнах світу виникала впродовж всього періоду існування та розвитку людства. Вона є однією з найбільш стійких проблем, яка безпосередньо впливає на добробут і здоров'я націй, та постійно викликає занепокоєння в більшості населення. І нині вона залишається досить актуальною.

У світі біля одного мільярду людей страждають від хронічного голоду. Без значного збільшення обсягів продовольчого забезпечення у світі, можна очікувати, що кількість людей, невпевнених у тому, чи буде у них завтра їжа, лише зростатиме [2].

Впродовж останніх десятиліть окреслилася негативна тенденція до збільшення кількості країн – нетто-імпортерів продовольчих товарів. Більшість цих країн знаходяться в Африці, Латинській Америці та Східній Азії, і темпи приросту населення в них відносно великі [3].

Найбідніші країни піддаються зростаючому ризику голоду і порушення харчових ланцюгів. За оцінками Організації економічного співробітництва та

розвитку (ОЕСР), виживання 60 % населення світу залежить від сільського господарства [4]. Потужний сільськогосподарський потенціал України здатний допомогти нагодувати світ, який, за оцінками ООН, у 2050 р. потребуватиме на 70 % більше харчів, аніж тепер [2].

Крім того, світова пандемія COVID-19 суттєво впливає на продовольче забезпечення у світі. Необхідно відмітити, що у період з 2014 р. по 2019 р. кількість людей у світі, які страждали від голоду була практично незмінною (біля 650 млн. чол.). У 2020 р. від 720 до 811 мільйонів чоловік зіткнулися з голодом. Основною причиною різкого зростання даного показника вважається світова пандемія COVID-19. Більше половини кількості тих, хто недоїдає в світі проживає в Азії (418 млн. чол.) і більше однієї третини – в Африці (282 млн. чол.). Останні прогнози Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) свідчать про те, що якщо не будуть зроблені рішучі дії для прискорення впровадження заходів, спрямованих на вирішення питань нерівності в доступі до продовольства, то до 2030 р. голод не буде ліквідовано. Як результат, в тому числі, довгострокових наслідків пандемії для світової продовольчої безпеки, при інших рівних умовах, у 2030 р. близько 660 мільйонів людей можуть, як і раніше жити в умовах голоду [5].

Для будь-якої держави питання продовольчого забезпечення населення є ключовим на всіх етапах її розвитку. Наразі процеси міжнародної економічної інтеграції є домінуючими в розвитку світової економіки. Інтеграція України у Європейське співтовариство актуалізує проблему продовольчої безпеки, адже стабільний розвиток держави неможливий без вирішення проблеми продовольчого забезпечення, зокрема продукції тваринництва. Народногосподарське значення галузей тваринництва та відповідних ринків м'яса визначається їх здатністю забезпечувати населення високоякісними продуктами харчування, зокрема, м'ясом великої рогатої худоби, м'ясом свиней і м'ясом птиці [6]. Особливе місце у продовольчому забезпеченні країни займає ринок м'яса.

У 2015 р. всі держави-члени Організації Об'єднаних Націй прийняли «Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 р.» [7]. У цьому порядку денному країни узгодили 17 цілей в галузі сталого розвитку (ЦСР), які повинні бути досягнуті до кінця 2030 р. Стале виробництво продуктів харчування є одним із головних стержнів документу. Відповідно до якого продукти харчування повинні бути достатніми, безпечними, доступними і поживними, а також частиною стійкої виробничої системи.

Подолання бідності та подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства – це перші дві цілі, які було проголошено резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 р. № 70/1 «Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 р.».

В Указі Президента України № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.» від 30.09.2019 р. зазначено: «З метою забезпечення

національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 р.» та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року перші дві з яких передбачають 1) подолання бідності; 2) подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства [8].

Важливість м'яса у продовольчому забезпеченні країни підтверджує та доводить і те, що саме споживання м'яса в розрахунку на одну особу зазначено першим індикатором завдання 2.1. Забезпечити доступність збалансованого харчування на рівні науково-обґрунтованих норм для всіх верств населення Цілі сталого розвитку №2. У 2015 р. фактичний рівень споживання м'яса в розрахунку на одну особу становив 51 кг/рік. У 2030 р. передбачено доведення даного показника до рівня науково-обґрунтованої норми: 80 кг/рік.

Список використаних джерел:

1. Гладій М. В., Саблук П. Т., Копитець Н. Г. та ін. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України: монографія. За ред. М. В. Гладія. К. : ННЦ ІАЕ, 2012. 354 с.

2. USAID. Agriculture. https://www.usaid.gov/uk/ukraine/agriculture

3. Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко ; ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2019. С. 139.

4. Emadi M.H., Rahmanian M. Commentary on Challenges to Taking a Food Systems Approach Within the Food and Agriculture Organization (FAO). In: Squires V., Gaur M. (eds) Food Security and Land Use Change under Conditions of Climatic Variability. Springer, Cham. 2020. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36762-6_2.

5. FAO. https://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition

6. Шпичак О.М., Копитець Н.Г., Пашко С.О., Комарніцька О.П. Цінова ситуація на ринках основних видів тваринницької продукції та продуктів її переробки. К. : ННЦ «ІАЕ», 2020. С. 16-40.

7. UN. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development; General Assembly of the United Nations: New York, NY, USA, 2015.

8. Указ Президента України № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.». https://www.president.gov.ua.

Кривун Михайло
аспірант кафедри економіки і права,
Національний університет харчових технологій

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Виробництво молока є одним із життєво необхідних складників національної продовольчої незалежності та підтримки соціально незахищених верств населення, а також джерелом добробуту та зайнятості жителів сільської місцевості. Динаміка виробництва молока опосередковується двома основними факторами – кількістю поголів'я і продуктивністю корів [1]. Останнім часом зниження поголів'я корів в Україні набуло ознак стійкого негативного тренду. За останнє десятиліття поголів'я корів скоротилося майже на третину – від 2,63 млн голів у 2010 р. до 1,67 млн голів у 2020 р. Чисельність корів у сільськогосподарських підприємствах зменшилась на 28%, а в господарствах

населення, де частка поголів'я становить 75% від загальної кількості, – майже на 40%. Фактично основним виробником молока в країні залишаються господарства населення, оскільки лише 25% його валового виробництва поставляється на молокозаводи аграрними підприємствами. Проте, порівняно з недалеким минулим, в секторі господарств населення спостерігається зниження їх частки у загальному обсязі виробництва молока – від 77,6% у 2010 р. до 74,7% у 2020 р. [2].

Суттєве скорочення поголів'я у сільському господарстві стало основним чинником різкого зменшення виробництва молока. Так, у 2020 р. валові надої в господарствах усіх форм власності скоротилися порівняно з 2010 р. на 18%, або на 2 млн тонн. Це скорочення зумовлено масштабним згортання молочного скотарства у господарствах населення, де виробництво молока за аналізований період зменшилося на 28% – від 9 до 6,5 млн тонн. Водночас сільськогосподарські підприємства наростили валові обсяги виробництва молока на 24,6%.

Серед областей України найбільше молока у 2020 р. виробила Полтавська (734 тис. тонн), Вінницька (730 тис. тонн), Хмельницька (651 тис. тонн), Житомирська (506 тис. тонн) та Харківська (410 тис. тонн) області. В решті областей, крім Донецької і Луганської, цей показник коливається в межах 200–460 тис. тонн. Найвища продуктивність корів зафіксована у господарствах Київської (6898 кг), Черкаської (6601 кг), Полтавської (6262 кг), Харківської (5821 кг) та Вінницької (5757 кг) областей, а найнижча – у господарствах Одещини (3329 кг) та Закарпаття (3732 кг) [3].

У 2020 р. в розрахунку на одну особу в усіх категоріях господарств було вироблено 243,3 кг молока, що на 9,5 % менше показника 2010 р. Серед регіонів України найбільше молока на одну особу в 2020 р. виробили господарства Полтавської (532,4 кг), Вінницької (475 кг), Чернігівської (464,1 кг) та Тернопільської (452 кг) областей, а найменше – Донецької, Луганської, Київської – 37,9, 52 та 80,0 кг відповідно.

Фонд споживання молока та молочних продуктів розраховується у фізичній вазі і включає молоко та молочні продукти в перерахунку на молоко. У 2020 р. цей показник в Україні становив 8430,3 тис. тонн, що на 11 % менше рівня 2010 р. Найвищі показники фонду споживання молока і молочних продуктів у 2020 р. спостерігаються у Київській (999,7 тис. тонн), Дніпропетровській (620,5), Львівській (565,9) і Харківській (536,1 тис. тонн) областях. Найнижчі – в Сумській, Чернівецькій, Херсонській, Кіровоградській та Волинській областях – 191,4, 197,9, 200,2, 212,4 та 215,4 тис. тонн відповідно.

За аналізований період 19 областей України (за винятком Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської та Львівської) зменшили споживання молока та молочних продуктів. Найбільші темпи скорочення спостерігаються в Чернігівській (26,5%), Сумській (24,1%), Рівненській (22,8%) та Житомирській (21,8%) областях. Загалом рівень споживання молока та молочних продуктів в

Україні скоротився на 4,5% (від 206,4 кг на одну особу в 2010 р. до 201,9 кг у 2020 р.). Середній рівень забезпеченості молочною продукцією знизився від 118 до 109,9%. Найвищий рівень забезпеченості (перевищення виробництва над споживанням більше ніж у 2 рази) зафіксовано у Полтавській, Хмельницькій, Вінницькій, Чернігівській, Житомирській та Сумській областях – 272,3 ,255,4, 236,5, 233,7, 207,6 та 201,5% відповідно [4].

Розрахунками встановлена, що 9,8 %, виробленого молока використовується на внутрішнє споживання, а населенням споживається 91,0 %. Отже, молочна галузь Україна не повністю забезпечує попит внутрішнього споживання і 67 тис. тонн (або 0,7% від валового виробництва молока) має закуповувати на зовнішньому ринку.

Нестабільність молочного ринку, стійка тенденція щодо згортання виробництва молока в господарствах населення спричинила зменшення обсягів виробництва молока та молокопродуктів (табл.).

Таблиця 1

Динаміка виробництва, постачання і переробки молока в Україні, тис. тонн

Показники	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 р. до 2010 р., %
Виробництво молока	11249	11133	10615	10382	10281	10064	9663	9267	82,4
Постачання молока на молокопереробні підприємства	4793	4647	4251	4183	4348	4179	3800	3512	73,3
% поставленої продукції до виробленої	42,6	41,7	40,0	40,3	42,3	41,5	39,3	37,9	-4,7
Виробництво молочної продукції	1910	2076	1876	1822	1821	1839	1794	1927	100,9
% виробленої продукції до поставленого молока	39,8	44,7	44,1	43,6	41,9	44,0	47,2	54,9	15,0

Джерело: Сформовано автором за даними [3; 4; 5]

За даними табл. 1 встановлено, що у 2020 р. виробництво молока порівняно з 2010 р. зменшилось на 17,6 %, обсяги його постачання на молокопереробні підприємства – на 26,7 %. Співвідношення виробленої молокопереробними підприємствами продукції до поставленого сільськогосподарськими товаровиробниками молока зросло на 15,0 в.п. Це пояснюється підвищенням рівня переробки сировини та зростанням фізичних обсягів імпорту молока та вершків не згущених у 3,5 раза.

Якість молока має стійку тенденцію до зростання. За аналізований період обсяги закупівлі молока молокозаводами в сільськогосподарських підприємствах за ДСТУ 3662-97 зросли на 30,9% – з 1794 тис. тонн у 2010 р. по 2348 тис. тонн у 2020 р. [5]. Закупівля молока ґатунку екстра зросла у 10 разів, а його частка у загальному обсязі збільшилася з 4,4% у 2010 р. до 34,6% у 2020 р. Молока вищого ґатунку у 2020 р. було куплено на 47,6% більше, ніж у 2010 р. зі зростанням його частки на 2,9%. Закупівля молока ІІ ґатунку майже не

відбувається й за аналізований період його обсяги скоротились на 98%. За європейськими нормами у 2020 р. молокозаводи закупили 68,8 % молочної сировини, що становить 1759,5 тис. тонн від загальної маси молока порівняно з 35,7 % (675,2 тис. тонн) у 2010 р., або у 2,6 раза більше. Закупівля молока-сировини молокозаводами у господарств населення за аналізований період скоротилась у 3,5 раза у зв'язку з невідповідністю його стандартним якісним характеристикам.

Загальна пропозиція молока та молочних продуктів у динаміці знизилась від 12,2 до 10,9 млн тонн, що становить 10,8%. Водночас загальний попит скоротився на 16,4%, від 11,7 до 9,8 млн тонн, що зумовлено зменшенням фонду споживання на 14%, великою мірою зумовленого зниженням рівня купівельної спроможності населення та значним (на 46,3%) скороченням обсягів експорту молока та молоко продукції.

Подальший успішний розвиток молочної галузі України залежить від об'єднання та консолідації зусиль основних суб'єктів молочного ринку: виробників молока, переробників, постачальників техніки та кормів для молочної галузі та держави. Держава має створювати передумови та регламентувати правила ведення бізнесу, ініціювати обґрунтування цілісної стратегії розвитку галузі.

Список використаних джерел:

1. Величко А. Є., Кухарук Р. М., Маслова І. В., Рухлякова М. В. Стан та перспективи розвитку ринку молока та молочних продуктів України. *Агросвіт.* 2021. №16. С. 62–68.
2. Іщенко М.О., Гончар Д.Р. Конкурентоспроможність продукції молочної промисловості України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2021. №13. С. 89–98. URL : https://doi.org/10.26565/2310-9513-2021-13-09.
3. Тваринництво України. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2021. 160 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 2.03.2022).
5. Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства за 2010-2020 рр. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 17.02.2022).

Македон Галина
к.е.н., доцент
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»

УКРАЇНА ТА ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Україна тривалий час позиціонується як гарант продовольчої безпеки в багатьох країнах світу завдяки традиційно потужному продовольчому експорту та стабільно входить до п'ятірки провідних світових експортерів зернових і зернобобових. Внесок України до світового продовольчого ринку у 2021 році був еквівалентним забезпеченню харчуванням близько 400 млн осіб [1].

За результатами 2020-2021 маркетингового року експорт зернових і зернобобових та продуктів їх переробки склав 44,9 млн тонн. Зокрема, експортовано 16,6 млн тонн пшениці, 4,2 млн тонн ячменю, 18,4 тис. тонн жита,

23,1 млн тонн кукурудзи, а також 126,9 тис. тонн борошна. Важливість ролі України особливо виявилася під час пандемії COVID-19, коли було зруйновано глобальні ланцюги постачання товарів. Україна продовжила виконувати свої зобов'язання та істотно сприяла продовольчій безпеці своїх партнерів на Близькому Сході, в Європі, Південно-Східній Азії та Північній Африці [2].

У 2021 році Україна увійшла до складу Комітету зі всесвітньої продовольчої безпеки ООН, який підпорядковується Генеральній Асамблеї ООН через економічну і соціальну Раду ООН і конференції Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

Уперше в історії Міжнародну зернову раду (International Grains Council, міжурядова організація, діяльність якої покликана сприяти розвитку і зміцненню міжнародної співпраці щодо зернових культур між країнами-експортерами та імпортерами зерна) очолив представник України – заступник міністра економіки України – торговий представник України Т. Качка.

Саміт ООН із продовольчих систем, який відбувся у вересні 2021 році, надав додаткового поштовху Україні в напрямі трансформації продовольчої системи для просування Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року. Для України результатом саміту стало підписання Президентом Указу № 41/2022 від 07 лютого 2022 року «Питання національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні» і розроблення Кабінетом Міністрів України плану заходів на його виконання щодо трансформації продовольчих систем в Україні на період до 2030 року.

Воєнні дії, що ведуться РФ на території України, вкрай негативно вплинуть на функціонування продовольчих систем; очікуються, зокрема, такі їх наслідки:

- порушення цілісних ланцюгів постачання продукції сільського господарства та харчових продуктів (від первинного виробництва до реалізації продукції споживачеві), а також діяльності щодо створення доданої вартості в АПК, пов’язаної із виробництвом, переробленням, розподілом, споживанням й утилізацією харчових продуктів;
- зрив посівної кампанії, що є особливо загрозливим, зважаючи на високі світові ціни на газ і, відповідно, міндобрива [3]. Активні бойові дії наразі відбуваються в тих областях, де вирощують більшу частину пшениці — Харківській, Одеській, Запорізькій. Сукупно це призведе до зменшення врожайності, зборів і експорту зернових;
- ускладнений експорт української продукції на зовнішні ринки через блокування портів України з боку РФ (60 % сільськогосподарської продукції України експортується морем), що негативно вплине насамперед на країни, які залежать від імпорту харчової продукції.

Наслідки призведуть до виникнення серйозних загроз глобальній продовольчій безпеці:

- подальшого підвищення світових цін на продовольство (згідно з прогнозом ФАО від 11.03.2022, через війну в Україні світові ціни на продукти харчування та корми можуть зрости на 20 %);
- глобального стрибка інфляції, якою передусім буде вражено країни з малорозвиненою нестабільною економікою на Близькому Сході та у Північній Африці [4].

Індекс цін на продовольство ФАО у лютому 2022 році вже сягнув історичного максимуму - 140,7 п., що на 5,3 п. вище, ніж його значення у січні 2022 р., і на 24,1 п. вище, ніж рівень лютого 2021 року. Індекс цін на зернові в лютому 2022 р. порівняно із січнем 2022 року зріс на 4,2 п., зокрема на пшеницю – на 2,1 п., кукурудзу – на 5,1 п. Зазначимо, що на пшеницю й кукурудзу припадає майже 30 % усіх калорій, що споживаються населенням у світі.

Через бойові дії РФ в Україні Міністерство сільського господарства США (USDA) у березні 2022 року погіршило прогноз експорту кукурудзи з України у 2021/2022 маркетинговому році, який очікується на рівні 27,5 млн тонн (згідно з прогнозом станом на лютий 2022 року експорт передбачався на рівні 33,5 млн тонн), пшениці – до 20 млн тонн (замість 24 млн тонн). Прогноз загального світового експорту пшениці у 2021/2022 МР погіршено до 203,1 млн тонн (замість 206,7 млн тонн).

3 березня 2022 року Організація Об'єднаних Націй опублікувала екстрений заклик на підтримку України [5], в якому зазначається, що різке погіршення ситуації з цілісністю продовольчої системи в Україні здатне багаторазово збільшити кількість незабезпечених продовольством домогосподарств, оскільки фермерські сім'ї та дрібні сільгоспвиробники залишають вражені війною райони.

Генеральний директор ФАО Цюй Дун'юй попередив про можливі наслідки кризи для продовольчої безпеки поза межами України, включно із країнами, які тією чи іншою мірою залежать від постачань пшениці з України.

Тому для мінімізації виявів глобальної продовольчої кризи необхідно якнайшвидше захистити і підтримати виробництво сільськогосподарської продукції в Україні в умовах воєнного стану, скориставшись можливостями впливу України на глобальну продовольчу політику, які вона здобула завдяки досягненню провідних позицій на світових ринках окремих видів сільськогосподарської продукції, а також активізації співпраці з міжнародними й міжурядовими організаціями, зокрема ФАО, щодо трансформації продовольчих систем.

Такі дії мають сприяти надійному забезпеченню населення України продовольством, підвищенню економічної і фізичної доступності харчових продуктів, недопущенню зривів експортних контрактів сільгосппродукції.

Список використаних джерел:

1. Україна годує 400 млн людей у світі. URL: https://cutt.ly/7GkrfzL
2. Україна увійшла до Комітету продовольчої безпеки ООН/ URL: https://cutt.ly/0Gkrl87
3. Напад на Україну суттєво позначиться на світовому ринку зерна – USDA/ URL: https://cutt.ly/8Gkrc0h

4. Україна й надалі залишається житницею світу. URL: https://cutt.ly/BGkrnsu
5. LASH APPEAL UKRAINE, HUMANITARIAN PROGRAMME CYCLE MARCH – MAY 2022 URL: https://cutt.ly/sGkrWw5

Палійчук Тетяна
к.е.н., аналітик аналітичного центру
Всеукраїнської асоціації органів
місцевого самоврядування «Асоціація міст України»
Тарасенко Марія
аспірантка, ДННУ «Академія фінансового управління»

МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВЕ «ОБЛИЧЧЯ» ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Вранці 24 лютого 2022 р. Російська Федерація завдала ракетних ударів по території України і розпочала повномасштабне вторгнення. Від тоді триває збройне протистояння між Збройними Силами України та російською армією. Ведуться воєнні (бойові) дії на території громад України. Внаслідок чого зазнають ушкоджень та руйнувань міста, села та селища України.

Російська армія вдається до бомбардувань, ракетних та артилерійських обстрілів житлових кварталів міст, сіл та селищ України, знищує інфраструктуру, лікарні, школи, дитячі садочки, історичні пам'ятки, адміністративні будівлі. Окрім цього російські війська заміновують території територіальних громад України.

Збройні Сили України гідно тримають оборону, знищують ворожі війська, захищають суверенітет та територіальну цілісність України, вживають усі заходи національного спротиву України збройній агресії Російській Федерації. Цивільне населення України по можливості евакуюється із районів активних бойових дій та із тимчасово окупованих територій до менш небезпечних територій.

Воєнні (бойові) дії на території України, спричинені повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну, змусили органи місцевого самоврядування працювати в умовах боротьби за життя. Під час російсько-української війни органи місцевого самоврядування України виконують не лише свої власні повноваження з організації життєзабезпечення міст, селищ, сіл, але й забезпечують необхідним Збройні Сили України, допомагають всім підрозділам рятувати населення України і захищати суверенітет і цілісність територій України. Значне збільшення завдань, які стоять перед муніципальною владою України, співпадає зі зменшенням можливостей органів місцевого самоврядування в умовах війни.

У зв'язку із воєнними (бойовими) діями сповільнюється економічна активність населення, як наслідок, бюджети територіальних громад України недотримують надходження [1]. Окремі бюджети громад взагалі не отримають жодних надходжень або ж обсяг таких надходжень наближається до нуля. Прогнозовані податкові недонадходження бюджетів громад через запроваджені податкові пільги (на період дії воєнного стану визначено особливості оподаткування єдиним податком, екологічним податком, земельним податком та

орендною платою за землю, акцизним податком, мінімальним податковим зобов'язання за земельні ділянки та інші) та зниження ділової активності складуть щонайменше 60 млрд грн [2], у розрізі окремих бюджетів це недонадходження складе щонайменше третину запланованих раніше надходжень. Окрім того, громади України зазнають збитків через знищення російською армією комунального майна. За спільними оцінками Мінекономіки та KSE [3] станом на 2 травня 2022 р. загальна сума прямих задокументованих збитків інфраструктури сягнула майже 92 млрд дол. США або 2,7 трлн грн.

З огляду на це постає потреба у державній фінансовій підтримці міст, сіл та селищ аби органи місцевого самоврядування реалізували покладенні на них завдання та обов'язки перед мешканцями громад – виплачували заробітні плати, облаштовували інфраструктуру з урахуванням потреб воєнного стану.

Уряд та Парламент України у співпраці із органами місцевого самоврядування прийняв ряд важливих рішень на підтримку територіальних громад, суб'єктів господарювання, населення в умовах російсько-української війни. Про окремі з них зазначимо далі.

Уряд визначив особливості формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану, прийнявши постанову від 11.03.2022 № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану», де передбачено, що у період воєнного стану з метою оперативного та ефективного прийняття управлінських рішень для забезпечення безперебійного функціонування установ і закладів бюджетної сфери, комунальних підприємств та задоволення життєво необхідних потреб жителів територіальних громад у період воєнного стану, виконання та формування місцевих бюджетів здійснюється відповідно до бюджетного законодавства з урахуванням особливостей визначених у цій постанові.

З урахуванням потреб зміцнення обороноздатності України змінилась структура видатків місцевих бюджетів: органи місцевого самоврядування мають додаткові видатки на утримання критичної інфраструктури, допомогу внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам, фінансування територіальної оборони. Окрім того бюджетне законодавство обмежує перелік видатків місцевих бюджетів, що можуть здійснюватись в умовах воєнного стану. Так, щодо переліку видатків місцевих бюджетів, що можуть здійснюватись в умовах воєнного стану запрацював Порядок виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 9.06.2021 № 590. Завдяки злагодженій співпраці Асоціації міст України з Міністерством фінансів України та Державною казначейською службою України Уряд періодично актуалізує перелік видатків другої черги, за якими здійснюються платежі Казначейством за дорученням клієнтів.

Ухваленим законом України від 24.03.2022 № 2142-IX, встановлено, що на період дії воєнного стану визначені особливості оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та передбачено спрощення

процедури прийняття органами місцевого самоврядування рішень про встановлення місцевих податків та/або зборів та пільг без застосування вимог регуляторного законодавства.

Державна податкова служба України з метою забезпечення зарахування до бюджетів надходжень продовжує здійснювати ведення обліку податків, зборів, платежів та єдиного внеску. Платежі здійснюються у строки, визначені податковим законодавством для кожного податку та збору окремо. Сплата податків та зборів здійснюється платником податку безпосередньо, а у випадках, передбачених податковим законодавством, – податковим агентом, або представником платника податку, незалежно від можливості подачі до контролюючих органів декларацій. Сплата податків та зборів може бути здійснена до настання термінів сплати, як в готівковій, так і в безготівковій формах. Уряд України прийняв рішення не застосовувати штрафні санкції до платників податків, у тому числі ФОП, за відсутність можливості своєчасно сплачувати податки та збору до бюджетів. Окрім того, зупинено проведення документальних, фактичних та камеральних перевірок.

Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 13.03.2022 № 267 «Деякі питання затвердження фінансових документів та казначейського обслуговування в умовах воєнного стану», якою передбачено спрощення порядоку затвердження паспортів бюджетних програм, кошторисів, інших планових документів та внесення змін до них, а також порядок казначейського обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів в умовах воєнного стану. А вже Верховна Рада України, законом України від 15.03.2022 № 2134-IX, відрегулювала особливості урядового управління бюджетом в умовах воєнного стану. Серед головного цим законом передбачено такі зміни: органи місцевого самоврядування або військові адміністрації можуть приймати рішення про спрямування залишків коштів за субвенціями з державного бюджету місцевим бюджетам.

Наразі триває злагоджена робота щодо забезпечення оперативного реагування на проблемні питання територіальних громад в умовах воєнного стану, підтримки щодо виконання власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, подальшого посилення заходів із забезпечення національної безпеки і територіальної оборони України, зміцнення протидії військовій агресії Російської Федерації проти України.

Список використаних джерел:

1. Петруха С. В. Мілітаризація світової економіки та нова аграрна стратегія. URL: https://conf.krok.edu.ua/MMO/MMO-2022/paper/view/1162.

2. Виконавчий директор Асоціації міст України Олександр Слобожан: Місцеві бюджети через податкові пільги на час війни втратили 50-60 млрд гривень. URL: https://www.unian.ua/society/vtrati-miscevih-byudzhetiv-cherez-podatkovi-pilgi-na-chas-viyni-vtratili-50-60-mlrd-griven-ekspert-novini-ukrajini-11808453.html.

3. Загальна сума прямих задокументованих збитків інфраструктури становить майже $92 млрд. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-infrastrukturi-stanovit-mayzhe-92-mlrd/.

Похиленко Наталія
к.е.н., ст.н.с. відділу організації менеджменту,
публічного управління та адміністрування
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Харчування, сон, наявність житла й відпочинку є базовими серед потреб людини. Вони відіграють критично важливу роль для виживання організму індивіда та суспільства в цілому. Тож в періоди кардинальних криз чи катастроф головним завданням держави, на локальному рівні, та міжнародних організацій, в глобальному масштабі, виступає забезпечення безпеки, в тому числі продовольчої.

В цьому контексті розпочата з 24 лютого 2022 року повномасштабне вторгнення військ РФ на територію України поставило під загрозу зриву комплексу весняно-польових робіт, що створило суттєві перешкоди у забезпеченні продовольчої безпеки не лише нашої країни, а й світу. Такі обставини продиктовані значним внеском українських аграріїв до світового продовольчого ринку, що дозволяло їм досить тривалий час утримуватись в п'ятірці провідних світових експортерів. Так, можливості забезпечення продовольством у 2021 році були оцінені у близько 400 млн осіб, що свідчить Україна – гарант продовольчої безпеки для багатьох країн світу. За підсумками 2020/2021 маркетингового року з нашої країни було експортовано 44,9 млн тонн зернових і зернобобових та продуктів їх переробки, що в структурі експорту склало 51% кукурудзи (23,1 млн тонн), 37% пшениці (16,6 млн тонн), 9% ячменю (4,2 млн тонн), 0,3% борошна (126,9 тис. тонн), 0,04 % жита (18,4 тис. тонн) [1].

Однак, нині на фоні затяжної зими і відповідно пізньої весни, здорожчання майже всіх засобів необхідних для успішного виробництва аграрне виробництво в нашій країні здійснюється з ризиком для життя. Активні бойові дії ведуться на третині території країни, ворогом окуповано частини Херсонської, Запорізької, Луганської, Донецької та Харківської областей, заміновано прилеглі території, в тому числі в Київській, Сумській та Чернігівській областях, які нині звільнені від окупації. Порушено комунікаційні та логістичні зв'язки, в тому числі морським шляхом, що забезпечував понад 60% експортних можливостей України. Противником зруйновано та захоплено майно, серед якого і сільськогосподарська техніка. Росіянами примусово депортовано понад 600 тис. мешканців України, станом на 25.04.2022 р. та значна частина вбито. На функціонування агропромислового комплексу України впливає також оголошена мобілізація, вимушена евакуація. Тобто, вагомим фактором, що негативно впливає на ведення аграрного бізнесу виступає також недостатня кількість кваліфікованих кадрів.

Отже, від швидкості прийняття раціональних управлінських рішень залежить функціонування економіки України у воєнний період, в тому числі в аграрній галузі.

В цих обставинах система державного управління оперативно відреагувала змінами до чинного законодавства, серед іншого і щодо функціонування агропромислового комплексу. Наприклад, для зниження ризиків голоду в країні вжито заходи щодо обмеження торгівлі готовою продукцією аграрного виробництва та матеріальними ресурсами на світовому ринку. Однак, серед вжитих заходів варто звернути увагу на такі:

- спрощено систему оподаткування шляхом розширення можливостей сплачувати єдиний податок [2, С. 5];
- відмінено акциз та знижено ставку ПДВ на пальне (до 7%) [2, С.5];
- введено обмеження на експорт деяких видів продовольчих товарів;
- отримувачами державної підтримки визначено винятково малі та середні аграрні виробники [3.].

На нашу думку, виокремленні заходи містять ризики негативного впливу на економічну стабільність країни.

Необхідність стимулювання підприємницької активності в умовах воєнного стану не викликає сумніву, адже забезпечує резерви для спротиву агресору. Однак, постає питання спроможності Державного бюджету України витримати таке навантаження. За період ведення активних бойових дій у 2022 році здійснено соціальних виплат у розмірі 78,1 млрд грн., за даними Мінфіну та значні розміри в масштабах країни матеріальної допомоги (одноразово для офіційно працевлаштованих працівників і ФОПів у зв’язку із втратою частини заробітної плати (доходу), в рамках Програми "єПідтримка", помісячно для внутрішньо переміщених осіб, помісячно для власників житла, які розмістили у себе внутрішньо переміщених осіб, з отримання компенсації витрат на житлово-комунальні послуги). Це зумовило, серед іншого, необхідність збільшити до 1,793 трлн грн. обсяг Державного Бюджету України, у тому числі – за загальним фондом до 1,572 трлн грн, а граничний розмір дефіциту держбюджету – до 456,36 млрд грн.

Обмеження на експорт деяких видів продовольчих товарів також обґрунтовано необхідністю захисту населення країни від голоду. Хоча деякі експерти стверджують, що наявних запасів достатньо пережити рік в нормальному харчовому режимі. Тож, станом на 1 березня 2022 р. було експортовано зернових 43 млн тонн, у т.ч. пшениці – 18 млн тонн [4], при цьому можливості повного забезпечення внутрішнього споживання зернових на необхідному рівні 19 млн тонн, у т.ч. пшениці 7 млн тонн за рахунок власного урожаю збережено. Але на перспективу, слід брати до уваги зниження платоспроможності значної кількості населення, спровокованої воєнними діями,

що може поставити в нерівні умови аграріїв, які виробили продукцію заборонену для експорту та експортоорієнтовані. Це може зумовити зниження обсягів виробництва стратегічно важливих продовольчих товарів у майбутніх періодах.

Крім того, швидкість зміни прийняття діаметрально протилежних рішень щодо експорту продовольства, свідчить про спонтанність реакції влади на кризову ситуацію, що дезорієнтує сільськогосподарських товаровиробників у веденні бізнесу.

Також, на нашу думку, варто поставити під сумнів коректність концентрації державної фінансової підтримки виключно на малих та середніх аграрних виробниках, адже межею визначення отримувачів допомоги визначено оборот не більше 20 мільйонів євро в рік, що встановлено як еквівалент сільськогосподарського підприємства, яке обробляє до 10 000 га. Вважаємо, що така підтримка має бути зосереджена на найбільш економічно вразливій та не стійкій категорії виробників - мікро підприємництві в аграрній галузі. За Господарським кодексом України вона має межу річного обороту до 2 мільйонів євро в рік, орієнтовний обсяг землекористування якої не перевищує 1000 га в обробітку. Наголос на підтримці мікро підприємництва обумовлений тим, що саме вони змогли оперативно адаптуватися до умов воєнного стану, налагодивши логістичний ланцюг постачання своєї продукції. Їхня діяльність забезпечує зв'язок сільської місцевості з великими логістичними магістралями, а в кризові часи пандемії COVID 19 та російсько-української війни дрібні товаровиробники забезпечили продовольчу безпеку на локальному рівні й стали центром приймання внутрішньо переміщених осіб з усієї України.

Організована РФ війна змінила уклад життя кожного українця та вплине в коротко строковій перспективі на рівень забезпечення продовольством в багатьох країнах світу. Якщо бойові дії найближчим часом не припиняться, потреби України в продовольстві зростатимуть і обсяги експорту аграрної продукції скорочуватимуться, що посилить ймовірність світового голоду. Український уряд за світової підтримки вживає заходів для організації захисту та пом’якшення негативних наслідків. Аграрії вже нині перебудовують структуру і змінюють обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Кожен працює над перемогою на своєму фронті.

Список використаних джерел:

1. Україна годує 400 млн людей у світі. *Agronews.* URL: https://agronews.ua/news/ukrayina-goduye-400-mln-lyudej-u-sviti/ (дата звернення: 26.04.2022 р.)

2. Коваль П. Аналітична записка щодо ситуації із виконанням комплексу робіт весняної посівної кампанії 2022р. в Україні. *Німецько-український агрополітичний діалог*. Київ. 2022. 16 с. URL: https://apd-ukraine.de/images/2022/Agrarpolitische_Berichte/01-2022/Bericht_APD_Fr%C3%BChlingssaatkampagne_Ukraine_UKR.pdf (дата звернення: 28.04.2022 р.)

3. Уряд затвердив зміни до надання фінансової державної підтримки аграріям під час посівної,– Роман Лещенко. Оф. сайт Мінагрополітики. URL: https://minagro.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-zmini-do-nadannya-finansovoyi-derzhavnoyi-pidtrimki-agrariyam-pid-chas-posivnoyi-roman-leshchenko (дата звернення: 26.04.2022 р.)

4. Питання продовольчої безпеки України в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pytannya-prodovolchoyi-bezpeky-ukrayiny-v-umovakh-viyny (дата звернення: 28.04.2022 р.)

Свиридовська Анастасія
науковий співробітник відділу бюджетних видатків соціальної сфери та економічного розвитку, ДННУ «Академія фінансового управління»
Крупельницька Олена
здобувач кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва і архітектури

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Специфічною особливістю України є значна регіональна диференціація населення за соціально-економічними характеристиками. Як відомо, на рівень життя населення країни загалом дуже великий вплив справляє рівень економічного та соціального розвитку її окремих регіонів, оскільки один із базових аспектів – матеріальний добробут – має практично функціональний зв'язок із рівнем життя, а формування та розвиток інших аспектів визначаються рівнем економічного та соціального розвитку.

Воєнна агресія змусила мільйони людей залишити власні домівки та виїхали за кордон й на Західну Україну у пошуках безпеки. Зазнали руйнувань більш значних прикордонні області, такі як Сумська, Чернігівська, Донецька, Луганська та значна кількість південних областей – Запорізька, Миколаївська, Херсонська. Зруйновані логістичні зв'язки, окремі бази постачання, склади, нафтобази, руйнуванню піддаються також станції енергопостачання тощо. Все це має вплив на економіку держави, і на розвиток сільських територій, зокрема. У квітні бюджет перебуває під тиском воєнної ситуації та військових нововведень. Державна податкова служба оголосила добровільну сплату податків для підприємців: фактично в Україні скасували загальну систему оподаткування, натомість запровадили податок у розмірі лише 2 %.

Відповідно, і зменшились надходження в бюджети громад та держави. Урядом було проведено скорочення видатків загального фонду Державного бюджету України на 2022 р., передбачених головним розпорядникам коштів державного бюджету [1]. Було знижено заробітні плати чиновникам близько на 10 %. За оцінками Міжнародного валютного фонду щодня український бюджет втрачає через війну 2 млрд грн. При цьому щомісячну потребу у коштах той самий МВФ оцінює в розмірі 5 млрд дол. США [2]. Однак, ці кошти лише для підтримання бюджетних зобов'язань українського Уряду. Ніхто наразі не говорить про підтримку найбільш незахищених категорій громадян, а також тих, хто опинився у скрутній життєвій ситуації. Відповідно тут можна апелювати в бік соціальної стратифікації як ієрархічно організованої системи соціальної нерівності, яка відображає вертикальну диференціацію суспільства на основі певних рангових параметрів.

Вдаючись до теоретичного осмислення даної категорії, необхідно відмітити, що на думку К. Девісона і У. Мура [3] з одного боку, соціальна

нерівність дійсно може слугувати збереженню суспільства, як цивілізаційного феномену, за допомогою якого воно свідомо забезпечує заміщення найбільш важливих постів здібними та кваліфікованими людьми, свого роду елітою – політичною, науковою, культурною, тощо. З іншого, помилки таких людей або їх некомпетентність можуть обходитися суспільству занадто дорого. А от П. Бурдьє [4] вважав за необхідне для визначення критеріїв стратифікації брати до уваги не тільки економічний капітал, вимірюваний у категоріях власності і доходу, а також культурний (освіта, унікальні знання, вміння, стиль життя), соціальний (соціальні зв'язки) та символічний (авторитет, престиж, репутація). Однак, з огляду на воєнний стан та післявоєнне відновлення звичайно основним параметром сьогоднішньої стратифікації українського народу стане саме дохід.

Сама соціальна система українського суспільства, принцип її диференціації, виокремлення класів та верств, базується на такому потрактуванні неоднорідності населення, при якому нерівність доходів поєднується із наявністю ідеологічних та політичних преференцій для певних груп. Конфліктний характер такої стратифікації загострюється високим рівнем корупції та слабкістю судової системи, проблемами у функціонуванні силових структур, загальною проблематичністю у вирішенні правових питань.

В умовах військової агресії важко провести потрібні для України реформи, однак зрозумілим є їх важливість та необхідність.

Проблема соціального розшарування [5] виявляє себе з особливою гостротою саме у періоди серйозних суспільних трансформацій, при зміні принципів розподілу та перерозподілу багатства і, відповідно, змін у соціальній стратифікації, ролях, статусах і класовому самовизначенні населення. Звичайно військова агресія є саме таким тригером, за умов дії якого загострюється необхідність перегляду системи перерозподілу багатства серед різних верств населення.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від від 01 квітня 2022 р. № 401. Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-spryamuvannya-koshtiv-do-rezervnogo-fondu-derzhavnogo-byudzhetu-401.

2. МВФ: Україні щомісяця потрібно 5 мільярдів доларів для підтримки економіки. URL: https://www.unian.ua/economics/finance/ukrajini-shchomisyacya-potribno-5-mlrd-dolariv-dlya-pidtrimki-ekonomiki-mvf-novini-ukrajina-11794635.html.

3. Davis, K., & Moore, W. E. Some principles of stratification. *American Sociological Review, 10,* 1945. 242–249. https://doi.org/10.2307/2085643.

4. Robbins, D. (2006) 'Bourdieu, Pierre (1930-2002)' in Turner, B. (Ed) The Cambridge Dictionary of Sociology, Cambridge: Cambridge University Press pp 45-6.

5. Dziamulych M., Petrukha S., Yakubiv V., Zhuk O., Maiboroda O., Tesliuk S., Kolosok A. Analysis of the Socio-Demographic State of Rural Areas in the System of their Sustainable Development: a Case Study of Ukraine. *Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 2021. vol. 21, Issue 4. P. 223–234. URL: http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.21_4/Art26.pdf.

Сергієнко Анна
студентка факультету агротехнологій та економіки,
спеціальність «Менеджмент»,
Дворник Інна
к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту та аграрної економіки
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»

ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ГЛОБАЛЬНУ ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ

Сільське господарство є стрижнем сучасної економіки України, яка, у свою чергу, є вагомою складовою продовольчої безпеки світу. Кожна п'ята тонна української пшениці йде на випічку хліба та хлібопродуктів у країнах Близького Сходу, Африки та Південно-Східної Азії. Близько 20% експортованої кукурудзи годує тваринництво та птахівництво Італії, Іспанії та Португалії. Лише за 2021 рік приріст виробництва у сільському господарстві України склав 14,4%, що є найвищим показником серед інших галузей, а відповідна агропродовольча продукція зайняла близько 41% від загального експорту [1]. Тобто внесок України у світовий продовольчий ринок 2021 року еквівалентний харчуванню близько 400 млн осіб (без урахування населення країни) [4]. Крім того, у 2021 році Україна увійшла до складу Комітету із Всесвітньої продовольчої безпеки ООН, тобто держава уже є гарантом продовольчої безпеки в багатьох країнах світу завдяки традиційно потужному продовольчому експорту [6]. Україна є світовим лідером експорту зернових, соняшникової олії, меду, курятини та інших продуктів харчування. За даними Держмитслужби, експорт товарів з України в 2021 році порівняно з 2020 роком збільшився на 18,9 млрд дол (на 38,3%). Імпорт товарів зріс на 19,3 млрд дол (на 35,6%). Таким чином, негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами в 2021 році становило 5,1 млрд дол (у 2020 році – 4,72 млрд дол.) (рис.1), а зростання дефіциту торгівельного балансу в кінцевому рахунку призводить до дефіциту державного бюджету.

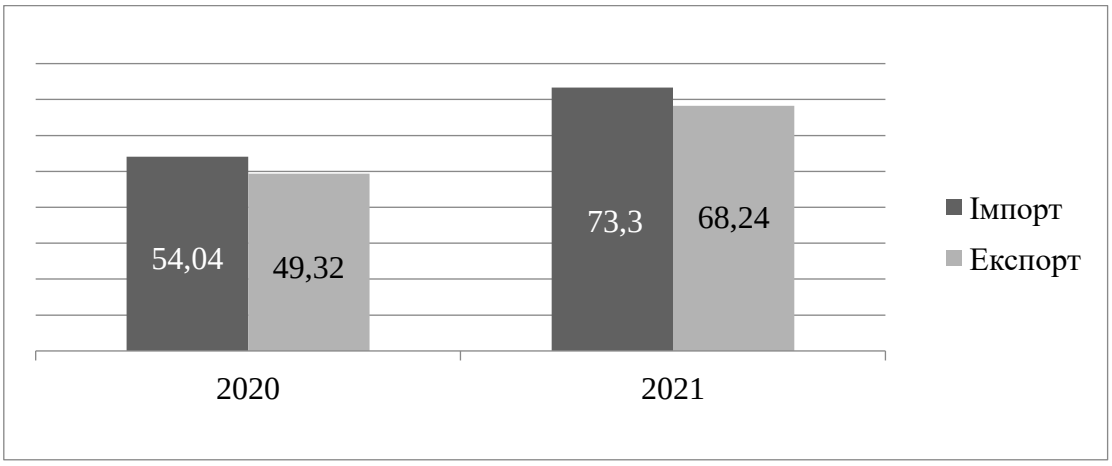

Рис. 1. Зовнішня торгівля України, млрд дол.

Щодо структури експорту, то більш за все у 2021 році Україна продала на зовнішніх ринках чорних металів (20,46%); зернових (18,10%); жирів та олій тваринного або рослинного походження (10,33%).

Таблиця 1

Позиції українського експорту у 2021 році в грошовому вимірі [5]

Позиція	Млрд дол.	Найбільші країни-партнери
Залізна руда	6,91	Китай, Чехія, Польща
Олія соняшникова	6,40	Індія, Китай, Нідерланди
Кукурудза	5,89	Китай, Іспанія, Нідерланди
Пшениця	5,07	Єгипет, Індонезія, Туреччина
Напівфабрикати зі сталі	4,09	Італія, Туреччина, Домініканська республіка
Плоский прокат з вуглецевої сталі	3,74	Туреччина, Польща
Чавун у чушках	1,64	США, Італія, Туреччина
Кабелі	1,59	Німеччина, Польща, Румунія
Ячмінь	1,28	Китай, Туреччина, Саудівська Аравія
Феросплави	1,04	Туреччина, Італія, Китай

Воєнні дії, що наразі ведуться РФ на території України, вкрай негативно вплинуть на функціонування продовольчих систем; очікуються, зокрема, такі їх наслідки [2]:

1. Порушення цілісних ланцюгів постачання продукції сільського господарства та харчових продуктів, а також діяльності щодо створення доданої вартості в АПК, пов'язаної із виробництвом, переробкою, розподілом, споживанням й утилізацією харчових продуктів.

2. Зрив посівної кампанії, що є особливо загрозливим, зважаючи на високі світові ціни на газ і, відповідно, міндобрива. Активні бойові дії наразі відбуваються в тих областях, де вирощують більшу частину пшениці. Сукупно це призведе до зменшення врожайності, зборів і експорту зернових. Міністерство сільського господарства США (USDA) знизило прогноз експорту української кукурудзи у 2022 маркетинговому році одразу на 6 млн т (-18%), порівняно з лютневим прогнозом, а пшениці – на 4 млн т (-16,7%) [3].

3. Ускладнений експорт української продукції на зовнішні ринки через блокування портів України з боку РФ. Останні роки Україна експортувала близько 40-45 млн т зернових та декілька мільйонів тонн соняшникової олії на рік, що складає близько 60 % сільськогосподарської продукції. Відповідно, основний шлях експорту продукції пролягав через українські порти: Одесу, Миколаїв, Маріуполь. Тому на сьогоднішній день український аграрний експорт повністю зупинений, адже Росія з початку війни заблокувала всі морські шляхи, а компенсувати це іншими шляхами, наприклад, у вигляді автологістики або залізниці не вийде. Адже щомісяця Україна має експортувати близько 5 млн т зернових та олійних культур, а можливості залізниці сягають десь 500-600 тис. т на місяць.

4. Економічні труднощі аграрного бізнесу в Україні. Зараз в Україні є технології зберігання зерна, проте це не вирішує питання ліквідності товару українських фермерів. Якщо не буде можливості для експорту, тобто фермери не відвантажать зерно та не отримають за нього виручку, восени ніхто не зможе провести посівну і більшість фермерів будуть визнані банкрутами.

5. Нестача ресурсів, паливно-мастильних матеріалів, які аграрії передали на забезпечення військових дій, відсутність поставок засобів захисту рослин та добрив, насіннєвого матеріалу, проблеми з логістикою, подорожчання ресурсів, нестача працівників, відсутність фізичної можливості проводити польові роботи.

Такі наслідки призведуть до виникнення серйозних загроз глобальній продовольчій безпеці, у тому числі до подальшого підвищення світових цін на продовольство та його фізичної нестачі; глобального стрибка інфляції, якою передусім буде вражено країни з малорозвиненою нестабільною економікою на Близькому Сході та в Північній Африці, що тільки сприятиме проблемі глобального голоду.

Відтак для вирішення питання продовольчої безпеки світу та мінімізації виявів глобальної продовольчої кризи необхідно якнайшвидше захистити і підтримати виробництво сільськогосподарської продукції в Україні в умовах воєнного стану, а також активізувати співпрацю з міжнародними й міжурядовими організаціями, зокрема ФАО, щодо трансформації продовольчих систем. Такі дії мають сприяти надійному забезпеченню населення світу, зокрема України, продовольством, підвищенню економічної й фізичної доступності харчових продуктів, недопущенню зривів експортних контрактів сільгосппродукції.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 20.04.2022)
2. FLASH APPEAL UKRAINE. OCHA. 02.03.2022. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ukraine%20Flash%20Appeal%202022.pdf (дата звернення: 17.04.2022).
3. Ukraine Agricultural Production and Trade. *Foreign Agricultural Service U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE (USDA)*. *April, 2022*. URL: https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-04/Ukraine-Factsheet-April2022.pdf (дата звернення: 20.04.2022).
4. Міністерство аграрної політики та продовольства України: веб-сайт. URL: https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciyi-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko (дата звернення: 25.04.2022).
5. Сировинна економіка. Що купувала і продавала Україна в 2021 році: *БІЗНЕС ЦЕНЗОР, Макроекономіка, 20.01.2022.* URL: https://biz.censor.net/resonance/3310713/syrovynna_ekonomika_scho_kupuvala_i_prodavala_ukrayina_v_2021_rotsi (дата звернення: 15.04.2022).
6. Україна увійшла до Комітету продовольчої безпеки ООН: *новини «AgroPolit», 09.02.2022.* URL: https://agropolit.com/news/19610-ukrayina-uviyshla-do-komitetu-prodovolchoyi-bezpeki-oon (дата звернення: 25.04.2022).

Степасюк Людмила
к.е.н., доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ НАСІННЯ СОНЯШНИКУ

В останні роки, як на світових так і на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції України спостерігається зростання попиту на олійні культури. Серед олійних культур, особливо популярним є соняшник та продукти його переробки.

Саме Україна є одним із найбільших виробників у світі та постачальником на зовнішні ринки насіння соняшнику та соняшникової олії, що вдалося досягти завдяки стабільності внутрішнього ринку продукції. Це підтверджується як постійним попитом переробних підприємств, так і експортерів упродовж сезону, високими закупівельними цінами, що забезпечують високу рентабельність даної культури. Соняшник займає вагоме місце в Україні, адже з нього виробляють понад 60% всієї рослинної олії. Крім того, на початку XXI ст. він став однією з головних олієбілкових культур світового землеробства, важливим джерелом виробництва олії і шроту, що відіграло важливу роль у поліпшенні фінансового стану аграрних підприємств у період економічної кризи та переходу до ринкових відносин.

Сучасний стан олієї-жирової галузі обумовлюється глобальним впливом інноваційної технологічної модернізації, яка не завжди може бути доцільною та не відповідати дійсним потребам і можливостям аграрних виробників. Тому виробники насіння соняшнику, намагаючись дотриматися основних принципів інноваційного розвитку, мають враховувати особливості та можливості вітчизняного аграрного виробництва та необхідність впровадження технологічної безпеки, перевірки наявних та впроваджуваних технологій.

Вітчизняні виробники олійних культур намагаються інтегрувати у своє виробництво передові науково-технічні розробки та адаптувати їх при виробництві продукції. Прикладом цього є використання сучасних новітніх технологій у землеробстві, рослинництві що використовуються провідними підприємствами на території нашої країни, такими як «Агрохолдинг Мрія», Холдинг «Кернел Груп», «Астарта-Київ», ПАТ «Укрлендфармінг», та ін.

Використовуючи передовий досвід європейських компаній, інноваційна діяльність виробників олійної продукції сприяє розвитку аграрного сектору економіки України та підвищенню рівню її конкурентоспроможності як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках [1].

Проте, у кожному секторі аграрної сфери окремо існує широкий спектр інноваційних рішень, які дають можливість використовувати їх у відповідності до умов на відповідному етапі виробництва продукції. Нині, для підвищення

родючості та збереження мікроелементів, у вітчизняному землеробстві активно використовуються інноваційні технології обробітку ґрунту, проте їх вплив не завжди дає позитивний ефект, що відображається у забрудненні ґрунтових вод, знищенні поживних мікроорганізмів, і в кінцевому результаті діє на рослини, тварин та людей. Тому останнім часом більш ширше почали застосовуватися прогресивні сучасні технології мінімального обробітку ґрунту та точного землеробства:

- «Mini-till», яка передбачає мінімізацію техніко-технологічного впливу на ґрунт під час його обробітку, це дає змогу підвищити економічну ефективність та екологічність процесу вирощування олійних культур за рахунок зниження природно-кліматичного впливу, значного зменшення рівня витрат паливо-мастильних матеріалів, засобів захисту рослин, добрив, зменшення використання аграрної техніки, зростання врожайності сільськогосподарських культур, оптимізації сівозмін, покращення стану природного середовища.

- «No-till» або «Zero-till» (її називають технологією нульового обробітку) як спосіб обробітку ґрунту, який не пропонує механічних рішень для усунення ущільнень на глибині 30-35 см. Вона являється ідеальною системою обробітку ґрунту для захисту поверхні від ерозії [2].

- «Strip-till» (або смуговий обробіток ґрунту) - це система раціонального природокористування, при якій відбувається мінімальна обробка ґрунту. Така система поєднує в собі переваги звичайного обробітку ґрунту, наприклад, просушка ґрунту та його прогрів, із можливістю його захисту завдяки тому, що зачіпається лише та ділянка ґрунту, в яку закладається рядок насіння. Така технологія також дає можливість успішно проводити підкорінне підживлення рослин застосовуючи як натуральні, так і органічні добрива при використанні відповідної техніки [3].

Отже, не залежно від своїх процесних особливостей, запровадження ресурсозберігаючих та мінімальних технологій обробітку ґрунту, мають схожі проблеми в адаптації до вітчизняних умов господарювання. До них варто віднести значні фінансові витрати, недостатню державну підтримку, необхідність модернізації машино-тракторного парку та використання більш сучасних інформаційних технологій

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз. Монографія. Київ. КНЕУ. 2005. 292 с.

2. Петренко Л.А. Інновації в рослинництві: актуальні напрями та показники ефективності впровадження. Агросвіт. № 4. 2019. С. 46.

3. Машини, які працюють за «смуговому» шляху. Технологія стрип-тілл. [Електронний ресурс].Режим доступу: https://propozitsiya.com/ua/mashyny-yaki-pracyuyut-za-smugovomu-shlyahu-tehnologiya-stryp-till

Утеченко Дар'я
доктор філософії, доцент
Білоцерківський національний аграрний університет

ВПЛИВ НОВОГО ЕТАПУ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ НА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Сучасні умови суспільного розвитку змінюють місце та роль людини, перетворюючи відповідно її інтелектуальний потенціал на важливий фактор науково-технічного прогресу, посилення гуманізації економічних відносин, що вимагає розробки системи соціально-економічних інструментів, що у свою чергу забезпечить можливість відтворення і гнучку адаптацію людського капіталу у процеси сталого розвитку сільських територій.. При виборі відповідних інструментів слід керуватися пріоритетами моделі економічного зростання, переходом від технократичного до антропократичного підходу, який підкреслює домінування людського капіталу як фактора структурної модернізації в умовах синергії на основі багатополярності людського капіталу.

При виборі інструментів відтворення та стимулювання залучення людського капіталу в новітніх умовах доцільно виділити дві складові відтворення та капіталізації людського потенціалу: формування та розвиток інноваційних компонентів людського потенціалу, а саме: креативне мислення і крос-функціональність, вміння вести пошук та обробку великих масивів інформації, широке світоглядне мислення у межах концепції сталого розвитку, вміння генерувати нові знання та використовувати їх у практичній діяльності, мати навички щодо гнучкої адаптації до інноваційних технологій та інтегруватися із ними; формування середовища капіталізації інноваційних якостей людського капіталу у процесі економічної діяльності [1].

В умовах реалізації політики нової індустріалізації, коли інноваційний розвиток є мультиплікативним ефектом здібностей людини перманентно нарощувати власний людський потенціал та творчі здібності до самореалізації, необхідно створювати продуктивні сили, в першу чергу за рахунок системи освіти, що сприятиме гнучкості державної політики, як вміння переорієнтувати ресурсні потоки із традиційних секторів економіки в пріоритетні галузі відповідно до змін довгохвильової динаміки світового господарства [2].

Визначаючи роль аграрної освіти та науки у створенні передумов та умов для формування конкурентоспроможного людського капіталу й розширеного його відтворення на рівні сільських територій, можна дійти висновку, що необхідно прискорити інтеграцію науки, освіти й агробізнесу з інститутами організації українського суспільства і впровадження результатів наукових досліджень у господарську та соціальну діяльність. Провідна роль у цьому

процесі відводиться розвитку інноваційної інфраструктури навчальних закладів та удосконалення системи підготовки професійних кадрів для всіх ланок корпоративного сектору аграрної економіки .

Розвиток наукового потенціалу та впровадження інноваційних технологій у сільськогосподарське виробництво стає критичним для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору, що в іншому випадку може зумовити розриви між продуктивністю досліджуваного сектору із провідними країнами світу.

Безперечно, що перехід до економіки знань, тобто моделі постіндустріальної економіки, у якій знання і технології виступають одним із важливих ресурсів будуть зумовлювати скорочення зайнятих у сільськогосподарському виробництві.

Однак за таких умов виробництво товарів і послуг спирається на високорозвинені когнітивні та соціальні навички праці, то перехід до економіки знань і технологічний розвиток вимагають динамічного ринку праці, на якому зміна затребуваних компетенцій буде відбуватися швидшими темпами, та супроводжуватися радикальними змінами у характері професій.

Саме тому ЗВО аграрної освіти повинні оперативно модернізувати освітні професійні програми підготовки фахівців, з тим щоб відповідати вимогам ринку праці. Існує також потреба в закладах аграрної освіти розробити комплекс заходів з реалізації освітніх програм професій майбутнього. На сьогодні до переліку таких професій доцільно внести наступні: дизайнер віртуальної реальності; фахівець із експлуатації робототехніки у сільськогосподарському виробництві, сфері послуг тощо; віртуальний екскурсовод; проєктувальник «розумної сільської території» та екологічно чистої; сітіфермер; фахівець з відновлення екосистем; фахівець з рециклінгу.

В сучасних умовах необхідно формувати систему інтенсивної освіти людини на основі масової перепідготовки як за рахунок особистих ресурсів, так і за рахунок соціальних інвестицій бізнес-груп, підтримуючи безперервний процес «навчання впродовж життя».

Отже, розвиток сфери соціальної освіти призведе до підвищення доданої вартості, покращення якості життя сільського населення шляхом створення вищих потреб, адже в процесі нової індустріалізації основним інструментом підвищення продуктивності та якості життя є здатність знайти творчі та креативні шляхи для вирішення соціальних проблеми.

Список використаних джерел:

1. Better Skills, Better Jobs, Better Lives (2012). A Strategic Approach to Skills Policies. OECD. 21 May 2012. 120 p. Available at: https://www.oecd-ilibrary.org/education/better-skills-better-jobs-better-lives_9789264177338-en

2. Сіденко В.Р. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України. Економіка і прогнозування. 2018, № 2. С. 8–28

Чайка Євгеній
студент магістратури
Чередніченко О.О.
к.т.н., доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЗАГОСТРЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У СВІТІ ЧЕРЕЗ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

Східна Європа - лідер постачання аграрної продукції на світовий ринок. Загалом на країни регіону, насамперед Україну та Росію, припадає приблизно 30% світового експорту пшениці, 20% експорту кукурудзи та 80% експорту соняшникової олії.

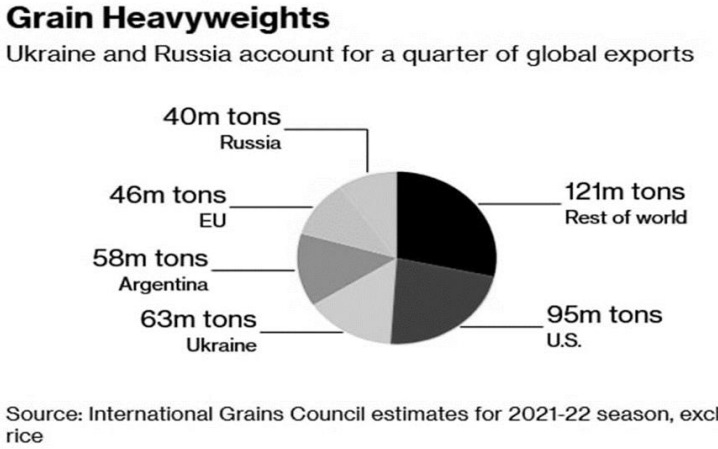

Рис.1. Країни-лідери з експорту зернових у сезоні 2021-2022 р. без урахування рису.

Експорт зерна з України в поточному сезоні (липень 2021 – червень 2022) оцінювався в 56-60 млн тонн, з яких понад 30 млн тонн було експортовано наприкінці минулого року. Експортний потенціал Росії на поточний сезон становить 43 млн тонн, більше половини з яких експортується.

Підраховано, що кількість людей у світі, які прямо чи опосередковано залежать від постачання цієї продукції, становить щонайменше півмільярда.

Гаряча фаза війни почалась в 4:44 24 лютого 2022 року. Наслідки вторгнення в Україну будуть відчутні в різних ситуаціях від проблемних до катастрофічних. Бідніший прошарок населення, які загалом витрачають значний відсоток свого доходу на їжу, тепер відчувають себе ще більш напружено. Можливо, зростання цін на продукти харчування – на основі інших економічних, соціальних і політичних розчарувань – може допомогти розпалити соціальні заворушення, як це сталося в Лівії в 2011 році.

Також, до негативних наслідків приведе руйнування логістичних шляхів транспортування міндобрив, особливо враховуючи, що Росія - один із найбільших у світі постачальників добрив та супутньої сировини, включаючи природний газ, калій та аміак.

Правозахисна організація Human Rights Watch попередила, що війна РФ проти України може посилити проблему голоду в Північній Африці та на Близькому Сході, що в свою чергу призведе до нової хвилі незаконної міграції в Європу і Америку, а також можливого спалаху хвороб, зокрема - COVID-19.

Більше того, порушені комунікації, шляхи збуту і менша пропозиція на продовольчому ринку особливо вплине на країни, що розвиваються. Якщо не прийняти необхідні заходи, наприклад, відшкодування затрат на добрива, то це призведе до нової економічної кризи.

Їжа – це не тільки потреба, без якої люди не можуть існувати, а й один з факторів, що впливає на потенціал працездатності людини.

Потрібно в найближчі строки забезпечити Україну доступом до порту в Середземному морі для безпечного експорту зерна. Не буде лишнім збільшити обсяги добування нафти для зменшення цін на паливо і всі товари, що транспортуються.

ЄС виділив 500 млн євро для підтримки фермерів і виробників продуктів харчування, але цієї суми недостатньо, потрібно збільшити її вдвоє, або ввести податкові канікули і розвивати критично важливу інфраструктуру. Також будуть вводити додаткові землі для обробки.

Без безпечного неба і морських шляхів, можна не очікувати стабільні поставки продовольства. Українська влада вже відреагувала на ситуацію і надала українським сільгоспвиробникам можливість отримати до 60 млн гривень кредиту під 0% в рамках розширеної програми «Доступні кредити «5-7-9%».

Цілком зрозуміло, що повне завершення війни покращить продовольчу ситуацію, інвестори матимуть більше впевненості, що їхні активи на території України не постраждають, і будуть інвестувати більше коштів. Але поки війна не завершилася, то держава може ввести страхування для всіх іноземних капіталів в областях аграрної, відтворюваної, атомної, ІТ економіки, тому що ці галузі являються критичними в воєнний і післявоєнний періоди. Також, Київ, Харків, Маріуполь повинні ввести зменшення податків на прибуток на строк 10 років. Для діяльності в містах це допоможе їхньому відновленню і привабить, як фінансовий, так і людський капітал.

Також у довгостроковій перспективі людство повинно замістити споживання газу електрикою, зокрема, виробленою за допомогою відновлюваної і атомної енергетики.

Список використаних джерел:

1. [https://www.g20-insights.org/policy_briefs/global-food-and-water-security-trade-and-market-stability/]
2. [https://www.igc.int/en/downloads/2022/gen2122misc1.pdf]
3. [https://www.agriland.ie/farming-news/mep-argues-e500-million-eu-support-package-not-enough/]

Юшин Сергій
д.е.н., професор
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААНУ

СИСТЕМНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ПАРТНЕРСТВО ІЗ ГАРМОНІЙНІСТЮ ЗОВНІШНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВНУТРІШНЬОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ

Причини продовольчих криз та катастроф досліджувалися в усі часи. Так, ще Аристотель наголошував на тому, що “оскільки будь-які природні зміни на землі відбуваються поступово і у терміни, незрівнянно довше нашого життя, ці явища нам непомітні, і навіть загибель і знищення цілих народів відбувається

перш, ніж вдається засвідчити від початку і до кінця кожну із таких змін; недорід, може бути страшним лихом, а може діяти поступово, так що навіть переселення таких народів відбувається непомітно: адже одні покидають свої краю, інші ж залишаються до тих пір, поки земля вже нікого не може прогодувати" [1, с. 471].

Як вказував Ю. Лібіх, зникнення у країнах тих умов, що визначають їх ґрунтову родючість, викликає їх загибель, підтримка ж цих умов забезпечує цим країнам тривале існування, багатство і могутність [2, с. 85]. Разом з тим, фахівці Римського клубу стверджують, що "зростання зовсім не обов'язково веде до катастрофи, що криза настає в тому випадку, коли зростання виходить за межі: запити є надмірними і ресурси планети виснажуються, а тоді вона вже не в змозі забезпечити самопідтримку; становище ускладнюється тим, що людство вийшло за межі і знаходиться в нестійкій області, але розуміння цієї проблеми в усьому світі гнітюче слабке, і щоб знизити вплив на навколишнє природне середовище (далі – НПС) і повернутися до допустимого рівня, слід змінити суспільні цінності у контексті системного розуміння вирішенні екологічних проблем" [3, с. 165].

Тут важливо також враховувати результати досліджень фахівців-екологів, які стосовно системної екологізації наголошують на тому, що прагнення будь-якої системи триматися якомога подалі від небезпечної межі області стійкості може також приводити до загибелі системи (область стійкості може непомітно поступово стискатися і нарешті зникати) [4, с. 22]. Отже, системна екологізація аграрної повинна здійснюватися з врахуванням конкретних обставин держави.

Загальна декларація ООН про ліквідацію голоду та недоїдання (16.11.1974 р.) наголосила на тому, що добробут народів світу значною мірою залежить від встановлення системи всесвітньої продовольчої безпеки, у рамках якої всі країни повинні співпрацювати шляхом своєї участі у глобальній системі завчасного попередження криз у галузі продовольства, підтримки діяльності цієї системи. Україна, як член ФАО ООН, має підвищувати: рівень харчування свого народу та забезпечення свободи людства від голоду. Тут треба врахуванти, що у наступні 30-50 років слід у світі додатково нагодувати 2-3 млрд. і значно ще покращити раціон 2,5-3,0 млрд. чоловік. Але ж після 1990 р. калорійність харчування населення України скоротилась. І при цьому рейтинг України серед світових виробників досягав: по зерну – 1; по молоку – 11, по м'ясу – 20 [5, с. 4].

Набуттю Україною державної незалежності передувало прийняття у 1990 р. Закону України (далі – ЗУ) «Про пріоритетність соціального розвитку села та АПК в народному господарстві» (№ 400), де визнавалася виняткова значущість та незамінність продукції сільського господарства у життєдіяльності людини і суспільства і передбачалося, що нові програми соціально-економічного розвитку України не можуть бути прийняті без урахування пріоритетності розвитку села. Цим визнана пріоритетність продовольчої безпеки у безпековій системі країни.

Стаття 3 пункт «г» ЗУ «Про охорону НПС» (№ 1264) серед основних охорони НПС особливо виділяє екологізацію матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони НПС, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження

новітніх технологій. Але ж усе це реалізується через науково-інноваційні структури, які формують певні концепції та технологічні новації, які мають втілитися у систему рішень законодавчих і виконавчих гілок влади, здатних забезпечити (стаття 48 ЗУ №1264) дієве стимулювання в системі охорони НПС.

Затверджені ЗУ № 2697 (2019 р.) «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року» вказують: Стан земельних ресурсів України близький до критичного. Водною і вітровою ерозією уражені близько 57 % території, понад 12 % території зазнають підтоплення. За різними критеріями забруднені близько 20 % земель. Щороку фіксується майже 23 тисячі випадків зсувів. … Причини цього мають комплексний характер (порушення екологічно збалансованого співвідношення між категоріями земель, надмірна розораність території, порушення природного процесу ґрунтоутворення, використання недосконалих технологій в сільському господарстві, орієнтація на досягнення коротко- та середньострокових економічних вигод. Отже, питання системної екологізації аграрної сфери й на даному етапі є вкрай актуальними.

Конституція України згадує забезпечення гуманітарної безпеки (стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, … і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю), продовольчої безпеки (Стаття 48. Кожен має право на … достатнє харчування), екологічної безпеки (Стаття 16. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України … збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави), економічної безпеки (Стаття 17. … забезпечення … економічної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу). Реалізація згаданих безпекових орієнтирів покладена як на Верховну Раду України (стаття 91), так і на Президента України (стаття 106) та Кабінет Міністрів України (стаття 116). Тобто усі безпекові аспекти у Конституції України були структурно позначені.

Прийнятий у 2003 р. ЗУ «Про основи національної безпеки України» (№ 964) також структурно виділяв екологічну та продовольчу безпеку, але вказував на ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки.

Серед визначальних принципів охорони НПС (ЗУ № 1264) чільне місце належить науково-обґрунтованому узгодженню екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства, тобто засад його сталого розвитку. Про це ж ведеться мова в Указах Президента України № 5 (2015 р.) «Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020"» та № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (2019 р.), а також в постанові Кабінету Міністрів України № 178 «Про Національну економічну стратегію на період до 2030 року» (2021 р.). Та суттєвих зрушень щодо оптимізації сталого розвитку (за структурними його складовими, до теперішнього часу на національному рівні ще не відбулося.

Системна екологізація є результатом системних рішень у відповідній сфері державного управління. З огляду на акти, прийняті у 1990-2021 рр. державна незалежність Україні початково була орієнтована на системність. Так, ЗУ «Про економічну самостійність» (1990 р., № 142) вказував: країна самостійно формує систему державного управління господарством. Прийнята тоді ж Верховною

Радою України «Концепція переходу до ринкової економіки» орієнтована на формування системи економічних інститутів управління державою, на системні засади управління були спрямовані й наступні її Постанови (1991 р, № 1698; 1992 р., № 61), а також ЗУ (2005 р, № 2982; 2007 р., № 877). Але, Указ Президента України № 810 (1998 р.) «Про заходи з впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» свідчив: існуюча в Україні система державного управління в цілому неефективна, внутрішньо суперечлива, незавершена, громіздкою і відірваною від людей, внаслідок чого існуюче державне управління стало гальмом у проведенні соціально-економічних і політичних реформ. В Указах Президента України (№ 341, 2001 р.; (№ 816, 2007р.) несистемність державної політики згадувалася як одна з причин стримування соціально-економічного розвитку і стабільності в державі, та визнавалось, що процес накопичення проблем у сфері формування і реалізації регуляторної політики набуває в останні роки системного характеру, стримуючи розвиток господарювання. Схвалена Розпорядженням КМУ № 536-р (2005 р.) «Концепція Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006-2010 роки» стверджує, що складна ситуація на селі та в аграрному секторі економіки викликана насамперед безсистемністю розв'язання завдань аграрної реформи в Україні. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1437-р (2015 р.) «Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року» визнає фактичну відсутність системного підходу до просування на зовнішньому ринку продукції та безсистемність у виконанні короткострокових господарських заходів. Усе це стоїть на заваді блокування системності сталого розвитку аграрного виробництва загалом та системної його екологізації зокрема.

Висновки: проведений вище аналіз дозволяє стверджувати наступне:

* продовольчі кризи та катастрофи у значній мірі є наслідком відсутності безпекових механізмів забезпечення системної екологізації аграрної сфери;

* безпекових механізм забезпечення системної екологізації виробництва має бути сформований досконалим у системному плані державним управлінням.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Метеорологика. / Соч. в 4-х т. Т.3. Пер. с древнегреч. М.: Мысль, 1981. С. 441-558.

2. Либих Ю. Химия в приложении к земледелию и физиологии. / Пер. с нем. М.-Л.: ОГИЗ-СЕЛЬХОЗГИЗ, 1936. 407 с.

3. Медоуз Донелла. Пределы роста. 30 лет спустя. Уч. Пособ. для ВУЗов. / Д. Медоуз, Й. Рандерс, Д. Медоуз ; Пер. с англ. М.: АК, 2007. 342 с.

4. Экологические системы. Адаптивная оценка и управление. / Пер. с англ.; Под ред. К.С. Холинга. М.: Мир, 1981. 397 с.

5. Саблук П.Т. та ін. Глобалізація і продовольство: Монографія / П.Т. Саблук, О.Г.Білорус, В.І.Власов. К.: ННЦ ІАЕ, 2008. 632 с.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 2 / DISCUSSION PANEL 2

Захист сільськогосподарського товаровиробника та економічна політика протекціонізму АПК. Соціальна дезінтеграція та розшарування суспільства в умовах підвищення цін на продовольство.

Управління та фінанси в АПК

Protection of agricultural producers and economic policy of protectionism of agro-industrial complex. Social disintegration and stratification of society in the face of rising food prices

Management and finance in agriculture

Valeriia Lymar
Doctor of economic sciences, associate professor
Vasyl' Stus Donetsk National University
Ji Zhi
PhD student
Vasyl' Stus Donetsk National University

EXPORT OF AGRI-FOOD COMMODITIES IN CHINA

China with the population of 1,439,323,776 is the biggest country of the world with a total share of 18.5%. Due to its size China is the second largest importer of agri-food products after the US. Its imports amounted to USD 142 billion in 2019 which was responsible for 6.4% of global imports. At the same time China is one of the main exporters of agri-food products. In 2019 China (mainland) was the sixth largest exporter of agri-food commodities after US, Brazil, the Netherlands, Germany and France. Its share in the global exports of agri-food commodities was equal to 4.1%. In the present article we will focus on the Chinese exports.

Volume of trade of Chinese agri-food commodities is steadily increasing. The total exports of animal products reached 6.69 million tons in 2019. It was 3.30 million tons for beverages and oils and 35.1 million tons for vegetable products. In terms of shares in total volume of exports it equaled 14.8, 7.3 and 77.9% respectively. In total the volume reached 45.13 million tons in 2019. For comparison it was equal to 33.58 million tons in 2005 and 31.43 million tons in 2010. It represents an increase by roughly one third [1].

In value terms (real value in USD) the exports of animal products amounted to USD 23.971 billion in 2019, USD 2.916 billion for beverages and oils and USD 37.95 billion for vegetable products. The total value of agri-food exports by China equaled to USD 64.83 billion. It increased by 85% in comparison in 2005.

The CAGR for the volume of animal products in Chinese exports over the period 2005-2019 was equal to 4.05 %. It was higher for beverages and oils - 6.68% and lower for vegetable products - 1.53%. On average the volume increased by 2.13%.

IHS Markit predicts the total volume of exports of animal products by China to increase by 3.6% in 2020 and 5.2% in 2021. The volume of exports of beverages and oils is forecasted to increase by 4.3% in 2020 and 4.4% in 2021. For vegetables the volume is predicted to increase by 3.0% in 2020 and 5.8% in 2021.

The CAGR for the real value of animal products in Chinese exports over the period 2005-2019 was equal to 5.2%. It was higher for beverages and oils 7.4 % and lower for vegetable products 4.0%. On average the real value of Chinese agri-food exports increased by 2.13%. It is worth to note that the average growth rates in exports are higher in values than in volume.

IHS Markit predicts the real value of Chinese exports of animal products to increase by 3.6% in 2020 and 5.2% in 2021. The real value of Chinese exports of beverages is predicted to increase by 4.3% in 2020 and 4.4% in 2021 and of the vegetables to increase by 3.0% in 2020 and 5.8% in 2021 respectively. It is difficult to

assess the overall impact of the recent outbreak of COVID-19. This will depend on its duration (whether it is going to extend well into Q2 of 2020) and overall magnitude. The impact will, of course, is adverse [2].

Agri-food commodities are responsible for approx. 7% of the total volume of Chinese exports and only 2.5% of their value. In comparison to 2005, the shares have fallen for both the volume and the real value. In the next two years, the share of the commodities is the Chinses exports are predicted not to change significantly.

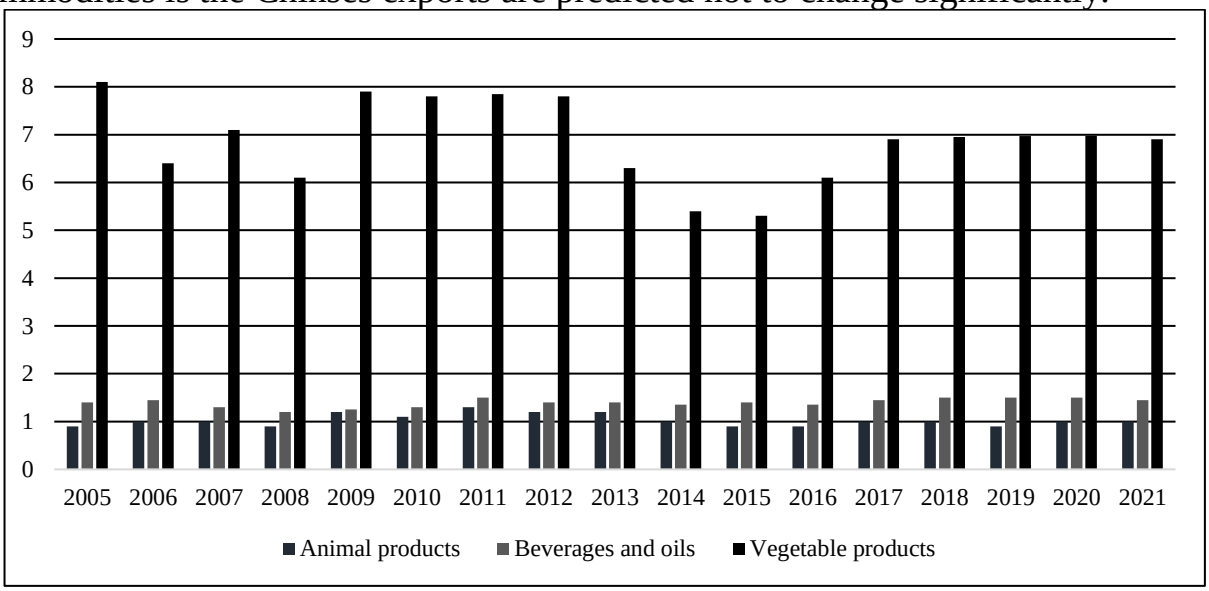

Figure 1 – Chinese export of agri-food commodities in 2005-2021, % [1]

The Chinese exports of animal products are clearly dominated by marine and aquatic products. The products with the highest shares include fish and seafood, prepared or preserved (24.4 %), frozen fish fillets and other fish meat (17.1%), frozen fish (11.0%) and mollusks (10.0%).

In exports of beverages and oils, we can observe several dominant product groups. The most important ones are water, mineral and aerated water (34.9%) and animal and vegetable oils, excl. soybean oil (28.4%). These are followed by spirits, liqueurs and other spirituous beverages (11.5%), beer, cider, fermented beverages (10.3%) and lastly soybean oil (8.0%).

In the group of vegetable commodities, the top product groups include preparations of vegetables, fruit, nuts or other parts of plants (14.0%), dried leguminous and other vegetables (10.4%) and food preparations, yeasts, sauces, soups and extracts (8.6%) [3].

Top destinations for Chinese exports of animal products (real value in USD) include Japan, the United States, Hong Kong, South Korea, and Germany. These top five countries had a cumulated share of 62% with Japan alone responsible for one-fifth of total export value (CR5 - concentration ratio - cumulated share of top five destinations).

Top destinations for Chinese exports of beverages and oils are located mostly in East Asia and include Hong Kong SAR, North Korea, Malaysia & South Korea. The

fifth in the ranking is the Netherlands. The top five destinations had a share of 66.5% - even higher than in the case of animal products.

Top destinations for Chinese exports of vegetable products (the most important group in terms of real value) include Japan, Vietnam, Hong Kong SAR, United States, South Korea. The CR5, in this case, is significantly lower and reaches 44.8%.

This column is based on data from IHS Markit GTA Forecasting and other resources from IHS Markit if not stated otherwise. 2020 and 2021 values are predictions.

Due to missing data and lack of forecasts the following commodities have been excluded from the analysis: dairy produce; birds' eggs; natural honey; edible products of animal origin, n.e.s.; edible offal of bovine animals, swine, sheep, goats, horses, etc., fresh or chilled; fish fillets and other fish meat (whether or not minced), n.e.s., fresh, chilled or frozen and beverages, spirits and vinegar.

References:

1. Agri-food exports of China. URL: https://ihsmarkit.com/research-analysis/agrifood-exports-of-china.html#:~:text=Chinese%20exports%20of%20agri%2Dfood,34%25%20in%20comparison%20to%202005 (date: 14.04.2022).
2. China 2020 Export Highlights. URL: https://www.fas.usda.gov/china-2020-export-highlights (date: 14.04.2022).
3. Export value of agricultural products from China from 2005 to 2021. URL: https://www.statista.com/statistics/1200541/chinas-export-value-of-agricultural-products/ (date: 14.04.2022).

Абдигалиева Л.С., ст.преподаватель
Туран Астана Университет Казахстан, Нур-Султан
Бектурсынова К.Д., ст.преподаватель
Туран Астана Университет Казахстан, Нур-Султан

ВЛИЯНИЕ НОВЫХ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ФИНАНСОВЫЙ РЫНОК

Современные финансовые технологии могут заменить почти все функции традиционных банков. Сегодня через интернет люди могут получать кредиты, оплачивать счета и покупки, переводить денежные средства, играть на бирже, покупать и продавать различные активы. Быстрое развитие технологий вынудило банки пересмотреть свои внутренние процессы и начать активную разработку и внедрение собственных финансовых технологий.

Многие банки на сегодняшний день уже видят конкуренцию со стороны стартап-компаний, создающих новые финансовые продукты на основе технологий. У этих компаний есть большое преимущество - они достаточно гибкие и легко могут подстраиваться под потребителей, в отличие от гигантов-банков. Еще несколько лет назад многие эксперты банковского сектора сомневались в конкурентоспособности новичков-стартапов: как образом такие мелкие компании способны тягаться с могучими конкурентами - банками. Однако, эти новшества стали популярны. Люди увидели разницу между традиционными банками, где приходилось тратить время на простои в очередях, и совершенно новыми финансовыми технологиями, предлагающими альтернативные банковские продукты, но экономящими время потребителей.

Ситуация в банковском секторе начала меняться: конкуренция была уже не между крупными и мелкими учреждениями, а между банками и инновациями. Однако, вместо конкуренции с технологиями банковские организации начали сотрудничать с ними. Поэтому многие банки стали внедрять новые технологии в свои процессы, разрабатывать собственные FinTech-продукты, активно содействовать с инновационными компаниями и инвестировать крупные денежные суммы в их деятельность.

В 2017 году проходил съезд Ассоциации Каз Финтех, на котором была поднята тема FinTech - особо актуальная для всего банковского сектора.

На этом съезде было заявлено, что новые компании FinTech становятся реальной угрозой для банков и могут их вытеснить с рынка [1].

У данной Ассоциации выделяется четыре основных направления деятельности. Во-первых, это улучшение системы идентификации банков. На сегодняшний день существующие системы идентификации пользователей неэффективны: важно, чтобы клиент сам мог управлять своими данными, передавать их в цифровом виде между банками и организациями, и при этом оставлять возможность регулирования всего процесса передачи информации.

Второе направление - это распределенные реестры и создание блокчейна между участниками ассоциации. Следующее направление - это система межбанковских скоростных платежей 24/7 в онлайн. Предполагается, что к ней через банки-участники ассоциации будут допущены стартапы и другие компании, которые занимаются развитием финансовых технологий. Четвертая тематика — разработка стандартов по открытому API [2].

Среди крупнейших банков, занимающихся внедрением технологий в свои системы, можно отметить ForteBank, Альфа-Банк.

В современном мире число стартапов в сфере FinTech увеличивается с огромной скоростью, поэтому точное количество существующих проектов назвать очень трудно. Согласно данным международного рейтингового агентства *Moody's* в 2015 году количество FinTech стартапов превысило 4000, а объем инвестиций в них составил более 19 млрд. долларов [68]. В 2016 году объем инвестиций в FinTech индустрию составлял более 100 млрд. долларов [3].

Некоторые из FinTech компаний значительно увеличили свою стоимость за последние годы, часть из них даже достигла и превысила 1 млрд. долларов. Такие стартапы получили особое название «inicorn», что в переводе с английского означает «единорог». В 2016 году насчитывалось 22 финансовых единорога, с общей стоимостью 74 млрд. долларов .

Из этого числа половина компаний - американские (11 стартапов), семь компаний из Азии, при этом шесть из них - китайские, и оставшиеся четыре единорога - это европейские компании (рисунок 1).

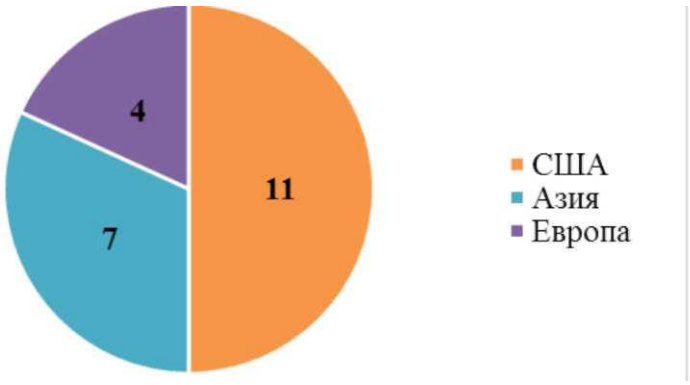

Рисунок 1 - Число FinTech-единорогов в разных регионах в 2016 году

Всего в мире по всем отраслям выделяют 196 компаний-единорогов, их общая стоимость составляет 678 млрд. долларов . Соответственно, более 10% из них - это FinTech стартапы.

На рисунке 2 показана динамика роста стоимости пяти самых дорогих FinTech стартапов за последние 3 года.

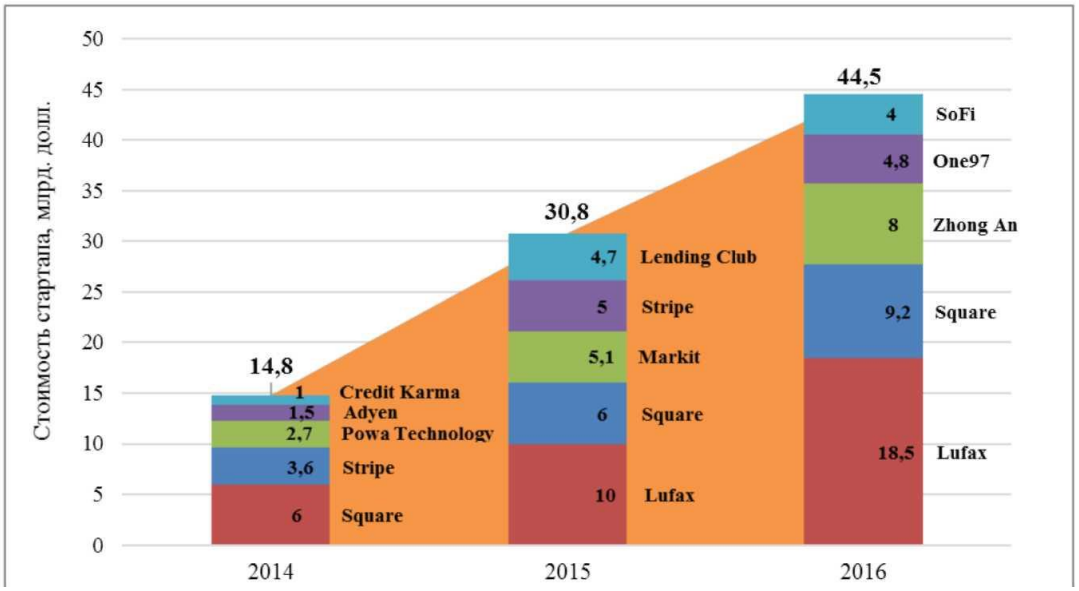

Рисунок 2 - Стоимость 5 самых дорогих FinTech стартапов за 2014-2016 гг.

Так, в 2014 году общая стоимость пяти самых дорогих стартапов составляла 14,8 млрд. долларов, а в 2016 году уже лишь один финансовый единорог по своей стоимости превысил это значение (стоимость P2P платформы *Lufax,* составила 18,5 млрд. долларов). Всего за один год данный стартап стала стоить на 85% больше.

Также по рисунку 2 заметен рост компании *Stripe,* занимающейся обработкой онлайн-платежей, её стоимость увеличилась от 3,6 млрд. долларов в 2014 году, до 9,2 млрд. долларов - в 2016 году. Такие крупные проекты, как P2P-портал Lending Club и средство для приема и обработки электронных платежей *Square* в 2015 году перешли из категории стартапов и стали полноценными публичными акционерными компаниями. Поэтому в списке 2016 года они уже не учитывались.

Также проект *Markit,* разработанный для сбора, обработки и анализа финансовой и экономической информации, который в 2015 году занимал третье место в рейтинге, исчез из списка 201 6 года, т.к. произошло его слияние с другим американским стартапом *IHS* из этой же области, в результате чего образовалась новая закрытая акционерная компания *«IHS Markit».*

Новичками в списке топ-5 за 2016 год стали сервис рефинансирования студенческих кредитов *SoFi* и самая большая в Индии мобильная торговая площадка и электронный кошелек *One97.* Более того, за первый квартал 2017 года эти проекты уже успели поднять свою стоимость: *SoFi* увеличил стоимость на 500 млн. долларов, а *One97* - более, чем на 1 млрд. долларов, теперь их стоимость составляет 4,5 млрд. долларов и 5,9 млрд. долларов соответственно.

Несмотря на активное наращивание стоимости FinTech стартапов, некоторые проекты исчезают из списка в связи с неудачами в их деятельности - банкротством. Таким примером является английская компания *Powa Technologies,* которая занималась разработкой приложений для электронной и мобильной торговли. В начале 2016 года эта компания потеряла более 200 млн. долларов, позже ее подразделения распроданы.

Тем не менее, основной тренд показывает, что стоимость FinTech стартапов с каждым годом увеличивается, а, соответственно, увеличиваются и вложения в эти компании. На рисунке 3 отображены данные по объему венчурных инвестиций (с участием в доли компании) и количеству сделок по инвестированию в FinTech компании за последние 5 лет.

Рисунок 3 - Венчурные инвестиции в FinTech компании в мире за период 2012-2016 гг.

С 2012 года по 2015 год наблюдается рост по суммарной стоимости сделок: за 4 года это значение выросло почти в шесть раз и в 2015 году суммарные венчурные инвестиции в FinTech составили 14,6 млрд. долларов. Число сделок в тот год составило рекордное - 848 сделок. В 2016 году наблюдается небольшой

спад активности инвесторов: число сделок упало на 1,5% и составило 836, общий объем инвестиций сократился на 13% и составил 12,7 млрд. долларов.

Согласно мнению экспертов, спад 2016 года был вызван тем, что многие инвесторы боятся возникновения пузыря на рынке в связи со слишком быстрыми темпами развития FinTech индустрии .

Если рассмотреть сделки, связанные с венчурными инвестициями в FinTech компании по различным регионам, но можно заметить, какие регионы стали развиваться активнее в этом направлении (рисунки 4, 5, 6).

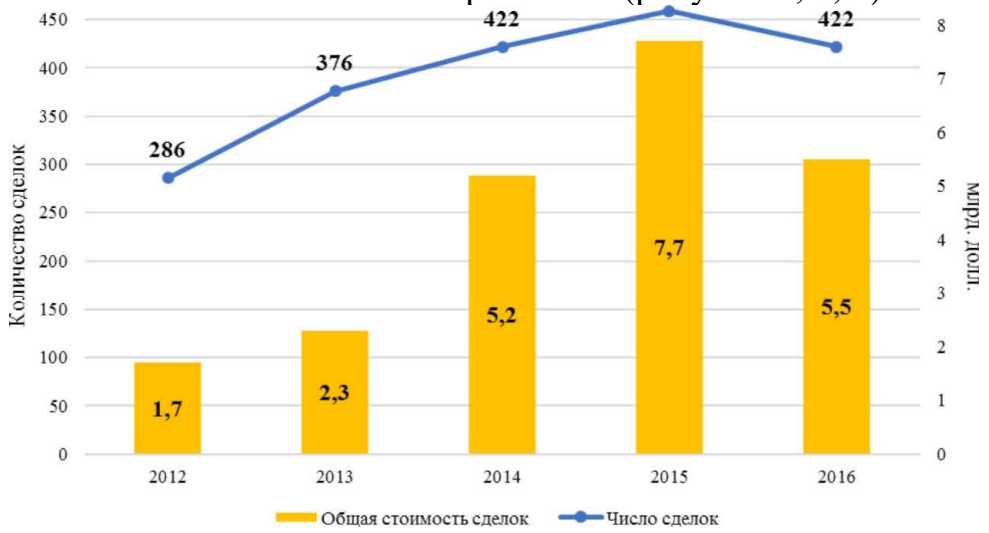

Рисунок 4 - Венчурные инвестиции в FinTech компании в США за период 2012-2016 гг.

На рисунке 13 показана динамика инвестиционных сделок в США. Аналогично изменениям в мире, объем FinTech инвестиций в США увеличивался в период с 2012 года по 2015 год, когда произошел его пик: число сделок составила 459, а сумма инвестиций по ним была равна 7,7 млрд. долларов. В 2016 году число сделок упало на 8%, сумма инвестиций - почти на 30%.

Если рассматривать Европу, то там ситуация была немного иной (рисунок 5).

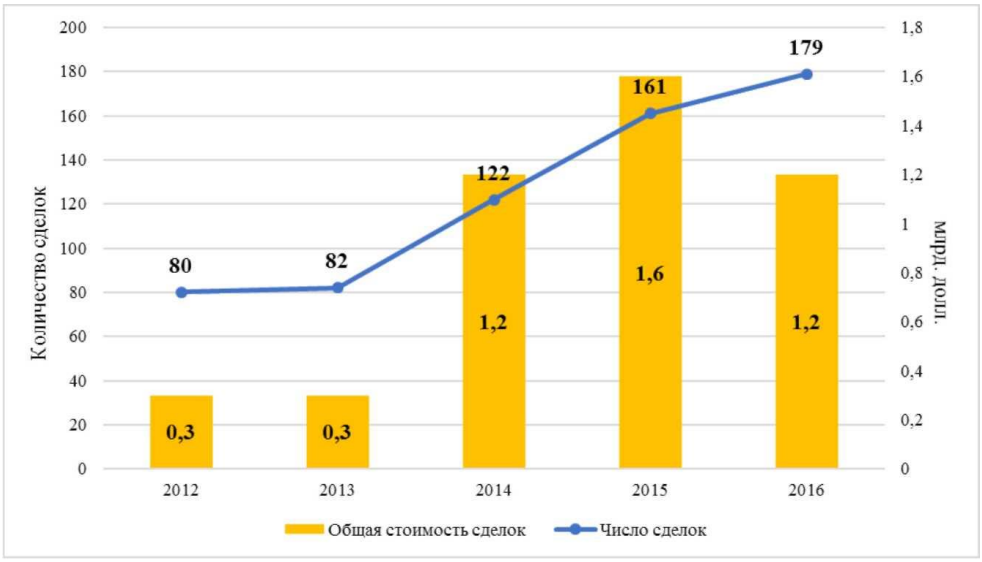

Рисунок 5-Венчурные инвестиции в FinTech компании в Европе за период 2012-2016 гг.

Тенденция к увеличению числа инвестиционных сделок за весь рассматриваемый период была положительной, всего за 5 лет количество сделок с европейскими FinTech компаниями выросло более, чем в два раза (от 80 сделок в 2012 году, до 179 сделок в 2016 году). Однако, общая стоимость этих сделок заметно упала в 2016 году, несмотря на хороший рост в период 2012-2015 гг. Так, в 2016 году общая сумма инвестиций в Европе составила лишь 1,2 млрд. долларов, по сравнению с показателем предыдущего года - 1,6 млрд. долларов (спад составил 25%). Поскольку число сделок за последний увеличилось, а их общая стоимость упала, то можно сделать вывод, что средняя стоимость одной сделки была снижена.

В отличие от США и Европы, в Азии последний год показал самые лучшие результаты за весь анализируемый период (рисунок 6).

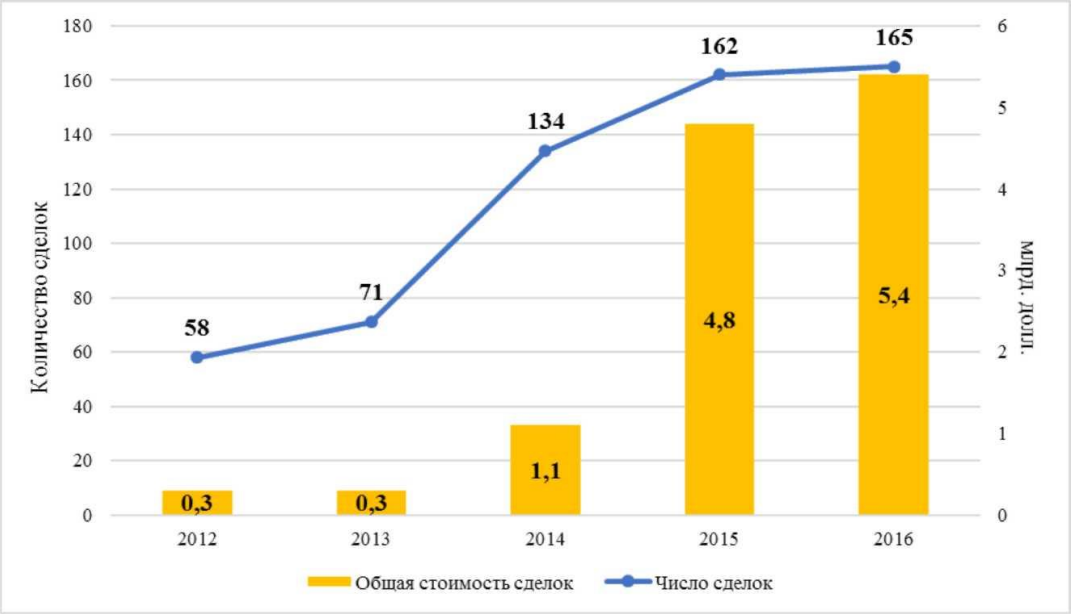

Рисунок 6 - Венчурные инвестиции в FinTech компании в Азии за период 2012-2016 гг.

За весь анализируемый период Азия демонстрировала рост по объему венчурных инвестиций и числу сделок в FinTech отрасли. Самый большой скачок на азиатском FinTech рынке произошел в 2015 году, когда инвестиции в стартап-компании увеличились более, чем в 4 раза. Всего за 5 лет число сделок выросло на 284% и достигло 165 сделок в 2016 году, а объем инвестиций вырос в 18 раз и к концу 2016 года составил 5,4 млрд. долларов.

Азиатский FinTech рынок среди остальных регионов был самым продуктивным за 2016 год. Несмотря на то, что число сделок всего до 165 (на 3 сделки больше, чем в 2015 году), их общая стоимость поднялась до 5,4 млрд. долларов (рост в 12,5%), что всего на 100 млн. долларов меньше показателя в США, где число сделок составило 422 (в 2,5 раза больше количества азиатских сделок). Соответственно, можно сделать вывод, что средняя стоимость одной подобной сделки в Азии в несколько раз больше стоимости сделки с американскими и, тем более, европейскими компаниями (рисунок 7).

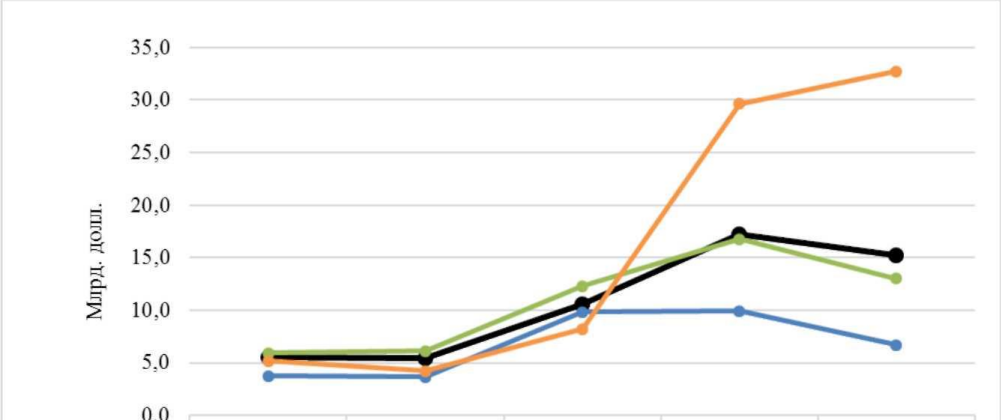

	2012	2013	2014	2015	2016
В мире	5,5	5,4	10,6	17,2	15,2
В США	5,9	6,1	12,3	16,8	13,0
В Европе	3,8	3,7	9,8	9,9	6,7
В Азии	5,2	4,2	8,2	29,6	32,7

Рисунок 7 - Средняя стоимость сделки по FinTech стартапам в разных регионах и в мире за период 2012-2016 гг.

На рисунке 7 отображена средняя стоимость одной сделки в мире и в разных регионах за последние пять лет. Значительные изменения в стоимости сделок по венчурным инвестициям стали происходить в 2014 году: по миру, а также отдельно в США и в Азии цены сделок стали вдвое больше, а в Европе -в 2,5 раза больше. В 2015 году этот рост продолжился, но по сравнению с другими регионами, в Азии этот показатель подскочил в 3,6 раза. В 2016 году азиатский рынок также показал рост по средней стоимости одной сделки, в отличие от показателей США и Европы, а также в целом по миру.

Если рассматривать структуру инвестиций, то наибольшую привлекательность для инвесторов имеют FinTech стартапы на поздней стадии, когда проект уже запущен и действует на рынке в течение какого-то времени. Рисунок 8 показывает объемы инвестиций в финтех-компании в зависимости от их стадий развития.

На рисунке 8 видно, что наибольший объем инвестиций поступает именно в проекты последней, поздней стадии, когда он уже работает на рынке и приносит какую-то прибыль. В период 2012-2015 гг. наблюдалось увеличение объема венчурных инвестиций в такие стартапы, темп роста за эти годы колебался от 30% до 50%, что является хорошим показателем. Однако, в 2016 году этот тренд изменился и в среднем сумма инвестиций в один стартап на последней стадии составила лишь 17 млн. долларов.

Проекты на ранней и посевной стадиях обходятся венчурным инвесторам намного дешевле. Это логично, поскольку на этих стадиях невозможно с точностью определить успех проекта и его прибыльность в дальнейшем, особенно на таком динамичном рынке, как FinTech.

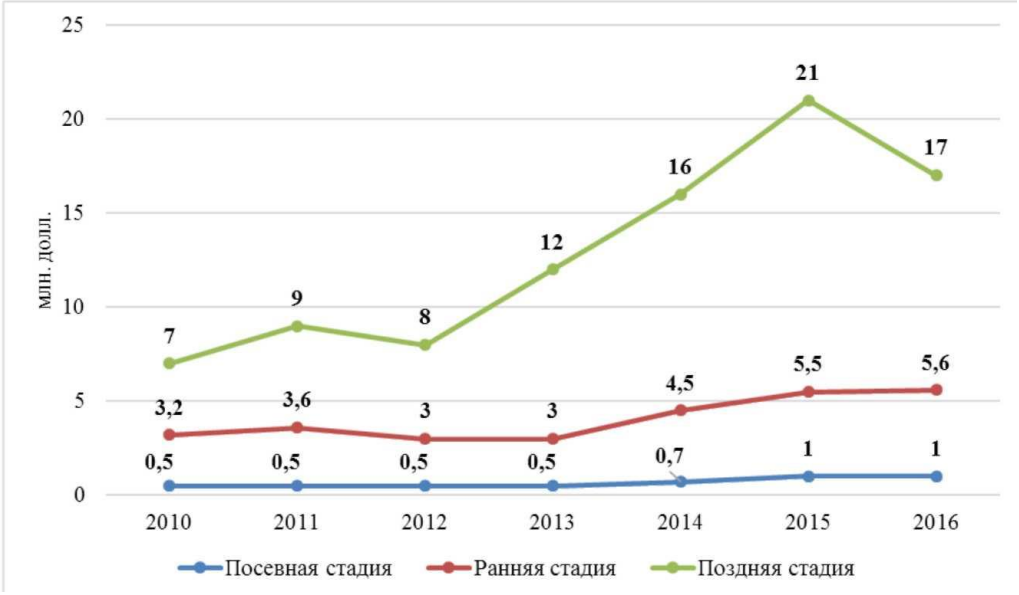

Рисунок 8 - Средний объем венчурных инвестиций в мире на одну сделку в зависимости от стадии FinTech проектов

Сумма венчурных инвестиций в один проект на ранней стадии разработки за весь период колебалась в районе 3-5,5 млн. долларов. При этом, последние годы прослеживается медленный, но устойчивый рост этой суммы.

Вероятно, что инвесторы стали увереннее в финансовых технологиях и их прибыльности на рынке.

Стартапы посевной стадии (когда есть идея и план развития, но сам проект еще не запущен) также стали дорожать для инвесторов: средняя сумма одного вложения в подобный проект увеличилась за весь период в два раза (от 0,5 млн. долларов в 2011 году до 1 млн. долларов в 2016 году). Здесь темпы роста ниже, чем у проектов ранней стадии, но тем не менее, и их рост стабилен.

Распределение инвестиций в FinTech индустрии в 2016 году в зависимости от сферы деятельности компаний можно увидеть на рисунке 9 [8].

Рисунок 9 - Распределение инвестиций в FinTech стартапы в зависимости от их сферы деятельности

За последний год больше всего инвестиций было сделано в финтех-компании, которые занимаются электронной коммерцией и платежами, их доля в сумме инвестиций составила 38%. Вторыми по инвестиционной привлекательности стали стартапы, работающие в банковском и секторе кредитования (их доля равна 26%). Затем в рейтинге популярных у инвесторов проектов стоят проекты, связанные с управлением ценными бумагами, стоимостью и капиталами, а также с небольшой разницей в 1% агрегаторы финансовых решений.

Наименьшую сумму инвестиций за 2016 год получили компании, разрабатывающие финансовые интернет-технологии в сфере здравоохранения, страхования и ПО для бизнес-процессов. Их доля в сумме составила лишь 11% от общего объема инвестиций.

В России, несмотря на более скромное развитие FinTech индустрии, также увеличились объемы инвестиций за последний год. Согласно данным крупной аудиторской компании PwC и Российской Венчурной Компании (РВК), за 2016 год число венчурных инвестиций в финансовом секторе России увеличилось с 6 до 9 сделок (рост составил 50%), а их общая стоимость возросла в 1,5 раза и в 2016 году составила 15 млн. долларов [8].

Россия значительно отстает от остальных регионов в мире по числу инвестиций в FinTech стартапы и по количеству таких компаний. Тем не менее, сейчас в стране существует несколько крупных финтех-акселераторов - специальных центров, предлагающих предпринимателям необходимые ресурсы для воплощения их бизнес-идей в реальные стартапы.

Одним из крупнейших акселераторов в России считается программа «Стартап Академии Сколково», рассчитанная на девять недель и включающая в себя девять модулей с полным набором всех необходимых инструментом для запуска новых проектов [9].

Другим акселератором технологических стартапов федерального значения является GenerationS, который сотрудничает с крупными российскими корпорациями и венчурными экспертами. После прохождения многоступенчатой экспертизы, лучшие проекты получают интенсивное развитие и широкие возможности по привлечению инвестиций. Таким образом, акселератор работает сразу в трех направлениях: помогает стартапам успешно развиваться, корпорациям - улучшать свои бизнес-процессы за счет новых технологий, а инвесторам - находить лучшие проекты с высоким потенциалом [10].

Среди специализирующихся на FinTech отрасли российских акселераторов, можно выделить Future Fintech и QIWI Universe. Первая программа дает участникам возможность протестировать свои продукты и сервисы в процессе сотрудничества с реальными компаниями и банками. Вторая программа создана группой QIWI с целью поддержки трех сегментов: молодых стартапов, среднего и крупного бизнеса [11].

Также некоторые банки создают свои программы по развитию FinTech стартапов для дальнейшего внедрения их в свои бизнес-процессы. Примерами этому являются такие банки, как Сбербанк и Альфа-Банк. У банков наибольший интерес проявляется к проектам в сфере BigData (большие данные), создания приложений и ПО для клиентских кабинетов, агрегаторов финансовых решений.

Таким образом, банки и другие акселераторы помогают развиваться финтех-компаниям и повышают их конкурентоспособность как на российском рынке, так и на международном. Несмотря на то, что сейчас Россия достаточно сильно отстает в FinTech индустрии от таких сильных регионов, как США, Европа и Азия, нельзя не заметить ее тенденцию к росту числа новых компаний в этой отрасли, а также объема венчурных инвестиций.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. ЦБ разрешит банкам идентифицировать клиентов на расстоянии [Электронный ресурс] / Бизнес-журнал «Forbes»; Смирнова К. - Электрон. дан.- М., 2017. URL: http://www.forbes.ru/finansy-i-investicii/341879-cb-razreshit-bankam-distancionno-vydavat-kredity-po-selfi, свободный. Дата обращения: 21.05.2018 г.

2. Глава ассоциации «Финтех» рассказал об основных направлениях работы организации [Электронный ресурс] / Журнал «ForkLog». - Электрон. дан. - М.: 2017. URL: http://forklog.com/glava-assotsiatsii-finteh-rasskazal-ob-osnovnyh-napravleniyah-rabotv-organizatsii/, свободный. Дата обращения: 17.05.2018 г.

3. Обзор венчурной индустрии России за 2016 год «MoneyTree: Навигатор венчурного рынка» [Электронный ресурс] / Аудиторская компания «PWC». - Электрон. дан. - М., 2017. URL: https: //www.pwc. ru/ru/publications/ MonevTree2016/money-tree-2016_presentation_FINAL.pdf, свободный. Дата обращения: 20.05.2018 г.

4. Ежегодный отчет «The Global FinTech Report: 2016 in Review» [Электронный ресурс] / Аналитическая компания «CB Insights». - Электрон. дан. - Нью-Йорк, 2017. URL: https://www.cbinsights.com/reports/CB-Insights _Fintech-Trends-Report-2016.pdf, свободный. Дата обращения: 20.05.2018 г.

5. The Complete List of Unicorn Companies [Электронный ресурс] / Аналитическая компания «CB Insights». - Электрон. дан. - Нью-Йорк, 2017. URL: https://www.cbinsights.com/research-unicorn-companies, свободный. Дата обращения: 20.05.2018 г.

6 необычных страховых услуг, которые могут стать популярными [Электронный ресурс] / Независимое издание о технологиях и бизнесе «Rusbase»; Асоян К. - Электрон. дан. - М., 2017. URL: https://rb.ru/opinion/5-neobychnyh-uslug/, свободный. Дата обращения: 21.05.2018 г.

7. FinTech Unicorns: What's the Real Number? [Электронный ресурс] / Бизнес-портал о банках «TheFinanser.com»; C. Skinner. - Электрон. дан. - Нью-Йорк, 2017. URL: https://thefinanser.com/2017/05/fintech-unicorns-whats-real-number.html/, свободный. Дата обращения: 20.05.2018 г.

8. Ежеквартальный отчет «The Pulse of Fintech Q4 2016» [Электронный ресурс] / Аналитическая компания «KPMG». - Электрон. дан. - Нью-Йорк, 2017. URL: https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2017/02/pulse-of-fintech-q4-2016.pdf, свободный. Дата обращения: 20.05.2018 г.

9. Глобальный ассортимент финтех-акселераторов [Электронный ресурс] / Сообщество IT-специалистов «Хабрахабр»; Цигулев В. - Электрон. дан. - М., 2016. URL: https://habrahabr.ru/company/pavonline/blog/305580/, свободный. Дата обращения: 20.05.2018 г.

10. Fintech-партнерства, или 10 способов понравиться клиенту» [Электронный ресурс] / Деловой журнал «Банковское обозрение». - Электрон. дан. - М., 2016. URL: https://bosfera.ru/bo/fintech-partnerstva-ili- 10-sposobov-ponravitsva-klientu, свободный. Дата обращения: 21.05.2018 г.

11. Что банкиры думают об инновациях в ИТ [Электронный ресурс] / Издание о высоких технологиях «CNews»; Робенкова С. - Электрон. дан. - М., 2016. URL: http://www.cnews.ru/articles/2016-12-01 chto bankiry dumayut ob innovatsiyahvit, свободный. Дата обращения: 21.05.2018 г.

Алексеєнко Наталія
здобувач кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва і архітектури
Кушнерук Олександр
аспірант, ДННУ «Академія фінансового управління»

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Існує тісний взаємозв'язок між фіскальною політикою та фінансовою системою, можна стверджувати, що фінансова система, її підсистеми й компоненти швидше реагують на виклики сучасності, ніж суб'єкти уряду, які формують і реалізують фіскальну політику. Така ситуація продукує протиріччя, адже застарілі заходи фіскальної політики, які не відповідають викликам часу та реалізуються через модернізовану фінансову систему, спотворюють очікувані результати розвитку економіки й створюють дисбаланси у фіскальній системі. Проблема загострюється через наявність внутрішнього і зовнішнього лагів фіскальної політики, а саме: часових розривів між осмисленням, прийняттям та реалізацією урядових рішень, що поглиблюється недосконалістю інформаційної, техніко-технологічної та організаційно-інституційної складових. Саме через це одним із шляхів вирішення є створення системи фіскального реагування на модернізаційні перетворення фінансової системи та економіки загалом.

Серед причин, які обумовлюють необхідність модернізації фінансової системи можна виділити наступні: нездатність фінансової системи забезпечувати потреби економіки у фінансових ресурсах, необхідних для розвитку виробництва й підвищення рівня життя населення; наявність змішаної системи грошового обігу, яка породжує «втечу» капіталу, «доларизацію» грошового обігу; виникнення «фінансових бульбашок» як результату недосконалого механізму регулювання фінансових ринків; відсутність цілісної взаємопов'язаної системи бюджетного, податкового, митного, валютного та інших напрямків державного регулювання; високого рівня тінізації економіки та ін.

Сьогодні українська держава стикнулася з небаченим за всю свою історію шоком – економічним, соціальним, гуманітарним тощо. Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації завдало потужного удару по всіх ланках економічної системи нашої держави та її фіскальної системи, зокрема. Знизилося виробництво основних видів продукції, зокрема тих, що становлять експортний базис України. Крім цього, заблоковані порти, порушені логістичні з'єднання, а відтак і значна частина зовнішньої торгівлі є недоступною. З урахуванням того, що значна частина населення залишилась без роботи, є необхідність забезпечувати внутрішні потреби українців у безкоштовній їжі, воді, ліках та інших першочергових потреб. Разом з тим, продовжується руйнування транспортно-логістичної, соціальної, маркетингової, інженерної та

багатьох складових критичної інфраструктури цілих регіонів. Мова йде про руйнування нафтобаз, центрів розподілення електроенергії, підстанцій електропостачання та водопостачання. Відбувається відтік кадрів за кордон та їх часткова передислокація на захід держави, що тимчасово викидає з активного економічного життя сотні тисяч, або й мільйони людей.

З огляду на нові можливості нашої держави, варто відзначити і неспроможність української влади провести необхідні реформи за останні роки. Таким чином, досі відсутні значні покращення в судовій системі, не було фактично проведено і реформи поліції, тому українська економіка продовжувала залишатися надміру «бюджетизованою», а відтак і забюрократизованою, корумпованою, негнучкою та малоефективною. Як і до військового вторгнення, так і наразі залишаються невирішеними значний ряд проблем. Зокрема, експортний потенціал продовжують визначати монополії, сконцентровані у вузькому сегменті сировинних галузей, передусім це металургія та сільське господарство. Однак, більш значною загроза стала очевидною після повномасштабного військового вторгнення.

Все це стало особливо помітно у перші тижні війни, зокрема лише 17 % великих підприємств продовжували працювати без будь-яких обмежень, ще 30 % змогли перейти на роботу в дистанційному режимі, а решта або не працювали зовсім, або призупинили діяльність якщо не до мирних, то принаймні до спокійніших часів [1].

Більше 10% орних земель країни виявились не доступними для проведення посівної кампанії, що суттєво вдарило як по експортному потенціалу країни, так і по наповнюваності державного бюджету. І якщо фермери відносно швидко призвичаїлися до важких умов і знаходять варіанти зберігання, транспортування необхідних ресурсів та забезпечують інші важливі речі, щоб посівна відбувалася, то менш гнучким агрохолдингам складніше адаптуватися до нових реалій [2].

Станом на початок квітня понад 50 % українців втратили роботу. Насамперед це стосується працівників великих старопромислових підприємств, розташованих у південно-східному регіоні України [3]. При цьому, як зазначив голова Уряду, станом на 9 травня в цілому сільгоспкультурами в Україні було засіяно 8,6 млн га, що лише на 24 % менше від минулорічних показників [4].

Державна податкова служба оголосила добровільну сплату податків для підприємців: фактично в Україні скасували загальну систему оподаткування, натомість запровадили податок у розмірі лише 2 %. Також на добровільну основу переведено сплату ЄСВ, починаючи з березня.

Відповідно, все це вплине на обсяг надходжень в бюджети громад та держави в цілому. З огляду на це Урядом було проведено скорочення видатків загального фонду Державного бюджету України на 2022 рік, передбачених головним розпорядникам коштів державного бюджету [5]. Цією мірою було знижено заробітні плати чиновникам близько на 10 %.

Також ініціативою зі зменшення видатків, зокрема й на утримання державних службовців, є прийняття Кабінетом Міністрів України постанови щодо деяких питань організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану, зокрема заборонена робота за віддаленою (дистанційною) схемою для всіх державних службовців.

Скорочення видатків звичайно можна вважати важливою і перспективною ініціативою, однак слід врахувати, що дохідна частина бюджету також значно скоротиться через відсутність значної кількості податків, що не будуть сплачуватись або частково сплачуватимуться підприємцями.

Отже, в умовах модернізації фінансової системи сформувалась об'єктивна необхідність у розробці нової концепції фіскальної політики з конкретизацією цілей і задач, принципів її формування й реалізації, а також визначенні стратегічних пріоритетів фіскальної політики, раціональному поєднанні державного і ринкового регулювання в процесі її формування й реалізації.

Список використаних джерел:

1. Самаєва Ю. Як працює тил. *Дзеркало тижня.* 2022. 31 березня. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/jak-pratsjuje-til.html.

2. Через бойові дії неможливо провести посівну на 3,5 млн гектарів сільгоспземель. *Agravery*. URL: https://agravery.com/uk/posts/show/cerez-bojovi-dii-nemozlivo-provesti-posivnu-na-35-mln-gektariv-silgospzemel.

3. Максимов В. Стало відомо, скільки українців втратили роботу через війну. *Today. Ua.* URL: https://ukraine.today.ua/ru/stalo-yzvestno-skolko-ukrayntsev-poteryaly-rabotu-yz-za-vojny.

4. Україна впоралася із посівною із зменшенням площ на 24 %. *Agraoday*. URL: https://agroday.com.ua/2022/05/11/ukrayina-vporalasya-iz-posivnoyu-iz-zmenshennyam-ploshh-na-24/.

5. Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету : постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2022 № 401. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-spryamuvannya-koshtiv-do-rezervnogo-fondu-derzhavnogo-byudzhetu-401.

Амренов А.Е., Даниярова Ж.У.

7М04103 «Есеп және аудит» білім беру бағдарламасы бойынша «Тұран-Астана» университетінің 1 курс магистранттары, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: доцент ***Корабаев Б.С.***

ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙДЫ ТАЛДАУДЫ КОМПЬЮТЕРЛІК ЖОЛМЕН ЕСЕПТЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ

Қазіргі кездегі қаржылық жағдайды талдау әлемдік тәжірибе көрсеткендей, есеп берудің екі түрі бар: әр түрлі заңды мекемелердің: ЖШС, АҚ, ЖК, қалың жұршылықты, банктерді, сондай-ақ сақтандыру ұйымдары мен үкімет органдарын кәсіпорынның жұмыс жағдайы мен онцың қаржылық жағдайы және есепті кезеңдегі шаруашылық қызметінің нәтижесіме,н таныстыру үшін қаржылық газеттер мен бюлетендерге, арнайы анықтамаларды басылып шығарылатын қаржылық есеп беру. Есеп берудің екінші түрі – басқару талдауы, бұл кәсіпорын шығаратын өнімдердің жеке түрлерінің өзіндік құнының нормативтері туралы, сондай-ақ сапасының төмендігіне немесе тауардың мөлшерден тыс шығарылып, өтпей қалуына байланысты мәліметерден тұратын қатаң құпияландырылған, басқа тұлғалар үшін жабық есеп болып табылады. Ішкі талдау басқару есебі, ал сыртқы талдау қаржылық есеп негізінде жүргізіледі [1,2].

«Батыр» ЖШС қаржылық тұрақтылығын, төлемқабілеттілігі мен несиеқабілеттілігін талдау ұйымның төлемқабілетсіздігін, балансының өтімділігін, кәсіпорынның ағымдық өтімділігін ұста тұру үшін айналым активтерінің жетіспеушілігі, қаржылық тұрақсыздық, қарыздық капиталдан жоғарғы тәуелділігін анықтады. Кәсіпорынның несиеқабілеттілігін анықтау әдістемесі бойынша «Батыр» ЖШС бес балдық шкала бойынша орташа қаржылық жағдайға ие деп бағаланды.

Ұйымның осындай жағдайға душар болуының себептерінің бірі ретінде дебиторлық қарыздармен дұрыс жұмыстар жүргізілмеуін, жабдықтаушылар мен мердігерлердің қызметтерін өзуақытылы төлемеу, жүргізілетін рентабельді жұмыстар мен қызметтер түрлерінің жеткіліксіздігін жатқызуға болады.

«Батыр» ЖШС қаржылық жағдайын жақсарту үшін ұйымның негізгі күшін дебиторлық пен кредиторлық қарыздарын қысқартуға және оларды тиімді басқаруға бағыттау керек.

Дебиторлық қарызды қысқарту құралы ретінде факторинг және тапсырыс берушілерді төлемге ынталандыру шаралары, өткізу бағаларына жеңілдіктер жасау, болуы мүмкін. Ал мерзімі өткен дебиторлық қарызбен күрес ретінде өзуақытылы төлемдер жүргізбеген үшін санкцияларды – айыппұлдар мен пенялар бекітуді ұсынуға болады.

Факторинг тапсырыс берушілердің жабдықтаушылармен есептесулерді кешіктіруінен болатын ысыраптарды қысқартудың маңызды да, тиімді құралы болып табылады. Ол «Батыр» ЖШС активтерінің өтімділігін анағұрлым жылдам қалпына келтіруге мүмкіндік береді.

Анықтама бойынша факторинг – бұл факторингтік компанияның (көбіне бұл – банк) жабдықтаушының тапсырыс берушіге ақшалай талабын қаржыландыруы болып табылады. Шынында, факторингтік компания жабдықтаушыны, оның қарыздық талап ету құқын кепілге ала отырып, несиелейді. Келісім жасаған сәттен бастап (2–3 күн ішінде) банк жабдықтаушының есеп шотына қарыздың сомасынан 70- 90%-ын аударады, ал қалған бөлігі 10-дан 30%-ға дейін несие үшін пайыздарды шегергеннен кейін және комиссиялық сый ақысын алғаннан кейін қарыздың инкассациясын жүргізгеннен соң аударады. Несие үшін пайыздың мөлшерлемесі қысқамерзімді несиелер бойынша жай мөлшерлемеден айырмашылығы жоқ (мысалы, жылдық 14%). Ал комиссиялық сый ақы мөлшері қарыздың жалпы сомасынан 1-3% көлемін құрайды [3,4,5].

«Батыр» ЖШС дебиторлық қарызын басқару үшін дебиторлық қарызды басқарудың сәйкес регламентін өңдеу қажет. Онда сол үрдіске қатысушы және әрі қарай ұйымда процедураны енгізуді жүзеге асыратын лауазымды тұлғалар көрсетілуі тиіс. Дебиторлық қарызды басқару келесі міндетті процедураларды қамтиды:

- дебиторлармен есептесу есебі;
- дебиторлық қарызды талдау мен ранжілеу (пайда болу күні, сомасы

бойынша, берілген дебиторлармен жұмыстарға жауапты менеджерлер бойынша);

- ағымдық дебиторлық қарызбен күнделікті жұмыс:
- мерзімі өткен дебиторлық қарызбен претензиялық жұмыстар;
- сот арқылы мерзімі өткен дебиторлық қарызды қайтару процедурасы.

Кесте 1

«Батыр» ЖШС-нің 2019-2021ж.ж аралығындағы баланс ақпараттарын құрылымдық талдау

Актив	2019		2020		2021	
	мың. тг	%	мың. тг	%	мың. тг	%
1 Ағымдағы активтер						
Ақша қаражаттары	133	0,24	1969	3,41	255	0,16
Дебиторлық борыш	2423	4,45	16268	28,17	1258	0,8
Тауарлы-материалдық қорлар	8720	16	9384	16,25	8898	5,67
Ағымдағы салықтық активтер	1140	2,09				
Басқа да қысқа мерзімді активтер	642	1,18	1563	2,71	151	0,1
Қысқа мерзімді активтер жиыны	13058	23,96	29184	50,53	10562	6,73
2 Ұзақ мерзімді активтер						
Негізгі құралдар	32580	59,79	28578	49,48	126467	80,58
Биологиялық активтер	8850	16,24			19924	12,69
Ұзақ мерзімді актив жиыны	41430	76,04	28578	49,48	146391	93,27
Баланс	54488	100	57761	100	156953	100
Пассив						
3 Қысқа мерзімді міндеттемелер						
Қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер	7837	14,39	8667	15	16338	10,41
Салықтар бойынша міндеттер	171	0,31	432	0,75	740	0,47
Басқа да міндеттер және ерікті зейнетақы салымдары бойынша міндеттемелер	208	0,38				
Қысқа мерзімді кредиторлық борыш	6504	11,94	7792	13,49	52322	33,34
Басқа да қысқа мерзімді міндеттемелер			351	0,61	5001	3,19
Қысқа мерзімді міндеттемелер жиыны	14720	27,02	17242	29,85	74402	47,4
4 Ұзақ мерзімді міндеттемелер						
Ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелер	9608	17,63	7255	12,56		
Ұзақ мерзімді кредиторлық берешек	8494	15,59	6027	10,43	28447	18,12
Ұзақ мерзімді міндеттемелер жиыны	18102	33,22	13282	22,99	28447	18,12
5 Капитал						
Жарғылық капитал	7830	14,37	7830	13,55	7830	4,98
Бөлінбегентабыс (жабылмағанзиян)	13836	25,39	19407	33,6	46274	29,48
Капитал жиыны	21666	39,76	27237	47,15	54104	34,47
Баланс	54488	100	57761	100	156953	100
Ескерту: «БАТЫР» ЖШС-нің қаржылық есебінің мәліметтері 2019-2021 жж.						

Кәсіпорында дебиторлық қарызға лимитті бекіткен жөн, мұнда бекітілген лимиттен асқан кезде дебиторға қызмет көрсету тоқтатылады.

Сондай-ақ төлем тәртібін және кәсіпорынның дебиторларының іскерлік беделін жүйелі түрде тексеріп, дебиторлық қарыздың жағдайына күнделікті мониторингті жүргізіп отырған дұрыс.

Ақша қаржыларының ағымын максимизациялауға және мерзімі өткен дебиторлық қарыздың пайда болу тәуекелін төмендетуге мүмкіндіі беретін анағұрлым әрекет етуші құрал ретінде пеня мен айыппұлдар жүйесі саналатындығын жоғарыда айтқан болатынбыз. Ол жүйе қарызды жабу кестесімен бекітілген төлем мерзімдерінің бұзылуы жағдайында пайдаланылады және келісімде қарастырылуы қажет [6,7].

Қорытынды: кәсіпорынның ақша қаражаттары 2020 жылы жоғарылап, 2021 7 есе кеміген байқалады, себебі кәсіпорының өткізетін өнімдерінің көлемі азаюына байланысты. Қысқа мерзімді активтер 2019 жылы 23,96, ал 2020 жылы 50,5, 2021 жылы 6,73 құрайды.

Негізгі құралдар жыл сайын артуда, бұл кәсіпорынның негізгі құралдарды сатып алумен байланысты. Кәсіпорынның қысқа мерзімді кредиторлық берешегі көбейген, ол 2019 жылда 11,94 % құраса, 2021 жылы бұл көрсеткіш 33,34 % көбейген. Бұл кәсіпорын үшін жағымсыз жағдай. Ал ұзақ мерзімді міндеттемелер 2019 жылмен салыстырғанда 2 есе азайған.

Кесте 2

«Батыр»ЖШС-ның баланс активтерінің құрамы мен құрылуын көлденең талдау

Актив	**2019-2020**	**2020-2021**	**2019-2020 (%)**	**2020-2021 (%)**
1 Ағымдағыактивтер	16126	-18622	+123,49	-63,81
2 Ұзақ мерзімді активтер	-12852	-117813	-31,02	-80,48
Баланс	3273	-99192	+39,42	-63,19
Пассив				
3 Қысқа мерзімді міндеттемелер	2522	-57160	+17,13	-76,83
4 Ұзақ мерзімді міндеттемелер	-4820	-15165	-26,63	-53,31
5 Капитал	5571	-26867	+25,71	-49,69
Баланс	2522	-99192	+39,42	-63,19
Ескерту: «БАТЫР» ЖШС-нің қаржылық есебінің мәліметтері 2019-2021 жж.				

Кәсіпорынның 2019 жылғақарағанда 2020 жылы қысқа мерзімді активтері өскен, ол +123,49 % құрайды. Ал ұзақ мерзімді активтердің кері сінше азайғаны байқалады, -31,02.

Кәсіпорынның 2020 жылмен 2021 жылды салыстығанда ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді активтердің азайғаны байқалады. 2021 жылы кәсіпорынның қысқа және ұзақ мерзімді міндетемелері де өскен.

«Батыр» ЖШС-ның қаржылық жағдайына экспрес талдау жүргіземіз.

Экспрес талдаудың негізгі үш көрсеткішіне септейміз, олар келесі дей:

Ағымдағы өтімділік коэффиценті

$$Каө = АА / АМ \geq 2 \qquad (1)$$

мұнда, АА – ағымдағы активтер; АМ – ағымдағы міндеттемелер.

Каө2019 = 13058 / 14720 = 0,89 < 2

Каө2020= 29184 / 17242 = 1,69 < 2

Каө2021= 10562 / 74402 = 0,14 < 2

Кәсіпорынның ағымдағы өтімділік коэффициенті 3 жылда да нормадан төмен, бірақ кәсіпорын үшін қауіпті емес.

Меншікті айналым қаражаттарының қамтамасыз ету коэффициенті

Кмақ = МАҚ / АА ≥ (2)

МАҚ = МК – ҰМА (3)

мұнда, МК – меншікті капитал; ҰМА – ұзақ мерзімді активтер.

Кмақ2019 = (21666-18102) / 13058 = 0,27 < 1

Кмақ2020= (27237-13282) / 29184 = 0,48 < 1

Кмақ2021= (54104-28447) / 10562 = 2,43 < 1

Кәсіпорынның меншікті айналым қаражаттары 2019 жылға қаранда 2021 жылда 2 есе азайған, бұл кәсіпорынның ағымдағы активтердің 2021 жылы төмендеуіне байланысты.

Жоғарыдағы 2 коэффиценттің нормаға сай болмауына байланысты төлем қабілеттілікті қалпына келтіру коэффициентін есептейміз.

Төлем қабілеттілікті қалпына келтіру коэффиценті

Ктққ = (Каөа + М / Ұ (Каөа – Каөб)) / Каөн ≥ 0,1 (4)

мұнда, М – төлем қабілеттілігін қалпына келтіру мерзімі (6 ай); Ұ – есеп беру мерзімінің ұзақтығы (ай)

Каөа, Каөб- ағымдағы өтімділік коэффицентінің есеп беру мерзімінің аяғына және басына;

Каөн – ағымдағы өтімділік коэффицентнің нормативі.

Ктққ 2019-2020= 1,69 + 6 / 12 (1,69 – 0,89)) / 2 = 1,05

Ктққ 2020-2021= 0,14 +6 / 12 (0,14-0,69)) / 2 = - 0,32

Кәсіпорынның 2019-2020 жылдардағы төлем қабілеттілігін калпына келтіру коэффиценті нормаға сай, ал 2020-2021 жылдары төлем қабілеттілігін калпына келтіру коэффиценті - 0,32- ні құрайды, яғни кәсіпорын өз міндеттемелері бойынша жауап бере алмайды.

«Батыр»ЖШС-ның баланс құрамы мен құрылуына талдау жасалды, ендігі кезекте кәсіпорынның қаржылық талдаулардың барлығын компьютер көмегімен талдай отырып, өз қызметіміздің тиімділігін арттыра отырып, жұмыс уақында үнемдеп, талдаудың автоматтандырылған нысанын қолдануға болатынына көз жеткізіп отырмыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының "Аудиторлық қызмет туралы". Заңы, 1998 ж., 20 қараша (07.08.2020ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

2. Харитонов С.А. Технология ведения учета в программе «1С: Бухгалтерия 8.3» - Издательство: 1С - Паблишинг, 2019, 516 с.

3. Конфигурация «1С: Бухгалтерия 8.3 для Казахстана» - М: Фирма 1С

4. Әжібаева З.Н., Байболтаева Н.Ә., Жұмағалиева Ж.Ғ. Аудит, Алматы 2015.- 264 с.

5. Садиева А.С., Шахарова А.Е., Сагиндыкова Г.М. Бухгалтерский учет и аудит: Учебное пособие – 2016. – 303 с.

6. Аманова Г.Д., Садуакасова К.Ж. Экономикалық талдау- Астана:
7. «Қаржы академиясы» АҚ, 2016ж.-220 б.
8. Жалғасбаева А.А., Имашева Ж.О. «Практикалық аудит» Алматы, Эверо баспасы, 2010 ж.

Байканова К.,
магистрант 2 курса МН-Ф-20-2
Туран Астана Университет Казахстан, Нур-Султан
Шаяхметова К.О.,
д.э.н., профессор
Туран Астана Университет Казахстан, Нур-Султан

ФИНАНСОВАЯ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТЬ БАНКОВ ВТОРОГО УРОВНЯ КАЗАХСТАНА: УЯЗВИМОСТЬ И УГРОЗЫ

В мире современных интернет технологий и цифровизации одним и важных вопросов остается вопрос безопасности и сохранения конфиденциальности данных в различных источниках сети. В стране, как и в мире в целом, нередки случаи кибератак, различных мошеннических действий и пр. Поэтому вопрос безопасности является актуальным вопросом на нынешнее время.

Казахстан находится в тройке стран, которых атакуют вирусы-вымогатели. При этом около 28 млрд тенге было направлено на развитие системы "Киберщит Казахстана" в 2017-2022 годах.

В рамках второго этапа до конца 2022 года создан реестр доверенной продукции электронной промышленности и программного обеспечения. Он должен обеспечивать информационную безопасность в госорганах и создавать условия для развития отечественных производителей цифровой продукции.

Между тем в 2022-2025 годы в Казахстане планируется реализовать национальный план "Технологический рывок за счет цифровизации, инноваций и науки". На текущий момент данные вопросы решаются в госпрограмме "Цифровой Казахстан", срок которого истекает в 2022 году. На него было выделено 108,7 млрд тенге. В том числе 20,9 млрд тенге – в 2021 году и 19,2 млрд тенге – в 2022-м. На кибербезопасность планируется направить 2,7 млрд тенге в текущем году[1].

Согласно результатам оценки, которая состояла из десяти критериев таких как: репутация домена, шифрование трафика, утечка информации, открытые порты, Security. txt, безопасность email, состав программного обеспечения, скорость работы, HTTPS заголовки и безопасность контента – средний показатель защищенности составил 70%. Максимальные результаты показали при оценке уровня безопасности: Альфа банк, Bank RBK, Народный банк Казахстана, City bank, Freedom finance bank.

Результаты анализа защищенности веб-ресурсов банков второго уровня Республики Казахстан показали наличие тенденции к увеличению уровня информационной безопасности, однако в ряде веб-ресурсов были выявлены серьезные уязвимости, которые нуждаются в исправлении в кратчайшие сроки.

Среди наиболее распространённой проблемы для веб-ресурсов, можно выделить, отсутствие security.txt, а именно контактов отдела информационной безопасности, которые позволят пользователям на прямую обращаться в отдел информационной безопасности банка в случае выявления нарушений в работе веб-ресурса. Широко распространённой проблемой является отсутствие шифрования трафика и принудительного использования безопасной версии подключения. Стоит отметить, что анализ защищенности веб-ресурсов банков второго уровня, не выявил ресурсов, которые бы представляли опасность для пользователей при их посещении[2].

Исходя из всего, одно из серьезнейших последствий атаки на онлайн-банк — кража денежных средств. Угроза несанкционированного доступа к информации клиентов и банковской тайне оказалась актуальной для каждого исследованного онлайн-банка, а в отдельных случаях уязвимости позволяли развивать атаку до проникновения в корпоративную инфраструктуру.

Зачастую разработчики, стремясь выпустить новый релиз или дополнительный функционал как можно скорее, допускают непростительные ошибки с точки зрения защиты приложения и обрабатываемых в нем данных. Это приводит к возникновению уязвимостей, которыми непременно воспользуются киберпреступники [3].

Учитывая тот факт, что банковские приложения предназначены для обработки конфиденциальной финансовой информации, разработчикам рекомендуется позаботиться не только о сохранности, содержащейся в них информации, но и о безопасности самих приложений. Этого можно добиться за счет применения полного перечня защитных механизмов, направленных на снижение рисков реализации злонамеренных действий на мобильном устройстве.

На сегодняшний день безопасность использования мобильных банкингов и конфиденциальность данных клиентов банков становится с каждым днем лучше. Современные технологии не стоят на месте, а модернизируются и совершенствуются превосходя уже имеющееся на данный момент технологии. Надеемся, что в ближайшее время достигнем максимального уровня безопасности и конфиденциальности данных клиентов.

Список использованной литературы и источников:

1. В топе самых уязвимых: как Казахстан защищается от кибератак // [Электронный ресурс] - URL: https://lsm.kz/kazahstan-v-liderah-po-kiberatakam-kak-gosudarstvo-reshaet-problemu

2. Результаты анализа и защищенности веб-ресурсов банков второго уровня Республики Казахстан анализа защищенности банков 2021// [Электронный ресурс] - URL: https://cert.kz/files/reports/kz-banks-security-report-webtotem-2021.pdf

3. Оценка киберрисков в банках Казахстана // [Электронный ресурс] - URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/kz/Documents/risk/2021/Оценка%20киберрисков%20Банков%20Казахстана-Отчет%20Делойта.pdf

Банга Наталія
студентка групи БА-181
факультету агротехнологій та економіки
Іванько Анатолій
д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту
та аграрної економіки
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і
природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»
Заслужений працівник сільського господарства України

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Аналіз наукової літератури показує, що управління персоналом є дуже складним, багатоцільовим і багатогранним явищем. Як наслідок, існує досить багато підходів до його визначення, де одні його автори акцентують увагу на організаційній стороні управління, оперуючи метою і методами, за допомогою яких можна досягти цієї мети, а інші – відзначають змістовну частину, що відображає функціональну сторону управління. Для однакового розуміння суті даного поняття будемо вважати, що управління персоналом являє собою цілеспрямовану діяльність керівного складу підприємства на розробку концепції, стратегій кадрової політики і методів управління людськими ресурсами, що забезпечують ефективність трудової діяльності та конкурентоспроможність підприємства [1, С. 70].

Основна суть управління персоналом полягає у тому, щоб ставитися до працівників, як до цінного ресурсу підприємства, а головна мета – максимально створити, розвинути та використати персонал підприємства та його потенціал.

Сучасний етап розвитку економіки характеризуються відносно високим рівнем нестабільності, що провокується численною сукупністю глобальних викликів. До тих із них, що стосуються, зокрема, сфери управління персоналу можна віднести [2, С. 126-127]:

- політична нестабільність. Військові конфлікти попередніх років, а з 2022 р. війна росії проти України та кризові явища (епідемія COVID-19 і запроваджений на державному рівні карантин) негативно впливають на порушення логістичних зв’язків, повязаних як з поставкою матеріально-технічних ресурсів, так і готової продукції, а також стали причиною розвитку кризових явищ у різних секторах економіки та суспільного життя;

- інтеграція національних ринків. Все більше компаній розташовують виробництво своєї продукції в країнах з дешевою робочою силою; виникають різкі відмінності між різними культурами;

- міграційні процеси. Відбувається активізація зовнішніх та внутрішніх міграційних процесів. В результаті якість робочої сили істотно знижується як на національному так і окремих регіональних ринках праці, оскільки частина виробництв переміщується з прикордонних територій країни в менш ризиковані

місця (західні обсласті), а частина висококваліфікованих кадрів виїздить за кордон і працює на іншу країну;

- деформація ринку праці. На ринку праці з'являються робітники різних вікових категорій, які різняться між собою за рівнем кваліфікації, точкою зору на світ, наявністю креативних навичок, технічними можливостями, рівнем активності тощо.

- інформатизація всіх сфер життя. Перед працівниками з'являються нові завдання, такі як можливість працювати дистанційно, розвивати комунікаційні здібності, бути гнучкими за будь-яких обставин, вміти використовувати віртуальні технології, вміти вирішувати багатоаспектні проблеми.

Вищезазначене потребує перегляду підходів до чинної системи менеджменту підприємств, провідною підсистемою якої є система управління персоналом. Саме технології управління персоналом, його методи та інструменти здійснюють виключно важливий вплив на результативність діяльності суб'єктів господарювання, а їх дієвість і гнучкість впливають на результативність інших підсистем менеджменту.

Досить актуальною дана проблема є для України, оскільки на вітчизняних підприємствах, особливо аграрних, ще недостатньо приділяється уваги такій важливій функції, як управління персоналом. Зазвичай, в полі зору діяльності підприємств більше залишаються проблеми підвищення ефективності використання речових факторів виробництва, тоді як питання управління людськими ресурсами відходять на другий план.

Проведені дослідження наукових джерел дозволяють виділити наступні сучасні тенденції у сфері управління персоналом [3]:

1) командами керують команди керівників;
2) частка тимчасових працівників в організаціях збільшується;
3) використовуються нові системи винагород;
4) зростання важливості знань, індивідуальних вмінь та здібностей;
5) використовується потенціал старшого покоління;
6) створюються програми добробуту для персоналу.

Перша із вище перелічених тенденцій має назву «симфонічність керівництва». Конкуренція в бізнес-середовищі змушує компанії ставати більш гнучкими, вони починають орієнтуватись на роботу команд. Саме керівники вищої ланки частіше за все повинні працювати в команді. Топ-менеджери не тільки керуватимуть своїм напрямом, але й працюватимуть у міжфункціональних командах задля управління підприємством як гнучкою системою.

Друга тенденція у сфері управління персоналом засвідчує, що в умовах скорочення ділової активності, в тому числі і через форс-мажорні обставини, роботодавці часто вдаються до вивільнення персоналу (хоча він не завжди є дієвим шляхом вирішення проблеми) і переходять на альтернативні форми найму робітників, які стають все більш поширеними в економіці. Традиційні ж відносини формату «роботодавець – працівник» починають відходити на задній

план. В України тільки 50% підприємств мають виключно традиційну робочу силу. Частка організацій, які розробили стратегію використання працівників нетрадиційної форми зайнятості, становить тільки 10%. У світі ці показники становлять 43% та 16% відповідно [3].

Наступною тенденцією у сфері управління персоналом є нові системи винагороди. Постає питання, а що ж не так із системами винагороди? Річ в тім, що наявні програми винагороди мають три основні параметри, які не враховують інтереси працівників. По-перше, останні краще реагують на програми, які передбачають підвищення заробітної платні, премії та інші засоби мотивації частіше, ніж один раз на рік, як це визначає традиційна система оплати праці. По-друге, топ-менеджери підприємств далеко не завжди прагнуть краще зрозуміти інтереси працівників. По-третє, велика кількість працівників вважає, що їх праця оцінена несправедливо. Тому сьогодні велика кількість підприємств переживає перехід до нової системи винагороди працівників, а саме від чітко стандартизованої до високо персоналізованої. І за правильного впровадження нової системи підприємство може отримає вагому конкурентну перевагу.

Наступна тенденція свідчить про те, що на ринку збільшується попит саме на досвідчених спеціалістів з різних сфер діяльності, які здатні працювати з обладнанням задля надання якісних послуг, а також досконало володіють індивідуальними вміннями та здібностями.

П’ятою тенденцією у сфері управління персоналом є розширення рамок традиційного «робочого віку», що пов’язане, з одного боку, залучення працездатного населення до захисту країни, а з іншого – з глобальним старінням населення. Стосовно останнього деякі фахівці вважають, що тринадцять країн світу, зокрема, Велика Британія, США, Німеччина, Франція, Японія та Південна Корея, матимуть населення «надмірно похилого віку», тобто вік більше однієї людини з п’яти буде вище 65 років. Аналітики також прогнозують, що до 2030 року 60% населення світу старше 65 років проживатиме в Азії. Проблема з кожним роком стає все гострішою через те, що коефіцієнт народжуваності майже в усіх розвинених країнах є нижчим за коефіцієнт заміщення покоління. Не є виключенням в цьому плані й Україна. І таким країнам необхідно буде або наймати працівників із-за кордону, або залучати до роботи працівників похилого віку. Прийнято вважати, що працівники похилого віку є справжньою цінністю для організацій, оскільки вони можуть виступити в ролі наставників для молодого покоління, а при необхідності можуть звільнити місце для молодих та амбіційних працівників. Тому не випадково, що багато компаній починають інакше дивитись на працівників похилого віку та розуміють, що вони є конкурентною перевагою. Такі працівники зазвичай перевірені часом і віддані своїй справі [4, С. 871].

Ще однією тенденцією у сфері управління персоналом є створення програм добробуту для персоналу. Настання цифрової ери стало причиною переходу підприємств на безперервний режим роботи. Понад 40% працівників

відзначили, що вони відчувають стрес, що негативно впливає на здоров'я та продуктивність праці робітників підприємства. Працівники з погодинною оплатою праці скаржаться на негнучкі графіки, офісних працівників дратує нескінченна кількість електронних листів, які не дають відпочити навіть після роботи. В багатьох країнах працівники стали працювати більше та менше йдуть у відпустку. Тому ситуація вимагає розроблення та прийняття рішень задля покращення добробуту робітників. Ринок корпоративного оздоровлення існував і раніше, проте включав він тільки фізичне здоров'я працівників та їх безпеку. Сьогодні ж він включає елементи, що стосуються фінансового благополуччя родини працівника, психічного здоров'я, здорового харчування, управління стресом та підтримки гарної фізичної форми, що є причиною змін в культурі та моделі поведінки керівництва компанії.

Враховуючи вищезазначене, сучасні підходи у сфері управління персоналом мають бути скеровані на вирішення таких завдань як: підвищення рівня сприйнятливості та вміння персоналу адаптуватись до динамічних змін, що відбуваються; забезпечення працівників необхідними технічними засобами для здійснення дистанційної роботи; підвищення продуктивності роботи персоналу; постійний контроль та оцінка ефективності дистанційної роботи; дослідження психологічного самопочуття працівників; ефективне навчання та підвищення кваліфікації персоналу, а також його розвиток; організація безперебійної роботи персоналу за умови зміни форматів роботи та своєчасна й в повному обсязі виплата заробітної плати; стимул до появи у працівників креативних ідей; підвищення якості трудового життя; створення на підприємстві творчого середовища, а також покращення соціально-психологічного клімату, який склався в трудовому колективі; спрямування діяльності менеджерів на розвиток здібностей та вмінь, а не на виконання рутинної роботи; підвищення згуртованості колективу; збереження найважливіших кваліфікованих кадрів та забезпечення підприємства необхідними кадрами; концентрація уваги на інтересах не тільки підприємства, але й працівників; соціальний захист працівників, яких доведеться звільнити (надання допомоги).

Таким чином, головною умовою ефективного та успішного управління людськими ресурсами на підприємстві є дотримання вищим керівництвом сучасних тенденцій та виконання основних завдань у сфері управління персоналом. Керівництво підприємства має враховувати інтереси та цінності працівників для формування нової системи винагород, завдяки чому працівники будуть краще розуміти цілі та стратегію підприємства. На перший план поряд з технічними навичками виходять знання, індивідуальні вміння та здібності. Керівництво підприємств має адаптуватись до нових умов та змінити свій погляд на працівників похилого віку й тимчасових працівників.

Список використаних джерел:

1. Іванько А.В., Шепета В. Удосконалення системи управління персоналом: інноваційний підхід. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційно-технологічні шляхи розвитку агропромислового комплексу України» (Ніжин, 28 травня 2020 року). Ніжин, 2020. 161 с. С. 70-75. URL : http:// nati.org.ua/docs/science/2020/Conference_28052020_p001.pdf

2. Захарчин Г., Поплавська Ж. Управління персоналом в контексті сучасних викликів. Актуальні проблеми економіки. 2017. № 4. С. 125–133.
3. HR-тренди 2018: чим Україна відрізняється від світу. URL: http://www.management.com.ua/tend/tend1037.html
4. Колобердянко І.І., Бражник Д.Г. Сучасні тенденції у сфері управління персоналом. Економіка і суспільство. Випуск №19. 2018. С. 867-873.

Безпала Ольга
к. геогр. н., ст. викладач
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»

УКРАЇНА В СТРУКТУРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Україна знаходиться у геополітичному торговельному просторі семи прикордонних держав, з яких чотири – члени Європейського Союзу (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія). З Туреччиною, Грузією та Болгарією Україна має спільну акваторію Чорного моря. Це значні найближчі ринки збуту української продукції, хоча сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють розширювати горизонти зовнішньоекономічної діяльності незалежно від територіальної віддаленості.

Головне завдання, що стоїть перед галузями АПК – це зростання сільськогосподарського виробництва, надійне забезпечення країни продуктами харчування та сільськогосподарською сировиною, об'єднання зусиль усіх галузей комплексу для одержання високих кінцевих результатів, надання можливості виходу продукції АПК України на світовий ринок.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку, Україна є провідною аграрною державою Європи із значними можливостями для подальшого розвитку високоефективного, експортоспроможного виробництва продукції сільського господарства. На країну припадає 27% орних земель у Європі (на одну особу в Україні припадає 0,68 гектарів орних земель, тоді як у Європі цей показник становить у цілому 0,25 гектара, зокрема у Польщі – 0,30).

Україна має значні можливості виробництва сільськогосподарської продукції через сприятливі природно-кліматичні умови та потужний людський потенціал.

Аналіз площ сільськогосподарських земель у країнах Східної Європи відносно до загальної площі їх територій дає змогу стверджувати, що серед 10 країн Східної Європи Україна посідає 2 місце за площею території. Наша держава володіє найвищим показником серед усіх країн за площею земель, що використовуються у сільському господарстві. Цей показник складає 71,3% (430,3 км2).

Аналіз частки зайнятого населення у сільському господарстві свідчить, що більшість країн Східної Європи мають досить високі показники (звернемо увагу, що в країнах, що розвиваються, цей показник становить 2/3 і більше, тоді як у розвинутих країнах – менше 10 %, у США і деяких країнах Західної Європи – тільки 2-3 %).

Переважно країни Східної Європи у розвитку своєї економіки керуються ринковими механізмами та правилами, деякі країни (Чехія та Словаччина) переорієнтували свої економіки на постіндустріальний шлях розвитку. Натомість у Молдові та Румунії показники зайнятості населення у сільському господарстві залишаються високими (32,3% та 28,3% відповідно). В Україні частка зайнятого населення у сільському господарстві становить 5,8%. Такі показники свідчать про позитивні тенденції заміни ручної праці машинною у більшості сільськогосподарських підприємствах.

Україна входить до п'ятірки лідерів країн з значною урожайністю (4652 кг/га). А за виробництвом зернових займає 8 місце у світі (65211480 т) і друге у Східній Європі.

Щодо розвитку іншої галузі сільського господарства - тваринництва, то тут Україна має середні показники розвитку серед інших країн регіону. Останнім часом, галузь тваринництва в Україні зазнає суттєвого скорочення своїх обсягів. Показники тваринництва залишаються незадовільними через збитковість виробництва більшості видів м'ясної продукції.

За виробництвом м'яса, яєць і молока Україна у трійці лідерів серед інших країн Східної Європи, хоча щороку спостерігається спад виробництва продукції цих видів.

Узагальнюючи думки фахівців, основними перешкодами по зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної продукції агропромислового комплексу на зовнішніх ринках є: низький рівень розвитку вітчизняної фінансово-кредитної системи, що проявляється у високій вартості банківських кредитів та позик, нерозвиненості в Україні сфери страхування кредитних та виробничих ризиків; недостатній розвиток інфраструктури АПК; неспівпадіння вітчизняної стандартизаційної бази з міжнародними; переважно низький рівень спеціалізації існуючих сільськогосподарських підприємств; відсутність достатнього цільового фінансування з боку держави; часта деградація ґрунтового покриву, зокрема родючого гумусного шару.

Основними шляхами покращення ситуації, щодо сучасного стану та розвитку агропромислового комплексу держави можна вважати: збільшення прямих державних інвестицій в аграрну сферу; сприяння розвитку місцевих переробних потужностей; узгодження норм стандартизації з загальноєвропейськими; підвищення уваги до екологічного стану земель що задіяні в сільськогосподарському виробництві.

Список використаних джерел:

1. Овсієнко А. М. Сільське господарство України: стан, конкурентоспроможність та перспективи інтеграції на європейському рівні / А. М. Овсієнко // Економічний вісник університету. - 2016. - Вип. 30(1). - С. 76-82. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_30%281%29__12

2. Central Intelligence Agency. Режим доступу: www.cia.gov

3. Nation Master. Режим доступу: https://www.nationmaster.com/country-info/stats/Agriculture/Arable-land/Hectares-per-capita

4. Our world in data. Режим доступу: https://ourworldindata.org/meat-and-seafood-production-consumption#milk-production-across-the-world (meat, egg, milk production)

Боднар Ореста
к.е.н., доцент
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

ЗНАЧЕННЯ АНАЛІЗУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Одним з головних завдань будь-якого підприємства є його ефективна прибуткова діяльність. Для економічної стабілізації суб'єктів господарювання, а також країни загалом необхідно багато чого змінити як на державному рівні, так і на рівні кожного окремого підприємства. На державному рівні, перш за все, слід переглянути законодавчу базу, а на рівні господарюючих одиниць потрібно провести реконструкцію та перебудову виробничої діяльності відповідно до норм і стандартів, які висувають європейські ринки.

Здійснити цю роботу можна лише за умов комплексного аналізу в економічних розрахунках. Саме за умов системного комплексного аналізу можна обґрунтувати свої зобов'язання, скласти виробничий план та вжити заходів щодо підвищення продуктивності праці, економії мате- ріалів, сировини, палива тощо, підвищити якість продукції.

Для якісного управління важливим є питання попереднього аналізу та виявлення всіх невикористаних можливостей. Наукову основу управління становлять його принципи й методи.

На практиці управління здійснюється за допомогою методів. До них відносять економічні, психологічні й адміністративні методи. Всі методи перебувають у тісному взаємозв'язку й взаємозалежності. З переходом економіки України на світові ринки і посиленням самостійності суттєво зросла роль економічних методів управління.

Роль системи управління має прямолінійну залежність з кінцевими результатами діяльності підприємства, а тому повинна використовувати всі можливості для досягнення позитивних результатів. На наш погляд, саме проведення комплексного аналізу на підприємствах може вирішувати поставлені завдання та вказувати на прийняття правильних управлінських рішень для власного добробуту

Комплексний економічний аналіз є системним дослідженням господарської діяльності в тісному взаємозв'язку та обумовленості всіх його розділів, дає достовірну оцінку та дає змогу виявляти наявні резерви з урахуванням кінцевих результатів. Тобто, комплексний економічний аналіз вивчає всі аспекти інформаційної моделі виробничо-фінансової діяльності підприємств. Саме інформаційна модель повинна забезпечувати для економічного аналізу формування нормативних, облікових та звітних показників за зміною організаційно-технічного рівня виробництва; використанням засобів та предметів праці; використанням трудових ресурсів; формуванням обсягів виробництва і реалізації продукції; виробничими затратами і собівартістю продукції; прибутком та рентабельністю продукції; рентабельністю виробництва; фінансовим станом тощо. Наступним кроком

комплексного підходу є необхідність порівняння діяльності власного підприємства з діяльністю підприємств-аналогів. Це дає можливість виявити рівень конкурентоспроможності та скоригувати роботу власного господарства. В умовах інтеграції нашої країни на Європейські ринки цей підхід стає особливо актуальним.

В теперішній час необхідним стає використання саме методів системного аналізу, тобто тих проблем, які базуються на дослідженні як сукупності взаємопов'язаних елементів.

За використання комплексного підходу особливу увагу слід приділити саме системі показників та методів, за допомогою яких про- водитиметься аналіз та вирішуватиметься та чи інша поставлена проблема. Отже, на наш погляд, головну увагу слід приділити саме побудові системи показників, які будуть мати ланцюговий зв'язок між собою і в результаті зможуть без зайвих затрат переорієнтувати підприємство на стандарти світових ринків та забезпечити довгострокову конкурентоспроможність власного бізнесу.

Під час проведення аналізу на підприємстві особливу увагу слід приділити якості та достовірності інформації. Для якісної і компетентної роботи необхідна певна, кількісно обмежена інформація.

Інформаційні потоки повинні бути якісними, достовірними, обґрунтованими та правдивими. Оцінюється якість інформації за чотирма ознаками: повнота за умови мінімального обсягу, що забезпечує її репрезентативність; достовірність, своєчасність надходження; можливість практичного застосування для потреб аналізу.

На основі інформаційної моделі складається загальна блок-схема комплексного аналізу, в якій відображуються всі етапи виробництва та реалізації продукції. Насамперед дається попередня характеристика діяльності підприємства за системою найважливіших показників, потім детально аналізуються фактори та причини, а завершальний етап складається з перевірки формування та використання всіх ресурсів, комплексного оцінювання діяльності підприємства.

Отже, вважаємо, що комплексний аналіз спроможний технічно вирішувати питання, пов'язані з якісним управлінням. Саме проведення якісного аналізу на підприємстві дає змогу охопити всі його структурні сторони, а системний підхід дає можливість побудувати таку економічну модель, яка дасть змогу управлінцю знайти та прийняти правильне ефективне рішення.

Список використаних джерел:

1. Гаркуша Н.М., Цуканова О.В., Горошанська О.О. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті : навч. посіб. 2-ге вид. К., 2012. 591 с.

2. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. К., 2008. 639 с.

3. Вагнер І.М. Методичні основи організації стратегічного аналізу в управлінні підприємством. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. Вип. 1. С. 497–501.

Вакулик Дарина
аспірантка економічного факультету
Національного університету біоресурсів і природокористування України

ПОДАТКОВІ РОЗРАХУНКИ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Податкові розрахунки та платежі є невід'ємною складовою буденної економічної діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта. Податки є не лише об'єктом інтересу податкових органів держави, а й підприємців, які їх сплачують. Безумовно, система оподаткування постійно змінюється, а отже, й підприємці мають адаптуватися під її вимоги. Прагнення кожного підприємця утримати свої позиції на ринку породжує потребу в пошуку все нових прийомів управління та впливу різних економічних явищ на роботу підприємства, зокрема, важливими показниками є прогнозування податкового навантаження та планування податкових витрат.

Говорячи про податки, як важливу категорію фінансового обліку, можна сміло відзначити, що вони є чи не найважливішою складовою витрат підприємства. Однак, фінансовий облік має можливість лише фіксувати наявні дані та обліковувати їх, а на сьогодні, більш важливим є пошук такої системи, яка б мала змогу контролювати ці видатки та планувати їх. В якості такої системи й пропонується використовувати управлінський облік, який є потужним інструментом, що тісно пов'язаний з усіма сферами діяльності підприємства і має необхідні засоби для деталізації усіх облікових показників. А його основною метою є безпосередній вплив на максимізацію чистого прибутку, з урахуванням ринкової кон'юктури та податкового середовища.

Гостро посталим питанням застосування управлінського обліку в податкових розрахунках господарюючих суб'єктів, сьогодні, постає саме в його реалізації: так, бухгалтерський облік передбачає відображення податків в первинних документах та звітах, тоді як управлінський облік податків та їх платежів пропонує перетворювати первинні дані на поглиблені аналітичні показники задля здійснення забезпечення інформацією системи управління, що в свою чергу, дає можливість приймати вірні операційні та стратегічні рішення.

Перевагою управлінського обліку є його гнучкість – можливість налаштувати систему так, як зручно, розробити власну систему бюджетів та звітів, а найголовніше – зробити дану систему наочною і спостерігати за податковими витратами. Впровадження такої системи дає й можливість знайти таку точку, де буде досягнуто оптимального рівня податкових платежів за умови дотримання норм податкового законодавства [3].

Важливим складником організації управлінського обліку є виокремлення в структурі підприємства центрів відповідальності *(Responsibility Center)* – таких сегментів діяльності, в межах яких встановлено персональну відповідальність менеджера за контрольовані ним показники [2].

Міжнародна практика управлінського обліку передбачає 4 основні види таких центрів (Рис.1), кожен з яких відрізняється ступенем відповідальності менеджера.

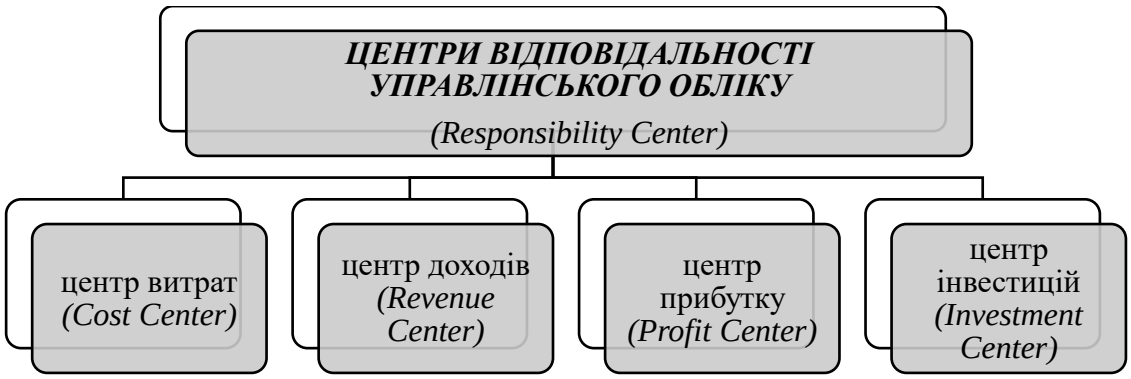

Рис.1. Центри відповідальності управлінського обліку
Джерело: узагальнено автором на основі [1, с.407]

Будь-яка зміна податкового законодавства, введення нових видів податків, зміни ставок безумовно впливають на податкові витрати, а й від так, впливатимуть і на управлінські рішення. Тож, з метою покращення управління податковими розрахунками та платежами господарюючих суб'єктів доречним є впровадження окремого центру відповідальності, що обумовлено наявністю тісного зв'язку податків з доходами та витратами підприємства (Рис.2).

Рис.2. Схема центру податків та податкових платежів
Джерело: [2, с. 182]

Отже, управлінський облік податкових витрат є надзвичайно важливим і в край необхідним для сучасних підприємців, оскільки без достовірної, своєчасної та порівнюваної інформації неможливе управління такими платежами та їх контроль

Список використаних джерел:

1. Гавриленко Н. В., Грищенко О. В., Козіцька Н. О. Застосування податкових пріоритетів в управлінському обліку. Економічний простір №168, 2021. С. 125 - 131.

2. Долішня Т. І. Облік податків та податкових платежів: управлінський аспект. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2018. № 9(37). С. 180–184.

3. Нападовська Л.В. Управлінський облік: підручник. Київ: КНЕТЕУ, 2010. 647 с.

Вакулик Ірина

канд. філол. наук, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України

СОЦІАЛЬНА ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ: ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Наприкінці 90-х минулого століття Р. Клітгаард у статті «Соціальна інтеграція та дезінтеграція: дослідницький аналіз даних між країнами» зазначав: «Соціальна дезінтеграція – це розпливчасте і, очевидно, проблематичне поняття, яке, ймовірно, стосується таких вимірів, як конфлікти та нестабільність,

порушення політичних і громадянських прав, злочинність і насильство, зростання поділу між багатими та бідними та зниження рівня задоволеності громадян своїм життям». Тож ми упродовж тривалого часу спостерігали як різні країни стикаються з різними типами соціальної дезінтеграції.

Сучасна наука розглядає суспільство як складну систему, яка не виникає сама по собі. Її необхідно конструювати і створювати, безперервно відтворювати й оновлювати. А оскільки суспільство перебуває в процесі безперервного розвитку, тому такі поняття як «інтеграція» та «дизінтеграція» тісно переплелися між собою.

Нинішній стан ціннісного світу в світі надто неоднозначний і суперечливий. Його характеризують часто дуже містким поняттям «криза», забуваючи, що це один із найлегших способів сховатися від труднощів.

Covid-19, що так стрімко й несподівано увірвався в життя людей різних держав, різних національностей, різних віросповідань, і вже упродовж двох років вирує на планеті, продемонстрував кожному з нас нові можливості співіснування та спілкування. Науковці усього світу згуртувалися навколо нового поняття, вишукуючи моделі подолання новітньої хвороби людства, а паралельно і постало питання, як і чим нагодувати країни.

Концепти «бідні і багаті», «світосприйняття», «енергетика душі» тісно переплелись із поняттям «культура етносу і нації», де нема поділу за територіальною приналежністю чи кольором шкіри. Для нашої країни в умовах війни з підступним ворогом багато антиномій нівелювалося. Ми усьому світові показали і щодня демонструємо, що ми багаті – ми багаті на щедрих, привітних, щирих, добрих людей, які нададуть допомогу не лише ближньому, а усім, хто її потребує, навіть військовополоненим. Ми відкриваємо двері тим, кого раніше не знали, хто втратив домівку внаслідок диявольсько-загарбницьких дій навіть не воїнів, а бидлоти рф; ми «усім миром» скидаємось коштами, щоб підтримати ЗСУ.

Завдяки нашим українським аграріям ми ще раз переконалися, що хочемо жити у мирній, щасливій країні, де пахне спахане поле, де пил землі і зерно в долонях викликає лише приємні відчуття – ми зростимо майбутній врожай! Ми хочемо жити в успішній аграрно-промисловій країні. А країну визначають люди, коли кожен небайдуже ставиться до свого оточення і вирішує проблеми, які турбують. Ми, українці, в мовах жорстокої і несправедливої війни повинні нагодувати ще й знедолених у світі, а відтак знаходимо нові сухопутні заміть морських шляхи, щоб через посередництво європейських країн доставити вантажі із зерном. Згадаймо, як кожного року ми заходимо до домівки з вигуками «Добрий вечір тобі, пане господарю, радуйся, Ой радуйся, земле, син Божий народився!» та щедро засіваємо пшеницею. Заходячи до чужої домівки, ми не лише прославляємо Бога, ми бажаємо усіляких гараздів гадзині і господареві, їхнім діточкам і худобі. Бо з давніх часів ми були на своїй землі, зрощували хліб, доглядали за «братами меншими» та плекали надію на світле майбуття.

За рівнем статків Україна належить до країн із низьким рівнем. Про це свідчать документи і дослідження. Якщо відкрити перший-ліпший сервіс, де наведено порівняльну характеристику якості життя країн Європи чи світу, ми одразу ж у цьому переконаємось. У 2019 р. держава посідала 62 місце , у 2020 – соціальний розвиток нашої держави – це 63 позиція. Але попри таку статистику ми багаті! Бо вміємо цінувати тих, хто з нами поруч; ми знаємо, що таке біль, а відтак завжди прийдемо на допомогу.

А волонтерський рух? Підтримають кожного, обігріють нужденного, порадять, прихистять, а паралельно їх мозок працюватиме – Де знайти? Як допомогти? Як відкрити двері, за якими колись ховались. «Моя хата не скраю» – Мій дім – це Україна! Ми скрізь, по всій нашій державі, і хоча дехто й перетнув вимушено кордони, але душею і серцем вболіваємо за неньку-Україну. І тонами йдуть вантажі гуманітарної допомоги. Бо ми нація справжніх патріотів: чи то хлопчина, що на сходинках домівки на уявному інструменті заводить пісню січових стрільців, чи дівчинка співає ангельським голосочком, переховуючись із бабусею у метро від бомбардування рідного міста рашистами, чи «дитина дощу», сповнена бажань перемоги, створює шедеври у зображенні патріотичного котика, соняшника, корабля, захисника; чи дитячі малюнки, насичені енергетикою, що висять над ліжечком солдата.

Фраза, проголошена Катоном, Carthaginem delendam esse, звучить нині пророчо. Дика орда, що розкрадає родючі українські землі та її надра, чинить масові безчинства, розстріли і переселення, має бути покараною. І заколосяться лани житом-пшеницею, і красені-соняшники низько вклонятимуться до землі, і кукурудза стоятиме непорушно, випускаючи немов байрактари, свої качанчики. І буде хліб на святковому столі, і запросимо до нашого щедрого столу кожного, хто порадив, допоміг, підтримав у ті кляті місяці.

Список використаних джерел:

1. Klitgaard R., Fedderke J. Social integration and disintegration: An exploratory analysis of cross-country data. World Development. 1995. 23. 3. 357-369. URL: https://doi.org/10.1016/0305-750X(94)00138-O

2. Індекс якості життя: як змінювалося місце України в рейтингу. Слово і діло. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/07/19/infografika/svit/indeks-yakosti-zhyttya-yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-rejtynhu

Власенко Дмитро

к.е.н., доцент,

Конотопський інститут Сумського державного університету

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У сучасних умовах функціонування транспортних підприємств відбувається зниження обсягів перевезень, внаслідок чого можна спостерігати ситуацію, при якій підприємства знаходяться на грані збитковості. У багатьох підприємств виникла проблема виживання, що загострюється конкурентною боротьбою за споживача. Останнім часом з великими транспортними підприємствами досить успішно конкурують приватники, та й уподобання населення не завжди спрямовані убік великих підприємств.

У таких умовах транспортним підприємствам необхідно серйозно замислюватися про конкурентоспроможність своїх послуг. А саме необхідно визначитися, як зробити, щоб клієнти вибрали саме дане підприємство, а не підприємства-конкурента. Конкуренція – це процес управління суб'єктом своїми конкурентними перевагами для досягнення перемоги або інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних або суб'єктивних потреб у рамках законодавства або природніх умовах [4].

У цілому вся ділова діяльність підприємства повинна бути спрямована на досягнення конкурентних переваг. Вони повинні бути такими, щоб їх можна було негайно і як можна довше використовувати. Функція конкурентної переваги полягає в забезпеченні рентабельності вище середньої для підприємств даної галузі або сегмента ринку та у завоюванні міцних позицій на ринку. Рентабельність тут застосовується для оцінки ефективності використання ресурсів підприємства. На підприємстві повинна розроблятися стратегія, що дозволяє домогтися конкурентної переваги перед конкурентами. Формування стратегії підприємства вимагає чіткого визначення реальних характеристик, що виражають кількісно і якісно інформацію про джерела ресурсів, ринках збуту, ситуації в конкуренції, економічних передумовах і обмеженнях. Конкурентна перевага – це ті характеристики ринкової діяльності підприємства, які створюють його певну перевагу над конкурентами. Створення конкурентних переваг пов'язане з розробкою комплексу заходів в області товару, розподілу, ціни, стимулювання, які забезпечують перевагу над аналогічними діями конкурентів. Підприємство повинно постійно здійснювати пошук, актуалізацію та практичне втілення конкурентних переваг, що з необхідністю знаходить висвітлення в його стратегії і повсякденній діяльності [1-3].

Мета стратегії – одержання рівня задоволення потреб споживачів, що перевищує рівень, який можуть забезпечити конкуренти, і створення на цій основі для свого підприємства положення, що дозволяє одержати норму прибутку вище середньогалузевого рівня. На думку М. Портера, цілями стратегії конкурентної боротьби є знаходження та заняття підприємством такого положення в галузі, при якому воно щонайкраще захищене від впливу сил конкурентної боротьби або може повернути ці сили у свою користь [4] .

Чим більшу кількість стійких переваг має підприємство, тим вище стабільність його ринкової позиції, тобто конкурентоспроможність.

Для підприємств автомобільного транспорту найбільш прийнятними є наступні стратегії досягнення конкурентних переваг:

- лідерство у витратах передбачає досягнення переваг за допомогою низьких витрат і поліпшення техніко-експлуатаційних показників, економії за рахунок поліпшення організації праці та навчання персоналу, вигідне місце розташування (чим ближче підприємство розташоване до клієнтури, що обслуговується, і маршрутам, тим нижче витрати на нульові пробіги), яке приваблює велику кількість покупців;

- диверсифікація виробництва передбачає одночасний розвиток багатьох, не пов'язаних один з одним видів виробництва, розширення асортиментів послуг, які надаються. Так на транспортному підприємстві поряд з перевізною діяльністю можуть здійснюватися і організовуватися технічне обслуговування та ремонтні роботи, мийка, заправка, платна автостоянка для рухомого складу сторонніх організацій і приватних осіб на комерційній основі. У результаті диверсифікації підприємство отримує більшу стабільність до коливань ринкової кон'юнктури, прискорюється адаптація до мінливих умов і попиту;

- диференціація виробництва передбачає, що підприємство прагне до унікальності, винятковості, ексклюзивності в аспектах, важливих для споживачів і клієнтури (майстерність, досвід, кваліфікація працівників; визнаний імідж, престиж підприємства; місце розташування підприємства; сервіс, який забезпечує підприємство).

Підвищення конкурентоспроможності підприємства можна звести до наступних організаційних заходів:

- забезпечення техніко-економічних і якісних показників, що створюють перевагу підприємства на ринку;

- постійне зниження витрат виробництва на всіх етапах і у всіх ланках технологічного процесу виробництва;

- вивчення поведінки конкурентів на ринку;

- бюджетування, контролінг: використання жорстких систем контролю над витратами шляхом попереднього затвердження структури та складу обґрунтованих і лімітованих витрат;

- виявлення та використання цінових факторів підвищення конкурентоспроможності підприємства (знижок, форм і умов оплати, взаємозаліків);

- використання маркетингових методів (реклама, маркетингове дослідження ринку, інтерв'ювання, анкетування, опитування споживачів).

Застосування даних заходів дозволить підвищити конкурентоспроможність підприємства, випередити конкурентів, підвищити привабливість в очах споживачів.

Список використаних джерел:

1. Machledt-Michael S. Fahrtenkettenmodell fur den stadtischen und regionalen Wirtschaftsverkehr. Dissertation, Braunschweig, 2000. –s.132

2. De la Barra T. Integrated Land Use and Transport Modeling . Cambridge, UK. Cambridge university Press, 1989. – p.179

3. Бідняк М. Н., Біліченко В.В. Виробничі системи на транспорті: теорія і практика: монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 176 с.

4. Портер М. Конкуренция – СПб. : ИД «Вильямс», 2001. – 608 с.

Гетьман Марта
Мн-31Б
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Гурська Ірина
к.е.н., доцент
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

Управління організаційно-економічними системами ефективного виробництва продукції в аграрних формуваннях визначає зміст стратегії і тактики розвитку підприємства. Насамперед, це упровадження інноваційної методики управління ефективністю виробництвом.

Обґрунтування управлінських рішень щодо підвищення ефективності виробництва продукції повинні виступати у взаємозв'язку як єдиний інструмент універсальної технології яка об'єднує планово-прогнозні, контрольні, оцінювальні та інформаційно-аналітичні функції.

Основний зміст процесу управління ефективністю виробництва полягає у здійсненні безпосереднього цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на об'єкт за допомогою відповідного механізму. У процесі такого впливу реалізуються цілі, завдання, функції, принципи та методи, які і складають зміст механізму управління [2, с. 42].

Важливе значення в управлінні виробництвом має класифікація організаційно-економічних факторів, які сприяють визначенню головних напрямів підвищення ефективності виробництва (продуктивності діяльності підприємства). Класифікуючи численні фактори зростання ефективності управління за обмеженою кількістю групувальних ознак, доцільно обрати три: види витрат і ресурсів (джерела підвищення); напрямки розвитку і удосконалення виробництва; місце реалізації у системі управління виробництвом [3, с. 44].

Управління виробництвом аграрної продукції доцільно характеризувати як систему менеджменту. У зв'язку із цим, як в оперативному, так і тактичному та стратегічному управлінні виробництвом продукції необхідне удосконалення організаційно-економічних, інформаційно-методичних аспектів за наступними напрямами (табл. 1).

Управління процесом виробництва сільськогосподарської продукції, де відбуваються кількісні та якісні зміни, починаючи із посівних робіт і закінчуючи збиранням урожаю, що означає створення для цього виду виробництва організаційних, технологічних, агробіологічних та інших умов. Окрім того, управління у цьому випадку передбачає вимір, оцінку та контроль якісних і кількісних показників у виробництві зерна (затрат, видів одержаної продукції, доходів, витрат і фінансових результатів від її продажу і т. д.).

Таблиця 1

Основні напрями розвитку системи управління ефективністю виробництва продукції в аграрних формуваннях

Напрями розвитку управління	Організаційно-економічні та інформаційно-методичні аспекти розвитку управління
1. Дослідження діючої системи управління і визначення її слабких та сильних сторін	Обстеження, тестування системи управління, виявлення її сильних та слабких сторін. Заключні висновки та пропозиції для коректування нової структури системи управління, її управлінської системи з орієнтацією на систему, що управляється. Визначення методів, засобів та інструментів оперативного, тактичного та стратегічного управління.
2. Моніторинг організаційної структури господарюючого суб'єкта в галузі рослинництва та тваринництва	Встановлення ієрархії, рівня оптимальності та економічної доцільності елементів організаційної структури господарюючого суб'єкта. Розробка нового проекту організаційної структури господарства за принципом оптимальності, соціально-економічної доцільності та ефективності використання виробничого потенціалу.
3. Раціоналізація організації функцій і під-функцій управління виробництвом продукції	3.1. Удосконалення організаційних аспектів усіх функцій управління (прогнозування, планування, обліку, контролю, аналізу та ін.).
4. Розробка методів оцінки, планування, обліку і контролю витрат і результатів виробництва у системі управління цією галуззю	Методи оцінки і нормування матеріальних затрат на виробництво. Методи планування, обліку і контролю витрат, виходу продукції, калькулювання її собівартості. Методи контролю і аналізу доходів, витрат і результатів виробництва сільськогосподарської продукції.
5. Розробка моделей управління витратами, обсягами і результатами виробництва зерна	Модель оперативного управління витратами, обсягами і результатами виробництва у розрізі окремих видів продукції. Модель стратегічного управління витратами, обсягами і результатами виробництва у розрізі видів продукції.
6. Розробка організаційно-практичних заходів щодо удосконалення управління процесами виробництва продукції	Уточнення показників ефективності використання ресурсів у процесі виробництва продукції. Уточнення показників оцінки ефективності виробництва окремих видів продукції та методів їх оцінки. Розробка стратегії сталого розвитку виробництва зерна.

Велике значення для ефективного розвитку виробництва сільськогосподарської продукції має наукова організація управління цією стратегічною галуззю. Організація управління, на нашу думку, передбачає використання базових його принципів, методів управління, додержання усіх вимог, які пред'являються до нього у сучасних умовах господарювання; достатньо повне використання наукових способів і методичних прийомів

менеджменту для здійснення визначених цілей і вирішення поставлених перед управлінням задач – стратегічна ціль; кваліфікований вибір необхідних форм і методів управління; адекватне використання механізмів (законодавчих, нормативних, інструктивних, програмних, методичних, організаційних та ін.) управління, удосконалення його форм (структурних зв'язків, складових елементів) як способу організації змісту функцій управління [5].

Сукупність організаційних, методичних і технічних прийомів, які здійснюються за допомогою певних процедур [2, 3], складає процес управління виробництвом сільськогосподарської продукції. Цей процес складається із таких етапів:

1. Визначення цілей і задач управління, розробка проектів, схем, планів та інших документів внутрішньої регламентації менеджменту; нормативно-довідкове і методичне забезпечення практики управління; технічне забезпечення управлінської діяльності.
2. Здійснення управління виробництвом через використання різних форм, методів, способів, інструментів, а також розробки управлінських рішень.
3. Контроль, аналіз господарських процесів у виробництві сільськогосподарської продукції, їх регулювання, оцінка ефективності самого управління, контроль виконання прийнятих рішень [4].

Отже, процес управління – це система, яка функціонує із використанням матеріальних, фінансових, трудових та інтелектуальних ресурсів, тому він має бути раціонально організованим, тобто усі елементи системи впорядковані, приведені в єдине ціле, функціонують взаємопов'язано, перебувають у функціональній залежності.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. Київський національний економічний ун-т. К.: КНЕУ, 2005. 292 с.
2. Гончарук А.Г. Методические основы оценки и управление эффективностью производства: монография. Одесса: Астропринт, 2008. 288 с.
3. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2008. 340 с.
4. Жовнович Р. І. Планування діяльності підприємства як метод менеджменту. Фінанси України. 2007. № 1. С. 19-24.
5. Лишиленко О.В. Обліково-аналітичне забезпечення управління сільськогосподарськими підприємствами (теорія, організація, практика): монографія. К.: ЦУЛ, 2008. 349 с.

Грабовецький Олександр
ст. викладач
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Ніжинський агротехнічний інститут",
м. Ніжин, Україна

НОРМАТИВНА БАЗА АГРАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Зухвале вторгнення путінської орди в Україну негайно спонукало нашу державу, окрім необхідності вирішення безлічі оборонних проблем, невідкладно вжити заходів щодо переведення аграрно-промислового комплексу на воєнні

рейки. Одним із ключових інструментів для виконання цих завдань є юридичне обґрунтування специфіки такого режиму функціонування галузі.

В умовах воєнного стану продовольча безпека держави набуває критичного значення, що вимагає якнайповнішого та невідкладного використання у 2022 році усіх доступних сільськогосподарських угідь для проведення посівної кампанії та забезпечення інтенсивного сільськогосподарського виробництва [2].

Отже, 24.03.2022 Верховною Радою було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» №2145-IX, яким урегульовані найактуальніші за таких обставин суспільні відносини – земельні. Законодавцем внесено зміни насамперед до Земельного Кодексу України, а саме розділ X "Перехідні положення" доповнено пунктами відповідними 27 і 28 [1].

Для забезпечення стабільності господарювання передбачена автоматична пролонгація на один рік договорів оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення (державної, комунальної власності, невитребуваних, нерозподілених земельних ділянок, а також земельних ділянок приватної власності) без волевиявлення сторін та без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно договорів, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану.

Так, якщо при передачі в оренду земельної ділянки потрібно змінювати її цільове призначення (код цільового призначення), то таку ділянку можна буде передати в оренду після відновлення роботи Державного земельного кадастру, оскільки зміна цільового призначення ділянки має фіксуватися у кадастрі.

Договір оренди земельної ділянки укладається лише в електронній формі, та засвідчується кваліфікованими електронними підписами орендаря і орендодавця (до прикладу через онлайн сервіс «Дія»).

Формування земельної ділянки з метою передачі її в оренду здійснюється без внесення відомостей про таку земельну ділянку до Державного земельного кадастру (державної реєстрації) та присвоєння їй кадастрового номера, на підставі технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель, яка розробляється за рішенням органу, уповноваженого передавати земельну ділянку в оренду, та затверджується таким органом.

Передача в оренду земельної ділянки здійснюється без проведення земельних торгів. Земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної, комунальної власності можуть надаватися у користування лише для ведення товарного сільськогосподарського виробництва [1].

Право оренди земельної ділянки, переданої в оренду не підлягає державній реєстрації. Договір оренди землі, а також зміни до нього, договір про розірвання такого договору оренди підлягає державній реєстрації. Така реєстрація здійснюється районною військовою адміністрацією.

Безперечно, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян забезпечується військовими адміністраціями, треба надати таким адміністраціям усі необхідні повноваження для оперативного вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин та раціонального використання доступних сільськогосподарських земель [2].

Не менш революційним і таким, що згодом має стати правовим підґрунтям подальшому післявоєнному осучасненню сфери аграрно-земельних відносин експерти вважають закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», який набув чинності 17.03.2022. Згідно з ним пункт 69 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України доповнено підпунктами 69.14 і 69.15, якими встановлено, що за земельні ділянки, які розташовані на територіях, де ведуться чи велися бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними російськими формуваннями, а також за земельні ділянки, визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами чи на яких наявні фортифікаційні споруди, не нараховується та не сплачується плата і загальне мінімальне податкове зобов'язання. Ці норми є тимчасовими і діють у період з 1 березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний, надзвичайний стан, та протягом податкових 2022 та 2023 років. Перелік таких територій визначається урядом [3].

Тобто пільга щодо плати за землю стосується земельного податку, а щодо орендованих земельних ділянок державної та комунальної власності – ще й орендних платежів.

На виконання цих законів уряд у свою чергу розробив комплекс дій за багатьма напрямами. По-перше, це моніторинг стану продовольчої безпеки та сільськогосподарської інфраструктури в цілому. По-друге, національним виробникам харчових продуктів надаватиметься державна підтримка. По-третє, найбільш соціально вразливе населення отримуватиме адресну продовольчу допомогу. Крім того, під особливим контролем держави буде моніторинг та відповідне регулювання продуктових цін [4].

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2145-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text (дата звернення: 30.04.2022).

2. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» / Верховна Рада України : офіційний веб-сайт / Комітет Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1246662 (дата звернення: 30.04.2022).

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від15.03.2022 № 2120-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text (дата звернення: 30.04.2022).

4. Уряд затвердив план із забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану / Урядовий портал : Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України / Міністерство аграрної політики та продовольства

України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-plan-iz-zabezpechennya-prodovolchoyi-bezpeki-v-umovah-voyennogo-stanu (дата звернення: 30.04.2022).

Гуденко Олександр
аспірант, ДННУ «Академія фінансового управління»
Мальцев Микола
здобувач кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Лише за наявності економічного, соціального та фінансового потенціалу можливе функціонування та розвиток економіки та держави в цілому. При цьому зростаючі потреби населення та підприємців обумовлюють подальше прискорення темпів науково-технічного прогресу [1]. В даних умовах зрозумілим видається, що чим вищий історичний етап розвитку суспільства, тим більшою мірою якісний стан природного середовища зумовлюється людською діяльністю.

Однак, в умовах військового повномасштабного вторгнення проти України, вже було завдано значного пошкодження територіям, зокрема й посівним площам. Разом з тим ймовірність негативного впливу на довкілля значно збільшується, у тому числі й від виробничої діяльності.

Посилення ролі державного управління природними ресурсами має відображатись в розв'язанні важливих проблем, пов'язаних з процесами агрогосподарювання, включаючи управління земельними, водними й лісовими ресурсами, проведення ефективної земельної реформи та відповідної аграрної політики.

В існуючій довоєнній системі управління земельними ресурсами нашої держави, на жаль, був відсутній дієвий контроль за ґрунтами. При земельному реформуванні, оформленні прав власності на землю, передачі землі в оренду якість ґрунтів не враховується [2]. Держава, відмовившись від монополії на земельну власність, одночасно відмовилася від контролю за станом ґрунтів. Очевидним є, що ця проблема не зникла і з початком військової агресії.

За даними Міністерства аграрної політики України у 2022 році через бойові дії неможливо провести посівну на площі 3,5 млн га с/г земель [3]. Відповідно до цього скорочуються й обсяги майбутніх доходів аграріїв. Однак, як зазначив голова уряду, станом на 9 травня 2022 року в цілому сільгоспкультурами в Україні було засіяно 8,6 млн га, що лише на 24% менше від минулорічних показників [4].

Багатство природних ресурсів та просторовість території сприяли розвитку України екстенсивним шляхом, що призводить до втрати природно-ресурсного потенціалу. Надмірне розорювання земель, у тому числі й схилових, призвело до порушення екологічно збалансованого співвідношення площ ріллі, природних

кормових угідь, лісів і водоймищ, що негативно позначилося на стійкості ландшафтів. Найбільш загрозливі явища спостерігаються в ґрунтовому покриві, який значно деградований, що зумовлює погіршення екологічного стану великих площ родючих земель.

Нині через військові дії мільйони гектарів деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель знаходитимуться в інтенсивному обробітку, що порушує екологічну безпеку населення. Ґрунти таких угідь характеризуються низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним. За допомогою економічних та правових важелів доцільно поетапно виводити такі землі з обробітку для їх оздоровлення й раціональнішого використання.

Суттєве обмеження експортних логістичних можливостей напряму впливає на те, скільки фермери й аграрії можуть продати зерна – відповідно, скільки отримати грошей, які необхідні для зарплат, посівної, виплати орендарям тощо. Це є одним з найсуттєвіших результатів війни в України. Тому пріоритетними завданнями на сьогодні є: налагодити логістику, дати можливість фермерам далі працювати та отримувати прибутки, втримати бізнес, виплатити оренду плату селянам і забезпечити зайнятість працівників.

Відповідно державна політика у тактиці й стратегії [5] раціонального природокористування має бути націлена на ощадливе використання природно-ресурсного потенціалу, забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва, врахування антропогенних навантажень на навколишнє середовище та охорону довкілля.

Список використаних джерел:

1. Петруха Н. М., Петруха С. В. Державне регулювання інтегрованих корпоративних об’єднань в умовах структурно-інституціональної та функціональної трансформації сільської економіки: проблеми методології, теорії, соціально-економічної та секторальної політики : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Професіонал», 2020. 496 с. + 1 електрон. опт. диск.

2. Голян В., Петруха С., Забловський А. Земельна реформа в Україні: Пріоритети та інституційні передумови поглиблення. *Економіст*. 2017. № 8. С. 8–17.

3. Міністерство аграрної політики. Микола Сольський назвав найбільші виклики, які стоять перед аграріями через війну. URL: https://minagro.gov.ua/news/mikola-solskij-nazvav-najbilshi-vikliki-yaki-stoyat-pered-agrariyami-cherez-vijnu.

4. Україна впоралася із посівною із зменшенням площ на 24%. *Agraoday*. Режим доступу: https://agroday.com.ua/2022/05/11/ukrayina-vporalasya-iz-posivnoyu-iz-zmenshennyam-ploshh-na-24/.

5. Petrukha S., Petrukha N. State regulation of agrarian-construction clusters under conditions of demencia of rural development. *VĚDA A PERSPEKTIVY*. 2021. № 5 (5). P. 42–56; https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-5(5)-42-56.

Дворник Інна

к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту та аграрної економіки
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»

МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

На сучасному етапі розвитку сільське господарство України характеризується трансформаційними процесами, пов’язаними зі змінами форм господарювання, створенням принципово нових сільськогосподарських

формувань. Переважна більшість підприємств аграрної галузі змінила обсяги виробництва, спеціалізацію, що зумовило потребу у сумісництві посад окремих спеціалістів та фахівців і загострило проблему ефективного використання наявного робочого персоналу. Загальновідомим є той факт, що побудова ефективної системи управління персоналом, достатня забезпеченість підприємства працівниками справляє позитивний вплив на основні економічні показники їхньої діяльності: продуктивність праці, прибуток, рентабельність тощо [2].

Менеджер з управління персоналом або HR-менеджер – достатньо молода професія. Як різновид діяльності менеджера вона зародилася наприкінці минулого століття. Якщо до цього кадрова робота була функцією лінійних керівників різного рівня і рангу, а також працівників (і керівників) кадрових служб, що займаються облікової, контрольною і адміністраторською діяльністю, то виникнення управлінської (штабної) функції, пов'язаної з забезпеченням належного рівня кадрового потенціалу організації, істотно розширило діапазон задач і підвищило значення цього напрямку менеджменту.

Саме з появою управління персоналом як спеціалізованої штабної діяльності в системі сучасного менеджменту пов'язане становлення кадрового менеджменту, що поступово інтегрує і трансформує сформовані форми кадрової роботи. Важливим етапом цього процесу стали асиміляція ідей системного підходу, розробка різних моделей організації як системи - не тільки функціонуючої, але і такої, що розвивається, - на основі яких сформувався новий підхід у кадровому менеджменті - управління людськими ресурсами.

Аналіз розмірів заробітних плат у різних галузях економіки показав, що нині сільське господарство залишається на найнижчому рівні щодо оплати праці найманих працівників. Це обумовлюється складним фінансовим станом переважної більшості сільськогосподарських підприємств, який пояснюється відсутністю належної інфраструктури ринку та нееквівалентним обміном між аграрним та іншими секторами економіки. Проте сільське господарство залишається однією з найважливіших галузей сфери матеріального виробництва національної економіки. Неефективне використання та розвиток трудового потенціалу призводить до незадоволення працею, втратою інтересу до її змісту, виникнення трудової та інноваційної апатії.

Для формування дієвої системи мотивації персоналу необхідно докорінно переглянути наявні на сільськогосподарських підприємствах відносини між працівниками і роботодавцем [3].

До основних недоліків систем оплати праці в сільському господарстві України належать:

1. Збільшення оплати праці не завжди пов’язане з ростом ефективності. Працівники підприємства не зацікавлені підвищувати продуктивність, оскільки це не впливає на розмір оплати праці. На багатьох підприємствах (особливо у

сільськогосподарських) використовується погодинна оплата праці, розмір якої не пов'язаний з обсягами виробітку.

2. Відсутність еластичності системи оплати праці. Підвищення заробітної плати у деяких випадках проводиться як результат більш ефективної праці. Недостатня гнучкість в оплаті праці може бути подолана шляхом введення сучасних форм винагороди, яка залежить від результатів трудової діяльності.

3. Слабка розробленість критеріїв та показників індивідуальної праці окремого працівника. Проблеми оцінки результатів діяльності найманих робітників пов'язані із застарілим механізмом оплати праці, що не враховує індивідуальні досягнення працівника й результат діяльності підприємства загалом.

4. Диференціація між рівнями номінальної та реальної заробітної плати.

5. Невиконання функцій заробітної плати (відтворювальної, мотивуючої, стимулюючої, регулюючої та соціальної).

6. Відсутність горизонтального просування (особливо для працівників сільського господарства). Для цього необхідно корегувати систему посадових окладів та контроль за її виконанням. Це дасть змогу працівникам отримувати більшу заробітну плату не лише завдяки підвищенню посади (вертикальне просування), а й збільшувати власні доходи завдяки підвищенню кваліфікації в межах одної посади [1].

Розв'язання проблем матеріального стимулювання аграріїв потребує комплексного підходу щодо вжиття заходів як на державному рівні, так і на рівні конкретного сільськогосподарського підприємства, та розроблення відповідного мотиваційного механізму (рис. 1).

Підвищення продуктивності праці у сільському господарстві передбачає:

- поліпшення мотивації праці у аграрних підприємствах на основі надання однакових можливостей щодо зайнятості та посадового просування за критерієм результативності праці;
- узгодження рівня оплати праці з її результатами та визнання особистого внеску в загальний успіх;
- створення належних умов для захисту здоров'я, безпеки праці та добробуту всіх працівників;
- забезпечення можливостей для зростання професійної майстерності, реалізації здібностей працівників, підтримування в колективі атмосфери довіри й зацікавленості в реалізації загальної мети;
- зниження трудомісткості продукції за рахунок підвищення продуктивності виробництва та раціонального використання робочого часу;
- удосконалення організації праці, що також має включати найм співробітників в умовах неповної зайнятості, розміщення працівників відповідно до сформованої системи виробництва;
- розподіл серед них обов'язків;
- підготовку і перепідготовку кадрів тощо;

- розробка та впровадження програми управління продуктивністю праці, яка має ґрунтуватись на постійному аналізі співвідношення корисного ефекту від певної трудової діяльності, з одного боку, і витрат на цю діяльність, з іншого боку.

Рис. 1. Складові мотиваційного механізму в агропромисловому комплексі України

Досягнення ефективної діяльності підприємства потребує постійного вдосконалення та розширення інструментарію мотивації його праці.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 20.04.2022)

2. Крючко О. С. Теоретичні аспекти кадрової політики на підприємстві в сучасних умовах. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2011. № 4(2). С. 275-279

3. Навчальний посібник «Управління персоналом». Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 103с.

Дерій Жанна,
д.е.н., професор,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
Грицку Вероніка,
к.г.н., доцент
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

РИЗИКИ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО ВОДОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВОДОКОРИСТУВАННЯ УНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Одним з видів ресурсів, що активно споживаються є вода. Проте обсяги придатної до споживання води у світових екосистемах не такі значні – біля 2,5% від загальних водних запасів. Для України проблема водозабезпечення є нагальною, т.я. країна займає лише сімнадцяте місце серед двадцяти країн Європи, за показником забезпеченості водними ресурсами.

Кліматичні зміни останніх десятиліть не додавали оптимізму щодо достатності рівня водозабезпечення країни, так за оцінками фахівців до 2050 р. зменшення водних ресурсів може досягти в залежності від регіону від 30 до 70%.

Військова агресія проти України спровокувала цілу низку наслідків гуманітарного, економічного та екологічного порядку. Вже є зрозумілим, що продовження військових дій зумовлює недосягнення цілей сталого розвитку, зокрема Цілі 6 – Чиста вода та належні санітарні умови. Сьогодні війна впливає на всі без винятку регіони у частині водозабезпечення та водоспоживання, не залежно від того, ведуться військові дії на території чи ні.

Звичайно найбільший вплив відчули регіони з активними військовими діями і питання водної безпеки виходять на порядок денний проблем сталого водозабезпечення та водокористування.

Водна безпека розглядається зараз як стан який дозволяє в умовах військових дій здійснювати таке водозабезпечення та водокористування, що не призводить до значних проблем в економічній, соціальній та екологічній сферах життєдіяльності суспільства.

Значний негативний вплив відчули регіони де і до війни ситуація з водозабезпеченням була не найкращою. Найменш забезпечені водними ресурсами регіони – АР Крим, Донецька, Луганська, Херсонська області виявились у зоні військових дій та/або під контролем окупантів. Інші регіони які були краще забезпечені водними ресурсами у ході війни зтикнулись з проблемами водозабезпечення – Чернігівська, Київська, Сумська та інші області. Значні руйнування інфраструктурних об’єктів у сфері водопостачання та водозабезпечення позбавили населення ряду територій доступу до води та належних санітарних умов. Територіальні громади багатьох регіонів почали з перших днів війни відчувати перебої у водопостачанні унаслідок артилерійських обстрілів водонапірних станцій, водогонів, каналізаційних споруд, що призводило до надзвичайних техногенних ситуацій та позбавило населення доступу до питної води. Так званий водний тероризм який було застосовано до

України (обстріли та підриви об'єктів водопостачання, мінування берегів водних об'єктів, руйнування дамб), порушує одне з базових прав людини – доступ до води.

Ще однією вагомою проблемою яку спровокувала війна є забруднення водних джерел внаслідок військових дій. Спеціалісти підтверджують значну кількість екологічних злочинів які мають негативний вплив на довкілля, безпосередньо чи опосередковано спричинили водне забруднення механічного, фізичного та хімічного типів. Так у водні об'єкти потрапляють неочищені стічні води, внаслідок руйнувань каналізаційних мереж, у водоймах знаходяться нерозірвані снаряди. Масовані обстріли нафтобаз та їх знищення у багатьох містах України також призвели до забруднення ґрунтів та водних ресурсів шкідливими речовинами.

Усунути негативні наслідки війни у частині водозабезпечення та водокористування, загострення водного дефіциту можливе за умов комплексності вирішення задач, швидкого відновлення інфраструктури та водних екосистем.

Список використаних джерел:

1. Дерій Ж. В. Екологічна компонента корпоративної соціальної відповідальності: світовий досвід та українські реалії / Ж. В. Дерій, Т. І. Зосименко // Актуальні проблеми економіки : науковий журнал. – 2016. – № 11. – С. 278–290.

2. Дерій Ж. В. Регіональна парадигма якості життя та людського розвитку / Ж. В. Дерій // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. - 2013. - № 4 (70). - С .229-237.

3. Дерій Ж.В. Економічний розвиток транспортно-підприємницького комплексу прикордонних територій: Дис. на здоб. ступ. канд. екон. наук [Текст] / Ж.В. Дерій. – Чернігів, 2006. – 215 с.

Євенко Тетяна Іванівна

к.е.н., викладач-методист,

ВСП "Бобровицький фаховий коледж іменіО.Майнової НУБіП України

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ З МВФ

Україна має величезний як промисловий потенціал, так і агросектор, який потребує інвестицій.

Втім, як би там не було, Україна залишається одним з найбільших боржників МВФ, а значить найближчим часом вимушена буде виконувати вимоги МВФ щодо надання нових кредитів, в іншому разі, якщо Україна відмовиться, то не отримає подальших запланованих траншів, а значить і не зможе покривати свої старі боргові зобов'язання, через що ризикує бути визнаною країною з дефолтом.

Безперечно для МВФ вигідно стимулювати нашу економіку до росту, сприяти приватизації, розвитку бізнесу, адже від неплатоспроможності України програє і Фонд. Тому вірогідно у найближчі роки уряд України та МВФ активно співпрацюватимуть з метою стабілізації української економіки.

Тож для того, щоб продовжувати успішне співробітництво з МВФ Україні необхідно: продовжувати впровадження реформ прозорості економіки, продовжувати процес приватизації, приводити корупцію до мінімуму,

поглиблювати структурні реформи, розвивати на новому рівні банківську та фінансові реформи, використовувати ринкові методи для утримування курсу національної валюти, продовжувати звітувати перед МВФ.

Враховуючи ці пункти та дотримання норм статуту організації Україна зможе прокласти шлях до успішного співробітництва з МВФ. Більше того Україна починаючи з 2014 року проклала вектор на вступ до ЄС, і як наслідок 6 квітня 2017 року Європейський парламент проголосував за надання безвізового режиму для громадян України, що остаточно затвердило її інтеграційний вектор на Захід, що в свою чергу лише підкреслило стосунки з МВФ та іншими міжнародними організаціями та підвищило репутацію України на світовій економічній арені [5].

З метою посилення національної безпеки України загалом та її фінансової складової зокрема, співпраця з МВФ повинна ґрунтуватися на наступних діях:

- отриманні технічної допомоги, яка сприятиме підвищенню макроекономічної стабільності;
- економічному та соціальному зростанню;
- залученні кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій для розвитку та підтримки виробничого потенціалу в усіх сферах національної економіки, що дасть змогу підвищити їх привабливість для іноземних інвесторів.

Проаналізувавши основні етапи та результати співпраці МВФ з Україною, слід дійти висновку, що у їх відносинах виникали негаразди здебільшого через безвідповідальні дії з української сторони, а інколи і через помилкову позицію МВФ. Недоліком у діяльності Фонду є те, що його вимоги при наданні кредитів щодо реформування економіки і проведення урядом України валютно-фінансової політики не завжди давали позитивні результати. Ці вимоги не в повній мірі враховували національні особливості української економіки і її стан.

Заходи з реформування економіки, які пропонувалися Фондом були єдині як для усіх країн де вже сформувалися ринкові відносини, так і для країн з постсоціалістичною перехідною економікою, де ринкові відносини тільки зароджувалися. Система заходів, яка була розроблена Фондом для виходу із кризи країн латиноамериканського регіону і називалася «Вашингтонським консенсусом». І згодом ці заходи були запропоновані і Україні, яка перебувала в перехідному періоді від постсоціалістичної економіки до ринкової. Для України з перехідною економікою заходи «Вашингтонського консенсусу» виявилися неефективними навіть при позитивній дії інших основоположних чинників, оскільки не враховували необхідності створення нових ринкових інституцій. Без підтримки ринкових структур, лібералізація і приватизація призвели до тривалого спаду в економіці.

Для підвищення ефективності використання кредитів потрібно також провадити роботу, скеровану на зменшення впливу та усунення інших загроз економічному розвитку держави, зокрема корупції та нецільовому використанню залучених коштів. Зводячи до мінімуму ці чинники, інвестиційна

привабливість України залишатиметься низькою, а отже, за найменших економічних потрясінь уряд змушений буде залучати кошти на неприйнятих для себе умовах, посилюючи свою залежність від коштів МВФ та інших міжнародних організацій [3].

На даний момент головними стратегічними задачами, на вирішенні яких необхідно зосередитись під час розвитку партнерства з МВФ:

1. Активна робота зі створення законодавчої бази для контролю за зовнішніми позиками;
2. Організація спеціальних інститутів, завданнями яких мають бути:
   - аналіз кредитних програм;
   - контроль за ефективністю використання кредитних коштів;
   - розробка стратегії використання зовнішніх запозичень;
3. Підвищення ефективності реформ, що плануються до проведення в Україні, шляхом ґрунтовного вивчення досвіду їх реалізації у державах зі схожими економічними та геополітичними параметрами;
4. Підвищення міжнародного кредитного рейтингу України з метою створення інвестиційно-привабливого клімату для подальшого забезпечення розвитку стратегічних галузей економіки.

Список використаних джерел:

1. Бугай М.В. Правовий статус МВФ та його співпраця із державами-членами / М. В. Бугай // Науковий журнал «Молодий вчений». - 2016. - № 9. - С. 250-253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_9_57.

2. Державний борг України. URL: http://index.minfin.com.ua/index/debtgov.

3. Дуб А.Р. Вплив співпраці з Міжнародним Валютним Фондом на фінансову безпеку України / А.Р. Дуб // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.14. – с. 290-291.

4. Історія співробітництва України та МВФ. URL: http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mvf

5. Манаєнко І.М., Прудкий В.В. Співпраця України з Міжнародним Валютним Фондом / І.М. Манаєнко, В.В. Прудкий // Збірник наукових праць "Сучасні підходи до управління підприємством". – 2017. – №2. URL: http://spu.fmm.kpi.ua.

Замора Оксана
к.е.н., доцент
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Греськів Оксана
Мн-31Б
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТИВНІСТЮ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМТВІ

Продуктивність праці є найважливішим чинником розвитку економіки будь-якої країни, що визначає рівень добробуту суспільства. Підвищення продуктивності праці було і залишається основним джерелом економічного зростання в умовах посилення конкуренції на світових ринках, найкращим засобом ослаблення інфляційних процесів та підвищення добробуту населення.

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки однією з основних проблем практики господарювання підприємств є процес управління продуктивністю праці. На підприємствах приділяють недостатньо уваги

показникам продуктивності праці, їх аналізу, контролю, плануванню та прогнозуванню. Пояснюється це або елементарним нерозумінням важливості, пріоритетності проблеми, або небажанням витрачати час і кошти на її рішення.

Особливої актуальності набувають питання вдосконалення управління продуктивністю праці, встановлення методів та показників вимірювання продуктивності праці, визначення пріоритетних напрямків зростання з урахуванням галузевої специфіки, розроблення ефективних заходів щодо управлінню даними пріоритетами.

Управління продуктивністю праці – це частина всього процесу управління, який охоплює планування, організацію, керівництво, контроль і регулювання, що ґрунтується на співвідношенні кількості продукції, виготовленої на виробництві, та витратами на цю продукцію. Планування заходів у напрямку управління продуктивністю праці – складне завдання, котре не залежить від величини і структури організаційної системи. Для сучасних організацій виникає необхідність і потреба, щоб дедалі більше управлінських працівників та менеджерів різного рівня були задіяні у виробленні та впровадженні програм управління продуктивністю праці[1].

Організація полягає в забезпеченні узгодженості та координації дій усіх структур і підрозділів підприємства. Мотивація визначає різноманітні грошові й негрошові способи впливу на персонал, враховуючи необхідність задоволення його потреб через успішну роботу і високу продуктивність. Контроль передбачає відстеження процесу динаміки продуктивності та ефективності праці для досягнення намічених цілей. Всі ці основні функції реалізуються в програмах управління продуктивністю та ефективністю праці.

Програми формуються на основі з принципу тісного взаємозв’язку цих функцій. Вони передбачають вироблення технології управлінських рішень, що дають змогу забезпечити стабільну продуктивність, стійке зростання відповідно до цілей підприємства.

Програми управління продуктивністю та ефективністю праці зумовлюють обов’язкову участь усіх груп персоналу, зацікавлених в їх здійсненні. Підтримка дій персоналу щодо збільшення продуктивності сприяє успіхові даної програми.

Важливий аспект в управлінні продуктивністю праці – це вибір показників, що характеризують його ефективність. У практиці вітчизняних підприємств загальновизнаними показниками є виробіток та трудомісткість продукції [2].

Показник виробітку надає, безперечно, певну інформацію кількісної віддачі в середньому від одного працівника, проте, не характеризує, як працюють кошти, вкладені роботодавцем у персонал, чи виправдовуються зростанням обсягу виробництва і прибутку додаткові витрати на підвищення заробітної плати працівників організації, підвищення їх кваліфікації, поліпшення умов праці, забезпечення соціальним пакетом та інші витрати.

Крім показника виробітку, важливим показником є продуктивності витрат на персонал, який є відношенням обсягу виробленої продукції до витрат на

утримання персоналу. Даний показник дасть змогу проаналізувати та оцінити ефективність інвестицій у персонал у вартісному вираженні. На наш погляд, розрахунок показників продуктивності праці та продуктивності персоналу має сенс, оскільки для оцінки динаміки виробітку необхідно коригувати чисельник формули (обсяг виробництва у вартісному виразі) для унеможливлення впливу інфляції на цей показник, що є досить трудомістким. Пропонований показник продуктивності персоналу інформативніший порівнянно з виробітком, разом з тим не потребує додаткових розрахунків, пов'язаних із необхідністю врахування інфляції.

Витрати на утримання персоналу організації – загальновизнаний для країн з ринковою економікою інтегральний показник, що враховує сукупність витрат, пов'язаних із залученням, винагородою, стимулюванням, розв'язанням соціальних проблем, організацією роботи та поліпшенням умов праці персоналу.

Продуктивність праці - якісна характеристика роботи, що виконується персоналом, яка пов'язана з рівнем ефективності праці. Управління продуктивністю праці на підприємстві – частина загального процесу управління підприємством, котра охоплює планування, організацію, мотивацію, керівництво, контроль і регулювання. Ця робота грунтована на постійному аналізі показників співвідношення корисного ефекту від певної трудової діяльності, з одного боку, і витрат на цю діяльність – з іншого.

Список використаних джерел:

1. Костенко Т.О. Сутність та соціально-економічне значення підвищення продуктивності праці в сучасних умовах. Теоретичні та прикладні питання економіки, 2013. Т. 1, № 28. С. 297–304.

2. Єлісєєва О.К., Кутова Н.Г. Система оцінювання ефективності стимулювання персоналу на основі інтегрального показника. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. Київ, 2017. № 1-2 (52-53). С. 46–54

Корабаев Б.С.,

DBA, доцент кафедры финансы, учет и оценка,

Туран Астана Университет

ӨНЕРКӘСІПТІК ӨНДІРІСТЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫ МЕН ЗЕРТТЕУ БАҒЫТТАРЫН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа: экологиялық проблемаларды шешу жылының әлеуметтік-экономикалық мәселелерін жан-жақты зерделеу мүмкін емес, яғни Президенттің жолдауында атап көрсетілгендей, экологиялық шығындарды есепке алмай, өнеркәсіптегі экономикалық тұрақсыздыққа алып келеді. Осылайша, тұрақты даму концепциясы өнеркәсіптің тиімді тұрақты дамуының тұжырымдамасына айналады, оның негізінде аналитикалық үлгілерді, экономикалық тиімді дамуды қамтамасыз ету әдістерін әзірлеу, қоршаған ортаға ең аз әсер ететін үнемді іс-шараларды әзірлеу және оның негізінде тұрақты даму аспектілері жүзеге асырылады. Бұл ретте жалпы және әртүрлі деңгейдегі әлеуметтік-экономикалық жүйелердің тиімділігін бағалауға байланысты мәселелер оларды, әсіресе макро және микродеңгейлерде интегралды көрсеткіштерді қалыптастыру тұрғысынан толықтыруды және нақтылауды талап етеді. Экономикалық тиімділікті

экономикалық жүйенің өнімділігі ретінде анықтау және оны оның жұмыс істеуінің пайдалы түпкілікті нәтижелері мен жұмсалған ресурстардың арақатынасы ретінде көрсету әдеттегідей. Макродеңгейде жүйенің тиімділігі қоғамның түпкілікті қажеттіліктерін (материалдық, әлеуметтік, өмір сапасы) қанағаттандыру дәрежесімен, микродеңгейде - пайдалы нәтиженің шығындарға қатынасымен бағаланады. өндірістік процестің факторлары. Алайда өнеркәсіптік компаниялар деңгейінде жүйенің тиімділігі «қоғамның түпкілікті қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесі» критерийіне сәйкес келмейді, бұл өндірістік процестің факторларының толық емес қатысуымен түсіндіріледі, атап айтқанда: экологиялық бір, өндірістің экономикалық тиімділігін бағалауда. Осы себепті микродеңгейде экономикалық тиімділікті анықтауда экономикалық пайда мен шығындардың шамасын толық бағалау міндеті одан әрі зерттеуді қажет етеді, әсіресе өндірісті тұрақты дамыту және экологиялық жасылдандыру моделіне көшу, бұл оның технологиялық құрылымын өзгертуді талап етеді.

Кілт сөздер: өнеркәсіп, экологиялық проблемалар, экологиялық шығындар, экологиялық аспект, қазіргі экономикалық даму, табиғи ресурстар, аналитикалық модельдер, тұрақты даму.

Аннотация: невозможно комплексно изучать социально-экономические проблемы года решения экологических проблем, то есть, как отмечается в послании Президента, без учета экологических издержек приводит к экономической нестабильности в промышленности. Таким образом, концепция устойчивого развития становится концепцией эффективного устойчивого развития промышленности, на основе которой осуществляется разработка аналитических моделей, методов обеспечения рентабельного развития, разработка рентабельных мероприятий с минимальным воздействием на окружающую среду, а также рассмотрение аспектов устойчивого развития. В то же время вопросы, связанные с оценкой эффективности общего и разных уровней социально-экономических систем, требуют своего дополнения и уточнения, особенно в части формирования интегральных показателей на макро- и микроуровнях. Принято определять экономическую эффективность как производительность экономической системы и представлять ее как соотношение полезных конечных результатов ее функционирования и затраченных ресурсов. На макроуровне эффективность системы оценивается степенью удовлетворения основных потребностей общества (материальных, социальных, качества жизни), на микроуровне - отношением полезных результатов к затратам. факторы производственного процесса. Однако на уровне промышленных компаний эффективность системы не соответствует критерию «степень удовлетворения основных потребностей общества», что объясняется неполным участием в производственном процессе факторов, в частности: экологических оценка эффективности производства. По этой причине задача полной оценки величины экономических выгод и затрат при определении экономической эффективности на микроуровне требует дальнейшего изучения, особенно перехода к модели

устойчивого развития и экологического благоустройства, что требует изменения ее технологической структуры.

Ключевые слова: промышленность, экологические проблемы, экологический издержки, экологический аспект, современное экономическое развитие, природные ресурсы, аналитические модели, устойчивое развитие.

Abstract: it is impossible to comprehensively study the socio-economic problems of the year of solving environmental problems, that is, as noted in the message of the President, without taking into account environmental costs, it leads to economic instability in industry. Thus, the concept of sustainable development becomes the concept of effective sustainable development of industry, on the basis of which the development of analytical models, methods for ensuring cost-effective development, the development of cost-effective activities with minimal environmental impact, and consideration of aspects of sustainable development are carried out. At the same time, issues related to the assessment of the effectiveness of general and different levels of socio-economic systems require their addition and refinement, especially in terms of the formation of integrated indicators at the macro and micro levels. It is common to define economic efficiency as the productivity of an economic system and to present it as the ratio of the useful end results of its operation and the resources expended. At the macro level, the effectiveness of the system is assessed by the degree of satisfaction of the basic needs of society (material, social, quality of life), at the micro level - the ratio of useful results to costs. factors of the production process. However, at the level of industrial companies, the efficiency of the system does not meet the criterion of "the degree of satisfaction of basic needs of society", which is explained by the incomplete participation of factors in the production process, in particular: environmental assessment of production efficiency. For this reason, the task of fully assessing the magnitude of economic benefits and costs in determining economic efficiency at the micro level requires further study, especially the transition to a model of sustainable development and environmental landscaping, which requires changes in its technological structure.

Keywords: industry, environmental problems, environmental costs, environmental aspect, modern economic development, natural resources, analytical models, sustainable development.

Кіріспе. Экономикалық тәжірибеде тұрақты даму тұжырымдамасы ең танымал болып қала береді. Оның шеңберінде энергия мен ресурстарды үнемдеу саясаты әлеуметтік-экономикалық жүйелердегі өсіп келе жатқан экологиялық мәселелерді шешудің ең тиімді жолы ретінде қарастырылады. Алайда, Қазақстанда ресурстарды үнемдеу, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, қоршаған ортаны қорғау проблемалары, әсіресе, экономикалық өсуді қамтамасыз ету және экономиканы құрылымдық қайта құру мәселелерін шешу кезінде басымдыққа ие емес. Соңғы онжылдықтарда біздің елімізде және бүкіл әлемде қоршаған ортаны қорғау проблемаларына назар үнемі артуда, белгілі бір аумақтардағы экологиялық проблемаларды шешу үшін нақты қадамдар

жасалды, бірақ экологиялық жағдайдың ауырлығы төмендеген жоқ.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы - Еліміздегі экология мәселесі басты назарда болуға тиіс. Әсіресе, ауаның тазалығы айрықша маңызды. Дүние жүзі өнеркәсіп пен экономиканы экологиялық тазартуға бет бұрды. Қазір бұл – әншейін сөз емес, салық, баж және техникалық реттеу шаралары сияқты нақты шешімдер. Біз одан тыс қала алмаймыз. Мұндай шешімдер экспорт, инвестиция және технология трансферті арқылы елімізге тікелей әсер етеді.Шын мәнінде, бұл – Қазақстанның орнықты дамуы мәселесі. Сондықтан мен 2060 жылға қарай көміртегінен арылу міндетін жүктеп отырмын. Бұл бағытта өте байыппен жұмыс істеу керек. Кең-байтақ еліміздің тұрғындар саны да, экономикасы да өсіп келеді. Өсім сапалы болу үшін қуат көздері қажет. Көмір дәуірі біртіндеп келмеске кетіп бара жатқан заманда жаңғыртылатын энергияға қоса, біз сенімді базалық қуат көздерін ойластыруға тиіспіз. Қазақстанда 2030 жылға қарай электр қуатының тапшылығы пайда болады. Әлемдік тәжірибеге қарасақ, мұның ең оңтайлы шешімі – бейбіт атом. Бұл – күрделі мәселе. Сондықтан қауесетке сеніп, эмоцияға берілмей, оны барынша тиімді шешуіміз керек. Үкімет пен «Самұрық-Қазына» бір жылдың ішінде Қазақстанда қауіпсіз әрі экологиялық таза атом энергетикасын дамыту мүмкіндігін зерттеуге тиіс. Бұл мәселеге инженерлік саланы дамыту және атом саласындағы білікті инженер мамандардың жаңа буынын қалыптастыру мүмкіндігі тұрғысынан да қарау қажет. «Жасыл» сутегі өндірісі, жалпы сутегі энергетикасы – болашағы зор бағыттар. Үкіметке осы мәселе бойынша да ұсыныс әзірлеуді тапсырамын [1].

Қажетті әл-ауқат деңгейін қамтамасыз ететін және экожүйелердің тұрақты жұмыс істеуін бұзбайтын әлеуметтік-экономикалық даму жолдарын таңдау оның қазіргі заманғы жағдайында қалыптасқан «Тұрақты даму» (тұрақты даму немесе шектеулі даму) тұжырымдамасымен анықталады. 1992 жылы Рио-де-Жанейрода өткен саммитте әлемдік қауымдастық қалыптастырды. Мұндағы тұрақтылық аспектісі, біріншіден, экономикалық өсімге деген қажеттілікті қанағаттандыратындай, екіншіден, қоршаған ортаның сақталуын және белгілі бір жағдайларда ұдайы өндірісін қамтамасыз ететіндей, үшіншіден, болашақ ұрпаққа қазіргі және экономикалық мүмкіндіктерді сақтайтындай етіп жүзеге асырылуы керек.

Тұрақты даму аспектісін іске асыру келесі негізгі қағидаларға негізделуі керек [3]:

- даму процесін тек дәстүрлі экстенсивті экономикалық көрсеткіштерге бағыттаудың мүмкін еместігі;

- қоршаған ортаны қорғау даму процесінің бір бөлігіне айналуы керек және оны тұрақты дамудан бөлек қарастыруға болмайды;

- пайданы барынша арттыруға ұмтылу, яғни дамудың тиімді жолы ғана деп, дамудың басымдықты ынталандыруы деп санауға болмайды;

- қоршаған ортаның өзгеруін ескере отырып, нарықтық жүйелерде

мемлекеттің рөлі артуы керек;

- кейбір елдерде және әлеуметтік топтарда өмір сүру деңгейін төмендетуге бағытталған;
- қарулы қақтығыстардың алдын алу және оқшаулау;
- тұрақты даму қазіргі және, ең бастысы, болашақ ұрпақтың экономикалық, экологиялық және әлеуметтік (экономикалық-экологиялық-әлеуметтік) даму қажеттіліктерін үйлесімді түрде қанағаттандыруы керек, яғни шикізатты ұтымды пайдаланумен, оның ішінде қайталама шикізатты, өнеркәсіптік өндіріс пен тұтыну қалдықтарын шаруашылық айналымына кеңінен тартумен қатар, экономикада қолданылатын қалпына келмейтін ресурстарды кезең-кезеңмен ауыстыруды жүзеге асыру қажет [7, 8].

Материалдар мен әдіс-тәсілдер. Зерттеу барысында деректерді топтау және жинақтау әдістері қолданылды, салыстырмалы, факторлық, құрылымдық және функционалдық талдау әдістері қолданылды; критерийлерді, жиынтық және ішінара көрсеткіштерді әзірлеу кезінде конъюгаттық әсерлерді есепке алу әдісі, «шығын-пайда», графикалық және аналитикалық әдістер және т.б.

Нәтижелер мен пікірталас. Экономикалық жүйенің деңгейіне және оған нәтижелер мен шығындардың барлық элементтерін әдіснамалық мағынада қосудың толықтығына байланысты әсердің шамасын анықтау мәселелері шешілмеген күйінде қалып отыр. Осыған байланысты әсердің мөлшерін анықтайтын факторлардың бүкіл кешенін және олардың «ресурстар – өндіріс – тұтыну» тізбегі бойынша өзгеру салдарын, оның ішінде әлеуметтік және экологиялық құрамдас бөліктерді зерттеу қалыптасу көздерін кеңейтуге мүмкіндік береді. әсер ету, оны бағалаудың объективтілігін арттыру, өндіріс тиімділігін бағалауға экологиялық-экономикалық тәсілді бейімдеу. Проблеманың әдіснамалық өңделуінің толық болмауы, оның өзектілігі зерттеу бағытын, тақырыбын, мақсат-міндеттерін қоюды анықтады.

Қазіргі «өндірісші» экономика өнім өндіреді деп есептелетіндіктен, К.С.Лосевтің пікірінше, ол «гипер иемденушіге» айналды және қалдықтардан басқа ештеңе шығармайды, қалпына келтірілмейтін және жаңартылатын ресурстарды тегін тартып алады, енді жергілікті емес, әлемдік ауқымда. Сондықтан «жаңартылатын ресурстар» ұғымы енді оның әдеттегі мазмұнына сәйкес келмейді, өйткені соңғы онжылдықтарда жаңартылатын ресурстар бұрынғы сапасы мен саны бойынша жаңаруды тоқтатты. Бұл толықтай атмосфералық ауаға, тұщы суға, жер ресурстарына қатысты, ол «қоршаған орта сапасы» түсінігіне кіреді және молекулалық деңгейден жаһандық деңгейге дейінгі барлық деңгейлерде өмірді тұрақтандырушы доминанттарды анықтайды.

Осылайша, экономиканың тұрақты дамуы осы дамудың табиғи негізін бұзбауы керек, яғни. қоршаған ортаның тұрақты сипаттамалары (атмосфераның температурасы мен химиялық құрамы, жер үсті сулары, табиғи экожүйелердің өнімділігі, топырақ және т.б.) және биосфералық константалар. Мұндай тұрақтылық биосфераның қасиеті болып табылатын белгілі бір механизмдермен

қамтамасыз етіледі [15].

Орташа В.И. Бірақ мұндай реттеушілік потенциалдың шегі бар, одан тыс ол енді сыртқы әсерлердің орнын толтырмайды және өзін-өзі күйрете бастайды.

Сонымен бірге реттеу тетіктерінің бұзылу процесі уақыт өте аз әсерлердің орнын толтыруды тоқтатқан кезде оң кері байланыспен сипатталады. Осылайша, ресурстарды пайдаланудың шектері, биосфераға, табиғи ортаға рұқсат етілген әсер анықталуы керек, олардың асып кетуі экологиялық апатқа әкелетіні анық. Бірқатар ғалымдардың пікірінше, адамзат қауымдастығы қоршаған ортаға әсер етудің рұқсат етілген шегінен өткенін немесе ең болмағанда жеткенін атап өткен жөн [1, 3, 15,16, 17].

Сонымен қатар, барлық сарапшылар экологиялық шектеулерге қол жеткізуді мойындай бермейді. Экологиялық шектеулер олар шартты деп түсіндіріледі және табиғи орта сапасының нашарлауы емес, қажетті ресурстардың көзделгеннен асып кетуі түрінде көрінеді (1-кесте).

Кесте 1

Табиғи ресурстардың кейбір түрлерінің шектері

Ресурс түрлері	**Ресурстық құны, миллиард тонна**	**Ресурстар қорының өзгеруі**
Энергоресурстар		
Мұнай	270-290	Жылдық тұтыну 3 млрд тонна. Акция 30 жыл.
Табиғи газ	270-290	Жылдық тұтыну 1250 млрд м3 құрайды. Қор 30-35 жыл.
Көмір	10125	Жылдық тұтыну ~5 млрд тонна. Қор ~ жүздеген жылдар.
	38400	Жылдық тұтыну ~ 40 млн.т.
Шымтезек	150 (көміртегі үшін)	Жылдық жинақтау ~210 млн.т.
Атмосфера құрамының элементтері		
O_2		Кірістер мен шығыстар балансы теріс. Шамамен 1000 рет. Соңғы 100 жылда O2 концентрациясы төмендеді 20,948%-дан 20,946%-ға (кейбір мәліметтер бойынша 20,6%-ға дейін)
CO_2		CO2 концентрациясы стандартқа қатысты жыл сайын 0,3%-ға артады. 100 жыл бойы CO2 концентрациясы 14-16%-ға өсті. Жылдық эмиссия ~40 млрд тонна.
SO_2		Жылдық эмиссия ~90 млн.т.
NOx		Жылдық эмиссия ~82 млн.т.

Жоғарыда айтылғандардан тұрақты даму үшін келесі шарттарды орындау қажет екендігі шығады:

- тұтынудың өсуін шектеу;

- жинақталған қалдықтардың айтарлықтай азаюы және ағымдағы өнеркәсіптік өндіріс пен тұтыну қалдықтарының өсуі;
- қалпына келмейтін табиғи ресурстарды, әсіресе энергияны пайдалануды шектеу;
- ғылымды, мәдениетті дамыту, биосфералық құндылықтарды мәдениетке енгізу;
- табиғатты сақтайтын технологияларды жедел дамыту;
- ақпараттық жүйелерді, ақпараттық технологияларды, білім технологияларын дамыту.

Белгілі болғандай, әлемдік энергия тұтыну бүгінде рұқсат етілген (шекті) деңгейден 10 есе асып түседі. Бұл ретте Қазақстан рұқсат етілген деңгейден 7 есе, дамыған елдерде 50 есе көп энергия тұтынады. Бұл жаһандық қайшылықты еңсеру дамыған және дамушы елдердің (бірінен соң бірін бөлек немесе жүйелі түрде) өзін-өзі қамтамасыз ететін, экологиялық қолайлы табиғатты басқаруға, тиімді тұрақты дамуға көшуімен мүмкін [5, 6].

Қазіргі экономикалық дамудың келеңсіз жақтары екі негізгі факторға байланысты. Біріншіден, пайдаланылған энергия мен заттардың биосфераға таралуы және таралуы арқылы табиғи ортаның ластануына, табиғи экожүйелердің бұзылуына әкеледі. Ал шығын ауқымы экономиканың табиғи ресурстарды пайдалануының өсуіне қарай ұлғаяды. Екіншіден, экономиканың энергетикалық құрамдас бөлігі болып табылатын энергия тұтынудың қарқынды өсуі прогрессивті дамудың баяулауына әкеледі, энергия деңгейі мен қоғамның құрылымы арасындағы сәйкессіздікке байланысты [5, 10].

Заманауи энергетиканы дамыту шығындары бақыланатын (шектелген) тұрақты дамуға көшу есебінен өтелуі мүмкін. Мұндай көшу экстенсивтіден интенсивтіге және интенсивтіден экологиялық тұрақты дамуға өтуді білдіреді. Экстенсивті даму кезінде экономиканың ілгерілеуі қоғамдық өнім бірлігіне энергия шығындарын төмендетпейтін энергияның өсуі негізінде, интенсивті дамуымен – энергия шығындарының төмендеуімен жүзеге асырылады. Жоғарыда аталған дамудың экологиялық емес түрлері прогресті қоғамда жинақталған материалдық байлықтың, оның ішінде ұлғаюы ретінде анықтайды.

Экологиялық даму материалдық игіліктердің салыстырмалы тұрақталуымен ілгерілеуді білдіреді, өйткені материалдық игіліктердің шегі табиғи ресурстардың шектеулілігімен, сарқылуымен, энергия мен ресурстарды пайдалану шегінің болуымен анықталады. Осылайша, қарқынды даму экологиялық тұрақты дамудың өтпелі кезеңі болып табылады. Жалпы антропогендік жүктеме табиғи ортаның немесе жекелеген аумақтардың өзін-өзі сауықтыру әлеуетінен аспайтынын болжайтын, әлеуметтік өнім бірлігіне энергия шығындарын азайтудан бастап энергия шығындарын барынша азайтуға, біркелкі, теңгерімді табиғатты басқаруға дейін.

Табиғатты теңгерімді пайдалану, қоғам мен табиғаттың теңгерімді өзара әрекеттесу мәселелерін шешуге соңғы онжылдықтарда қалыптасқан әлеуметтік-

экологиялық тиімділік критерийі ықпал ете алады. Ол ең аз шығынмен максималды экономикалық нәтиже алуға және биосфераның, оның аумақтық құрамдас бөліктерінің динамикалық тепе-теңдігін міндетті түрде сақтауға негізделген, аумақтардың ассимиляциялық әлеуетін және табиғатты пайдаланудағы экологиялық шектерді асырмай. «Қоғам – табиғат» жүйесіндегі басқарудың әлеуметтік-экологиялық концепциясы дамудың интенсивті түрінен теңгерімді, экологиялық дамуға көшуді көздейді. Соңғысы жалпы антропогендік жүктеме табиғи ортаның немесе жекелеген аумақтардың өзін-өзі сауықтыру әлеуетінен аспайды деп болжайды.

Қойылған зерттеу тапсырмасының маңызды мазмұны теориялық және экономикалық концепциялардың эволюциясы контекстінде қазіргі табиғи ресурстық мәселелердің қарқынды дамуын түсіну қажеттілігін алдын ала анықтайды. Экономистердің көпшілігі бар теорияларды келесі негізгі экономикалық парадигмаларға біріктіреді: классикалық және неоклассикалық теориялар, кейсиандық теория, институционализм және марксизм [8, 9].

Экономикалық дүниетаным эволюциясының теориялық және әдіснамалық негізі классикалық экономикалық мектеп өкілдері Т.Мальтус пен Д.Рикардоның зерттеулері болып табылады. Олар өз еңбектерінде шектеулі табиғи ресурстар факторының әсерін, ең алдымен ауыл шаруашылығын және олардың даму процесінде күрделі салымдар кірісінің төмендеуі заңын талдайды. Т.Мальтустың еңбегінде екі баламалы тенденцияның – халық өсімінің геометриялық пропорциясы мен ауыл шаруашылығы жерлерінің өнімділігінің диссонансы дәлелдеген адамзаттың экономикалық процесінің шексіз мүмкіндіктері туралы идеялардың сәйкессіздігіне назар аударылады және де арифметикалық прогрессиямен шектелген.

Бұл ресурстардың тапшылығын ушықтырады, демографиялық процесті шектейді және соның салдарынан адамзаттың дамуын шектейді деп есептелді. К.Маркс бұл теорияның ымырасыз сыншысы ретінде әрекет етті. Т.Мальтустың экономикалық пессимизмі кейіннен бірқатар ғылыми концепцияларға негіз болды: Г.Браун мен Дж.Боннердің «оңтайлы халық» теориясы. Сондай-ақ белгілі бір дәрежеде оны Рим клубының аналитикалық зерттеулері растайды [11, 12].

Д.Рикардоның сөзсіз ғылыми жетістігі экономикалық заңдылықтарды өлшейтін және осы мақсатта шекті мәндерді талдау мен есептеуді қолданатын математикалық құралдардың қалыптасқан іргелі негіздері болып табылады. Алынған нәтижелер кейіннен сараланған жер рентасы теориясының әдіснамалық ережелерін жасау процесінде пайдаланылды.

Экономикалық теориядағы неоклассикалық бағыттың сөзсіз еңбегін сұраныс пен ұсыныстың әсерінен нарықтық бағаның қалыптасуына әсер ететін тікелей жағдайларды зерттеуді қарастырған жөн. Бұл бағыт экономиканың жаратылыстану ғылымдарымен ұқсастықтарға ие болуына ықпал етті, ал неоклассицизмнің тұжырымдары қолданбалы зерттеулерде, мысалы, маркетингте, сыртқы әсерлер теориясында қолданылды.

Экономикадағы сыртқы әсерлер түсінігінің әдіснамалық бастаулары «сыртқы экономика» туралы пікірін алғаш айтқан А.Маршалмен байланысты. Кейінірек бұл концепцияны А.Пигу өзінің «Әл-ауқаттың экологиялық теориясы» атты еңбегінде дамытты. Бұл жұмысында А.Пигу салық салу мәселесін жеке және әлеуметтік оптимумдарды үйлестірудің, инвестициялық белсенділікті ынталандырудың тиімді экономикалық құралы ретінде зерттеді.

Неоклассикалық модель тұжырымдамасында нарықты реттеу басым, ол табиғатты қорғау мәселесін толық шешпейді (ластауға құқықты сатып алу табиғатты қорғауға кететін шығынды өсірмеуге мүмкіндік береді).

Кейнсиандық бағыт өзінің теориясын мемлекеттік реттеуге негіздеді. Институционализм экономикалық шындықты адамдар қауымдастығы өмір сүретін материалдық және әлеуметтік орта ретінде қарастырады. Институционализмде маңызды рөлді экономикалық шындықтың ортасы - экономикалық өмірмен өзара әрекеттесетін мәдениет саласы атқарады. Мұндағы мәдениет түрдің өмір сүру тәсілі ретінде түсініледі және білім, дағды, тәжірибе, сонымен қатар білім мен озық технологиялар негізінде берілген қоғамның көбеюі мен дамуын қамтиды [10, 11].

Марксизм классикалық саяси экономияның жалғасы болып табылады. Осылайша, саяси экономия классиктері А.Смит пен Д.Рикардо ұсынған және: «Адам өзінің иелігіндегі қажеттіліктер мен сән-салтанаттардың санына байланысты бай немесе кедей» деп жариялаған қоғамдық даму парадигмасы теорияда қайта қарастырылды. К.Маркстің еңбек құны. К.Маркс капиталистік қоғамның әлеуметтік-экономикалық үйлесімсіздігі (нарықтық экономика) және табиғи ресурстық әлеуетті пайдалануға ұмтылу үшін дәлелдеген қосымша құн заңы болды: «жеке пайданы барынша арттыруға ұмтылу» « жеке меншік пен ақшаның үстемдігімен пайда болған табиғатқа деген көзқарас шын мәнінде табиғатты менсінбеу, оны іс жүзінде кемсіту...» [12, 13].

Меншіктің институционалдық басымдылығына және қоғамның әлеуметтік саралану белгілеріне сәйкес экономистер шартты түрде келесі негізгі үлгілерге топтастырылған қазіргі заманғы экономикалық жүйелерге айналды:

- либералдық нарықтық-капиталистік үлгі (АҚШ-тың экономикалық құрылымы). Модель жеке меншіктің басым рөліне, нарықтық-бәсекеге қабілетті бөлу механизміне, пайда әкелетін өнеркәсіптік өндірістің айқын мотивациясына және халықтың әлеуметтік дифференциациясына негізделген;

- әлеуметтік нарықтық экономика моделі (Германия). Бұл модель нарықтық модельдің кемшіліктерін жеңілдететін әлеуметтік саясат субъектілерінің қалыптасқан көп құрамды институционалдық құрылымына негізделген;

- әлеуметтік модель (Швеция). Ол табыстарды қайта бөлуге және әртүрлі еркін бірлестіктердің таралуына негізделген әлеуметтік кепілдіктердің жоғары деңгейімен сипатталады;

- реттелетін корпоративтік капитал моделі (Жапония). Ол экономиканың

дамуын басқару, құрылым, инвестициялық және сыртқы экономикалық саясат саласындағы мемлекеттік реттеудің белсенді және басым рөлімен және корпоративтік капиталды жинақтаудың ерекше әлеуметтік мәнімен сипатталады;

- аралас экономиканың спецификалық қытай моделі. Модельдің негізгі доминанттары – мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясаттағы жоспарлау және әлеуметтік кепілдіктерін басшылыққа алу түріндегі мемлекеттік реттеу – таза социализмнен нарықтық экономикаға өту экономикасында қалыптасады.

Қорытынды. Қазақстанның қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық дамуын көп факторлы құбылыс ретінде қарастырған жөн. Қазақстандық нарықтық қайта құрулар, ұлттық дамудың ешбір адам таза түрінде қабылданбайтын белгілі бір ерекшеліктері бар.

Даму үлгілерінің «батыс» немесе «шығыс» нұсқалары. Қазақстанда нарықтық принциптерге көшу отын, шикізат, көлік, энергетика және ақпараттық инфрақұрылымға негізделген халық шаруашылығының біртұтас халық шаруашылық кешеніне негізделген. Ел экономикасында жұмыс күші, еңбек құралдары, еңбек объектілері, табиғи капитал сияқты өнеркәсіптік өндіріс факторларының өткір тапшылығы байқалмайды. Ерекшелік - қазіргі заманғы нарықтық принциптер бойынша өндірістік-өнекәсіпті қалыпты ұйымдастыру, институционалдық құрылымдар мен басқару әдістерінің сәйкестігі.

Қалыптасқан проблемаларды шешуде жетекші рөл белгілі бір қозғалыс сызығын саналы түрде белгілейтін, жоспарланған межелерге қол жеткізу процесінде оны түзететін мемлекетке тиесілі. Мемлекет іс-әрекетінің тиімділігі көбінесе олардың қоғамда қалыптасқан объективті жағдайларға сәйкестігімен анықталады, әйтпесе, қазіргі тәжірибе көрсеткендей (80-90 жж.), мұндай әрекеттердің тиімділігі мен тұрақтылығы төмендейді [13, 14].

Осылайша, қазіргі заманның экологиялық мәселелерін зерттей отырып, негізгі теориялық және әдістемелік қорытынды жасауға болады - адамзат қоғамының экономикалық дамуы белгілі бір шекке жетті, ал қоғам мен табиғат арасындағы қатынастарды үйлестіру экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешпей мүмкін емес.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, біз мынаны атап өтеміз: экологиялық және экономикалық зерттеулердің классикалық бағытының теориялық және эмпирикалық нәтижесі оның өкілдерінің (Т.Мальтус, Д.Рикардо, К.Маркс, Ф.Энгельс және т.б.) ресурстарды пайдалану экономикасының басым концептуалды-әдістемелік постулаттарын әзірлеуі болды.

Неоклассикалық экономикалық теория шектеулі ресурстарды пайдалану процесінде нарықтық белсенділікті болжауға арналған құрал бола отырып, табиғи түрде тапшы ресурстарды және экономикалық пайданы бөлудің тиімді нұсқасын табу міндетін алға қоюды бірінші кезектегі міндет етіп қойды: бір жағынан, экологиялық қорлар, екінші жағынан, қоршаған ортаны қорғау

саласына күрделі салымдардың тиімділігінің көрсеткішін іздеу. Қойылған сұрақтарға жауап іздеу қазіргі экологиялық және экономикалық мәселелерді шешуге бейімделген экономикалық тиімділіктің жалпы теориясы саласында жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtynkazakstan-halkyna-zholdauy-183555

2. Аманова Г.Д., Садиева А.С., Жумабекова Г.Ж. Басқару есебінің экология жүйесіндегі теориялық негіздері - «Статистика, учет и аудит» научно-практический журнал, 4(67)2017, с.31-35

3. Amanova G.D., Abdrakhmanova A.U., Zhumabekova G.Zh., Belgibaeva V.S., Saduakasova K.Zh., Sartov U.K., Serikbaeva S.G. State and Challenges of Environmental Accounting in the Republic of Kazakhstan Journal of Environmental Management and Tourism, Spring 2017. Volume VIII. Issue 1(17) ISSN 2068 – 7729 Journal DOI http://dx.doi.org/10.14505/jemt: P. 155-167

4. Assemgul Rakhimbayeva, Diana Madiyarova, Tatiana Blokhina, Beibit Korabayev - The Possible Consequences of Accession of Kazakhstan to the World Trade Organization, Journal of Advanced Research in Law and Economics, Fall Volume VII, Issue 5(19):1127-1136 Fall 2016, ISSN: 2068-696X, Journal DOI: https://

5. Karlygash Tastanbekova, Beibit Korabayev, Asemgul Kapenova, Askar Konakbayev Competitiveness issues of Kazakhstan, Life Science Journal 2014;11(12s) http://www. lifesciencesite.com Acta Zhengzhou University Overseas Edition (Life Sci J), ISSN 1097-8135 (print); ISSN 2372-613X (online), Volume 11 - Special Issue 12 (Supplement 1112s), 25, 2014. life1112s

6. Зухра М. Турдиева, Виктор С. Кухарь, Beibit Korabayev - State regulation of biofuel use in agriculture of the republic of Kazakhstan, Актуальні проблеми економіки, науковий економічний журнал, ВНЗ «Національна академія управління» Україна, Київ №7(169) март 2015

7. D. S. Bekniyazova, A. A. Nurgaliyeva, B.S. Korabayev, G. S. Dyussembekova, M.A. Altybassarova - Innovation Activity in the Republic of Kazakhstan: State Controlling and Ways to Increase Management Efficiency - Journal of Internet Banking and Commerce An open access Internet journal (http://www.icommercecentral.com) Journal of Internet Banking and Commerce, April 2016, vol. 21, no. S3

8. Balabaykin V. F., Perchkatna I. N., Korobaev B. S - NECESSARY CONDITIONS FOR LIVESTOCK OUTPUT EQUILIBRIUM IN EAST KAZAKHSTAN REGION, ISBN: 978-88-85813-52-6 Research Development Center-FBEE, Belgrade, Serbia Proceedings Filodiritto, Bologna, Italy Ecological Agriculture and Sustainable Development (2019 No. 1.)

9. Корабаев Б.С., А.А. Нургалиева, А.А. Аманбаева, К.К.Байгабулова, Е.К.Молдакенова - MARKET MANAGEMENT OF LIVESTOCK PRODUCTS ON THE EXAMPLE OF RK (ON THE EXAMPLE OF EKO) REPORTS, 2019 – 3 Of The National Academy Of Sciences Of The Republic Of Kazakhstan ISSN 2518-1483 (Online), ISSN 2224-5227 (Print)

10. Дикинов А.Х., Сахтуева М.В., Загазежева О.З., Дикинова А.А., Хасиева Т.А.Структурные и динамические трансформации регионального экономического пространства // Нальчик, Монография. КБНЦ РАН. 2013.

11. Джендубаев А.З.Р., Темирова З.У., Дикинов А.Х. Основные направления структурной перестройки регионального АПК // Экономические науки. 2011. № 85. С. 168-171.

12. Жумабекова Г.Ж., Кәсіпорында табиғатты қорғау шараларының есебі мен аудиті және олардың қазіргі кезеңдегі даму жолдары Астана: "Қаржы академиясы" АҚ, 2017 ж. -215б. Рекомендовано Научно-методическим Советом АО «Финансовая академия», монография

13. Жумабекова Г.Ж., Аманова Г.Д. Особенности составления экологической отчетности предприятия - Научно-практический журнал «Статистика, учет и аудит» 1(68) 2018, с.61-65

14. Жумабекова Г.Ж., Корабаев Б.С. Повышение конкурентоспособности регионального АПК// Проблемы агрорынка №3,2018. -С.98-105. ISSN 1817 – 728X

15. Kostyrko R.A., Zhumabekova G.Zh. - An environmental audit of financial-economic activity of the enterprise// Вестник КазНУ. Серия экономическая № 4 (126). Алматы «Қазақ университеті» 2018, -С.149-156. ISSN1563-0358

16. Nurgaliyeva A., Korabaev B., Imangalieva I.,Amerkhanova A., Rakhimova S., Beisembina A.FOREIGN EXPERIENCE IN DEVELOPING INFRASTRUCTURE IN RURAL REGIONS, Journal of science. Lyon VOL.2, 37 Cours Albert Thomas, 69003, Lyon, France, email: info@joslyon.com, IISN 3475-3281, site: https://www.joslyon.com/ №4 2020

17. Nurgaliyeva A., Korabayev B., Matenova Z., Zeinullina A., Sartova R., PRIORITIES OF

APPLICATION OF HIGH TECHNOLOGIES IN THE INDUSTRY ON THE PRINCIPLES OF GREENING
BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN ISSN 1991-3494
Volume 4, Number 392 (2021), 75 – 82 https://doi.org/10.32014/2021.2518-1467.137 ГРНТИ 06.39.31, UDK 332.1:339.564 (574.25)

Ksenofontov Mykhaylo
Candidate of Economic Science, Senior Researcher,
Head of Department
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"
Dudnik Liudmyla
Junior Researcher
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

FEATURES OF PROTECTION OF LABOUR RIGHTS IN THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS IN THE GREAT BRITAIN

Any country seeks to increase the efficiency of each economic link in establishing its own system of governance. The system of public spending is an significant component in this regard. Herewith, it is worth noting that there are two predominant approaches in the practice of political regulation. Thus, one of the separate approaches is the policy of economic regulation within the two-party system, typical examples of which are the United States and Great Britain.

The key focus of the regulation of one political force (Democrats in the USA and Labourists in the UK) conclude to strengthen of state influence on economic processes. While the priority of the second political force (Resublicans in the USA and Conservatives in the UK) is to liberalize of private initiative and reduce of state regulation of the economy.

For the sake of objectivity, it should be noted, that the cyclicity of development is characteristic of the economy. This means, that giving more freedom to private efforts is justified at certain stages of slowing down the activity of economic processes in order to bring the economy to new horizons. This will help generate new ideas and increase the level of their practical implementation. Once the economy has reached a certain level of development, it is advisable to shift the emphasis towards a higher level of business regulation, particularly concerning tax and enhancing of state to solve of public problems.

The decision for activization of business activeness on the base of measures of the Program of wide privatization and financialization was made in Great Britain in the early 90-s of the XX century. As part of this policy, the United Kingdom's Private Finance Initiative (PFI) was initialized by Prime Minister John Major in 1992 to expand the involvement of private business in the implementation and management of public projects by creating "Public-private partnerships". This initiative was aimed at improving the accountability and efficiency of public spending. Its use was further expanded by the Tony Blair government.

The use of PPP under this management method provided the official possibility for the governance to attract private sector investment in terms of commissioning of infrastructure facilities or provision infrastructure services according to the specification set by the state. Such measures were accomplished to provide the public services on the basis of the conclusion of relevant project using the own and loan facilities of private participants under state and local guarantees.

In the UK practice, the participation of private entities in public-private partnership projects was carried out by transferring the management of a public object to a private company. At the same time, studying the experience of protecting the rights of labourers at such facilities will be useful for Ukraine. The provisions of the UK labour legislation involve the protection of labourer's rights at changes of owners, which take place at realization of public private partnership projects, except the cases of mergers and acquisitions. The marked was covered by a set of rules, known as TUPE, adopted in 2006, which is English abbreviation for Transfer of Undertakings (Protection of Employment) [1, 2].

It is significant for us to aware, that these provisions apply to the protection of the labourer's rights in cases of changes of management undertakings or the transfer of services to another fulfillment. With regard to the change of management, these provisions are applied in cases of transfer to management to another entity of a going undertaking or part of it. In its turn, changing the legal entity of the provision of a service means transferring its performance to new contractor. This can be done by outsourcing all or part of its performance to another hired contractor. TUPE aims to regulate of labour legal relations, particularly duties, responsibilities and rights of labourers under transferring of undertaking from the old to the new employer. Of particular interest to Ukraine is the application of TUPE rules in cases of collective dismissal or transition of enterprises, the amendments to which were accepted in 2014.

The TUPE rules are regulated the activity of two sides – the outgoing employer (the "transferor") and incoming employer (the "transferee"). Each party must comply with statutory employment requirements in order to avoid any claims by the court. At the same time, it is significant to understand the key steps of the transfer process, the stages of which will be differ depending on many factors, including the status of the participant (the transferor or the transferee), the level of right transfer (full of partial transition), level of influence on service provision.

Whatever the situation, it is important to take into account the four key factors:

- Collection of data and procedure for providing consultation;
- Identifying affected employees;
- Terms and conditions;
- Employee Liability Information (ELI) and due diligence.

Thus, a component of the effectiveness of the implementation of public-private partnership projects is the preservation of qualified personnel who previously worked

in public institutions. This connected with formation of such personal production histories and compliances with the requirements for storage and use the data. Studying the experience of resolving such issues in the UK will be valuable for Ukraine in the process of regulating labor legislation.

Literature:

1. The Transfer of Undertakings (Protection of Employment) Regulations 2006. № 246. URL : https://www.legislation.gov.uk/uksi/2006/246/contents/made.

2. The Collective Redundancies and Transfer of Undertakings (Protection of Employment) (Amendment) Regulations 2014. №16. URL : https://www.legislation.gov.uk/uksi/2014/16/contents/made.

Ланченко Євгеній
д.е.н., доцент, доцент кафедри економіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України

КОЛЕКТИВНО-ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

В Україні виділяють чотири наступні вертикальні рівні регулювання соціально-трудових відносин: загальнодержавний (національний) рівень; галузевий рівень; територіальний (регіональний, обласний) рівень; виробничий (на підприємстві, мікрорівень) рівень. Кожен із цих рівнів відрізняється між собою набором суб'єктів укладання колективних трудових угод і формуванням предмету регулювання соціально-економічних і трудових проблемних питань

На загальнодержавному рівні уряд України, найвищий орган профспілкового руху та ряд великих об'єднань роботодавців відповідно до законодавства укладають генеральну угоду. Ураховуючи техніко-технологічні й організаційні особливості виробництва й умов праці, на рівні АПК укладається Галузева угода. Її правові норми регулюють виробничі й соціально-трудові відносини зайнятості, нормування праці й міжкваліфікаційні співвідношення в її оплаті тощо. У сфері сільськогосподарського виробництва така угода укладається між Мінагрополітики, Федерацією роботодавців АПК та продовольства та Профспілкою працівників АПК. Остання Галузева угода між Мінагрополітики України, галузевими об'єднаннями підприємств (роботодавців) та Профспілкою працівників АПК України була укладена в грудні 2013 р. на період 2014-2016 рр. із пролонгацією до 2022 р. [1].

Порівняно з попередніми укладеними Галузевими угодами чинна Галузева угода на рівні АПК є деталізованою й конкретизована щодо правових норм і погоджених практичних заходів поліпшення стану соціально-трудової сфери в аграрній сфері. Проте згідно зі встановленими мінімальними гарантіями Галузевої угоди все-таки залишається низький гарантований рівень оплати аграрної праці, порівняно з такими рівнями оплати праці в інших галузях національної економіки.

Проаналізуємо основні показники виконання Галузевої угоди соціально-трудових відносин у сільському господарстві (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники виконання Галузевої угоди регулювання соціально-трудових відносин в аграрному секторі економіки
Складено за даними Держстату України [2].

Показник	Рік					2020/ 2016, ±
	2016	2017	2018	2019	2020	
Зайнятість населення						
Зайняте населення в с/г, л/г, р/г, тис. осіб	2866,5	2860,7	2937,6	3010,4	2721,2	-145,3
Частка від зайнятого населення в с/г, л/г, р/г у країні, %	17,6	17,7	18,0	18,2	17,1	-0,5
Середньооблікова кількість штатних працівників у с/г, л/г, р/г , тис. осіб	473,0	468,0	453,0	440,0	409,7	-63,3
У т. ч. в с/г	410,0	405,0	391,0	383,0	357,9	-52,1
Частка від загальної кількості найманих працівників у країні, %	5,2	5,3	5,1	5,1	4,9	-0,3
С.-г. виробництво						
ВВП с/г (у фактичних цінах), млрд грн	637,8	707,8	847,6	842,8	892,9	255,1
Частка ВВП с/г у загальному ВВП країни, %	26,7	23,7	23,8	21,2	21,3	-5,4
Питома вага: формального сектору аграрної економіки в с.-г. виробництві, %	60,7	60,5	62,8	63,1	63,4	2,7
господарств населення в с.-г. виробництві, %	39,3	39,5	37,2	36,9	36,6	-2,7
Чистий прибуток (збиток) с.-г. підприємств, млрд грн	89,8	68,3	70,5	90,2	81,0	-8,8
Питома вага прибуткових с.-г. підприємств, %	88,3	86,8	86,8	83,5	83,8	-4,5
Рівень рентабельності всієї діяльності с.-г. підприємств, %	24,9	16,5	14,2	16,6	13,9	-11,0
Капітальні інвестиції в с/г, м/г, млрд грн	49,7	63,4	65,1	58,6	50,2	0,5
Оплата праці						
Мінімальна основна зарплата в с/г, визначена Галузевою угодою, грн	1680	1840	2209	2417	2611	931,0
Середньомісячна зарплата в с/г, грн	3916	5761	7166	8738	9734	5818,0
Відношення середньомісячної зарплати в с/г до середньої в країні, %	75,6	81,1	80,8	83,2	84,0	8,4
Частка оплати праці в собівартості с.-г. продукції, %	5,4	5,0	5,7	6,4	6,8	1,4

На низькому рівні залишається показник кількості працівників у формальному секторі аграрної економіки – близько 500 тис. осіб, тоді як у 2000 р. їх налічувалося 2,8 млн, 2010 р. – понад 800 тис. осіб [2]. Питома вага найманих працівників сільськогосподарських підприємств у загальній їх сукупності в країні стабілізувалася на рівні 5 %. Позитивною є тенденція

збільшення середньої заробітної плати в галузі та наближення її до середнього значення в країні.

Соціально важливе значення колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин у сільському господарстві полягає в тому, що цей процес забезпечує співробітництво найманих працівників і роботодавців на макро-, мезо- й мікрорівнях, що базується на засадах рівноправності сторін, пріоритетності примирних методів і процедур, взаємної довіри та регулярності проведення консультацій, обов'язковості виконання досягнутих домовленостей і відповідальності за взяті зобов'язання.

Колективні трудові договори мають укладатися як результат конфронтаційних відносин і представляють собою компромісне рішення суб'єктів соціально-трудових відносин на галузевому рівні, тобто йдеться про соціальне партнерство, основною метою якого є досягнення загального блага, яке виражається такими показниками рівня життя населення: ступінь зайнятості населення і його доходів, рівень освіти, медичного обслуговування тощо.

Відповідно до Галузевої угоди на мікрорівні укладаються колективні договори. Тенденція їх укладання в сільськогосподарських підприємствах свідчить, що зменшується їх кількість, чисельність і питома вага охоплення ними штатних працівників, зокрема із 75,9 % у 2016 р. до 71,8 % у 2020 р. та з 265,2 тис. чол. до 193,8 тис. чол., а кількість колективних договорів – із 4243 до 3074 од. Така ситуація пояснюється зменшенням чисельності найманих працівників у формальному секторі аграрної економіки, змінами в демографічній ситуації на селі та міграцією робочої сили в інші галузі й за кордон.

Таким чином, нині в силу давності останньої Галузевої угоди та остаточного відновлення практичної роботи Мінагрополітики після реорганізації Мінекономіки необхідно конструктивно підійти до опрацювання нового змісту й наповнення правовими положеннями Галузевої угоди на новий період. Головною пропозицією в цьому контексті є збільшення початкового базису при розрахунку мінімальної основної заробітної плати працівника галузі, який встановлено на рівні 115 % прожиткового мінімуму для працездатних громадян, до, наприклад 140-150 %. Такий рівень вже є формально затверджений в інших галузевих угодах, а сільськогосподарські підприємства, отримуючи прибутки й підвищуючи рівень рентабельності виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції, спроможні забезпечити збільшення фондів оплати праці. Такий захід забезпечить кращу диференціацію тарифних ставок і окладів у штатних розписах сільськогосподарських підприємств і виконуватиметься стимулююча функція заробітної плати.

Щодо підвищення рівня зайнятості у формальному секторі економіки з боку держави й роботодавців слід розвивати трудомісткі види виробництва сільськогосподарської і продовольчої продукції (збільшувати обсяги доданої вартості в межах сільськогосподарських товаровиробників), продовжувати

активну політику організаційної, фінансової, дорадчої тощо підтримки розвитку фермерських і кооперативних формувань у територіальних громадах.

Список використаних джерел:

1. Колективні угоди регулювання соціально-трудових відносин. Вебсторінка Федерації професійних спілок України. URL: http://www.fpsu.org.ua/generalna-ugoda-galuzevi-ugodi-teritorialni-ugodi.
2. Статистична інформація, експрес-випуски, публікації. Вебсторінка Держстату України. URL: http://ukrstat.gov.ua.

Мазур Анастасія
аспірантка, ДННУ «Академія фінансового управління»
Демидьонок Ілля
аспірант, ДННУ «Академія фінансового управління»

АГРАРНИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: РЕЗУЛЬТАТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРОГРАМИ «ДОСТУПНІ КРЕДИТИ 5–7–9 %»

Аграрії впевнено лідирують серед користувачів програми «Доступні кредити 5–7–9%» та складають 43 % від загальної кількості всіх учасників, які скористалися можливостями цієї державної програми [1–2]. Від початку дії програми банки-учасники видали майже 35 тисяч кредитів на загальну суму 89,6 млрд грн. З них 24,6 млрд грн – рефінансування попередньо отриманих позик, 10,5 млрд грн підприємці отримали на капітальні інвестиції та 54,3 млрд грн в якості антикризових кредитів на поповнення оборотних коштів. Іншими лідерами-учасниками програми є галузь торгівлі та виробництва (27 %) і промислової переробки (17 %). За регіональною розпорушеністю провідні позиції займають Львівська, Харківська, Дніпропетровська, Київська області та м. Київ [3].

Для підтримки сільгосппідприємств з метою забезпечення посівної кампанії, а також активізації всіх видів підприємницької діяльності у період воєнного стану Уряд, за ініціативою Президента України, вніс низку змін до Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%», згідно яких основними новаціями є.

- програма розширена на середні підприємства з річним доходом до 50 млн євро (раніше було 20 млн євро) та на великі підприємства з річним доходом більше 50 млн євро незалежно від кількості працюючих;
- максимальна сума кредиту для всіх суб’єктів підприємництва збільшена з 50 млн грн до 60 млн грн з урахуванням групи пов’язаних компаній;
- відсоткова кредитна ставка – 0% річних, а строк кредиту – 6 місяців;
- ціль кредитування: інвестиційний кредит на придбання сільськогосподарської техніки та кредит на поповнення обігових коштів для придбання насіння, добрив та паливно-мастильних матеріалів;
- розмір кредитної гарантії – 80% від суми кредиту суб’єкта мікро, малого та середнього підприємництва (крім суб’єктів великого підприємництва).

Таким чином, Кабінетом Міністрів України та безпосередньо Міністерством фінансів України створено необхідні умови для пільгового

кредитування бізнесу під час воєнного стану, у тому числі для проведення посівної кампанії. Адже максимально швидке й ефективне переналаштування економіки на воєнні рейки є критично необхідним, а важливість її підтримки кредитним ресурсом в умовах війни важко переоцінити.

Список використаних джерел:

1. Аграрії тримають лідерство серед користувачів програми «Доступні кредити 5–7–9%». Мінагрополітики. URL: https://minagro.gov.ua/news/agrariyi-trimayut-liderstvo-sered-koristuvachiv-programi-dostupni-krediti-5-7-9-minagropolitiki.

2. Петруха С. В., Алексеєнко Н. М. Фіскально-бюджетна та інституціональна підтримка розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин.* 2018. № 4 (82), Т. ІІІ. С. 68–86.

3. 100 днів: результати Державної програми «Доступні кредити 5–7–9%». URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/100_dniv_rezultati_derzhavnoi_programi_dostupni_krediti_5-7-9-2143.

Майбородіна Наталія
к.ф.-м.н.
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»
Чмир Катерина
студентка
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»

ПОБУДОВА ЛІНІЙНОЇ МОДЕЛІ ПАРНОЇ РЕГРЕСІЇ ДОХОДУ І СПОЖИВАННЯ

На основі даних про обсяг споживання (у.о.) та обсяг доходу (у.о.) населення (місячно впродовж року):

1) визначити тип залежності;

2) побудувати економетричну модель;

3) інтерпретувати оцінки параметрів моделі.

Таблиця вихідних даних

Місяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Обсяг доходу	120	125	130	135	140	145	150	155	160	170	175	180
Обсяг споживання	111	119	122	125	128	131	139	141	146	152	158	160

1. Ідентифікуємо змінні:

y – обсяг споживання населення (залежна змінна);

x – обсяг доходу населення (незалежна змінна).

Для визначення типу залежності будуємо кореляційне поле точок (рис. 1):

За розміщенням точок на кореляційному полі припускаємо, що залежність між обсягом споживання та обсягом доходу населення має лінійну форму.

2. Специфікуємо модель в лінійній формі.

Теоретична лінійна модель має вигляд:

$$y = a_0 + a_1 x + u,$$

де a_0, a_1 – теоретичні параметри моделі.

За одержаною на протязі року вибіркою обсягом $n=12$, будуємо *емпіричне рівняння лінійної моделі*:

$$\hat{y}=\hat{a}_0+\hat{a}_1 x,$$

де $\hat{a}_0$, $\hat{a}_1$ – оцінки теоретичних параметрів моделі.

Оцінки теоретичних параметрів моделі $\hat{a}_0$, $\hat{a}_1$ обчислимо на основі МНК.

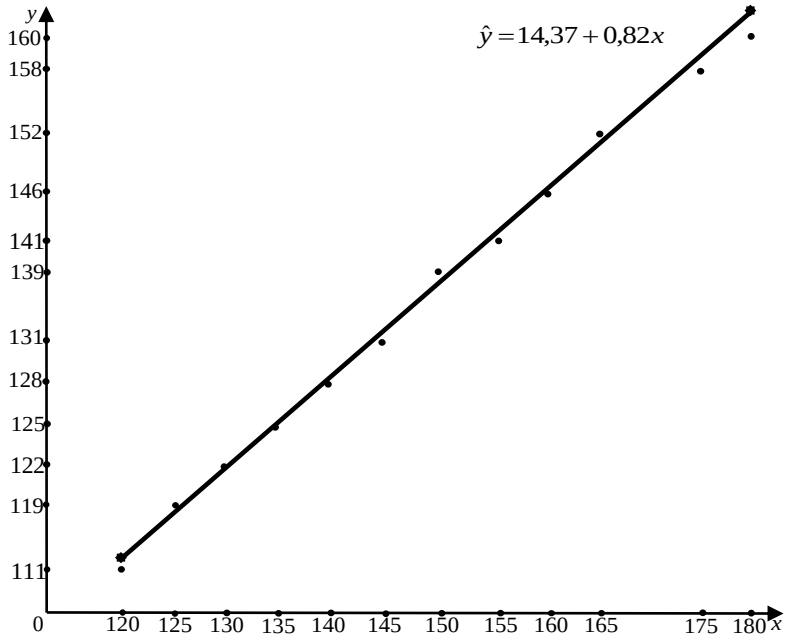

Рис. 1 Кореляційне поле

Маємо оцінки параметрів моделі:

$$\hat{a}_1=\frac{\overline{xy}-\overline{x}\cdot\overline{y}}{\overline{x^2}-(\overline{x})^2}=\frac{20453{,}33-148{,}33\cdot 136}{22345{,}83-(148{,}33)^2}=0{,}82;$$

$$\hat{a}_0=\overline{y}-\hat{a}_1\cdot\overline{x}=136-0{,}82\cdot 148{,}33=14{,}37.$$

Таким чином, економетрична модель запишеться так:

$\hat{y}=14{,}37+0{,}82x$ – емпірична модель

або

$y=14{,}37+0{,}82x+u$ – теоретична модель.

Зобразимо пряму регресії на кореляційному полі (рис. 1). Знаючи, що для побудови прямої достатньо знати координати двох точок, через які вона проходить, побудуємо допоміжну таблицю.

Таблиця допоміжних точок

x	120	180
$\hat{y}$	112,77	161,97

Висновки. Економетрична модель $\hat{y}=14{,}37+0{,}82x$ кількісно описує зв'язок між обсягом споживання та обсягом доходу населення.

3. Побудоване рівняння регресії потребує ***інтерпретації*** (словесного опису отриманих результатів) та аналізу для того, щоб побудована залежність набула якісного економічного змісту.

Оцінка $\hat{a}_1$ може розглядатися як гранична схильність до споживання. Параметр $\hat{a}_1$ показує, на яку величину зміниться обсяг споживання, якщо доступний дохід збільшиться на одиницю. Оцінку $\hat{a}_1$ часто називають ***кутовим коефіцієнтом*** (*геометричний зміст*), оскільки на графіку (рис. 1) коефіцієнт $\hat{a}_1$ визначає тангенс кута нахилу прямої регресії відносно додатного напрямку осі абсцис Ox.

Для нашого випадку, параметр $\hat{a}_1 = 0{,}82$ і показує, що при збільшенні доходів на одиницю обсяг споживання зростає на 0,82 одиниці.

Вільний член $\hat{a}_0$ рівняння регресії визначає прогнозоване значення обсягу споживання при величині наявного прибутку, що дорівнює нулю, тобто ***автономне споживання***. Значення коефіцієнта $\hat{a}_0$ визначає точку перетину прямої регресії з віссю ординат Oy і *характеризує* зсув прямої регресії вздовж осі Oy. Однак необхідна певна обережність. Важливо, наскільки віддалені дані спостережень незалежної змінної x від осі ординат Oy (залежної змінної y), тому що навіть при вдалому виборі рівняння регресії для досліджуваного інтервалу немає гарантії, що рівняння вдало описуватиме залежність віддалік від вибірки.

Для нашого випадку, параметр $\hat{a}_0 = 14{,}37$ (у.о) і показує обсяг автономного споживання населення. Цей факт можна пояснити для окремого домогосподарства (воно може витрачати накопичені або позичені кошти), однак для комплексу домогосподарств він втрачає сенс.

Необхідно пам'ятати, що емпіричні коефіцієнти регресії $\hat{a}_0$, $\hat{a}_1$ є лише оцінками теоретичних коефіцієнтів a_0, a_1, а саме рівняння регресії (економетрична модель) відображає лише загальну тенденцію в поведінці досліджуваних змінних. Індивідуальні значення змінних, з різних причин, можуть відхилятися від модельних значень. Саме тому в модель вводиться випадкова складова u – відхилення теоретичних значень від емпіричних.

Однак за певних умов економетрична модель є незамінним і дуже якісним інструментом для аналізу та прогнозування економічних процесів і явищ.

Список використаних джерел:

1. Лещинський О.Л. Економетрія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Лещинський О.Л., Рязанцева В.В., Юнькова О.О. – К.: МАУП, 2003. – 208 с.
2. Лугінін О.Є. Економетрія: навч. посібник / Лугінін О.Є, Білоусова С.В., Білоусов О.М. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 254 с.
3. Лук'яненко І.. Економетрика / І. Лук'яненко, Л. Краснікова – К.: Знання, 1998. – 493 с.
4. Майбородіна Н.В. Економетрика: навчальний посібник. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2021. – 280 с.

Майданюк Оксана
викладач
«Бобровицький фаховий коледж імені О. Майнової
Національного університету біоресурсів і природокористування України»

АГРАРНІ РОЗПИСКИ – ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ

Питання фінансування аграрного сектора завжди є актуальним. В умовах, коли українським сільськогосподарським товаровиробникам доводиться конкурувати з європейськими без відсутності державної підтримки, та гострий дефіцит фінансування з боку держави стримує розвиток аграрної сфери, впровадження різних альтернативних механізмів фінансування, можуть допомогти не тільки залучити кошти в сільгоспвиробництво, але і знизити ризики [1].

Одним з таких механізмів є аграрні розписки. Аграрні розписки є інноваційним інструментом залучення додаткових ресурсів до виробничого процесу у сільському господарстві, які мають багато переваг в порівнянні з іншими джерелами фінансування.

Закон України «Про аграрні розписки» виділяє два види аграрних розписок:

- Товарні аграрні розписки — коли боржник зобов'язується повернути отримані кошти шляхом здійснення поставки вирощеної сільськогосподарської продукції, визначеної кількості та якості.

- Фінансові аграрні розписки — боржник має повернути грошові кошти, які він самостійно отримає від продажу вирощеної сільськогосподарської продукції.

Зазначимо, що проект «Аграрні розписки в Україні» впроваджується IFC, членом Групи Світового банку, у партнерстві зі Швейцарською Конфедерацією в Україні. Мета проекту — покращити доступ до фінансових ресурсів для малих та середніх сільгосптоваровиробників шляхом запуску фінансового інструменту «аграрні розписки». Основні партнери проекту: органи державної влади (Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство юстиції України); приватний сектор (постачальники матеріально-технічних ресурсів, банки, зернотрейдери), міжнародні організації [1].

До переваг застосування розписок можна віднести: швидкість оформлення (до 7 днів) та легкість застосування, наявність застави (тобто майбутній урожай), а як наслідок: безумовність виконання аграрної розписки, обов'язкове нотаріальне посвідчення, реєстрація аграрних розписок в єдиному Реєстрі аграрних розписок, публічний доступ до єдиного Реєстру аграрних розписок, погашення розписки прив'язано до збору урожаю, в разі неврожаю або форс-мажорних обставин може бути від термінованою або заміненою на інший вид сільськогосподарської продукції, полегшена процедура стягнення через виконавчу службу без залучення суду.

Аграрні розписки можуть стати тим основним інструментом економічного зростання аграрного сектору та дати поштовх до розвитку малих аграрних суб'єктів господарювання завдяки додатковим джерелам фінансування.

Крім явної своєї переваги, аграрна розписка має інші переваги, які роблять її привабливою не тільки для сільгоспвиробників, а й партнерів, готових надати фінансування під заставу майбутнього врожаю. Першою особливістю аграрної розписки є те, що, на відміну від договору, її не можна визнати недійсною. Оскаржити аграрну розписку можна, як і вексель, однак щоб знизити ризик дефекту форми, існують обов'язкові реквізити аграрної розписки. Зокрема, в розписці обов'язково вказується кількість і якість сільгосппродукції, яка буде поставлятися. Слід також вказати, як в майбутньому будуть вирішуватись можливі спірні питання з якості. Вказується і форма перерахунку, якщо буде поставлена продукція іншої якості та форма розрахунку при поверненні коштів.

Друга перевага: аграрна розписка прив'язана не до назви компанії або імені власника, який її видає, а до кадастровому номеру ділянки, на якому буде вирощений урожай, який є заставою. Це дозволяє убезпечити кредиторів, які можуть перевірити, чи не зазначена дана ділянка в інших агророзписках, потенційних орендарів даної ділянки і покупців продукції, які можуть перевірити, чи не є товар заставним. Перевірити цю інформацію можна за допомогою Загального реєстру аграрних розписок, який знаходиться у вільному доступі, що є ще однією перевагою даного інструменту фінансування сільгоспвиробництва [2].

Оскільки розписка нотаріально посвідчується, то і стягнення йде за виконавчим написом нотаріуса. Якщо боржник не виконав свої зобов'язання, то нотаріус протягом дня робить відповідний напис, після чого протягом 7 днів виконавча служба зобов'язана передати кредитору предмет застави. У разі якщо вина боржника буде доведена, кредитор отримує право доростити урожай або залучити для цього третіх осіб. У той же час, якщо з незалежних від сільгоспвиробника причин, тобто в разі форс-мажору, не вдалося зібрати урожай і сторони не домовилися про предмет застави, то боргові зобов'язання автоматично продовжуються ще на один маркетинговий рік. Якщо предмета застави не вистачає, то в заставу потрапляє урожай будь-якої сільгосппродукції, який буде вирощений на даній земельній ділянці.

На даний момент в Податковому кодексі інструмент аграрних розписок ніяк не регулюється. З одного боку, агророзписку можна розглядати як вексель. В цьому випадку у бухгалтерів не виникає ніяких проблем з її відображенням в обліку. Однак якщо розглядати її як боргове зобов'язання, то у постачальника і утримувача цього документу виникає право вимоги сільгосппродукції у конкретного фермера. Право вимоги – це нематеріальний актив. І тут виникає загроза подвійного ПДВ [1].

Агророзписки є досить привабливим інструментом не тільки для фермерів, а й для фінансових установ. Багато банків виявляють готовність працювати з цим

інструментом. Однак тут виникає друга проблема. На даний момент Нацбанк України не підтвердив банкам порядок формування резервів під аграрні розписки. Без цього фінансові установи не готові працювати з даним інструментом.

Слід зазначити, що аграрні розписки використовувалися в якості робочого інструменту між перевіреними партнерами. В цілому, як бачимо, переваг значно більше, ніж недоліків. Однак існуючі недоліки створюють певні труднощі для широкого використання даного інструменту фінансування [1].

Список використаних джерел:

1. Аграрні розписки в Україні: http://www.vaks.org.ua

2. Про затвердження Порядку ведення Реєстру аграрних розписок, постанова КМУ від 17.07.2013 р. № 665 https://zakon.rada.gov.ua

Михайленко Анна,
асистент кафедри обліку і оподаткування
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

Процес реформування бухгалтерського обліку в Україні з урахуванням міжнародних стандартів фінансової звітності націлений на забезпечення потреб управління достовірною інформацією, на основі якої можливо обґрунтувати управлінські рішення. Під суттєві коригування в процесі реформування підпали процедури організації та методики обліку фінансових активів на підприємствах України, що передбачає вирішення низки методичних питань з організації обліку фінансових активів.

З точки зору міжнародних стандартів фінансовий актив — це будь-який актив, що є:

- грошовими коштами;
- інструментом власного капіталу іншого суб'єкта господарювання;
- контрактним правом отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив, або обмінювати фінансові інструменти з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно сприятливими;
- контрактом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися власними акціями (частками).

Порядок визнання фінансових активів і припинення їх визнання є важливим методологічним аспектом використання фінансових інструментів. Згідно з нормами українського законодавства, підставою для визнання об'єкта в обліку є оформлений первинний документ, тоді як у міжнародних стандартах превалює економічний зміст операції. При визначенні того, чи призводить передача фінансового активу до припинення його визнання, необхідно враховувати ряд факторів.

Одним із найбільш суттєвих з них є реальна вартість фінансових активів організації і її бізнесу в цілому. Проте єдності в трактуванні оцінки різними

економістами у даний час не спостерігається. У зв'язку з цим нами запропоновано визначення бухгалтерської оцінки фінансових активів, що найточніше відповідає сучасним економічним умовам, відповідно до яких під бухгалтерською оцінкою фінансових активів розуміють «процедуру присвоєння об'єкту бухгалтерського обліку певних грошових величин на підставі професійної думки бухгалтера, що здійснює оцінку, з урахуванням нормативних стандартів, що діють у національній системі обліку, і економічної доцільності її трактування».

Припинення визнання фінансових активів означає списання його з балансу. Але у разі договору про продаж активів із зворотним викупом питання списання відповідного активу вимагає додаткового опрацювання. Визнання фінансового активу (або частини фінансового активу) припиняється у тому випадку, коли:

– закінчується термін прав вимоги на здобуття потоків грошових коштів від даного активу;

– організація передає фінансовий актив третій особі.

Підприємство, яке передало фінансовий актив, не втрачає контролю за ним і не списує його з балансу, якщо підприємство:

а) має право викупити цей фінансовий актив, окрім випадків, коли цей актив вільно обертається на ринку або коли на момент викупу викупна ціна дорівнює справедливій вартості цього активу;

б) має право і зобов'язане викупити або погасити переданий фінансовий актив на умовах, які забезпечують його одержувачу дохід кредитора від фінансових активів, отриманих в обмін на переданий фінансовий актив. При цьому дохід кредитора не повинен суттєво (більш ніж на 10 відсотків) відрізнятися від того, який він міг би отримати за позикою підприємству, що передало актив, повністю забезпечену переданим активом.

Якщо підприємство передає контроль за фінансовим активом, але завдяки цьому створює новий фінансовий актив або бере на себе нове фінансове зобов'язання, то водночас із списанням з балансу фінансового активу воно зараховує на свій баланс новий фінансовий актив або нове фінансове зобов'язання за справедливою вартістю. Фінансовий результат від такої операції визначається як різниця між виручкою і балансовою вартістю переданого фінансового активу, збільшена на справедливу вартість узятого на себе фінансового зобов'язання та зменшена на справедливу вартість нового фінансового активу. Якщо справедливу вартість нового фінансового активу достовірно визначити складно чи неможливо, то первісна вартість нового фінансового активу визнається нульовою, а фінансовий результат визначається як різниця між виручкою і балансовою вартістю списаного фінансового активу.

Згідно з МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», підприємство має припинити визнання фінансового активу, якщо:

- підприємство передало контрактні права на грошові потоки;

- підприємство передає актив і немає подальшої участі у ньому; підприємство передає актив і продовжує участь у ньому, але особа, котрій передається актив, має практичну можливість передати актив з метою отримання власної вигоди.

До змін після набуття чинності МСФЗ 9, згідно з МСФЗ 39, первісна оцінка фінансових активів здійснюється за фактичними витратами. При цьому передбачається, що компанія діяла у власних інтересах, без будь-якого зовнішнього впливу, і в цьому випадку фактичні витрати на дату придбання є найбільш точною оцінкою вартості фінансового активу. У фактичні витрати з придбання фінансового активу включається ціна придбання і звичайні накладні витрати: оплата брокерських, консультаційних послуг та інші прямі витрати, які безпосередньо пов'язані з фінансовим активом. Витрати, прямо не пов'язані з фінансовим інструментом, наприклад частина адміністративних витрат, не включаються до його первісної вартості.

Отже, взаємодія працівників організації здійснюється із застосуванням різних видів комунікацій. Ефективна комунікація можлива тільки в тому випадку, коли її учасники керуються принципом співпраці й реалізують відповідну поведінку. Принцип співпраці передбачає, що учасник комунікації враховує не лише власні інтереси, але й інтереси інших учасників. Тому професіоналу, який хоче, щоб його кар'єра розвивалася, необхідно розуміти мотиви вчинків людей, що відрізняються, вміти приймати позицію, що відмінна від його власної, навчитися керувати власними емоціями та впливати на емоції інших.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник, 2-ге вид., доп. Київ: Академія, 2009. 376 с.
2. Бебик В.М. До проблеми: комунікація та її функції у суспільстві. Персонал, 2004. №3. С.28-33.
3. Прищак М.Д. Дискурс поняття «комунікація» в контексті формування сучасної парадигми освіти. Вісник Вінницького політехнічного інституту, 2010. С. 25-29.
4. Онуфрієнко Г. С. Навчальний тлумачний словник термінолексики теорії мовної комунікації для студентів економіко-гуманітарних спеціальностей денної та заочної форм навчання. Запоріжжя: ЗНТУ, 2009. 70 с.

Морозов Іван Романович
аспірант
Інституту економіки та прогнозування НАН України
Артьомова Тетяна Іванівна
д.е.н., доцент, с.н.с.
Інституту економіки та прогнозування НАН України

МОТИВАЦІЙНА СИСТЕМА НА ПІДПРИЄМСТВІ

В сучасних економічних умовах мотивація ділової активності має велике значення, оскільки ефективне управління людьми в будь-якій організації передбачає впровадження в робочий процес факторів мотивації.

Слід зазначити, що мотивація — це могутня сила, яка спрямована на залучення людей до участі в процесі трудової діяльності. Вчені зазначають, що «…мотивація як одна з основних функцій менеджменту є процесом спонукання себе та інших до діяльності задля досягнення особистих цілей і цілей організації.» Слід додати, що мотиваційні процеси забезпечують: По-перше, формування у робітників певних стимулів до роботи; По-друге, вплив на працівника з метою впливу на його ціннісні орієнтири;

А також, створення мотиваційного ядра підприємства і розкриття трудового потенціалу працівників організації.

Варто зазначити, що завдяки реалізації мотиваційної функції управління на підприємстві вирішуються ряд завдань, такі як: забезпечення підвищення якості праці; створення нормального соціально-психологічного клімату в робочому колективі і відзнака результатів праці співробітника; а також, розповсюдження набутого досвіду досягнення успіху і впровадження організаційної культури.

Вчені стверджують, що «…трудова віддача немотивованих людей становить лише 20 % трудової віддачі працівників, яких стимулюють.»

Мотивація, як процес, утворюється при сприянні зовнішніх та внутрішніх факторів. Внутрішні фактори пов'язані з індивідуальністю людини — її індивідуальними потребами та певними інтересами, соціальними установками, особистими поглядами щодо окремих речей, моральними переконаннями, очікуваннями та розумінням певних цінностей.

Варто зазначити, що серед зовнішніх факторів переважають стимулюючі фактори, що запроваджує підприємство, на якому працює людина. Кожне підприємство, в залежності від своїх цілей, характеру та способу здійснення діяльності, продукту або послуги, що надається, пропонує своїм робітникам особливий набір стимулів, що утворюють зовнішню мотивацію. Варто відзначити, що процес мотивації буде визначатися, якою мірою внутрішні мотиви людини до діяльності будуть схожі з наведеними стимулюючими факторами. Під час побудови системи мотивації потрібно враховувати: правило досягнення оптимальної відповідності між засобами внутрішньої та зовнішньої мотивації. Зрозуміло, що система мотиваційного заохочення повинна бути конкретною, певним чином адаптованою до умов певного підприємства.

Людські потреби є основними елементами, що утворюють систему в теорії і практиці мотивації. Термін «потреби» вчені визначають як «…все те, чого потребує людина, в чому вона має нестачу і що хоче мати.» Сутність поняття «відчувати потребу» науковцями визначається як «…певний стан людини (стан незадоволеності), що зумовлюється суперечностями між необхідністю функціонування і розвитку та обмеженістю або відсутністю засобів (можливостей) забезпечення. Вищенаведений стан визначає характер і спрямованість ставлення людини до умов існування, тобто умов задоволення

потреб. Отже, потреба є регулятором взаємовідносин людини і зовнішнього середовища. Потреба має такі основні ознаки:

• імпульсивність: з одного боку, потреба — це внутрішня спонука, що викликає стан незадоволеності потреб, з іншого — дія певної спонуки обмежена у часі; задоволення однієї потреби відкриває шлях до інших бажань;

• вибірковість, яка визначає потребу в трьох аспектах: якісному (який продукт необхідний?), кількісному (яку кількість продукту необхідно?), часовому (в який час необхідний продукт?). Останній аспект визначає пріоритетність задоволення потреб;

• повторюваність: через деякий час потребу потрібно задовольняти заново, що дає змогу впливати на цю потребу в довготривалому періоді;

• спадкоємність: кожна нова потреба зберігає в собі те позитивне, що було вироблено або одержано в попередньому досвіді;

• активність: ознака самої потреби як стану невдоволеності, як спосіб задоволення потреби та передумова виникнення нових потреб.

Зазначимо, що інтерес є наступним елементом, який формує поведінку людини. Сутність поняття «інтерес» науковцями визначається як «…вираз об'єктивної залежності задоволення потреб від соціальних умов життєдіяльності людини.» З одного боку, зміст інтересу визначається, змістом, характером і спрямованістю потреби, а з іншого — соціальними умовами забезпечення або незабезпечення потреби. Слід відмітити, що кожен робітник має потребу в одержанні грошової винагороди за свою працю, але різне ставлення до засобів і умов одержання цієї винагороди. Іноді людина не наважується вибрати більш високооплачувану роботу через незадоволеність соціальними умовами праці. Таким чином, потреба орієнтує людину на об'єкт її задоволення, а інтерес — на ставлення до тих умов, від яких залежить задоволення цієї потреби. Зазначимо, що розуміння потреб та інтересів зумовлює активізацію людини задля задоволення своїх потреб. Такі дії в теорії управління називається мотивом. Варто наголосити, що потреби перетворюються на мотиви лише в тому разі, коли людина розуміє ситуацію та готова на здійснення конкретних дій. На думку вчених, «…у людини часто виникають потреби, але до стадії прийняття дій вони не доходять, і тому залишаються не реалізованими. Пасивною у такої людини є і трудова поведінка, водночас зрозуміло, що тільки внутрішнього спонукання до дій недостатньо, оскільки людина є елементом певної системи — організації, де вона працює.

Продовжуючи розгляд цього питання, слід зазначити що організація, безумовно, впливає на поведінку людини, спонукаючи її до дії зовнішніми матеріальними і моральними чинниками. Такі зовнішні спонуки до дії є стимулами. На мотив можуть перетворюватись стимули (внутрішню спонуку) лише в тому разі, коли він визнається людиною, сприймається нею. Наприклад, такий стимул, як створення робочого місця з більш складними завданнями. Слід додати, що різноманітним обсягом робіт не можливо за мотивувати всіх

працівників. Для деяких він не перетвориться на внутрішній стимул до дії і, по суті, залишиться антистимулом. Стимул не перетвориться на мотив і тоді, коли він є лише потенційною можливістю, і працівник не вірить в його реальність. Припустимо, додаткові хвилини перерви мотивуватимуть лиш тих працівників, які мають обґрунтовані очікування щодо вільного часу на перерві.

Тільки у взаємодії та взаємообумовленості внутрішні та зовнішні рушійні сили спонукають людину до активних дій, визначаючи ту чи іншу лінію її цілеспрямованої поведінки. Діяльність в організації — найпоширеніший спосіб цілеспрямованої поведінки. Тип такої поведінки залежить від конкретних цілей людини. Якщо метою є кар'єрне зростання, то цілеспрямована поведінка працівника підпорядковуватиметься задоволенню потреби у визнанні. Тут завданням керівника буде спрямування особистісної енергії людини на досягнення певних організаційних цілей. Керівник, мотивуючи працівника, повинен надати йому можливість задовольнити особисті потреби заради якісної праці. Крім того, керівник повинен допомогти підлеглим усвідомити і оцінити переваги, які дає йому ця робота і організація, щоб поведінка працівника була добровільно спрямована на досягнення цілей організації.

У результаті цілеспрямованої поведінки працівники досягають певних цілей, які є засобами задоволення їхніх потреб. Це можуть бути просування службовими сходинками, збільшення заробітної плати, присвоєння вищого кваліфікаційного розряду, одержання нових знань, нового рівня майстерності тощо.

Список використаних джерел:

1. Социально-экономическая природа фирмы: сущность и условия модификации в информационном обществе: монография / Т.И. Артемова О.Г. Морозова – Херсон: Гринь Д.С., 2014. – 260 с.

2. А.А. Гриценко. Развитие форм обмена, стоимости и денег. – К.: «Основа», 2005. – 192 с.

3. Артемова Т.И. Стоимость и цена: логико-исторический процесс формообразования. – К.: Основа, 2006. – 448 с.

Мухамеджанов А.Б.
магистрант 1 курса, МН-Ф-21-2 , специальность«Финансы»
Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан
Шаяхметова К.О.
д.э.н.,профессор,
Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан

СБАЛАНСИРОВАННОСТЬ БЮДЖЕТОВ

Согласно «Финансово-кредитному энциклопедическому словарю» сбалансированность бюджета — это один из принципов формирования и исполнения бюджета, состоящий в количественном соответствии (равновесии) бюджетных расходов источникам их финансирования. Принцип, при котором достигается равенство между суммарной величиной бюджетных поступлений (доходов бюджета) и объёмом производимых расходов. Соответственно, отсутствие бюджетного равновесия порождает несбалансированность:

- когда бюджетные расходы превышают бюджетные поступления (образуется дефицит бюджета), а значит бюджет в принципе не исполним;
- когда бюджетные поступления превышают бюджетные расходы (образуется профицит бюджета), а значит снижается общая эффективность использования бюджетных средств.

Ряд экономистов определяют составление сбалансированного бюджета как процесс поиска оптимального соотношения между различными финансовыми показателями, которые управляются с помощью изменений характеристик операционных бюджетов. Не только с помощью показателя рентабельности или величиной денежного потока: первое грозит кассовыми разрывами и постоянным дефицитом денежных средств, второе — отсутствием реальной прибыли при видимом наличии свободных денежных средств.

Некоторые экономисты определяют сбалансированный бюджет как бюджет, в котором общие расходы равны общим доходам [1. стр. 1168].

Сбалансированность бюджета является одним из основных принципов составления бюджета и построения бюджетной системы любого государства. Она может быть достигнута разными методами. Сбалансированность бюджета, составленного путем достижения равенства доходов и расходов, обеспечивается автоматически. Сбалансированность бюджета, составленного с превышением расходов над доходами (т.е. с дефицитом), достигается путем изыскания источников финансирования дефицита. В этом случае сбалансированность бюджета предполагает равенство планируемых расходов объему доходов и поступлений из источников финансирования дефицита бюджета. Составление бюджета с профицитом является скорее исключением, чем правилом, поскольку имеет ряд негативных последствий для развития экономики. В этом случае происходит завышение налоговой нагрузки на субъекты хозяйствования, что приводит к изъятию из их оборота денежных средств и снижению эффективности функционирования экономики в целом.

В широком смысле, на наш взгляд, следует рассматривать понятие сбалансированности применительно к бюджетной системе как совокупности множества бюджетов, являющихся источниками финансового обеспечения предоставления государственных и муниципальных услуг. Такой подход подразумевает, что совокупных бюджетных доходов территорий должно быть достаточно для удовлетворения общественных потребностей и обеспечения необходимого качества жизни населения. Сбалансированности отдельных региональных и местных бюджетов не придается первостепенного значения, что вполне оправданно с точки зрения общественной значимости государственных и муниципальных финансов. В конечном счете для потребителей имеет значение качество и доступность государственных и муниципальных услуг и совершенно

неважно, из какого бюджета профинансирована услуга. В данном понимании сбалансированность бюджетной системы определяется в большей степени состоянием социально-экономической системы региона, нежели разграничением полномочий органов власти или законодательством.

В узком смысле термин «сбалансированность» применяется к отдельному бюджету и используется в бюджетной деятельности органов власти для обозначения алгебраического соотношения между доходами и расходами бюджетов (дефицит или профицит).

Данное соотношение вытекает из законодательно установленного состава доходов и расходов бюджетов, который, в свою очередь, определяется разграничением властных полномочий.Так, согласно ст. 76 Бюджетного кодекса РК принцип соблюдения сбалансированности бюджета означает, что при внесении депутатами любого изменения или дополнения в проект бюджета должны быть определены дополнительные источники поступлений либо сокращаемые расходы для сохранения размера дефицита бюджета не более установленного проектом бюджета (Бюджетный кодекс РК) [2]. Таким образом, казахстанское бюджетное законодательство подходит к определению сбалансированности бюджетов узко, что исключает оценку взаимного влияния сбалансированности и бюджетов бюджетной системы Республики Казахстан (Официальный сайт Министерство Финансов РК) [3].

В настоящее время правительства экономически развитых стран взяли на вооружение рекомендации современных теорий использования государственных финансов для регулирования экономики. В этих условиях бюджетный дефицит и сопутствующий ему государственный долг рассматриваются не как «зло» экономики, а как гибкие и эффективные инструменты государственной политики. Однако их использование имеет определенные рамки. Экономическая наука установила (а практика это подтверждает), что предельным уровнем бюджетного дефицита являются 3% ВВП. Максимальной границей государственной задолженности в Европейском союзе, например, считается 60% ВВП.

Правительства государств с развивающейся и переходной экономикой, где перспективы роста не могут быть точно спрогнозированы и определяются многочисленными (зачастую случайными) факторами, стремятся к составлению бюджета, основанного на равенстве доходов и расходов, но в действительности получают бюджетный дефицит. Некоторые из них (например, правительства стран, экономика которых ориентирована на экспорт энергоресурсов) вынужденно проводят политику профицитного бюджета и формирования на этой основе стабилизационных (резервных) фондов.

Однако необходимо отметить, что достижение равенства доходов и расходов бюджета является довольно редким случаем в практике составления

бюджетов. Его можно добиться только на пути сдерживания роста государственных расходов и установления в стране уровня налогообложения, достаточного для получения бюджетных доходов с целью покрытия всех необходимых и разумных общественных потребностей. Профицитный бюджет, как это было отмечено ранее, не способствует эффективному функционированию экономики. В большинстве стран мира бюджеты составляются с превышением расходов над доходами, и нередко дефициты принимают размеры, угрожающие социально-экономическому развитию государств.

Бюджетный дефицит и профицит могут быть первичными и общими (итоговыми). Первичный дефицит имеет место при превышении суммы бюджетных расходов (за минусом расходов на обслуживание долга) над величиной его доходов. Первичный профицит образуется при превышении доходов над величиной расходов (за минусом расходов на обслуживание долга). Общие дефицит и профицит определяются на основе сравнения общих сумм бюджетных расходов и доходов.

Дефицит бюджета может быть краткосрочным и долгосрочным. Краткосрочный дефицит складывается в рамках одного финансового года. Он выявляется в случаях отклонения по каким-либо причинам макроэкономических условий, в которых проходило исполнение бюджета, от условий его составления и утверждения. Долгосрочный дефицит бюджета выявляется на протяжении ряда лет. Он порождается устойчивыми факторами, которые из года в год приводят к превышению расходов бюджета над его доходами. Основными причинами долгосрочного (хронического) бюджетного дефицита могут быть высокие непроизводительные расходы в период ведения войн и подготовки к ним, экономическая и политическая нестабильность в переходный период, неэффективность экономической системы, ошибки в экономической политике, ведущие к сокращению налоговой базы.

Различают структурный и циклический бюджетный дефицит (профицит). Государство, использующее финансы в качестве инструмента регулирования экономики, может сознательно пойти на увеличение бюджетных расходов или снижение налоговой нагрузки на предпринимателей. В этом случае неизбежно появление структурного бюджетного дефицита. Циклический дефицит бюджета вызывается в первую очередь сокращением налоговой базы в условиях падения производства в фазах экономического кризиса и депрессии и только во вторую очередь - желанием правительства компенсировать сокращение спроса путем увеличения государственных расходов. Обратная ситуация возникает в фазах оживления и подъема: с ростом производства расширяется налоговая база и возрастают доходы бюджета, но правительство сокращает расходы для того,

чтобы нивелировать увеличение спроса со стороны предпринимателей и населения.

Различают также активный и пассивный бюджетный дефицит. Активный дефицит есть результат сознательного увеличения государственных расходов в целях регулирования экономики. Пассивный дефицит возникает в случае падения объема налоговых поступлений в условиях снижения экономической активности в стране [4].

Сбалансированность как количественная характеристика выражается в абсолютном и (или) относительном измерении соотношения доходной и расходной частей бюджета; отношении бюджетного дефицита или профицита к ВВП (ВРП), к отдельным видам доходови расходов бюджета и др. В зависимости от того, какой подход к измерению реализован в теории и в практике, можно сделать разные выводы о состоянии бюджетов и бюджетных систем.

Качественная составляющая сбалансированности бюджета и бюджетной системы, на мой взгляд, должна определяться балансом экономических и политических интересов органов власти всех уровней. Эта задача решается в рамках эффективной организации межбюджетных отношений и развития бюджетного федерализма. Так, разграничение доходных полномочий между уровнями власти и доходных источников между территориальными бюджетами в конечном счете влияет на экономическую самостоятельность публично-правовых образований; разграничение расходных полномочий между уровнями власти определяет расходные обязательства и политическую самостоятельность публично-правовых образований. Достижение сбалансированности вышестоящих бюджетов не должно достигаться за счет ухудшения положения нижестоящих бюджетов и сужения компетенции региональных и местных органов власти; должны быть задействованы компенсационные меры в случае, если решения, принятые на вышестоящих уровнях, привели к экономическим и политическим потерям нижестоящих уровней власти.

Количественно-качественное измерение сбалансированности необходимо для обоснования бюджетных ограничений, что особенно важно с позиций обеспечения национальной и региональной экономической безопасности. Так, в мировой практике и в национальном законодательстве такие ограничения устанавливаются на бюджетный дефицит и государственный долг [5].

Существуют методы составления и исполнения сбалансированного бюджета при которых в процессе бюджетирования используются следующие способы балансировки бюджета:

- сокращение предполагаемых расходов путём уменьшения объёма или стоимости закупаемых материалов и услуг, с тем чтобы они не превышали предполагаемых доходов;

- увеличение доходов за счёт повышения цен или количества продаж;
- использование различных форм заимствований.

К методам составления сбалансированного бюджета относятся:

- лимитирование расходов с учётом доходов;
- совершенствование механизма распределения доходов между бюджетами разных уровней;
- выявление резервов роста доходов;
- построение эффективной системы бюджетного регулирования;
- планирование направлений расходов, положительно воздействующих на рост доходов и одновременно обеспечивающих решение задач при минимальных затратах и с максимальным эффектом;
- жесткая экономия расходов путем исключения из их состава лишних затрат, не обусловленной крайней необходимостью;
- различные формы заимствования, способные обеспечить реальные поступления денежных средств с финансовых рынков.

К методам исполнения сбалансированного бюджета относятся:

- введение процедуры согласования бюджетных расходов;
- строгое соблюдение установленных лимитов бюджетных расходов, ориентированных на фактически поступающие доходы;
- определение оптимальных сроков осуществления расходов;
- использование механизма сокращения и блокировки расходов бюджета;
- совершенствование системы финансирования на основе постепенного прекращения дотирования и введение ответственности за выполнение взятых обязательств;
- мобилизация резервов роста бюджетных доходов;
- последовательное проведение финансового контроля за целевым, экономным и эффективным расходованием бюджетных средств;
- проведение межбюджетного финансирования;
- использование бюджетных резервов;

и другие.

Как показывает мировой опыт, в целом бюджетная политика, объем государственных расходов зависит от стратегии развития страны, роли государства в перераспределении доходов, степени социальной ориентированности и проводимой социальной политики.

В мире существуют разные модели бюджетной политики, характеризующиеся как достаточно высоким, так и низким уровнем расходов бюджета к ВВП.

Наибольшее соотношение государственных расходов к ВВП характерно для континентальной модели, которая применяется в странах Еврозоны (50 % и более). Это, прежде всего, связано с активной ролью государства в перераспределении доходов, социальной направленностью бюджета и проводимой в этих странах социальной политикой, направленной на сокращение

неравенства, поддержку малообеспеченных слоев населения. При решении социальных проблем государство может оказывать сильное государственное воздействие на экономику. Кроме того, в западноевропейских странах наибольшие государственные социальные выплаты, которые доходят до 28,4 % к ВВП. Поэтому и налоговая нагрузка здесь также самая высокая (порядка 50 % от ВВП).

Однако, именно европейская континентальная модель показала свою неустойчивость. Увеличение социальных обязательств в странах Еврозоны в течение нескольких лет на фоне замедления темпов экономического развития привело к росту дефицита, государственного долга и дестабилизации государственных финансов, грозящей дефолтом в страновом масштабе. Теперь, в рамках бюджетной консолидации для недопущения дефолта в ряде стран Еврозоны принимаются меры по сокращению расходов и повышению налогов.

Особенностями американской или либеральной модели являются более низкая регулирующая роль государства в экономике (вмешательство, как правило, вызвано экономическими кризисами), умеренная социальная политика, направленная на обеспечение приемлемого уровня жизни малообеспеченных групп населения. В США расходы бюджета составляют 30-35 % к ВВП.

Самый низкий уровень государственных расходов к ВВП отмечается в странах Юго-Восточной Азии (в Южной Корее, Сингапуре – 18-21 %). Модель развития этих стран и социальная политика крайне отличается от европейской и американской. Проводимая социальная политика не сопровождается значительным увеличением государственных обязательств.

В Казахстане расходы государственного бюджета составляют 21-24 % к ВВП, что более близко к азиатской модели.Очевидно, что ни одна из моделей в чистом виде не применима для Республики Казахстан.В настоящее время вопросы совершенствования механизмов по достижению сбалансированности бюджетов особо остро стоит и в Казахстане. В целях обеспечения сбалансированности доходов и расходов областных (городов республиканского значения) бюджетов в законе о республиканском бюджете на очередной финансовый год предусматриваются отчисления от общегосударственных налогов и сборов в бюджеты областей и городов республиканского значения, а также выделение из республиканского бюджета субвенций (Постановление Правительства Республики Казахстан) [6].

Список использованной литературы:

1. Финансово-кредитный энциклопедический словарь /Под общ.ред. А.Г. Грязновой — М.: Финансы и статистика, 2002 — 1168с;

2. Бюджетный кодекс Республики Казахстан;

3. Официальный сайт Министерство Финансов РК;

4. А.Г. Грязнова. Е.В. Маркина Финансы. Учебник. 2-е изд. – М.:Финансы и статистика, 2012);

5. Мохнаткина Л.Б. Финансовый Журнал. Оренбург, 2018 г;

6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2013 года № 561- "Об утверждении Концепции новой бюджетной политики Республики Казахстан".

Немчук Павло
Науковий співробітник
ННЦ Інститут аграрної економіки
м. Київ

ПОНЯТТЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ І СТРАТЕГІЯМИ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Управління ризиками, ризик-менеджмент (англ. risk management) - процес прийняття та виконання управлінських рішень, спрямованих на зниження ймовірності виникнення несприятливого результату та мінімізацію можливих втрат викликаних його реалізацією.

Сучасна економічна наука становить ризик як ймовірне подія, внаслідок наступу якого можуть відбутися тільки нейтральні або негативні наслідки. (Якщо подія припускає наявність, як позитивних, так і негативних результатів, та в окремих виданнях називається спекулятивним ризиком.

Саме тому, в цілях створення системи поглядів на ризик-менеджмент, слід визнати всі ризики чистими, а дуальні події певні як «спекулятивні» піддавати повторному аналізу).

Мета ризик - менеджменту у сфері економіки - підвищення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів за допомогою захисту від реалізації чистих ризиків.

Стратегічний менеджмент представляє собою одне з основних напрямів менеджменту, головне завдання якого полягає у розробці курсу розвитку організації, а також у підготовці та реалізації програм його здійснення.

Таким чином, основний метою стратегії ризик- менеджменту є досягнення значних конкурентних переваг у сфері управління ризиками.

З погляду ризик- менеджменту, під конкурентним перевагою розуміється більше вигідне становище підприємства у ситуаціях ризику щодо конкуруючих організацій. Таке перевага може виражатися у двох основних варіантах.

Перший варіант пов'язаний з мінімізацією потенційною можливості виникнення ризиків, і, відповідно, зниженням рівня можливих втрат.

Другий – з максимізацією потенційною вигоди, яку можна отримати у ситуації ризику.

Узагальнивши вищевикладене, можна стверджувати, що в рамках стратегії ризик-менеджменту довгострокові конкурентні переваги можуть бути досягнуто за рахунок найбільш ефективного управління ризиками.

В умовах сучасною ринкової економіки стратегії управління ризиками полягає у занятті на ринку сильною позиції та побудові організації, яка в змозі успішно функціонувати, незважаючи на непередбачені обставини, потужну конкуренцію та внутрішні проблеми.

До завдань стратегічного ризик- менеджменту входять:

- визначення сфери діяльності (у тому числі оцінка рівня ризиків у вказаною сфері) та формування основних напрямів її розвитку;

- розробка стратегії (стратегічного плану) управління ризиками;
- реалізація стратегічного плану;
- оцінка результатів діяльності з управління ризиками та внесення коректив у стратегічний план і методи його реалізації.

У процесі вибору стратегії управління ризиками можуть бути використані різні схеми з'ясування поточною стратегії. А. Томпсон та А. Стрікланд вважають, що необхідно оцінити по зовнішніх та внутрішніх факторів, щоб розібратися з реалізованої стратегією.[1]

Зовнішні фактори: розмах діяльності підприємства та ступінь різноманітності виробленої продукції; диверсифікованість підприємства; загальний характер та природа недавніх придбань підприємства та продажів ним частини своєю власності; структура та спрямованість діяльності підприємства за останній період; можливості, на що було орієнтовано підприємство в останній час; ставлення до зовнішніх загроз.

Внутрішні фактори: цілі підприємства; критерії розподілу ресурсів та сформована структура капіталовкладень по виробленій продукції; ставлення до фінансового ризику як зі сторони керівництва, так і відповідно до реальної практикою, що здійснюється фінансової політикою; рівень та ступінь концентрації зусиль у галузі АПК; стратегії окремих функціональних сфер (маркетинг, виробництво, кадри, фінанси, наукові дослідження та розробки). [2]

Аналіз продукції представляє собою один з найважливіших інструментів стратегічного управління.

Він дає уявлення про те, що окремі частини бізнесу дуже взаємопов'язані між собою і що портфель як сума суттєво відрізняється від простої суми його частин і набагато важливіше для підприємства галузі, ніж стан її окремих частин; за допомогою аналізу портфеля продукції можуть бути збалансовані такі найважливіші фактори бізнесу, як ризик, надходження грошей, та оновлення.

Вибір та оцінка стратегії. Істотне впливає на специфіку та зміст стратегії ризик- менеджменту надає рівень управління, на якому вказана стратегія розробляється та реалізується. [3]

На сьогоднішній день в залежності від рівня управління прийнято виділяти три основні виду стратегії: портфельну, ділову та функціональну.

Портфельна стратегія - це вищий рівень стратегії. Управління портфельний стратегією припускає управління усіма підприємствами та організаціями, що входять до складу корпорації, за допомогою цінних паперів.

Під портфелем у бізнесі розуміється набір цінних паперів дочірніх підприємств, що належить материнської компанії.

У найбільш загальному вигляді портфельна стратегія передбачає:

- Купівлю нових компаній.
- Зміцнення та розширення наявних у складі корпорації компаній.
- Ліквідацію небажаних компаній.
- Розміщення та контроль фінансових ресурсів.

- Використання ефекту єдності спільних зусиль, що є у складі портфеля підприємств.

Ділова стратегія - це стратегія на рівні окремих підприємств, що входять до складу корпорації чи самостійно працюючих над ринком.

Головне завдання ділової стратегії - забезпечити своє підприємство в галузі довгострокове конкурентну перевагу.

Реалізація діловий стратегії включає в себе три етапи:

- Розробка правильною корпоративної місії.
- Розробка бачення та цілей корпорації.
- Розробка заходів для досягнення стратегічних переваг.

Функціональна стратегія - це стратегія на рівні окремих сільськогосподарських підрозділів підприємства .

У функціональній стратегії важливі наступні моменти:

- Визначення конкретного змісту структурного підрозділу.
- Чітке засвоєння цілей та завдань ділової стратегії усіма співробітниками підрозділи.
- Усвідомлення кожним працівником свого місця у відділі та місця на підприємстві.
- Чітке розмежування функцій всіх підрозділів підприємства.
- Координація функцій та об'єднання зусиль відділів. [4]

В рамках практичної реалізації стратегії управління ризиками виходить стратегія конкуренції. Адже ніж у більш вигідному становищі буде перебувати підприємство, щодо конкуруючих організацій, тим меншою ступеня вона буде схильна до негативного впливу ризиків.

Стратегія конкуренції включає в себе підхід до бізнесу, який підприємство використовує для залучення клієнтів, ведення конкурентною боротьби та зміцнення своєю позиції над ринком.

Проведення змін в організації призводить до того, що у ній створюються умови, необхідні для здійснення діяльності, що відповідає обраною стратегії.

У разі розбудови організації спостерігаються самі великі труднощі з виконанням стратегії. Серйозного уваги заслуговує робота зі створення новою організаційної культури. [5]

Радикальне перетворення організації приводить до виконання стратегії в тому випадку, якщо організація не змінює галузі, але при цьому в ній відбуваються радикальні зміни, спричинені, наприклад, її злиттям з аналогічним підприємством, у цьому випадку злиття різних культур, поява нових продуктів та нових ринків вимагають сильних внутрішньо організаційних змін, особливо, що стосуються організаційної структури.

Список використаних джерел:

1. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учеб. для вузов /А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд; пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – С.576.

2. Економіка підприємства: підручник; за ред. П.С. Харіва. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – С.500

3. Череп А.В. Управління собівартістю : монографія / А.В. Череп. – Харків: ІНЖЕК, 2005. –С. 376
4. Мізюк Б. М. Стратегічне управління / Мізюк Б.М. – Львів : Магнолія, 2007. –С. 392.
5. Довгань Л.Є. Стратегічне управління : навч. посіб. / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко. – К. : Центр учбової літератури, 2009

Остапенко Максим,
студент факультету агротехнологій та економіки
спеціальності «Менеджмент»
Дворник Інна,
к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту та аграрної економіки
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»

УДОСКОНАЛЕННЯ СИТЕМИ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Управління – це вплив на колектив, який спрямований на досягнення мети, і необхідні для цього взаємопов'язані заходи: організація, важелі та регулювання цього процесу за допомогою зворотного зв'язку; керівництво людьми, розробка, прийняття та реалізація рішень; найкращий розподіл ресурсів та цілеспрямована переробка інформації тощо. [1, с. 3]. Всі ці чинники при якісній взаємодії і складають ефективну систему управління на підприємстві.

Високий організаційний ефект від колективної діяльності можуть забезпечити: узгодження цілей і засобів діяльності учасників, синхронізація їхніх зусиль, правильний підбір і розстановка кадрів, диспетчеризація виробництва, підвищення кваліфікації працівників з питань раціональної організації праці тощо.

За визначенням голландського вченого Х. Віссеми: «Стратегічне управління – це стиль управління (мотивований споживачами, орієнтований на майбутнє, спрямований на конкуренцію) та методи комунікації, передачі інформації, прийняття рішень і планування, за допомогою яких апарат управління й лінійні керівники своєчасно приймають і конкретизують рішення щодо цілей підприємницької діяльності. Стратегічне управління передбачає стратегічну орієнтацію всіх працівників і синхронізацію планів підрозділів, які відповідають за реалізацію цілей компанії» [3, с.109].

Планування в підприємстві здійснюється за підходом «від досягнутого», тобто розробка планових заходів по підвищенню конкурентоспроможності базується на оцінці окремих показників конкурентних позицій, рівні їх керованості і мінливості, а також з урахуванням ресурсних можливостей їх зміни. Даний підхід добре зарекомендував себе на практиці та забезпечив підприємство короткостроковими конкурентними перевагами за весь період його використання, але основним недоліком його виступає неможливість забезпечення довгострокових конкурентних переваг.

Для успішного розвитку організація повинна управляти кадровим плануванням, набором, адаптацією, навчанням, оцінкою, винагородами, а також мотивацією, контролінгом персоналу та створенням відповідних умов праці [2, с. 22]. Тобто керівництво має створити, а потім удосконалювати методи, підходи,

процедури організації цих процесів. Поєднання і єдність методів, процедур, програм являють собою систему управління персоналом.

Важливе значення в управлінні має правовий вплив на об'єкт управління. При цьому в управління вноситься необхідна міра нормативного регулювання, формальної визначеності і упорядкування, закріпляється обсяг повноважень і відповідальності ланок управління, а також чіткий порядок їх взаємовідносин. Успішність функціонування всіх рівнів і ланок управління залежить від додержання законності та державної дисципліни. Кадри є центральним фактором у будь-якій моделі управління. На підприємстві відзначається висока продуктивність праці, яка забезпечується сумлінним відношенням працівників до роботи. В той же час існує недостатня мотивація персоналу, відсутній кар'єрний ріст, а також навчання по підвищенню кваліфікації працівників. Головним недоліком є низька організаційна культура персоналу, незацікавленість у роботі, відсутність ентузіазму та ініціативи у пошуках шляхів підвищення прибутковості, творчого підходу до вирішення поставлених завдань, присутня нездорова конкуренція між деякими працівниками, інформація викривлюється, відсутній синергетичний ефект [2, с.77].

Для підвищення ефективності системи управління підприємством, на нашу думку, буде доцільно використати підхід, який базується на принципово нових довгострокових стійких конкурентних перевагах. Цей підхід використовує концепцію управління конкурентоспроможністю підприємства на основі інноваційної моделі. При цьому спочатку визначається ідеально скомпонований майбутній стан підприємства з високим потенціалом конкурентоспроможності за рахунок маневреності та інноваційності, а потім «від майбутнього» формується траєкторія розвитку.

Отже, стратегія удосконалення системи управління зосереджується на: цілях розвитку і порядку удосконалення комплексної системи управління підприємством і його складовими частинами для забезпечення ефективних рішень і взаємного погодження інформаційних потоків і процесів прийняття рішень, а також організаційних, кадрових і технічних рішень; впровадження сучасних засобів і методів керування в межах вибраної комплексної концепції системи керування (інтегроване керування автоматизованим процесом виробництва); удосконалення організаційних структур керування підприємством головним чином шляхом використання сучасних гнучких форм (адаптивні, програмно-цільові та інші структури); покращення інформаційної системи для керування підприємством з метою покращення якості інформаційного масиву і розширення можливостей його швидкого використання; використання засобів автоматизації і обчислювальної техніки для вдосконалення техніко-економічного рівня і якості виробництва (роботизація, гнучкі виробничі ділянки).

Список використаних джерел:

1. Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції імені проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 11-12 травня 2016р.: у 2-х т. Т.1 / за ред. Ред. О. В. Прокопенко. Суми, 2016. 296 с.
2. Малиновський А. С. Кадрово-управлінський потенціал аграрних формувань. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С.97. 104.
3. Кузьмін О.Є. Теоретичні та практичні засади менеджменту : навчальний посібник. Львів, 2002. 228 с.

Петруха Сергій
к.е.н., доцент
Київський національний університет будівництва і архітектури
Петруха Ніна
к.е.н., доцент
Київський національний університет будівництва і архітектури

ІНСТИТУТИ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА БІОІМПЕРАТИВИ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Нова соціально-економічна реальність, обумовлена в першу чергу збройною агресією Російської Федерації проти України характеризується стагнацією сільського розвитку, «затуханням» процесів імплементації підойм до сталого і всеохоплюючого онтогенезу аграрних продуцентів на засадах біоцентризму, виводячи на перший план необхідність локалізації аграрної кризи, забезпечення фізичної й економічної доступності населення до продовольства, вирішення проблем із залученням в господарський обіг сільгоспземель деокупованих територій, ведення агровиробництва на локаціях наближених до зон активних бойових дій. Тобто сучасні, раніше невідомі, взагалі недосліджувані навіть в економічній фантастиці, воєнні віхи аграрної кризи [1–2], яка бере свій початок з середини 1990-х років перетворює аграрний сектор національної економіки з локомотива в провайдера загострення й дестабілізації ситуації в сільській економіці, підсилюючи соціально-економічні диспропорції, антагоністичність поведінкової моделі агро-підприємницьких інститутів в межах балансу суспільних інтересів й приватного сільгоспкапіталу у забезпеченні продовольчої безпеки в умовах воєнного стану [3]. Потенційно такий стан сільської економіки в короткостроковій перспективі додатково породить скорочення інваріантності працевлаштування у сільській місцевості, активізує процеси відтоку і деградації робочої сили, повністю нівелює біоімперіальне цілеорієнтування, фактично звівши нанівець, в середньостроковому вимірі, досягнення у сільському розвитку за весь період незалежності України. Якщо слідувати духу теорії політичного ділового циклу М. Калецького [4] якщо сільський розвиток зануриться у фазу інституційного супротиву та політичної неспроможності до антикризової регуляції діяльності інститутів сільської економіки, в підсумку отримаємо нові раніше невідомі (в декілька разів вищі ніж в 1990-х роках) нам масштаби соціально-економічних диспропорцій у сільській місцевості та появу замість територій депресивного сільського розвитку, нових

апокаліптичних регіонів загальної економічної нестабільності, продовольчих «шоків», дестимулів реалізації Глобальних Цілей сталого розвитку до 2030 року на десятиліття поствоєнного відновлення економіки України.

В даний час національна інституціональна система, з метою недопущення вище вказаних кризових ефектів у сільському розвитку, переходить на рейки військової сільської економіки, змінюючи парадигму її державного регулювання. Це передусім виражається у балансуванні зусиль державних регуляторів між стимулюванням попиту (уособлюється у програмах соціальної підтримки населення), тобто економічною доступністю продовольства, і нарощенням об'ємів його виробництва через систему трансмісійних каналів доступу агровиробників до фінансових, економічних, матеріально-технічних ресурсів, пріоритезуючи посівну компанію та власне сільський розвитку, пронизаний духом біоекономіки як ключовий інститут, у межах визначених рамок національної безпекової моделі, українського супротиву війні Російської Федерації на території України. Прикладом цього є включення інститутів сільського розвитку до стратегічних напрями діяльності банків державного сектору на період воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки [5], а також утворення Міжвідомчої робочої групи з питань забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання та санітарно-гігієнічними товарами в умовах воєнного стану [6].

Тобто спричинена військовим станом революція національної регуляторно-інституціональної системи сільського розвитку як це не парадоксально чітко викристалізувала біоцентризм щонайменше воєнного етапу функціонування сільської економіки та перехідного етапу до поствоєнного її відновлення. Так, скасування країнами – членами ЄС та Великою Британією квот на українське продовольство з позиції біоімператив поствоєнного відновлення створить умови для вмонтування біотехнологій, органіки, штучного фотосинтезу, біоніки до процесів поглибленої переробки сільгоспсировини, убезпечивши і поглибивши агропродовольчі ланцюги створення доданої вартості, вивівши на новий, раніше лише теоретизований рівень виробництва біоетанолу як засобу стримування цін на технологічну енергію, нового масштабування проєктів сільського будівництва.

Для надання цьому процесу поточної й перспективної керованості конче необхідно прийняти національний регуляторний документ у формі стратегії розвитку біоекономіки України на період реалізації Глобальних Цілей сталого розвитку, тобто до 2030 року, а на рівні державних регуляторів розробити нішові стратегії (від мульти-взаємодії публічних фінансів і банків державного сектору до секторальних груп галузей, які дотичні до біоімпералізму), а органів місцевого самоврядування – актуалізувати програми соціально-економічного розвитку, забезпечивши чітку архітектуру та підпорядкованість секторальних цілей генеральній місії біоімперики у поствоєнному відновлені.

Список використаних джерел:

1. Петруха С. В. Еволюція методологічних підходів до дослідження аграрних криз. *Агросвіт*. 2017. № 4. С. 16–34.
2. Петруха С. В. Ринкова трансформація аграрного сектору економіки України: від аграрної кризи до формування підвалин реалізації глобальних цілей сталого розвитку. *Агросвіт*. 2017. № 18. С. 3–46.
3. Петруха С. В. Мілітаризація світової економіки та нова аграрна стратегія. URL: https://conf.krok.edu.ua/MMO/MMO-2022/paper/view/1162.
4. Kalecki M. Capitalism: Business cycles and full employment. Collected works, Vol. I, Oxford: Clarendon Press. 1990. 614 p.
5. Про схвалення основних (стратегічних) напрямів діяльності банків державного сектору на період воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки : розпорядження КМУ від 07.05.2022 № 356-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-osnovnih-strategich-a356r.
6. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання та санітарно-гігієнічними товарами в умовах воєнного стану : постанова КМУ від 29.04.2022 № 529. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-mizhvidomchoyi-robochoyi-grupi-z-pitan-zabezpechennya-naselennya-prodovolchimi-tovarami-trivalogo-zberigannya-ta-sanitarno-gigiyenichnimi-tovarami-v-umovah-voyennogo-stanu-519-

Сало Інна
д.е.н., с.н.с., зав. відділу
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

РОЗШАРУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА РІВНЕМ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Україна здавна характеризується сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами для вирощування різних сільськогосподарських культур та розвитку галузі тваринництва, володіє унікальним земельним потенціалом. Наразі однією з основних глобальних проблем світового розвитку вважається продовольча. Отже головним завданням українського аграрного сектору є забезпечення продовольчої безпеки держави. Це, головним чином, і визначає вагомість і актуальність досліджень розвитку продовольчого ринку та його параметрів.

Серед основних проблем, які гальмують подальший поступ галузей сільського господарства слід виділити: недостатній розвиток логістики, кооперативних об'єднань виробників продовольства, що зумовлює низьку товарність промислового виробництва та часто стихійний продаж продукції; низьке забезпечення поливу сільськогосподарських культур, зокрема краплинного зрошення; наявні сховища не завжди відповідають сучасним вимогам зберігання продукції; обмеженість чи відсутність прямої державної підтримки, в т. ч. і фінансової.

У дослідженнях увагу сконцентровано на макрорівневих показниках по країні та кількісно-якісних зі споживання продуктів харчування. При оцінці ефективності функціонування продовольчого ринку слід керуватися двома основними критеріями: цінової і фізичної доступності. Набір продуктів харчування, використаний у дослідженнях затверджено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» [1].

У 2020 р. за продуктами хліб і хлібопродукти, картопля, овочі і баштанні та олія, яйця спостерігається наближеність до раціональних норм споживання, тобто можна говорити про достатність [2]. Критичними слід вважати показники зі споживання молока і молокопродуктів – це 59 % від встановлених мінімальних норм та 53 % від раціональних зі зростанням у 2020 р. проти 2000 р. лише на 1,5 %. М'ясо птиці є дешевшим за свинину та яловичину, тому саме за рахунок нього спостерігається позитивна динаміка споживання м'яса та м'ясопродуктів. Найліпша ситуація спостерігається на ринку яєць. Їх споживання у 2020 р. склало 278 шт. або це 96% від норми, що на 2,2 % більше за 1990 р. Так, серед основних чинників, що простимулювали розширення товарної пропозиції продукції птахівництва слід віднести збільшення інвестицій в галузь, технічне переоснащення й розширення виробничих потужностей птахівничих підприємств, якісне поліпшення племінних ресурсів та сучасний менеджмент.

Здійснений аналіз витрат населення на продукти харчування свідчить, що вони в динаміці зростають. Їх частка у сімейному бюджеті стабільно незмінна – 47-55 % [3]. У 2020 р. цей показник становив 52,9 %. Для порівняння у таких країнах з розвиненою економікою як США, Польща, Німеччина цей показник становить менше 20%.

Слід зауважити що для країн що розвиваються характерною ознакою є недостатній рівень споживання та високий рівень витрат на продукти харчування. Тому в основі розбудови їх економіки необхідно ставити питання поліпшення кількісного і якісного споживання та зниження витрат на продовольство.

За нашими розрахунками встановлено, що для споживання основних продуктів харчування відповідно до нормативних показників, населення України мало витратити за умов 2020 року 43018,7 грн на рік, тоді як фактично витрачалося 27271,3 грн у рік, тобто в 1,6 раза менше. При цьому основну вартість покупок у структурі склали м'ясо, молоко і м'ясомолочні продукти – 68%. Для досягнення рівня споживання відповідно до раціональних норм у 2020 р. необхідно додатково 15747,4 грн на рік, або 1312,3 грн на місяць.

Визначено за показником купівельної спроможності одного відсотка бюджетних витрат в динаміці погіршення продовольчої доступності практично в 2 рази у 2020 р. порівняно з 1990 р. Так, якщо в 1990 р. витрати населення на продовольство становили 32,8 % бюджету сім'ї, а споживання 3597 ккал на добу на одну особу, а це 109,7 ккал з розрахунку на один відсоток, то в 2020 р. ці показники становили відповідно 48,1%, 2674 ккал або 55,6 ккал.

Встановлено на основі аналізу динаміки споживання та витрат на харчування, що зростання вартості продовольства за останнє десятиріччя зумовлене переважно підвищенням цін на продукти харчування, ніж кількісним зростанням рівня споживання.

Проаналізуємо ситуацію по м'ясу і м'ясопродуктам. Їх споживання зросло у 2020 р. на 3,5% порівняно з 2010 р., а витрати на його придбання збільшилися

у 3,5 раза. Тобто на 1% зростання споживання припадає 73,1 % збільшення його вартості. Слід відзначити, що приріст споживання та вартості одночасно спостерігається також і по картоплі, овочах та баштанних, плодоягідних, цукру. За досліджуваний період витрати на харчування зросли в 4,1 раза при щорічному зростанні 5-15 %. Отже відзначимо, що зростання доходів населення недостатньо реалізується у підвищенні його платоспроможного попиту, оскільки покривається зростання цін.

Для визначення якісної структури попиту здійснено оцінку енергетичної цінності споживання населенням продуктів харчування. Так, у 2020 р. загальна калорійність раціону практично відповідала раціональній нормі (2928 ккал), становила – 2674 ккал. Однак основу споживання становлять продукти рослинного походження (70%). За калорійністю їх фактичне споживання більше за нормативне на 5 %.

Спостерігається не лише недостатність споживання таких продуктів як м'ясо, молоко, плоди, ягоди, риба, а при цьому ще й суттєва диференціація у харчуванні населення, залежно від розміру середньодушових загальних доходів. Аналіз свідчить, що у 2020 р. різниця у витратах на харчування між групами населення з найнижчими (4599,88 грн на одну особу в місяць) та найвищими (26180,48 грн) рівнями доходів є досить суттєвою – у 5,69 раза.

Населення з найнижчим рівнем загальних доходів у місяць порівняно з найвищим рівнем доходу споживає у 1,9-2,7 рази менше м'яса та м'ясопродуктів, риби та рибопродуктів молока та молочних продуктів, плодів. Це свідчить про більш якісний рівень споживання енергетично дорогих продуктів харчування у групах населення з вищими доходами.

На продовольчому ринку України спостерігається недостатнє забезпечення населення продуктами харчування, особливо тваринного походження. Високою є частка продукції вирощеної господарствами населення для власного споживання, тобто тієї, що не проходить товарно-грошові відносини. Наявна суттєва кількісна та якісна диференціація у споживанні населення, залежно від його матеріального благополуччя. Через значне здорожчання продуктів харчування та недостатній платоспроможний попит в найближчій перспективі не очікується суттєвих змін у структурі харчування населення України. Вважаємо, що господарства населення і надалі займатимуть провідну роль у виробництві окремих продуктів харчування і частка споживання за рахунок натурального виробництва практично не зміниться.

Зважаючи на асоціацію між Україною та Європейським Союзом, необхідно більш активно запроваджувати у виробництво світові стандарти якості й безпеки продукції для розширення її експорту, розбудовувати сучасну ринкову інфраструктуру та систему маркетингу, зокрема створити дієву систему кооперації з виробництва, заготівлі та зберігання продукції, урізноманітнити її асортимент з подальшим розвитком органічного виробництва. Необхідна підтримка держави як фінансова, так і законодавча у створенні привабливого

інвестиційного середовища для подальшого розвитку галузі сільського господарства з орієнтацією на ресурсо- і енергоощадну техніку і технологію.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 780 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF#Text
2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України / за ред. О. М. Прокопенко. Київ : Держстат, 2021. 57 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua

Сидоренко Євген
науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В УПРАВЛІННІ АПК

Успіх управління агропромисловою компанією сьогодні багато в чому залежить від інформаційних технологій. Підвищити урожай, оптимізувати логістику, добитися глибокої автоматизації рутинних операцій і забезпечити повну мобільність співробітників - все це можливо завдяки ефективному застосуванню цифровізації. Розберемося що таке «цифрова трансформація» стосовно сфери АПК і як вона впливає на основні процеси компанії.

Сьогодні провідні українські аграрні компанії, дуже активно застосовують інформаційні технології. Вони задіяні буквально у всіх процесах діяльності компаній, зокрема, вирощуванні, виробництві, закупівлі та реалізації продукції, внутрішніх бізнес-процесах. Все це вимагає істотних IT-ресурсів і найпрогресивніших технологій. Сучасна агропромислова компанія - це такий же бізнес, як і в будь-який інший сфері, а значить, він також зав'язаний на широке застосування цифрових технологій. У багатьох компаніях використовуються технології точного землеробства, а це означає, що вони мають справу з величезними і постійно зростаючими обсягами даних, з яких вони можуть отримувати багато цінної інформації.

Якщо підходити до питання вирощування сільськогосподарських культур з усією відповідальністю, то необхідно, чітко розуміти - що, як, де, коли і в якому обсязі сіяти, як доглядати за рослинами, контролювати їх зростання, боротися зі шкідниками тощо. З огляду на обсяги вирощування і виробництва, будь-яка помилка може обійтися дуже дорого. Істотних ресурсів вимагає також процес управління та контролю робіт, що виконується за допомогою сільськогосподарської техніки. Для забезпечення максимальної точності прогнозів необхідні складні алгоритми розрахунку, які в свою чергу, спираються як на наукові дані, так і на колосальні масиви даних, які отримуються з різних джерел (включаючи супутникові знімки, відео і фотографії з дронів). Все це збирається, обробляється і зберігається в IT-інфраструктурі. По суті, основою сучасного АПК є дані й алгоритми.

В компанії «Кернел» ведеться розробка програмного забезпечення і різних алгоритмів, які виконують кілька команд розробки. Останнім часом вони

активно використовують для цього завдання технології машинного навчання, які відкривають нові можливості. Це дуже перспективний напрямок, і вони мають намір його розвивати[1].

З огляду на територіально розподілену структуру агрохолдингів, величезну кількість партнерів і замовників, а також те, вони мають справу з матеріальними активами, питання оптимальної логістики стоїть дуже гостро. Тут їм також допомагають розроблені алгоритми з опорою на точні і актуальні дані в поєднанні з потужними обчислювальними ресурсами.

Завдяки цифрової трансформації компанії, документообіг може бути переведений у віртуальну форму, що дозволяє в рази скоротити обсяг діловодства. Не кажучи вже про те, що працювати з електронними документами легше, простіше, зручніше і швидше.

Розглянемо питання розміщення IT-ресурсів. Що краще, власна площадка або орендовані потужності? Насправді, це не принципово. Важлива ефективність, надійність і захищеність даних, а також безперервність бізнес-процесів. В рамках цієї парадигми допускаються різні підходи до побудови IT. Коли компанія невелика то їй вистачає власної серверної, але в міру зростання компанії і збільшення навантаження ефективне рішення підключити різні хмарні сервіси. Можлива реалізація комплексної IT-інфраструктури на основі гібридної хмари - одна частина сервісів, як і раніше, працює у власній серверній, інша розміщена в публічній хмарі, третя - на базі HPI.

Hosted Private Infrastructure у довільному перекладі означає «приватна хмара як сервіс». Це цікавий і новий для нашої країни сервіс, в рамках якого можливо орендувати у оператора повністю готову, налаштовану і безпечну віртуалізовану IT-інфраструктуру, яка до того ж розміщена в надійному комерційному дата-центрі. Зручність такої моделі в тому, що є можливість отримати всі необхідні нам базові IT-ресурси і сервіси без необхідності капітальних вкладень - оплата йде тільки за реально спожитий обсяг. До того ж таким чином вирішується питання нарощування потужностей - за це відповідає оператор, що знімає цілий ряд проблем, пов'язаних з плануванням і розширенням ресурсів. В Україні сервіс HPI надають такі компанії як De Novo, а сервіс публічних хмар Microsoft Azure, De Novo та інші.

Для ефективного управління можливо використовувати сервіси SaaS-платформи Office 365. Зокрема, за допомогою Sharepoint організувати процес спільної роботи, Teams, або конкуруючий Zoom дозволяє забезпечити ефективну взаємодію між співробітниками, де б вони не знаходилися тощо. Крім того, для автоматизації бізнес-процесів в керуючій компанії має сенс використовувати ERP систему Microsoft Navision, але з приватної хмари, в рамках якої можливо реалізовувати різні CRM-модулі. Зокрема, компанія «Кернел» реалізувала модуль для менеджерів із закупівель, які можуть отримувати актуальну інформацію щодо партнерів, з якими доведеться вести переговори. Захищений

доступ до даних можливий з будь-якої точки країни через мобільний термінал. Це підвищує мобільність співробітників, збільшує швидкість прийняття рішень.

Невелика частина сервісів компанії працює на власному майданчику, але основні ІТ-ресурси знаходяться в хмарі. Це теж частина цифрової трансформації компанії.

Завдяки використанню хмарної моделі можливо швидко переводити працівників на віддалену роботу під час карантинів, або бойових дій.

Цифрова трансформація - це невпинний процес. Це постійні експерименти, пошуки нових шляхів підвищення ефективності, розвиток і оптимізація ІТ-інфраструктури.

Великі аграрні компанії працюють над створенням власної SDN (Software Defined Networking) - програмно - визначної мережі, та впродовж розвитку нарощують споживання потужностей публічної хмари і сервісу HPI[2]. Така необхідність виникає, тому що обсяги даних постійно зростають. Проводяться заходи для підвищення захищеності робочих місць співробітників, оскільки саме сервери, або хмарна інфраструктура, є основним місцем проникнення кіберзагроз[3]. Впроваджуються інноваційні сервіси на базі технологій машинного навчання.

Список використаних джерел:

1. Основа цифровізації сучасного АПК - це дані й алгоритми. Андрій Пеший, CIO Кернел URL : https://denovo.ua/blog/transformatsia-kernel-adnriy-peshyi (дата звернення 16.04.2022).

2. Технологія P4: чи стане вона майбутнім Software Defined Networking URL : https://dou.ua/lenta/articles/p4-as-future-of-sdn (дата звернення 20.04.2022).

3. Цифрова адженда України – 2020 URL : https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf (дата звернення 26.04.2022).

Сливінська Оксана

к.е.н., доцент

ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

ЛІДЕРСТВО ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО КЕРІВНИЦТВА

На даний момент в Україні та в світі в цілому існує велика кількість підприємств, установ, організацій, які функціонують та розвиваються в різних сферах економіки головною передумовою їх існування є ефективне та динамічне керівництво, вмілі робітники та вірно обраний стиль та методи управління. Тому надзвичайно важливо, щоб управлінець був не лише формально обраним керівником, а був лідером, який здатний не лише підтримувати сталий розвиток компанії, а й забезпечувати його зростання у майбутньому.

Проблеми сьогодення, пов’язані з питаннями лідерства, ефективного управління та раціонального використання влади вимагають глибокого вивчення феноменів лідерства та керівництва. Як відомо, ефективне управління сприяє стабільності і порядку, розв’язанню різноманітних проблем, пов’язаних з життєдіяльністю, а такі поняття, як лідерство і керівництво, безперечно, тісно пов’язані з процесом управління. Саме тому управління, лідерство та керівництво стають об’єктами досліджень багатьох учених.

Лідерство згуртовує спільні зусилля людей протягом значного часу для реалізації загальної мети. Обов'язковою умовою лідерства є наявність влади в конкретних формальних або неформальних організаціях, а також лідерство має важливе значення для розробки методів ефективного керівництва. Лідерство є специфічним типом управлінської взаємодії, що заснований на найефективнішому поєднанні різних джерел влади і спрямований на заохочення людей до досягнення загальних цілей. З одного боку, лідерство розглядається як наявність певного набору якостей, які приписуються тим, хто успішно впливає на інших, з іншого боку, лідерство – це процес наполегливої діяльності у напрямі досягнення групою або організацією своїх цілей.

Центральною фігурою будь-якої групи або організації є сам керівник. Ефективність керівництва визначається "індивідуальним підходом", тобто можливістю успішно вирішувати основні проблеми людських стосунків: уміння реагувати на непередбачувану поведінку підлеглих, подолання інформаційного "голоду" у колективі, чітке формулювання вимог до співробітників, встановлення з ними надійного зворотного зв'язку, здатність побачити та відрізнити хороше від поганого, правду від неправди, оскільки люди далеко не завжди правильно інтерпретують події і не завжди говорять те, що думають. Такі керівники ставлять перед собою завдання дати людям можливість достатньо заробляти, отримувати задоволення від своєї праці, брати участь в управлінні організацією, створювати умови для самостійного вирішення проблем. У цій повазі до особистості людини виявляється вища суть гуманізму управління.

Більшість людей не помічають відмінності між поняттями "лідерство" та "керівництво" і вважають, що, перебуваючи на керівній посаді, ця особа автоматично має владу над підлеглими і є лідером колективу. Формально це так. Однак на практиці співвідношення цих трьох складових частин управлінського впливу надзвичайно різноманітне, оскільки воно формується під впливом багатьох чинників, до яких належать тип організації, її масштаби, напрям діяльності, місце в ієрархії управління, особистісні риси керівника та інше.

"Лідерство" як тип управлінських відносин відрізняється від поняття "керівництво". Керівництво та лідерство є двома відмінними, але взаємодоповнюючими системами, кожна з яких має свої функції та характерні види діяльності, причому обидві є необхідними складовими управління будь-якої організації [2].

Поняття "лідер" в порівнянні з поняттям "керівник'' є більш містким, оскільки охоплює риси особистості як керівника, так і лідера, а це означає, що керівник, який володіє якостями лідера, може здійснювати вплив на працівників з метою запровадження змін в організації, виходу на вищий, якісно новий рівень.

Не будь-який керівник використовує лідерство в своїй поведінці. Продуктивний керівник не обов'язково є ефективним лідером і навпаки. А успіх в управлінні не компенсує поганого лідерства.

Однією з головних проблем формування творчих здібностей сучасних керівників є розвиток їх лідерських якостей і обізнаності в мистецтві управління. Саме із творчо обдарованих фахівців можна сформувати вкрай потрібний Україні корпус професійних керівників-лідерів, менеджерів виробничої сфери. Зазвичай лідером вважають керівника, здатного ефективно впливати на інших і з яким бажає співпрацювати більша частина колективу.

Керівник стає на чолі організації в результаті формалізації відносин у ній (делегування повноважень). Натомість лідерами стають не з волі організації, а завдяки особистому авторитету, харизмі та багатьом особистим якостям індивіда, насамперед – творчим здібностям. Керівник організації – це людина, яка одночасно є лідером і ефективно управляє своїми підлеглими. Його мета – впливати на інших людей так, щоби вони виконували роботу, доручену організацією. Отже, лідерство – це здатність людини (менеджера) чинити ефективний вплив на окремі особистості й групи, спрямовуючи їхні зусилля на досягнення цілей організації [3].

Сфера впливу неформального лідера може виходити за адміністративні межі формальної організації. Чинники, що визначають можливість стати лідером, такі: вміння користуватися владними повноваженнями, професійна компетентність, організаційні здібності, високі моральні якості, харизматичний вплив та інші якості і можливості. Особливо важливою складовою психологічної структури особистості лідера є спроможність раціонально використовувати надану владу.

Бути керівником і бути лідером в організації – це не одне і те ж. Керівник у своєму впливі на роботу підлеглих і побудову стосунків з ними перш за все використовує і покладається на посадову основу влади і джерела, що її живлять. Лідерство як специфічний тип відносин управління ґрунтується більше на процесі психологічної дії. Цей процес є набагато складнішим, таким, що вимагає високого рівня взаємозалежності його учасників. На відміну від управління лідерство припускає наявність в організації послідовників, а не підлеглих. Власне відносини «начальник – підлеглий», властиві традиційному погляду на управління, замінюються відносинами «лідер – послідовник».

Очевидно, що на практиці не спостерігається ідеального дотримання цих двох типів відносин управління. Дослідження показують, що значна група менеджерів багато в чому володіє лідерськими якостями. Проте зворотний варіант зустрічається в реальному житті рідше.

Компетентний менеджер здатний організувати ефективну діяльність формальних груп і управляти нею. Неформальний лідер може створити і управляти неформальною групою. І лише формальний лідер, що володіє мистецтвом ефективного лідерства, може оптимально управляти як формальними, так і неформальними групами.

Людина, охоча стати лідером, повинна володіти певними якостями, які в різних ситуаціях повинні бути різними. Вважається, що лідерських якостей

можна навчитися. Завдяки цим якостям людина може придбати авторитет, і співробітники визнають її лідером. Лідер виконує безліч соціальних ролей, кожна з яких вимагає наявності конкретних знань, навиків. Серед проблем, які перебувають у компетенції лідера, основними є: твердження і розвиток певного типу організаційної культури; побудова ефективної комунікації в організації; формування робочих груп та управління ними; управління конфліктами; побудова коаліцій і розвиток партнерських відносин; своєчасне реагування на динаміку зовнішнього середовища та управління змінами.

Ефективність управління безпосередньо пов'язана з оптимальним використанням ресурсів організації при вирішенні насущних проблем і її здатністю гідно зустріти вимоги найближчого майбутнього (з розрахунку на нові досягнення). У стабільній ситуації ефективність функціонування організації може бути забезпечена менеджментом без урахування відносин лідерства. Але в нестабільних умовах, постійній готовності до змін відповідно до нових обставин і запитів, ефективність організаційної діяльності залежить від потенціалу лідерства.

Таким чином можна зазначити, що технологія керівництва повинна відповідати викликам ситуації, що склалася, творчо насичуватися рисами будь-яких стилів, які роблять лідерство ефективнішим. При цьому саме творча спрямованість керівника є основною передумовою його високих лідерських якостей.

Список використаних джерел:

1. Виноградський М.Д., Виноградська А.М., Шкапова О.М. Менеджмент в організації: Навч. посіб. для студентів екон. спец. вузів. К.: «КОНДОР», 2002. 654 с.

2. Завадський Й. С. Менеджмент: Підручник. Т.2. К.: УФІМБ, 2002. 511 с.

3. Таранавська Н.П., Пушкар Р.М. Менеджмент: теорія та практика. Підручник. Тернопіль: Карт-бланш, 2003. 486 с.

4. Управління персоналом: Навч. посібн. / М. Д. Виноградський, С. В. Бєляєва, А. М. Виноградська та ін. Е.: ЦУЛ, 2006.

Stadnyk Victoriya
Ph.D., Senior Lecturer
Separate division of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine «Nizhyn Agrotechnical Institute»

ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF CHERNIHIV REGION, WAYS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

At the present stage of formation and development of a new type of economic relations, the question of such a model of development of enterprises that would ensure economic growth and take into account the need for environmental protection is important. It should be noted that ensuring sustainable socio-economic development and managing it implies the implementation of the principle of reasonable sufficiency in the model of organization of society and includes regulation in the system of relations between property, production and consumption. In modern conditions, the main link in this process is the creation of an economic security system that would ensure the

regulation of various types of human activity at the levels of their negative impact on the natural environment [4].

To date, the issue of studying the level of economic security of agricultural enterprises is becoming extremely relevant. Thus, objectively there is a need to develop and further improve the methodological base for assessing the effectiveness of the economic security system at agricultural enterprises in order to increase their financial stability and further development.

A number of studies revealed a number of issues devoted to this issue, in particular, this problem was touched upon: G. A. Pasternak-Taranushenko [1], O. M. Lyashenko [5], V. V. Shlykov [10], V. I. Muntian [6], L. I. Donets [3] and others. It should be noted that this problem is the subject of study by a number of scientists, but at the same time there are significant differences in the interpretation of aspects of economic security problems, the regional direction of this issue is not considered enough.

This is the relevance of the work, which outlines the theoretical foundations and methodological proposals on the structure of the formation and implementation of economic security under the conditions of deepening transformational processes in the regional economy of Ukraine on the example of the Chernihiv region. The relevance of the chosen issues, its insufficient theoretical study and practical significance predestined the main purpose and objectives of the study.

Regarding the interpretation of the concept of economic security, there are different approaches. Thus, researchers O.M. Lyashenko, B.V. Pleskach, V.K. Bantush assure that economic security is a state of the national economy that allows to remain resistant to internal and external threats and is able to meet the needs of the individual, family, society and the state [2]. In turn, V.I. Muntian by economic security understands how to restore the ability of the national economy to self-reproduction and master the modern innovative model of economic growth in the context of globalization of socio-economic processes and new forms of superpower level of relations [2].

Since the subject of our research is the economic security of the Chernihiv region, that is why we will focus our attention on it.

Chernihiv region was founded october 17, 1932 Located in the south-eastern part of Ukraine. It borders in the west with the Kiev region, in the north - with the Gomel region of the Republic of Belarus and with the Bryansk region of the Russian Federation, in the east - with Sumy, in the south - with the Poltava regions of Ukraine. The number of the existing population of the region as of December 1, 2019 amounted to 912.6 thousand. 2.8% of the total population of Ukraine [8].

There are 22 districts in the region. The number of settlements, total - 1534, including cities - 15, urban-type settlements - 30, villages - 1429, settlements - 60. Chernihiv region is located in the north of Ukraine, on the left bank of the Dnieper, within the Polissya lowland and forest-steppe zone of the Dnieper lowland. Its soil and agroclimatic conditions are favorable for the development of agriculture.

The place of the region in the national territorial division of labor is determined by

its leading sectors of the economy – mechanical engineering, electricity, light industry, chemical and petrochemical, food industry and agro-industrial complex. In addition, some branches of the forest, woodworking and pulp and paper industries, the construction materials industry, flour and cereals and feed industry have been developed in the region.

In the north, sod-podzolic, arched and marsh soils are common. In the central part – black soils are ashed with typical, dark gray ashed forest soils; in the south – black soil deep little humus; on the left bank – black soils are typical of small humus, meadow-black earth, meadow brackish, salt marsh soils.

In 2020, the main direction of innovation development was the renewal of mechanical engineering, chemical and petrochemical industries, processing of agricultural products, which made it possible to maintain the competitive advantages of the region's enterprises in the relevant commodity markets. By the end of 2020, 40 enterprises were innovative and active, introducing 25 new technological processes, more than half of which were aimed at energy saving. The total volume of innovative products sold in 2020 amounted to 1084.7 million tons. uah. The share of innovative products sold in the total volume of products sold was 9.4%.

The economy of Chernihiv region is characterized by a rather powerful production potential. In the total value of fixed assets of Ukraine in 2020, the region accounts for 2.6%. In the structure of the main production funds, the most important place belongs to industry - 25%, agriculture - 15.1%, transport - 13.4%, construction - 2.7%, trade and catering - 1.9%. The main problem of the production potential of the region is the physical and moral deterioration of the main production funds, which require attracting significant investment capital to update them in accordance with existing world achievements.

The analysis of the economic situation of Chernihiv region makes it possible to assert a fall in the pace of economic development. Thus, the index of industrial products of the region in December 2020 amounted to 95.1%, but in 2021 this figure increased slightly.

So, in general, agricultural enterprises of Chernihiv region are sufficiently provided with land resources, the problem is to use them productively and efficiently. The main directions of socio-economic development of the region in the context of national development should be the following: stabilization of the work of both industrial and agricultural enterprises, increasing the volume of production of competitive products, expanding its range and improving quality by updating the material and technical base in accordance with the latest achievements of science, technologies and world standards, complex mechanization and automation of labor-intensive processes; reforming the agro-industrial complex and creating conditions for the receipt of investments in order to ensure technological re-equipment of the agricultural sector and transform it into an efficient, competitive and domestic and foreign markets sector of the economy; Creation of favorable conditions for admission to the region of domestic and foreign investments, increasing the investment image of Chernihiv region, creating special regimes for attracting investments; creating conditions for the development of entrepreneurial activity and improving the business climate of the region by attracting financial and investment resources to the field of

small business, expanding and supporting the activities of a network of business centers, innovation centers, etc.

Having examined the essence of the process of ensuring the economic security of the Chernihiv region, they determined that this is a process of sustainable and balanced development of the region's economy, its diversification on a structural and innovative basis, which allows conducting an independent economic policy and achieving global strategic goals in order to dynamically and constantly improve the quality of life of society.

List of sources used:

1. G. A. Pasternak-Taranushenko. Economic security of the state. Methodology of provision: Monograph. - K.: Kyiv Economic Institute of Management, 2003. - 320 cc

2. Gerasimchuk Z. V. Economic security of the region: monograph / Z. V. Gerasimchuk, N. S. Vavdiyuk. – Lutsk: Nadstyrya, 2016. – 244 cc.

3. Donets L. I., Vashchenko N. V. Economic security of the enterprise: Teaching. manual. – K.: Center for Educational Literature, 2018. – 240 p.

4. Eco-environment and modernity. In 8 t. / S. I. Dorohuntsov, M. A. Khvesyk, L. M. Gorbach, P. P. Pastushenko – T. 8. Natural and technogenic safety: Monograph. – K. : Condor, 2018. – 576 p.

5. Lyashenko O. M., Pleskach B. V., Bantu V. K. Economic security and national competitiveness in the context of globalization. – M. : Economic sciences, 2012. – 113 p.

6. Muntian V. I. Theoretical foundations of economic security. – Electronic resource: National Institute of Ukrainian-Russian Relations: http://www.niurr.gov.ua.

7. Official website of the State Statistics Committee of Ukraine. – Access mode : www.ukrstat.gov.ua

8. Official website of the Main Department of Statistics in Chernihiv region. – Access mode : chernigivstat.gov.ua

Стаднік Леонід Іванович
к.е.н., доцент
Кепко Валентина Миколаївна
к.е.н., доцент
Білоцерківський національний аграрний університет

ПРОБЛЕМИ ОДЕРЖАННЯ ІНФОРМАЦІЇ СПОЖИВАЧАМИ ТОВАРІВ, РОБІТ ТА ПОСЛУГ В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

В умовах формування ринкової економіки та швидкого розвитку інформатизації і цифровізації, значне місце почала посідати електронна торгівля, яка стала найпоширенішою формою комерційної торгівлі. Інструментом електронної торгівлі стали спеціалізовані інтернет-магазини та вебсайти. Щодо асортиментів товарів, то там продаються як правило непродовольчі товари. Спонукальним мотивом придбання товару через електронну торгівлю може бути відсутність певного товару у магазинах за місцем проживання. Також ціна в інтернет-магазині може бути нижчою, ніж в магазинах роздрібної торгівлі, але якщо оплатити пошті за доставку товару та перерахування коштів, то вона може бути ще й вищою.

Основними елементами інфраструктури системи електронної торгівлі є: спеціалізоване прикладне програмне забезпечення; система збору, аналізу та керування базами даних і за стосунків; телекомунікації та зв'язок; система безпеки актів купівлі-продажу товарів, послуг і робіт; електронні платіжні системи; електронна логістика та доставка товарів, тощо [2].

Для того, щоб при здійсненні електронної торгівлі споживач мав можливість зробити свідомий та обґрунтований вибір на сайті магазину чи веб-сайті, він повинен мати інформацію про товар (продукцію, послугу) наступного характеру:

- назва;
- дані про основні властивості, умови використання;
- відомості про вміст шкідливих для здоров'я речовин та застереження щодо застосування окремої продукції;
- позначку про наявність у складі продукції генетично модифікованих організмів;
- дані про ціну (тариф), умови та правила придбання продукції;
- дату вироблення (виготовлення);
- відомості про умови зберігання;
- гарантійні зобов'язання виробника (виконавця);
- правила та умови ефективного і безпечного використання товару;
- термін придатності (служби) товару;
- найменування та місцезнаходження виробника (виконавця, продавця), що здійснюють функції щодо прийняття претензій від споживачів, а також проводить ремонти і технічне обслуговування.

Звідси, слід зауважити, що особливістю інтернет-торгівлі є те, що діюче законодавство вимагає присутність на сайті продавця правдивої інформації, зокрема щодо ідентифікації продавця, його адреса і електронна адреса, номер телефону. Провівши дослідження ряду сайтів інтернет-магазинів, ми дійшли до висновку, що у третині з них відсутня назва, номера телефонів. Звідси висновок – до кого і як звертатиметься споживач, якщо у нього виникне потреба в реалізації своїх прав. А тому, якщо споживач немає достатньої інформації про товар, то краще йому відмовитися від такого придбання.

У ст.7, п.10 Закону України «Про захист прав споживачів» [1] передбачено, що суб'єкт господарювання може надавати споживачеві доступ до експлуатаційних документів на технічно складні побутові товари (паспорта, або будь-якого іншого документа, що додається до товару) в електронному вигляді на офіційному веб-сайті виробника. Позитивом є те, що при потребі на сайті можна знайти певні документи, але при умові, що товар є сертифікованим.

Іноді продавці при електронній торгівлі вводять покупців в оману. Ст. 19 Закону [2] говорить про заборону нечесної підприємницької практики. Дана практика вважається нечесною, якщо вона вводить споживача в оману. Підприємницька практика є оманливою, якщо під час пропонування споживачу

не надається або надається у нечіткий, незрозумілий чи у двозначний спосіб інформація, яка є необхідною для здійснення свідомого вибору.

Бувають випадки, коли продавці, надавачі послуг маючи персональні дані потенційних споживачів і використовуючи можливості сучасної цифровізації

економіки (соціальні мережі, застосунки), надають інформацію про товар, роботи та послуги до споживачів за допомогою засобів дистанційного зв'язку. Слід зауважити, що це може бути допустимим лише за згодою самих споживачів.

Електронна торгівля в Україні має позитивну динаміку росту. Але з метою захисту прав споживачів з боку держави та громадських товариств повинен здійснюватися контроль. Також ознайомлення споживачів з інформацією щодо захисту своїх прав.

Список використаних джерел:

1. Козицька Г.В. Становлення електронної торгівлі в процесі євроінтеграції України. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 29.08.3019 р. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2019/44.pdf (дата звернення : 18.02.2022).

2. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення: 18.02.2022).

Стаднік Леонід Іванович
к.е.н., доцент
Кепко Валентина Миколаївна
к.е.н., доцент
Білоцерківський національний аграрний університет

ПРОБЛЕМИ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Однією з найважливіших галузей суспільної діяльності, є комерційна діяльність, яка виникла у давні історичні часи внаслідок поділу праці [1]. В даний час вона стала невід'ємною умовою споживчого ринку де здійснюється кругообіг коштів. У процесі становлення ринкових відносин, відбувається комерціалізація економіки в Україні. А тому, в даний час у значній мірі набрав поширення такий вид діяльності, як роздрібна торгівля. Предметом роздрібної торгівлі є не тільки продаж товарів, а й торговельне обслуговування та надання додаткових послуг покупцям.

Комерційна діяльність у торгівлі собою об'єднує роботу пов'язану з придбанням товарів, їх зберіганням та продажем. У процесі цієї діяльності відбувається задоволення попиту покупців, розвиток цільових ринків товарів, мінімізація витрат обігу та одержання прибутку.

Для того, щоб успішно почати свій бізнес у торгівлі, необхідно, на нашу думку, в першу чергу дуже уважно визначитися з видом, асортиментом товару та місцем торгівлі. Адже в межах будь-якого міста обласного, районного рівня чи села можна побачити недобудовані або уже недіючі приміщення колишніх магазинів. Адже окремий невеликий продуктовий магазин може функціонувати лише при оптимальній концентрації населення (промислова зона, приватний сектор міста чи села).

Також слід зауважити, що навіть вдалий вибір місця для організації

торгівлі, успіх підприємцю не гарантує, адже в будь-який час можуть з'явитися конкуренти. Уявіть собі, що той же підприємець побудував або взяв в оренду приміщення і відкрив невеликий магазин з продажу в основному повсякденних продуктів харчування. Через певний період часу поруч з'являється супермаркет відомої і популярної торговельної мережі, звичайно, з нижчими цінами товарів. Магазин, який був прибутковим, протягом максимум двох-трьох місяців закриває свою діяльність.

Одним з основних видів ризику в підприємствах торгівлі є комерційний ризик, який виникає у процесі реалізації товарів вироблених або придбаних підприємством. Причинами комерційного ризику можуть бути жорсткість конкурентів, а також маркетингові та логістичні ризики [2].

Для безперебійного постачання товару в магазини, необхідним є вивчення товарного ринку і встановлення господарських зв'язків з постачальниками. Адже, щоб ефективно займатися комерційною діяльністю в торгівлі, необхідністю стає така діяльність, як:

- вивчення і прогнозування попиту;
- формуванню асортименту товару;
- рекламно-інформаційна діяльність;
- аналіз діяльності.

На жаль, для дрібних магазинів, де власник сам вимушений торгувати або наймає декілька продавців, це не є можливим. Щоб вижити в умовах жорсткої конкуренції малим підприємствам роздрібної торгівлі необхідно кооперуватися.

В даний час практично всі виплати заробітної плати, соціальні та інші виплати зараховуються на рахунках в банках. Маючи відповідну банківську картку, покупці в магазинах щоденно купляють продукти, побутові хімічні засоби та інші товари. Але, якщо в магазині відсутній платіжний термінал, то покупець, у якого відсутня готівка, піде купувати товар в інший магазин чи супермаркет. Отже, відсутність платіжного терміналу у значній мірі впливає на товарообіг і як наслідок, на фінансові результати окремого магазину. Звідси, дрібним торговельним магазинам також потрібно застосовувати у своїй роботі платіжні термінали.

Якщо правильно організувати комерційну роботу, то результатом діяльності стане збільшення товарообігу, задоволення попиту населення і, як правило, утримання комерційного успіху.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Я.М., Шиндировський І.М. Комерційна діяльність. Навч. посіб. Львів: Магнолія 2006, 2021. 334 с.
2. Бичікова Т.А., Лук'янова В.В. Комерційний ризик діяльності підприємства роздрібної торгівлі. Економічні науки. 2010 р. № 6. URL: http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3864/1/057-061.pdf
(дата звернення : 15.03.2022).

Судомир Світлана
д.е.н., професор
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ

В пореформений період подальшого становлення ринкової економіки однією із важливих задач є динамічне забезпечення сталого розвитку підприємницьких структур. Лише за цих умов можливо створити результативну систему управління конкурентоспроможністю підприємств та забезпечити їх соціально-економічний розвиток.

Конкурентоспроможність підприємств потребує адекватного формування потенціалу, що являє собою системну комплексність можливостей. Підсистемами такої системи є технічна, технологічна, біологічна, організаційна, фінансова, інформаційна, маркетингова, логістична, управлінська, кадрова, обліково-аналітична, соціально-психологічна та інші складові. Оцінка цих підсистем повинна проводитися з позицій їх потенційних можливостей в комплексі розв`язувати стратегічні завдання, спроможності адаптуватися до зовнішнього середовища.

Розв`язання такої задачі покладається на систему менеджменту, яка на принципах збалансованості потенціалу підсистем повинна забезпечити синергічний ефект в процесі господарської діяльності, сформувати конкурентні переваги та в динаміці розвивати потенціал підприємства за структурою, кількісними і якісними параметрами відповідно до змін зовнішнього середовища та обраних стратегій. На цій основі здійснюється формування конкурентоспроможного стратегічного потенціалу та системи стратегічного управління. Однак у господарській практиці такої умови, що в той же час є головним принципом розвитку, за недоліком знань або небажанням керівників в більшості підприємств аграрного сектору економіки не дотримуються, в результаті чого спостерігається висока збитковість або невисокий рівень прибутковості підприємницьких структур. За нашими дослідженнями встановлено, що лише близько 6–10 відсотків сільськогосподарських підприємств підготовлені працювати в умовах швидких динамічних змін. Якщо коефіцієнт управлінського потенціалу прийняти за одиницю, то в таких підприємствах він становить 0,75 і більше.

Вищевикладене дає підстави для висновку, що система менеджменту найбільшою мірою впливає на кінцеві результати господарювання. Це підтверджується й високим ступенем тісноти зв’язку між потенціалом системи менеджменту і результативними показниками господарювання. В той же час форми власності й організаційні форми господарювання слабо впливають на кінцеві результати виробничо-господарської діяльності та соціально-економічного розвитку підприємницьких структур.

Розвиток підприємницьких структур нами пропонується здійснювати за системою екологічних, соціальних і економічних показників. При цьому акцентуємо увагу на пріоритетності показників екологічного стану і соціального розвитку при достатньо високому рівні життя працюючих з урахуванням рівня реальної заробітної плати та соціальної сфери. Для оцінки результативності діяльності підприємств важливо чітко визначити цільову спрямованість останніх, їх місію і головну функцію. Це складові системи критеріїв для визначення потенціалу підприємств, обґрунтування його структури, кількісних і якісних характеристик складових.

Оскільки основним елементом потенціалу підприємства нами визначено управлінський потенціал, то виникає потреба поглибленого його розгляду.

Розробляючи методологічні підходи до формування менеджментом організації стратегічного потенціалу ми дійшли висновку, що останній має розроблятися на основі інноваційної моделі розвитку підприємств. Для впровадження стратегії необхідно створити певні передумови, а саме: здійснити подальшу реорганізацію підприємства, побудовану на єдності інтересів працівників; з метою залучення інвесторів підвищити рівень інноваційно-інвестиційної привабливості підприємства; підвищити інноваційну культуру працівників та сформувати інноваційно-психологічне середовище в напрямі готовності працівників до впровадження інновацій та проведення системних змін; удосконалити соціально-трудові відносини на основі матеріального заохочення працівників до інноваційної діяльності.

Важливою складовою стратегії розвитку підприємства є також удосконалення складових управлінського потенціалу, основними з яких, на наш погляд, є: тип структури управління, тип управлінського профілю, організаційна культура, життєва позиція керівника, стиль керівництва, рівень інноваційного мислення, компетентність команди, рівень ефективності реалізації управлінських рішень, рівень використання потенціалу підприємства, імідж керівника, імідж підприємства, рівень ефективності управлінських процесів.

Такий підхід дозволяє чітко визначити критерії оцінки здатності системи менеджменту забезпечити ефективне функціонування підприємства згідно його місії і цільової спрямованості на принципах збалансованості потенціалів та синергічного ефекту.

Список використаних джерел:

1. Гудзинський О. Д., Судомир С. М., Гуренко Т. О. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): [монографія]. Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 212 с.

Сук Петро,
д.е.н., професор
ВП НУБіП України "Ніжинський агротехнічний інститут"

ВИДИ ВИТРАТ МАЙБУТНІХ ПЕРІОДІВ

При підрахунку собівартості продукції можуть виникати витрати, що відображаються не в періоді їх здійснення, а в наступних періодах. Такі витрати

називаються витратами майбутніх періодів (далі – ВМП). Виникнення ВМП відбувається відповідно до принципу нарахування, за яким доходи і витрати відображаються в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів [1; 2].

П(С)БО 16 "Витрати" визначено, що витрати визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені.

Витрати, які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду, відображаються у складі витрат того звітного періоду, в якому вони були здійснені.

Якщо актив забезпечує одержання економічних вигод протягом кількох звітних періодів, то витрати визнаються шляхом систематичного розподілу його вартості (наприклад, у вигляді амортизації) між відповідними звітними періодами [3].

В активі Балансу (Звіт про фінансовий стан) (форма № 1) розділі ІІ "Оборотні активи" передбачена окрема стаття "Витрати майбутніх періодів", код рядка 1170 [2].

Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності (п. 2.36) зазначено, що витрати, які мали місце протягом поточного або попередніх звітних періодів, але належать до наступних звітних періодів відображаються у статті "Витрати майбутніх періодів" [4].

У Звіті про фінансові результати підприємство може наводити додаткові статті, у тому числі статтю "Зменшення (збільшення) витрат майбутніх періодів" [2, п. 4.7.7].

Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу визначено, що до ВМП відносяться витрати, пов'язані з підготовчими до виробництва роботами в сезонних галузях промисловості; з освоєнням нових виробництв та агрегатів; сплачені авансом орендні платежі; оплата страхового поліса; оплата торгового патенту; передплата на газети, журнали, періодичні та довідкові видання тощо.

Узагальнення інформації щодо здійснених витрат у звітному періоді, які підлягають віднесенню на витрати в майбутніх звітних періодах здыйснюють на рахунку 39 "Витрати майбутніх періодів" [5; 6].

Якби ВМП не розподілялись між наступними періодами, то собівартість продукції була б неправильно порахована – завищена в одних періодах і занижена в інших. За допомогою ВМП, витрати рівномірно розподіляються між періодами, до яких вони відносяться.

В міжнародних стандартах бухгалтерського обліку і фінансової звітності не має терміну ВМП. Згідно з положеннями МСФЗ і МСБО ВМП втілені в різних активах, тобто в запасах або необоротних активах.

Слід зазначити, що в англомовних країнах користуються різними термінами для позначення терміну ВМП, зокрема: deferred expenses, prepaid

expenses. “Deferred expenses” перекладається як ВМП або відкладені витрати, а “prepaid expenses” перекладається як ВМП, попередньо оплачені витрати.

В закордонних літературних джерелах пропонується в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності ВМП ділити на довгострокові і короткострокові. Термін відкладені витрати (deferred expenses) потрібно використовувати для довгострокових ВМП, а термін попередньо оплачені витрати (prepaid expenses) варто застосовувати для короткострокових ВМП.

Зарубіжні вчені зазначають, що часто термін відкладені витрати показує, що оплата була проведена більш ніж за рік до їх віднесення на витрати. Ці відкладені витрати будуть відображені в балансі як необоротні або довгострокові активи.

Часто термін попередньо оплачені витрати показує, що оплата була зроблена менше ніж за рік до її списання у витрати. Такі попередньо оплачені витрати відображаються у складі оборотних активів.

Проте іноді таку різницю бухгалтер не визначає [7].

Слід відмітити, що ВМП відображаються у складі інших активів, зокрема як незавершене виробництво, амортизація, напівфабрикати, виснаження природних ресурсів, аванси видані (попередня (авансова) оплата запасів, робіт, послуг) і ін. активів. Витрати спочатку накопичуються у складі цих активів, а потім розподіляються протягом наступних періодів.

Також ВМП подібні до процесу придбання і виснаження природних ресурсів. При розробці природних ресурсів ВМП можуть бути у вигляді витрат, пов’язаних з видобутком природних ресурсів, які включають витрати на їх придбання, розвідку, видобуток та відновлення. Так, на придбання природних ресурсів відразу здійснюються витрати на повну їх вартість, а потім при їх розробці шляхом розрахунку виснаження відбувається у наступних періодах рівномірний розподіл вартості природних ресурсів.

При незавершеному виробництві витрати попередньо збираються на рахунку 23 “Виробництво”, а потім, коли оприбутковують з виробництва готову продукцію наступних періодах, відносяться у її собівартість.

При придбанні необоротних активів сплачується вся сума їх вартості в одному періоді, яка буде частинами розподілятися на наступні періоди шляхом нарахування амортизації.

Вартість напівфабрикатів буде віднесена у витрати у майбутньому при включенні у собівартість виготовленої продукції.

Наперед видані покупцем авансові платежі (оплата) продавцю (постачальникам та підрядникам) за продукцію (товари, роботи, послуги) не вважаються витратами в бухгалтерському обліку. Вони визнаються витратами лише при отриманні продукції (товарів, робіт, послуг).

Тому ВМП не потрібно плутати з незавершеним виробництвом, амортизацією, виснаженням природних ресурсів, напівфабрикатами, авансами виданими і іншими активами.

Висновки. За кордоном при веденні бухгалтерського обліку і складанні фінансової звітності ВМП пропонується ділити на довгострокові і короткострокові.

Довгострокові ВМП – це витрати, що розподіляються на термін більше як один рік з часу їх оплати, а короткострокові ВМП – це витрати, що розподіляються на термін менше ніж один рік з часу їх оплати.

Для довгострокових ВМП користуються терміном відкладені витрати (deferred expenses), а для короткострокових ВМП використовують термін попередньо оплачені витрати (prepaid expenses).

ВМП відображаються в активі балансу і можуть бути у вигляді різних активів: незавершеного виробництва, амортизації, виснаження природних ресурсів, напівфабрикатів, авансів виданих та інших активів.

Список використаних джерел:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text.

2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" : Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати" : Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text.

4. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 28 березня 2013 р. № 433. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv#Text.

5. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 (у редакції наказу від 09 грудня 2011 р. № 1591). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11#Text.

6. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text.

7. What is the difference between a deferred expense and a prepaid expense? 2012. URL: http://blog.accountingcoach.com/deferred-expense-prepaid-expense/.

Усата Наталія

к.е.н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації менеджменту публічного управління та адміністрування, ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

На сьогоднішній день питання розвитку партнерства є надзвичайно актуальним, оскільки для реалізації масштабних проектів бюджетних коштів недостатньо. Тому залучення приватних партнерів та використання механізмів побудови довгострокових відносин з ними є вкрай необхідним. Для відновлення і модернізації економіки нашої країни необхідна комерційна практика та капітал бізнесу, який має досвід функціонування у глобальній інформаційній системі.

У відповідь на сучасні виклики перед Україною гостро стоїть питання щодо відновлення та розвитку сільських територій у післявоєнний час. Відповідно важливим є розробка гнучких суспільних механізмів управління, які

б дозволяли поєднати приватну ініціативу бізнесу з вагомістю держави для підвищення дієвості об'єктів, що знаходяться у власності держави.

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України ще у довоєнний період для держави необхідно було мінімум 8 млрд дол. щорічно для реконструкції та розвитку інфраструктури [2]. Під час бойових дій значна частина сільських територій уже зазнала і ще зазнає руйнування та ушкоджень, тому ці цифри будуть значно більшими.

Після завершення бойових дій в Україні зможе розпочатися масштабна післявоєнна відбудова економіки, зокрема сільських територій; ключовими цілями якої мають бути: реконструкція знищених або пошкоджених інфраструктурних об'єктів та майна, відновлення економічної діяльності, повернення населення, що проживало на цих територіях та створення умов для стійкого економічного зростання.

Досягнення поставлених цілей можливе лише при залученні значних обсягів інвестиційних ресурсів, в першу чергу міжнародних. Частково реалізацію інвестиційних проектів доцільно здійснити на засадах державно-приватного партнерства. Відповідно цьому важливим є підтримка державою зазначеного напряму консолідації суспільних зусиль з урахуванням правових та регіональних особливостей реалізації даного типу договорів.

Як переконує міжнародний досвід, державно-приватне партнерство є одним із перспективних механізмів економічного та соціального розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях. Проте, потенціал державно-приватного партнерства в Україні не використовується у повній мірі. Так, станом на 01.01.2022 на засадах ДПП укладено 193 договори, з яких реалізується лише 31 договір (22 – концесійних договорів, 5 – договорів про спільну діяльність, 4 – інші договори), 162 договори не реалізується (43 договорів розірвані/закінчився термін дії, 119 договорів – не виконується). Отже, лише 31 проект із 193 (або 16 %) є успішним. А це означає, що більшість угод спіткала невдача через високі збитки та розірвання контрактів. Проблема полягає не в кількості укладених угод між державним та приватним учасниками, а в результативності та ефективності їх виконання [1].

Між тим, реалізація державно-приватного партнерства при вирішенні проблем розвитку сільських територій передбачена «Концепцією розвитку сільських територій», схваленою розпорядженням КМУ від 23 вересня 2015 р. № 995-р. Серед заходів щодо удосконалення системи управління сільськими територіями нею передбачено:

- законодавче та нормативно-правове забезпечення розвитку сільських територій;
- посилення ролі територіальних громад сіл, селищ у плануванні та впровадженні заходів з розвитку сільських територій;
- сприяння розвитку державно-приватного партнерства для реалізації проектів розвитку сільських територій та залучення інвестицій;

- створення фонду розвитку сільських територій тощо [3].

Отже, запровадження ефективних інноваційних управлінських рішень для розвитку сільських територій сприятиме швидкій відбудові та відродженню нашої країни. Тому невідкладним є обґрунтування економічних, правових та організаційних умов для активізації використання потенціалу державно-приватного партнерства у вирішенні зазначених проблем.

Виконання зазначених завдань потребує поглиблення наукових досліджень щодо напрямів активізації використання державно-приватного партнерства у вирішенні проблем розвитку сільських територій, розробки інституційних засад його реалізації в Україні, зокрема ухвалення стратегічних напрямів цього розвитку на найближчу та довгострокову перспективу.

Список використаних джерел:

1. Стан здійснення ДПП в Україні. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini.
2. Державно-приватне партнерство – не мета, а один із способів її досягнення . URL: https://dt.ua/macrolevel/derzhavno-privatne-partnerstvo-ne-meta-a-odin-iz-sposobiv-yiyi-dosyagnennya-_.html.
3. Концепція розвитку сільських територій: Розпорядження КМУ від 23 вересня 2015 р. № 995-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text.

Федуняк Ігор
к.е.н., доцент, ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Лужна Діана
гр. Мн-21 Б, ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

СОЦІАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ

Зміни в житті суспільства, які викликані прискоренням науково-технічного та соціального прогресу, ведуть до зростання ролі людського фактора трудової діяльності та значення особистісних якостей працівників. Ця обставина на всіх рівнях, включаючи і організації, підсилює потребу в регулюванні соціальних процесів, в грамотному, дійсно науковому управлінні соціальним розвитком. Сьогодні керівники компаній усвідомлюють важливість соціального впливу та вважають його пріоритетним напрямом діяльності, оскільки і бізнес, і суспільство стоять перед суттєво новими викликами часу.

Соціальний менеджмент охоплює всі ті об’єкти і процеси в суспільстві, стан яких має значення для його існування і розвитку як соціальної системи, так і для життєдіяльності людей [1, с. 25]. Сутність соціального менеджменту можна розкрити за допомогою трьох груп функцій. До першої групи належать функції, спрямовані на формування та оптимізацію соціальної організації колективу й на вдосконалення його соціальної структури. Соціальний менеджмент є особливим видом діяльності, спрямованим на впорядкування, узгодження колективних дій людей для досягнення мети, яка стоїть перед ними. До другої групи належать функції, спрямовані на створення сприятливих можливостей для реалізації

працівниками своїх соціальних і політичних прав і для задоволення матеріальних і духовних потреб. До третьої групи належать функції, пов'язані з вихованням і розвитком соціально значущих якостей працівників.

Соціальний менеджмент включає два основних підкласи – управління індивідуальною діяльністю людини і управління колективною діяльністю людей. Найважливішими видами соціального управління є адміністративно-державне (політичне) управління, управління соціально-культурною сферою (духовним виробництвом), управління матеріальним виробництвом [2].

Люди як головна продуктивна сила пізнають і використовують закони природи і суспільства в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних і духовних благ. Об'єктами вивчення при цьому виступають соціальні системи, а предметом – система управління різними сферами суспільства й областями організації соціального життя. Наприклад, управління суспільним виробництвом включає процеси управління народним господарством, галуззю, регіоном, об'єднанням, підприємством, а також управління усередині кожної соціально-економічної системи.

Зважаючи на те, що будь-яке управління, а особливо соціальний менеджмент передбачає залучення та використання не лише матеріальних, а й людських ресурсів, оцінити його ефективність значно складніше, ніж ефективність виробництва. Визначення рівня ефективності соціального менеджменту тісно пов’язане з встановленими критеріями і оціночними показниками. Це окреслює змістовний бік поняття ефективності соціального менеджменту. При визначенні ефективності управлінської праці соціальних менеджерів слід виходити з того, що вона виражається не тільки економічним, а й соціальним ефектом. Що стосується витрат, то вони являють собою витрати живої і уречевленої управлінської праці.

Ефективність і дієвість системи соціального менеджменту базується на принципах єдності системи соціального менеджменту; пропорційності керуючої та керованої підсистем соціальної системи, оптимальному поєднанні централізації і децентралізації функцій соціального менеджменту; участі окремої людини, групи, колективу в соціальному управлінні.

Важливим критерієм, який визначає ефективність управлінської діяльності є ступінь дії на керовану підсистему. У зв'язку з тим, що система управління відносно самостійна і функціонує у вигляді цілісного комплексу, виокремлюється не лише основна, а й додаткова група критеріїв. Вона отримала назву вторинних та ґрунтуючись на основних пов'язує внутрішній стан системи управління і її здатність діяти із зростаючим ступенем ефективності. Цю групу ще називають критеріями-чинниками, так як інформація, одержана за допомогою них, використовується для оптимізації функціонування і розвитку управлінської підсистеми.

Ефективність соціального менеджменту представляє собою достатньо складний соціально-управлінський феномен, який залежить від багатьох

факторів, що включає цілий ряд компонентів, який може бути оцінений лише шляхом введення необхідних критеріїв і показників.

Отже, соціальний менеджмент являє собою сукупність організаційних систем і управлінських зв'язків між ними, здійснення яких дозволяє реалізувати управлінські функції між індивідами, соціальними групами, громадянами, політичними, економічними та ін. інститутами суспільства. Соціальне управління охоплює всі ті об'єкти і процеси в суспільстві, стан яких має значення для його існування і розвитку як соціальної системи, так і для життєдіяльності людей. Погіршення умов формування та функціонування системи управління персоналом сільськогосподарських підприємств, ускладнює механізм і процедуру реалізації стратегічних цілей, що безпосередньо позначається на ефективності діяльності аграрних підприємств. Удосконалення процесу формування і використання персоналу сільськогосподарських підприємств дає змогу досягати позитивних змін в одному з основних складників внутрішнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Ostryanina Svitlana. Enterprise social development: concept elements, system of affecting factors and strategy designing. Modern Science. Moderní věda. Praha. Česká republika, Nemoros. 2017, pp. 23–28.

2. Руженський М.М. Соціальний менеджмент : навч. посібник. К.: ІПК ДСЗУ, 2010. 252 с.

Христенко Галина

к.е.н., доцент

ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТАМИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

В сучасних умовах глобалізації економіки інноваційний розвиток стає визначальним чинником досягнення економічного лідерства та важливим інструментом конкурентної боротьби в підвищенні ефективності господарювання. Інновації є матеріальною основою підвищення ефективності виробництва, якості та конкурентоспроможності продукції, зниження витрат і виступають найважливішою умовою економічного зростання на якісно новій основі.

Інноваційний потенціал формує здатність суб'єктів підприємницької діяльності конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках і допомагає уникнути економічної кризи. Підвищення ефективності діяльності підприємств на сучасному етапі зумовлюється значною мірою широким впровадженням у практику господарювання досягнень науково-технічного прогресу, визначальна роль в якому належить інноваційній діяльності.

Мале підприємництво є важливим елементом ринкової економіки, має важливе суспільно-політичне та економічне значення, оскільки відіграє значну роль у забезпеченні зайнятості населення, зменшенні безробіття та підтримці соціальної стабільності суспільних відносин, створенні умов для конкурентоспроможного розвитку підприємств. Особлива увага при цьому приділяється забезпеченню інноваційних ефектів на основі впровадження

новітніх технологій. Досвід економічно розвинених країнах свідчить, що малі підприємства мають переваги у впровадженні інноваційних технологій, що сприяє їх адаптації до змінних умов зовнішнього середовища. Впровадження інновацій у розвиток регіональної економіки переплітається із активізацією інноваційної функції малих підприємств. В Україні малий бізнес має обмежений інноваційний потенціал. Практика свідчить, що через брак фінансових ресурсів малі підприємства доволі часто неспроможні впроваджувати інновації у виробничу діяльність. Крім того, відсутність систематичного фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва, інноваційних проектів не сприяє активізації інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва. Така ситуація призводить до того, що вітчизняні малі підприємства свою діяльність здебільшого фокусують на «виживанні», а не на здобутті конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках. Проте розуміння того, що інноваційна діяльність це шлях до мінімізації витрат та підвищення якості продукції, мало б формувати мотивацію підприємців та стимулювати їх до впровадження інновацій.

Слід зазначити, що рівень розвитку інноваційних процесів у сучасних умовах формує основу економічного зростання.

Інноваційна активність підприємства залежить від його інноваційного потенціалу, під яким розуміємо сукупність наявних ресурсів і можливість їх мобілізації з метою досягнення поставлених інноваційних цілей. Завдяки високому інноваційному потенціалу підприємство може оперативно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі, вести інноваційний пошук і здійснювати організаційні зміни [2].

Малі суб'єкти господарювання мають стати новаторами в сфері ведення бізнесу, оскільки саме мале підприємництво вважається потенційно більш інноваційним в порівнянні з великим та середнім через низку факторів, а саме:

- відсутність в малих суб'єктів підприємницької діяльності сталої бюрократії;
- більш конкурентні ринки;
- ефективне стимулювання нововведень, зокрема – персональна вигода підприємця [1].

Управління інноваційною діяльністю суб'єктів малого підприємництва на регіональному рівні повинно забезпечуватися за рахунок використання різних методів:

- інформаційна підтримка та надання консалтингових послуг новоутвореним малим підприємницьким структурам;
- інформаційно-методичне забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності та їх підтримка в контексті розвитку регіону;
- формування інноваційних структур для поступу інноваційної діяльності суб'єктів-представників малого підприємництва;

- забезпечення функціонування дієвої системи кредитування суб'єктів малого підприємництва (за рахунок бюджету та банківських установ).

Важливим є використання економічних методів підтримки розвитку інноваційної діяльності суб'єктів малого підприємництва, а саме: пряме фінансове забезпечення, фінансування розвитку інфраструктури, пільгове кредитування проєктів інноваційного спрямування тощо. Ефективним є також формування та підтримка зв'язків суб'єктів малого підприємництва і комерційних банків через створення пайових інвестиційних фондів, утвердження системи страхування ризиків, які виникають при інноваційній діяльності суб'єктів підприємництва і створення інноваційних асоціацій для спільної інноваційної діяльності.

Отже, інноваційна діяльність є однією з основних умов виробництва конкурентоспроможної продукції та виступає головним чинником ефективного функціонування суб'єктів малого підприємництва і розвитку економіки України.

Список використаних джерел:

1. Гринів Ю. О. Інноваційний розвиток малого підприємництва регіону : дис. канд. екон. наук : 08.00.05 / Національна академія наук України ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України». Львів, 2016. 261 с.
2. Єрмаков О.Ю., Саранчук Г.М. Інноваційний розвиток зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2011. 196 с.

Хромушина Людмила
к.е.н., доцент
Сумський національний аграрний університет

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ БІЗНЕСОМ НА ЗАСАДАХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Необхідність та можливості усталеного розвитку економічної системи України, визначаються, насамперед, з позиції національної безпеки, ключовими складовими елементами якої є екологічна та економічна безпеки. У свою чергу, управління розвитком економічної системи нероздільно пов'язане із стратегічним управлінням як на державному рівні, так і ні рівні економічних суб'єктів. Сучасна реальність підтверджує необхідність та значимість стратегічного управління аграрним бізнесом, від ефективності функціонування якої залежить продовольча достатність та продовольча безпека.

Стратегічне управління аграрним бізнесом можна розглядати як процес цілеспрямованого впливу суб'єкта управління (державних інституцій, власників, керівників) на об'єкт управління (одиницю бізнесу) задля забезпечення реалізації стратегії розвитку аграрного бізнесу та досягнення стратегічних цілей (як на рівні держави, так і окремого представника бізнесу). З практичного погляду таке управління здійснюється на основі сукупності заходів, спрямованих на забезпечення місії, прийняття необхідних стратегічних рішень, виконання стратегічних планів, оцінки ступеня досягнення стратегічних цілей, коригування дій за необхідності.

Специфіка бізнесу в аграрній сфері, його залежність від агро- та екосистем, зумовлює особливість стратегічного управління у цій галузі. У суспільних та наукових колах популярною є думка, що екологічний стан визначається рівнем економічного розвитку, екологічної освіти та екологічного менеджменту в країні. Водночас, на сьогодні можна впевнено зазначити, що вектор залежності змінив свій напрям, тобто суто споживацьке ставлення до природних ресурсів, тривале нехтування екологічними імперативами у господарській діяльності призвели до того, що саме екологічний стан визначатиме можливості економічного та соціального розвитку.

Крім того, протягом останніх двох десятиріч в економічній науці сформувалося напрямок, яке визначає економіку як залежний компонент природного середовища, в межах якої вона існує і є її частиною, - «зелена економіка». Теорія «зеленої економіки» ґрунтується на таких аксіомах:

1) неможливо нескінченно розширювати сферу впливу в обмеженому просторі;

2) неможливо вимагати задоволення нескінченно зростаючих потреб в умовах обмеженості ресурсів [1, с. 73].

Оскільки все більше країн світу переводять аграрне виробництво з застосування хімічних препаратів та антибіотиків на органіку та біопрепарати, то аграрний бізнес на основі органічного виробництва – це не модний тренд, а питання фізичного здоров’я, безпечного проживання для сучасників та майбутніх поколінь у придатному для життя стані навколишнього середовища. В Україні на даний час на законодавчому рівні регламентується виробництво, обіг та маркування органічної продукції [2]. Для подальшого розвитку органічного виробництва в Україні, окрім удосконалення нормативно-правової бази відповідно до вимог Європейського Союзу, необхідно створити ефективне бізнес-середовище, забезпечити професійне навчання на вимогу ринку, створити інформаційний простір для потенційних споживачів та виробників про переваги органічних продуктів [3, с. 85]. На нашу думку, майбутнє аграрного бізнесу в Україні за органічним виробництвом. Відтак, основним вектором стратегії розвитку і стратегічного управління у сфері агробізнесу має бути органічне виробництво, яке забезпечить не тільки дотримання екологічних імперативів, а й сприятиме економічному розвитку суб’єктів бізнесу.

На сьогодні усталеним науковим положенням є те, що фундаментом збалансованого розвитку має бути органічно взаємообумовлений, діалектично взаємопов’язаний тандем навколишнього природного середовища та соціально-економічної системи, що нами розглядається як стан еколого-економічної безпеки. Стратегічне управління аграрним бізнесом на засадах еколого-економічної безпеки (економічний розвиток з урахуванням вимог екологічної безпеки: екологічно чиста продукція, екологічно чисті агросистеми, екологічно чисте виробництво) має бути процесом, спрямованим вищим керівництвом на визначення основних цілей та завдань (як з підприємницького погляду, так і з

погляду продовольчої безпеки), набором рішень, які забезпечують можливість досягнення цілей та виконання завдань упродовж визначеного періоду.

На тлі останніх подій в умовах зовнішньої військової агресії, очевидно, що розроблені та прийняті до реалізації стратегії розвитку суб'єктів аграрного бізнесу зазнали змін, а подекуди їх діяльність взагалі припинена, управління здійснюється в умовах несподіванок та невизначеності, перейшло до формату антикризового, Україна втрачає агроекспортний потенціал, продовольча безпека окремих імпортозалежних країн опинилася під загрозою. Попри все це, з впевненістю можна зазначити, що після закінчення агресії, в період відновлення економічної та ділової активності роль стратегічного управління в агарному бізнесі посилиться, а дотримання еколого-економічної безпеки залишиться актуальним і надалі.

Список використаних джерел:

1. Рогожин О. Г., Хлобистов Є. В., Трофимчук В. О. «Зелена економіка» природокористування та напрями її інформаційно-аналітичного забезпечення в Україні. *Математичне моделювання в економіці*. 2015. № 1. С. 73-86. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/131764/07-RogozinNEW.pdf?sequence=1 (дата звернення 27.04.2022).

2. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII : станом на 05 серпн. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text (дата звернення 25.04.2022).

3. Maslak O. The Status and Prospects of the Organic Agricultural Products Market in Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies. 2017. Vol. 3. № 2. С. 81-85. DOI: http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-2-81-85 (дата звернення: 25.04.2022).

Царук Наталія
к.е.н., доцент
Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»

ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ АКТИВІВ ТА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

З 2014 року в Україні триває процес децентралізації – реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, основною метою якого є створення належних умов для формування ефективної і відповідальної влади на місцях, яка реалізує засади комфортного, і що важливо, безпечного середовища для проживання усіх верств населення. В основі такої реформи – не просто передача владних повноважень з одного рівня на інший, а створення принципово нового суб'єкта місцевого самоврядування – спроможної територіальної громади, яка матиме усі можливості стійкого всебічного розвитку на умовах фінансово-матеріальної самодостатності.

За даними офіційної державної статистики, станом на 2021 рік в Україні нараховується 1469 громад, які були утворені шляхом об'єднання сіл, селищ і міст [1]. Однак, реформа децентралізації не закінчилась формуванням громад, вона триває і досі та пов'язана із перерозподілом повноважень і ресурсів, а також вирішенням інших фінансово-економічних проблем.

Фінансово-майнові ресурси територіальних громад визначають можливості їх власного розвитку, а тому підлягають ретельному обліку і контролю з метою раціонального використання в суспільних інтересах. Так як територіальні громади є відносно новим явищем для нашої країни, практика бухгалтерського обліку активів і зобов'язань, а також інших складових їхнього потенціалу є маловивченою і тому часто проблематичною для бухгалтера. Це обумовлює необхідність розробки як теоретичних, так і методичних засад бухгалтерського обліку активів і зобов'язань територіальних громад, і зокрема методики інвентаризації, яка є важливим етапом облікового процесу.

Потенційні можливості розвитку територіальної громади залежать від її ресурсного забезпечення, яке є чи не найважливішим фактором, що обумовлює самостійність місцевих органів самоврядування, сприяє активізації бізнесової діяльності, визначає інвестиційну привабливість громади, дозволяє розвивати інфраструктурні проєкти, вирішувати проблеми благоустрою та підвищення якості життя місцевого населення. Виходячи з того, що ресурси визначають потенційні можливості розвитку, можна виокремити таке поняття як ресурсний потенціал територіальної громади – сукупність різноманітних за складом і змістом ресурсів та потенційних можливостей регіону (території), що визначають його соціально-економічний розвиток, суспільний добробут, сприятливі і екологобезпечні умови життя та господарювання.

При реорганізації суб'єкта господарювання організація бухгалтерського обліку його діяльності розпочинається з інвентаризації. У випадку формування територіальної громади, інвентаризація здійснюється з метою встановлення або оновлення інформації про поточний стан усіх наявних об'єктів, які представляють для громади інтерес із комерційної, суспільної та інших точок зору, виявлення тих об'єктів, які не враховувалися і не обліковувалися як такі, що можуть реально чи потенційно приносити користь громаді, встановлення реального та перспективного потенціалу розвитку громади у підприємницькому, культурному, туристичному, рекреаційному та інших аспектах [2, с. 7].

Варто відмітити, що діюче нормативно-методичне забезпечення інвентаризації не стосується лише суто територіальних громад, а тому не розкриває всіх нюансів, що можуть виникнути при інвентаризації активів і зобов'язань таких адміністративно-територіальних утворень. У зв'язку з цим, в даному дослідженні зосередимо свою увагу на особливостях інвентаризації, які є важливими для бухгалтерів територіальних громад.

Передусім, на відміну від вимог до інвентаризаційної комісії на звичайному підприємстві, до складу інвентаризаційної комісії в територіальній громаді може входити досить широке коло осіб, що представляють суспільні інтереси (зокрема, інтереси місцевого населення). До таких можна віднести: керівництво і працівників сільської / міської ради (сільський / міський голова, бухгалтер, землевпорядник, економіст, спеціаліст з погосподарського обліку); депутатів; економістів та фахівців з питань земельних відносин передових

підприємств, що функціонують на території громади, у тому числі державних і комунальних; державних реєстраторів; інші зацікавлених осіб (місцеві активісти, члени громади, які виявили бажання брати безпосередню участь у виконанні завдань з інвентаризації). Інвентаризаційна комісія безпосередньо організовує проведення інвентаризації, а також здійснює відповідні контрольні процедури (перерахунок, зустрічна перевірка та інші). До обов'язків членів інвентаризаційної комісії також належить аналіз причин виявлених нестач та втрат від псування активів та ухвалення рішень щодо заліків пересортиці цінностей в усіх місцях їх зберігання.

Всі інвентаризаційні документи – описи, акти, звіряльні відомості оформлюються згідно вимог Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88 [3]. Якщо раніше інвентаризаційні документи заповнялися вручну, то сьогодні, в умовах всеохоплюючої діджиталізації, матеріали інвентаризації можуть бути сформовані за допомогою електронних засобів обробки інформації не менше ніж у двох примірниках.

Після завершення інвентаризації висновки щодо виявлених розбіжностей між фактичною наявністю активів і зобов'язань і даними бухгалтерського обліку, які наводяться в звіряльних відомостях, та пропозиції щодо їх врегулювання відображаються інвентаризаційною комісією у протоколі, що складається після закінчення інвентаризації і передається на розгляд та затвердження керівництву громади [2, с. 26].

Науково обґрунтовано, що ефективне функціонування та сталий розвиток об'єднаних територіальних громад в Україні підвищить інвестиційну привабливість таких територій. Створення нових і адекватна модернізація наявних об'єктів підприємницької, соціально-культурної та екологічної діяльності в умовах децентралізації влади стануть критеріями оцінки виконання бюджетотворчої функції територіальних громад і повноцінного масштабного розвитку їх територій [4, с. 39]. Однак, налагодження ефективного управління територіальною громадою розпочинається з інвентаризації її ресурсно-майнового потенціалу та відображення його складових в системі бухгалтерського обліку та звітності.

Відсутність сталої практики такої інвентаризації обумовлює виникнення деяких труднощів для бухгалтера при її проведенні. Виявлено, що ресурсно-майновий потенціал територіальної громади є досить масштабним за своїм складом, що вимагає від інвентаризаційної комісії специфічних знань і вмінь, обізнаності в контрольних процедурах і порядку їх документального оформлення.

Переважна більшість активів територіальних громад – це активи суспільного інтересу, об'єкти соціальної інфраструктури, а тому до їх перевірки залучається широке коло осіб, що представляють інтереси місцевого населення.

Розкриті особливості та етапи інвентаризації ресурсного потенціалу територіальних громад мають практичне значення і допоможуть членам інвентаризаційної комісії в повному обсязі реалізувати контрольні процедури, врахувати нюанси, що виникають при інвентаризації активів і зобов'язань, щоб сформувати належне інформаційне забезпечення ефективного управління ресурсами громади на основі даних бухгалтерського обліку і звітності.

Список використаних джерел:

1. Інформаційний портал «Децентралізація». URL: https://decentralization.gov.ua/newgromada (дата звернення: 01.11.2021).
2. Методичні рекомендації з інвентаризації активів та ресурсного потенціалу територіальних громад / [Жук В. М., Бездушна Ю. С., Жук Н. Л.]. К.: ННЦ
3. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95#Text (дата звернення: 12.10.2021).
4. Мельник К. П. Аудит в об'єднаних сільських територіальних громадах. Облік і фінанси. 2018. № 4(82). С. 38-42.

Чередніченко Олена
К.т.н., доцент
НУБіП України

ПРИБУТОК ЯК ВАГОМИЙ ФАКТОР ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Забезпечення стабільної позиції підприємства на ринку потребує ефективного оцінювання його фінансово-економічного стану та стану потенційних конкурентів. Оцінка фінансово-економічних результатів є важливою характеристикою фінансової діяльності, підвищення ефективності якої можливе на основі вдосконалення планування прибутку та рентабельності підприємства з метою раціонального використання ресурсів і досягнення максимального результату.

Показники рентабельності використовують для оцінки фінансово-господарської діяльності аграрного підприємства й характеристики його ефективності та прибутковості різних видів діяльності [2].

Для аналізу показників прибутку використовують різні факторні моделі, які розкривають причинно-наслідкові зв'язки результатів діяльності та показників фінансового стану підприємства [3]. Однією з таких є «модель DuPont», яка показує узагальнення усіх аспектів фінансово-господарської діяльності підприємства, їхню статику та динаміку [1].

В таблиці 1 наведені вихідні дані для розрахунку факторного аналізу рентабельності власного капіталу аграрного підприємства.

Аналізуючи дані таблиці 1 встановлено, що майже всі вихідні показники аграрного підприємства мають тенденцію до збільшення. Варто зазначити зростання показника рентабельності продажів на 4,4 відсоткових пункти, коефіцієнта фінансової залежності на 86,7% та зменшення коефіцієнта оборотності активів на 9%.

Таблиця 1

Вихідні дані для факторного аналізу рентабельності власного капіталу аграрного підприємства

№	Показник	2018 р.	2021 р.	Відхилення, +/-
1	Чистий прибуток, тис. грн	7381,0	12875,3	5494,3
2	Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	61604,0	78456,7	16852,7
3	Вартість активів, тис. грн	61211,5	85302,5	24091,0
4	Вартість власного капіталу, тис. грн	5393,0	4026,0	-1367,0
5	Рентабельність продажів, %	12,0	16,4	4,4
6	Коефіцієнт оборотності активів	1,01	0,92	-0,09
7	Коефіцієнт фінансової залежності	11,35	21,19	9,84
8	Рентабельність власного капіталу, %	136,9	319,8	182,9

Результати розрахунку впливу факторів на рентабельність власного капіталу аграрного підприємства узагальнені в таблиці 2.

Таблиця 2

Вплив факторів на рентабельність власного капіталу

№	Фактори	Розрахунок	Вплив фактора
1	ΔY_a	$\Delta a \cdot b_0 \cdot c_0$	0,506
2	ΔY_b	$a_1 \cdot \Delta b \cdot c_0$	-0,161
3	ΔY_c	$a_1 \cdot b_1 \cdot \Delta c \cdot$	1,485
4	Загальний вплив		1,829

На підставі проведених розрахунків встановлено, що на зростання рентабельності власного капіталу аграрного підприємства на 1,829 одиниць мають вплив усі фактори. Так, збільшення рентабельності продажів привело до зростання рентабельності власного капіталу на 0,506 одиниць, збільшення коефіцієнта фінансової залежності - на 1,485 одиниць, а зменшення оборотності активів привело до зниження рентабельності власного капіталу на 0,161 одиниць.

Багатофакторна модель Дюпон допомагає виявити основні проблемні фактори аграрного бізнесу, які найбільше впливають на ефективність використання активів та власного капіталу підприємства.

За результатами проведених досліджень з використанням даної факторної моделі всі чинники можна розглядати як резерви підвищення рентабельності власного капіталу аграрного підприємства.

На основі отриманих результатів аграрне підприємство може уникнути впливу негативних тенденцій, виявити наявність та задіяти невикористані можливості в майбутньому, забезпечуючи таким чином за рахунок зростання рентабельності продажів додаткове збільшення прибутку. Проведені аналітичні

дослідження доводять, що найбільшу увагу підприємство повинно звернути на використання саме внутрішніх резервів.

Список використаних джерел:

1. Корпоративний менеджмент. Метод «Дюпон» [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.cfin.ru/chuvakhin/dupont.shtml

2. Кошельок Г.В. Факторний аналіз рентабельності власного капіталу підприємства. Економіка і суспільство. 2016. № 7. С. 361–368.

3. Soliman M. The Use of DuPont Analysis by Market Participants. The Accounting Review. 2008. №3. С. 823–853.

Черемісіна Світлана
д.е.н,. доцент, провідний науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Россоха Володимир
д.е.н, професор, головний науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

Ґрунтовий покрив України з різними типами високопродуктивних чорноземів, які займають 26,5 млн га, або 44 % загальної площі території України і 6,7 % світових чорноземних ґрунтів, помірні й досить сприятливі для виробництва більшості культурних рослин кліматичні умови позитивно впливають на розвиток сільськогосподарського виробництва. Технологія обробітку ґрунту пройшла такі етапи становлення: ручне землеробство мотикою; оранка і розпушування ґрунту примітивними знаряддями на тязі приручених домашніх тварин; інтенсивний обробіток ґрунту знаряддями на тракторній тязі; використання хімічного методу боротьби з бур'янами, у зв'язку з чим інтенсивність механічного обробітку ґрунту знизилася, а продуктивність праці і урожайність сільськогосподарських культур різко підвищилася. Так, урожайність зернових і зернобобових культур за понад століття зросла у нашій країні у 4,5 раза, або від 10 ц/га у 1913 р. до 49,1 ц/га в 2021 р.

Різні кліматичні умови для розвитку сільського господарства на території України зумовлюють необхідність використання різних агротехнологій (технологічних операцій) виробництва та впровадження районованих сортів для вирощування сільськогосподарських культур.

Товаровиробники аграрної галузі економіки постійно прагнуть мінімізувати витрати, досягти високої урожайності та якості зерна, підвищення родючості ґрунтів. Головних чинником успішного розвитку землеробства, підвищення його конкурентоспроможності стає енергозберігаюча ґрунтозахисна технологія вирощування сільськогосподарських культур, що сприяє нарощенню виробництва продукції. У галузі вдаються до численних спроб впровадження іноземних технологій і технічних засобів, ведуться дискусії щодо визначення оптимальності певної технології виробництва.

Науково-дослідні установи Національної академії аграрних наук України працюють над створенням моделей інтенсивних технологій (альтернативна, ресурсоощадна, ресурсоощадна біологізована, мінімальна, нульова тощо), займаються науковим обґрунтуванням, розробленням і впровадженням у виробництво адаптивних технологій вирощування сільськогосподарських культур з метою реалізації максимального потенціалу врожайності районованих сортів і гібридів. Вони засновані на управлінні процесом формування врожаю, скороченні розриву між потенційною та реальною продуктивністю сільськогосподарських культур і спрямовані на реалізацію біологічного потенціалу продуктивності, підвищення стійкості рослин в онтогенезі до стресових біотичних та абіотичних факторів, а також ефективності виробництва за рахунок впровадження прогресивної агротехніки вирощування культурних рослин, організації виробництва і праці та раціонального використання матеріально-технічних ресурсів [1].

Отже сутність інтенсивних технологій полягає в оптимізації факторів урожайності протягом періоду вегетації рослин. Якщо за традиційної технології забезпечення матеріально-технічними ресурсами залежить від можливостей конкретного господарства, то за інтенсивної технології – від потреби в них для одержання запрограмованого рівня врожаю з меншими витратами на одиницю продукції. Водночас впровадження інтенсивних технологій потребує збільшення виробничих витрат на 1 га посіву в 1,5 раза і більше. Але вони не завжди відшкодовуються приростом урожаю, що зумовлює зростання собівартості одиниці продукції і зниження рівня рентабельності виробництва.

Важливим технологічним напрямом у зерновиробництві стає оптимізація норми висіву зернових культур, оскільки ціна елітного насіння значно підвищує собівартість вирощеної продукції. Високі норми висіву, що становлять нині 300 кг/га і більше, доцільно застосовувати лише за незадовільної якості посівного матеріалу, неякісної підготовки ґрунту до сівби або пізніх строках висіву зерна. Із впровадженням у виробництво нових високопродуктивних *сортів і гібридів* сільськогосподарських культур, які забезпечують повну реалізацію можливостей інтенсивної технології, можна зменшити норми висіву зернових культур у 2–3 рази. Водночас сучасні інтенсивні технології передбачають повне забезпечення рослин елементами живлення. Для цього вносять науково обґрунтовані норми *мінеральних добрив*. Вартість мінеральних добрив у структурі витрат на технологію сягає 40–45 %, а іноді 50 % [2].

Ознакою сучасних інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур є широке застосування засобів захисту рослин для боротьби з бур’янами, шкідниками, хворобами, а також від вилягання. Це стало базовою основою революційних змін у рослинницьких технологіях. Стан агрофітоценозу контролюється від сходів до достигання, відповідно забезпечуються оптимальні умови для росту та формування якісного врожаю.

Заплановані заходи оброблення посівів виконуються в обов'язковому порядку, на відміну від принципу інтегрованого захисту, ефективного для ресурсоощадних технологій. Нехтування хоча б одним обприскуванням може призвести до значних втрат врожаю [3].

Безумовно, що всі технологічні операції вирощування сільськогосподарських культур за інтенсивними технологіями потребують технічного переоснащення галузі рослинництва, впровадження сучасної високопродуктивної техніки, багатофункціональних агрегатів, які дають змогу виконувати різні операції за один прохід. Так, за допомогою грунтообробно-посівного агрегату якісно обробляється ґрунт і водночас висівається насіння. Для підвищення ефективності використання технічних засобів виробництва агрегати обладнують системами навігації GPS. Відповідно зменшується кількість проходів техніки по полю, менше руйнується важкою технікою структура ґрунту, економиться пальне.

Важливе значення для порівняльного аналізу різних варіантів технологій має структура витрат виробництва, що дає змогу виявити резерви їх зменшення за окремими напрямами. Потенціал сучасних інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур на великих площах майже повністю реалізований. Вони досягли критичних меж у таких напрямах: екологічному – забруднення природного середовища й сільськогосподарської продукції, пригнічення механізмів саморегуляції; енергетичному – надмірне зростання витрат непоновлюваної енергії на кожну додаткову одиницю продукції; продуційному (урожайному) – подальше збільшення доз азотних добрив, пестицидів тощо призводить до пригнічення росту культурних рослин і ґрунтових організмів, знижує стійкість агрофітоценозів до стресів. Для деяких культур досягнуто максимуму врожайності.

Широке використання гербіцидів суцільної дії (гліфосати – раундап), які після прояву токсичної дії на бур'яни швидко знешкоджуються в процесі біологічного розкладу ґрунтовими мікроорганізмами, дало можливість вилучити з системи технологічних операцій лущення, дискування, оранку, боронування (закриття вологи), культивацію, досходове та післясходове боронування, багаторазове розпушування міжрядь тощо й перейти до мінімального обробітку ґрунту (*mini-till*), а згодом і повністю відмовитися від нього шляхом впровадження *No-till* технологій. У системі *No-till* ґрунт сприймається як біологічний організм, що має на кожному полі індивідуальну своєрідність, різний ступінь структурної стабільності, рівень забезпеченості поживними речовинами й вмісту органічної речовини [3].

Технології мінімального і нульового обробітку ґрунту зумовили принципові зміни в розвитку сільського господарства, що характеризуються впровадженням багатофункціональних агрегатів, сформованих на основі сівалки

і обприскувача, збереженням рослинних решток на полі після збирання врожаю, відновленням структурної стабільності й біологічної активності ґрунту, поверненням до сівозмін із застосуванням проміжних сидеральних культур, одержання економічного, енергетичного, екологічного і соціального ефектів та різними рівнями їх співвідношення. Хоча ці технології дають змогу підвищити продуктивність праці в 3–5 разів, скоротити витрати на оплату праці в 1,6 раза, на технічні засоби і пально-мастильні матеріали – в 1,5 і 2,2 раза відповідно, впровадження їх у виробництво стримується високими цінами на техніку, необхідністю застосування імпортних системних гербіцидів, комп'ютерного керування технікою через супутник, потребою надзвичайно високої кваліфікації агрономічного і технічного персоналу.

Список використаних джерел:

1. Гринчук Ю. С., Ткаченко К. В., Драган О. О. Організаційно-економічні фактори підвищення сталості виробництва зерна в Україні. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3-4. С. 5–11.

2. Сайко В. Ф., Малієнко А. М. Системи обробітку ґрунту в Україні. Київ: ЕКМО, 2007. 44 с.

3. Лобас М.Г., Россоха В.В., Соколов Д.О. Управління інноваційно-технологічним розвитком агросфери. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 404 с.

Шаяхметова К.О.,
д.э.н., профессор
Туран Астана Университет
Кенес Е.,
магистрант
Туран Астана Университет

ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА В НАЦИОНАЛЬНЫХ КОМПАНИЯХ КАЗАХСТАНА

В условиях мирового финансового кризиса проблема оценки риска финансово-хозяйственной деятельности всех национальных компаний приобретает самостоятельное важное значение для поиска потенциала и возможностей риск-менеджмента противостоять негативным структурным явлениям. Очевидно, что в зависимости от содержания предпринимательской деятельности различных дочерних и зависимых организаций, а также экономической и политической стабильности в обществе результат предпринимательской деятельности в разных компаниях будет различен.

Деятельность АО НК «КазМунайГаз» и его дочерних организаций и зависимых обществ подвержена влиянию ряда рисков, начиная от предпринимательских заканчивая экологическими.

Начиная с 2007 и по н.в. АО НК «КазМунайГаз» осуществляет систему управления рисками на консолидированной основе с учетом покрытия рисков его дочерних организаций на основе принятой в международной практике риск-менеджмента нефтегазовой индустрии Комитета спонсорских организаций комиссии Тредуэя. Оно заключалось в программном обеспечении «Corporate Risk Managing Toot» по управлению рисками. Внедрение эффективной корпоративной системы управления рисками, позволяющей идентифицировать,

прогнозировать и управлять существенными рисками, предполагает поэтапное выполнение мероприятий, а также регулярную реализацию процесса корпоративного управления рисками, включающего: развитие внутренней среды системы корпоративного управления рисками; определение цели и задач корпоративной системы управления рисками; интеграцию управления рисками в другие бизнес-процессы; идентификацию и оценку рисков; разработку эффективных мер по управлению рисками; реализацию мер по управлению рисками и мониторинг рисков; постоянное совершенствование корпоративной системы управления рисками [1].

Способность компании противодействовать рискам, снизить вероятность и последствия возможного наступления неблагоприятных событий влияет на способность компании успешно реализовать стратегию развития. Таким образом, одним из важных условий деятельности АО НК «КазМунайГаз» является наличие и реализация эффективной политики управления рисками. Между понятиями риска и неблагоприятного события выделяют различие в сущности, когда под риском понимается возможность неблагоприятного события, которая отрицательно влияет на способность АО НК «КазМунайГаз» успешно достичь своих стратегических целей, а под неблагоприятным событием понимается явление, при котором возникают убытки АО НК «КазМунайГаз», причинение вреда жизни и здоровью работников, третьих лиц, а также причинение ущерба окружающей среде.

Целью политики управления рисками является обеспечение устойчивости и безопасности деятельности АО НК «КазМунайГаз» за счет улучшения ее способности управлять рисками путем, почти 12 видов действий: создания и внедрения системы корпоративного управления рисками компании; реализации мероприятий по управлению стратегическими рисками; реализации мероприятий по управлению геологическими рисками; реализации мероприятий по повышению безопасности производства, безопасности труда, по охране окружающей среде; реализации прав организаций, входящих в АО НК «КазМунайГаз» по обеспечению страхования (перестрахования) рисков организаций, в которых они имеют пакет акций (долю участия), а также рисков проектов, в которых они участвуют; реализации мероприятий по управлению информационной безопасности; реализации мероприятий по управлению финансовыми рисками АО НК «КазМунайГаз»; реализации мероприятий по управлению инвестиционными рисками АО НК «КазМунайГаз»; реализации мероприятий по управлению регуляторными рисками АО НК «КазМунайГаз»; признания АО НК «КазМунайГаз» резервов в качестве обязательств; принятия мер в отношении организаций, в которых АО НК «КазМунайГаз» или дочерняя организация имеет доли участия и пакеты акций, по разработке, внедрению, обеспечению функционирования такими организациями систем управления рисками; принятия мер по неукоснительному соблюдению АО НК

«КазМунайГаз», его дочерними организациями и зависимыми обществами требований законодательства и учредительных документов.

Безусловно, реализация цели политики управления рисками будет достигаться путем решения цикла последовательных задач в области управления рисками:

- идентификация рисков, включающая выявление рисков, причин их возникновения и последствий;
- оценка рисков, включающая определение возможных размеров ущерба и вероятности наступления риска, разработку максимально допустимых лимитов по рискам (предельно допустимых размеров единовременных потерь, которые не являются угрожающими для деятельности организаций);
- оценка эффективности управления рисками, корректировка системы управления рисками с учетом выявления и оценки новых рисков.

Регулирующая функция рисков имеет два аспекта - негативный и позитивный. Негативный аспект состоит в том, что принятие и реализация решений с необоснованным риском ведут к волюнтаризму, крайним проявлением которого является авантюризм. Эта разновидность риска объективно содержит значительную вероятность невозможности достижения цели при реализации решения. Действие негативного аспекта регулирующей функции риска выступает в качестве дестабилизирующего фактора в хозяйственной практике [2].

Позитивный аспект данной функции риска исполняет роль своеобразного катализатора при принятии экономических решений. Практически этот аспект проявляется в деятельности инновационных банков, инвестиционных фондов, особенно венчурных (рисковых) фирм классического западного типа.

В целом, для проведения оценки эффективности уровня риск-менеджмента АО НК «КазМунайГаз» необходимо обобщить ряд факторов, позволяющих определить, зафиксировать риски предпринимательской деятельности АО НК «КазМунайГаз»:

1) Экспортоориентированность нефтяной отрасли. Нефть составляет около 70% общего экспорта и 35% в доходах государства. Постоянно высокие мировые цены на нефть, по всей вероятности, позволят сохранить растущие денежные поступления. Эти доходы от экспорта позволили накопить важные национальные резервы и стабилизационный фонд нефтяных доходов. Подобные фонды существуют в России и Норвегии. Активы национального фонда в данное время составляют около 26,5 млрд. долл. США. Данные тенденции обусловили ситуацию, когда торговый баланс во многом зависит от устойчивости цен на нефть, стабильности экспортных доходов и уязвимости к мировому кризису. Отсюда следует необходимость учета валютного риска.

2) Высокий уровень иностранных и национальных инвестиций в нефтяной сектор. Более 80% всех инвестиций направлены на разведку, добычу нефти и

газа. Отсюда следует необходимость учета инвестиционного и производственного рисков.

3) В последнее время в Казахстане делаются попытки построения системы национальных экологическо-экономических моделей в целях планирования и управления реальными производственно-экологическими процессами. Их главная задача состоит в оптимизации взаимоотношений человека и природы. Критерием оптимальности в таких моделях выступает соотношение полученного экономического эффекта с затратами на уничтожение загрязнений. Отсюда следует необходимость учета экологического риска.

4) Казахстанскими активами на сегодняшний день управляет объединенная холдинговая корпорация «Самрук-Казына», которую часто сравнивают с сингапурским «Темасек». Ежегодно КХУГА «Самрук» приносит 20% от общего дохода в ВВП страны. Как выявил анализ предыдущих пунктов, как в головной организации, так и в отдельных национальных компаниях наблюдается чрезмерно излишняя иерархическая структура среднего и высшего топ-менеджмента. Исходя из этого, мы обобщили данные тенденции в социальные риски.

Исходя из данных факторов все риски АО НК «КазМунайГаз» были обобщены в 4 основные группы, которые важны в системе финансового менеджмента:

- Валютно-экономические риски(финансовые);
- Производственные риски;
- Технические риски;
- Экологические риски.

Оценка вероятности наступления риска инвестиций осуществляется методом экспертных оценок. Для проведения этой работы были привлечены 3 группы экспертов с дочерних организаций АО НК «КазМунайГаз», хорошо знакомых с существом проблемы:

- АО «Разведка Добыча «КазМунайГаз»;
- АО «Торговый дом «КазМунайГаз»;
- АО «КазТрансОйл».

Каждой группе экспертов, работающих отдельно, предоставлялся перечень рисков компании и предлагался оценить вероятность их наступления по системе оценок:

- 0 – риск рассматривается как несущественный;
- 25 – риск, скорее всего, не реализуется;
- 50 – о наступлении события определенного вывода сделать нельзя;
- 75 – риск, скорее всего, проявится;
- 100 – риск наверняка реализуется.

В результате экспертных опросов были определены 3 приоритетных группы рисков по вероятности наступления (таблица 1).

Таким образом, выделены 16 простых рисков (n = 16), объединенных в 3 группы приоритетов (k = 3) и сделано предположение о том, что первый приоритет в 4 раза весомее третьего приоритета (f = 4).

В первую приоритетную группы включены 5 основных рисков, обладающей высокой вероятностью наступления:

- S_1 – Влияние мирового рынка нефтепродуктов;
- S_2 – Удаленность от транспортных узлов и инженерных сетей;
- S_3 – Отсутствие социальной инфраструктуры;
- S_4 – Высокая доля высшего звена менеджмента в структуре топ-менеджмента;
- S_5 – Платежеспособность потребителей.

Вторая приоритетная группа, состоящая из 5 рисков, обладает средней вероятностью наступления:

- S_6 – Недостаточная квалификация кадров;
- S_7 – Несвоевременная поставка комплектующих изделий;
- S_8 – Выбросы в атмосферу и сбросы в водоемы;
- S_9 – Недостаток оборотных средств;
- S_{10} – Недостатки проектных работ.

Таблица 1

Ранжирование рисков и определение приоритетных групп

Риски, S_i, i = 1,…,n	**Группа приоритетов, Q_j, j = 1,…,k**
S_1 – Влияние мирового рынка нефтепродуктов	Q_1
S_2 – Удаленность от транспортных узлов и инженерных сетей	
S_3 – Отсутствие социальной инфраструктуры	
S_4 – Высокая доля высшего звена менеджмента в структуре топ-менеджмента	
S_5 – Платежеспособность потребителей	
S_6 – Недостаточная квалификация кадров	Q_2
S_7 – Несвоевременная поставка комплектующих изделий	
S_8 – Выбросы в атмосферу и сбросы в водоемы	
S_9 – Недостаток оборотных средств	
S_{10} – Недостатки проектных работ	
S_{11} – Непредвиденные затраты	Q_3
S_{12} – Изношенность оборудования	
S_{13} – Близость населенных пунктов	
S_{14} – Новизна технологий	
S_{15} – Отсутствие резерва мощностей	
S_{16} – Складирование отходов	
Примечание: составлено на основе расчетов	

Третья приоритетная группа, состоящая из 6 рисков, обладает низкой вероятностью наступления:

- S_{11} – Непредвиденные затраты;
- S_{12} – Изношенность оборудования;
- S_{13} – Близость населенных пунктов;
- S_{14} – Новизна технологий;
- S_{15} – Отсутствие резерва мощностей;
- S_{16} – Складирование отходов.

Результаты расчетов вероятности наступления рисков АО НК «КазМунайГаз» представлены в таблице 2.

Анализ показал приемлемую согласованность мнений экспертов и возможность использования их в расчетах, т.к. правила оценки непротиворечивости мнений экспертов выполняются: правило 1: $\max |Э_i – Э_j| < 50$; правило 2: $\Sigma|Э_i – Э_j|/n = 8,4 < 25$.

Далее необходимо определить удельный вес каждого простого риска по всей их совокупности. Для этого установим вес группы с наименьшим приоритетом, используя формулу (2): $W_3 = 2/[3\cdot(4 + 1)] = 0,134$. Определим вес остальных групп приоритетов по формуле (3): $W_1 = 0,133\cdot[(3 – 1)\cdot4 + 1 – 1]/(3 – 1) = 0,532$; $W_2 = 0,133\cdot[(3 – 2)\cdot4 + 2 – 1]/(3 – 1) = 0,334$.

Произведем расчет удельного веса простых рисков, применяя формулу (4): $W_1 = W_2 = W_3 = W_4 = W_5 = 0,532/4 = 0,1064$; $W_6 = W_7 = W_8 = W_9 = W_{10} = 0,333/5 = 0,0667$; $W_{11} = W_{12} = W_{13} = W_{14} = W_{15} = W_{16} = 0,133/6 = 0,0222$.

Таблица 2

Вероятность наступления рисков и анализ непротиворечивости мнений экспертов, %

Риски	$Э_1$	$Э_2$	$Э_3$	Средняя вероятность, P_i	$\lvert Э_1-Э_2 \rvert$	$\lvert Э_1-Э3 \rvert$	$\lvert Э -Э3 \rvert$	max $\lvert Эi -Эi \rvert$
S1	95	90	95	93,3	5	0	5	5
S2	90	95	90	91,7	5	0	5	5
S3	90	75	80	81,7	15	10	5	15
S4	85	75	80	80,0	10	5	5	10
S5	75	70	70	71,7	5	5	0	5
S6	60	50	60	56,7	10	0	10	10
S7	50	40	50	46,7	10	0	10	10
S8	40	20	25	28,3	20	15	5	20
S9	25	40	20	28,3	15	5	20	20
S10	20	25	15	20,0	5	5	10	10
S11	15	15	15	15,0	0	0	0	0
S12	10	15	15	13,3	5	5	0	5
S13	15	10	15	13,3	5	0	5	5
S14	10	5	10	8,3	5	0	5	5
S15	5	5	10	6,7	0	5	5	5
S16	5	5	10	6,7	0	5	5	5
$\Sigma\lvert Эi – Эj \rvert / n=$								135/16=8,4
Примечание: составлено на основе расчетов								

Определение итоговой оценки по всем рискам АО НК «КазМунайГаз» производится по формуле:

$$R = \sum W_i * P_i , \quad (1)$$

где P_i – средняя вероятность наступления i-го риска.

Результаты расчетов сведем в таблицу 3.

В целом, определенная нами общая оценка риска деятельности АО НК «КазМунайГаз» составила 57,93 балла и свидетельствует о повышенной его рискованности.

Таким образом, результаты количественного анализа, выполненного по данной методике, на наш взгляд, позволяют выделить наиболее значимые из простых рисков инвестируемых средств, а также дать им обобщенную оценку.

Среди выявленных рисков большое влияние имеет конъюнктурные колебания цены на мировом рынке нефти на фоне мирового финансового кризиса.

Таблица 3

Общая оценка рисков АО НК «КазМунайГаз»

Группа приоритетов, Q_j, j = 1,…,k	Вес группы, W	Риски, S_i, i = 1,…,n	Средняя вероятность, P_i	Веса рисков, W_i	Итоговая оценка, R
Q_1	0,532	S_1	93,3	93,3	9,93
		S_2	91,7	91,7	9,76
		S_3	81,7	81,7	8,69
		S_4	80,0	80	8,51
		S_5	71,7	71,7	7,63
Q_2	0,334	S_6	56,7	56,7	3,78
		S_7	46,7	46,7	3,11
		S_8	28,3	28,3	1,89
		S_9	28,3	28,3	1,89
		S_{10}	20,0	20	1,33
Q_3	0,134	S_{11}	15,0	15	0,33
		S_{12}	13,3	13,3	0,30
		S_{13}	13,3	13,3	0,30
		S_{14}	8,3	8,3	0,18
		S_{15}	6,7	6,7	0,15
		S_{16}	6,7	6,7	0,15
ИТОГО	1				57,93
Примечание: составлено на основе расчетов					

Казахстан можно сравнивать со странами, получающими основную часть доходов от нефтяного сектора. По данному признаку Казахстан занимает 2 место среди 6 стран, уступая 1 место Норвегии. Казахстан превосходит Россию, Мексику, Индонезию и Венесуэлу. Однако следует отметить, что Норвегия – это единственная страна, чье население меньше населения Казахстана (4,7 млн. человек), в то время как население других стран намного превосходит наше (Индонезия, Россия, Венесуэла, более 100 млн. человек) (таблица 4)

Таблица 4

Сравнение позиций Казахстана со странами, имеющими высокую зависимость от развития нефтяного сектора в 2007г. по рейтингу IMD

№	Страна	Индекс конкурентоспособности	Экономическая деятельность	Эффективность правительства	Эффективность бизнеса	Инфраструктура
1.	Норвегия	11	10	15	13	10
2.	**Казахстан**	**39**	**50**	**24**	**31**	**46**
3.	Россия	48	49	31	50	45
4.	Мексика	51	33	41	56	55
5.	Индонезия	52	53	39	45	54
6.	Венесуэла	56	55	56	54	52
Примечание: составлено на основе [3]						

Проанализируем позиции Казахстана в сравнении с остальными странами по всем 5 показателям таблицы. Основным результатом рейтинга IMD является индекс глобальной конкурентоспособности. Занимая 39 место по данному рейтингу, Казахстан позиционируется следующим образом среди зависимых от нефти стран.

По фактору экономической деятельности Казахстан находится во второй половине списка зависимых от нефти стран – 4 место из 6 стран. При этом Казахстан опережают Норвегия, Мексика и Россия.

По фактору эффективности правительства позиции Казахстана находятся в среднем на уровне остальных стран группы, не отставая, но и не лидируя (3 место).

Эффективность бизнеса в среднем лучше эффективности правительства, и в сравнении с другими странами группы Казахстан занимает лидирующие позиции в списке (2 место).

По фактору инфраструктуры Казахстан находятся в среднем на уровне остальных стран группы, не отставая, но и не лидируя, как и по эффективности правительства (3 место).

В целом среди стран, зависимых от нефти, по общему рейтингу Казахстан уступает только Норвегии (в общем ранжировании страна занимает 11 место), что в действительности при рассмотрении по всем факторам соответствует такому положению. В стране активно проводятся экономические реформы, на достаточно высоком уровне развивается инфраструктура.

Таким образом, снижение степени риска и повышение конкурентоспособности определяет такие направления, как:

– диверсификация нефтяного сектора должна уменьшить энергозависимость от сырья;

– совершенствование механизма государственно-частного партнерства;

– постоянное улучшение экономической и социальной инфраструктуры позволит поддерживать развитие среднего класса;

– улучшение создания более высокого уровня функционирования средних предприятий с экспортными возможностями, в свою очередь, может помочь развитию среднего класса;

– поддержка малого предпринимательства;

– прозрачное законодательство о бизнесе и эффективный менеджмент;

– особое внимание научной и технической культуре для улучшения развития технологических новшеств;

– разработка системы налоговых и кредитных мер, стимулирующих выпуск высокотехнологичной продукции;

– развитие образования и подготовки большого количества национальных менеджеров с мировыми знаниями и международной ориентацией;

– подготовка квалифицированного управленческого госаппарата для регулирования взаимоотношений субъектов кластерного комплекса, инвестиционных потоков и эффективности конечного результата;

– сохранение национальной культуры как средства защиты подлинности и уникальности Казахстана в глобальном мире.

Список использованных источников:

1. Прибыткова Г.В. Анализ и оценка рисков предприятий производственной сферы в процессе инвестиционного проектирования/ Вестник МГТУ, том 8, №2, 2005 г. стр.300-305

2. Лукашов А.В. Сравнительные корпоративные финансы и корпоративное управление. /Управление корпоративными финансами. №2(8). 2005

3. Исследование рейтинга глобальной конкурентоспособности Республики Казахстан по методике IMD /Отчет о НИР АО «Институт экономических исследований». Астана-2008

Шаяхметова К.О.,
Тұран Астана университетінің э.ғ.д., профессор
Рахимова Г.А.,
Тұран Астана университетінің э.ғ.к., профессор
Кабашева Н.В.,
Тұран Астана университетінің э.ғ.к.
Бектурсынова К.Д.,
Тұран Астана университетінің э. ғ.м.
Абиш Н.Б.,
Тұран Астана университеті

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК САҚТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІ

Қазақстанның тәуелсіздік алуымен нарықтық қоғамдық қатынастарға тең болатын халықты әлеуметтік қорғаудың өзіндік жүйесі қалыптасуда. Өз өмірінің жағдайын қалып-тастыруға деген әрбір адамның жауапкершілік деңгейінің артуы еліміздегі нарықтық эконо-миканың ерекшелігі болып табылады. Қоғамдағы әрбір адамның өзінің өміріне қауіп төнді-ретін және ол ондай жағдайды жалғыз өзі түзете алмайтын жағдайлар да болатынын атап өткен жөн. Осыған байланысты әлеуметтік сақтандыру нарықтық экономика жағдайында жұмыс істейтін халықты әлеуметтік қатерден әлеуметтік қорғау нысандарын айқындайды.

Әлемдік практика нарық жағдайында жұмыс істейтін азаматтардың мүдделерін қорғау және қамтамасыз ету мәселелерінде шешуші және өзекті рөлді міндетті әлеуметтік сақтан-дыру арқылы атқаратынын барынша дәлелдеп көрсетіп отыр. Осы орайда Қазақстан халқын әлеуметтік қорғау мемлекеттің қазіргі заманғы әлеуметтік саясатының басымды мақсаты ретінде көрініс тауып отыр.

Қазіргі уақытта әлеуметтік сақтандыру жүйесі Қазақстан Республикасының маңызды және қажетті элементтеріне айналды. Республиканың міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің негізін анықтайтын заңнамалық база құрылған және жүзеге асырылуда.

Әлеуметтік сақтандыру жүйесі деп әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қатысушылары ара-сындағы қатынастарды реттейтін, мемлекетпен бекітілген және кепіл берілетін нормалар мен ережелер жиынтығын білдіреді. Қазақстан Республикасындағы халықты әлеуметтік қорғау-дың бүгінгі жүйесі әлеуметтік кепілдіктер беру, әлеуметтік жеңілдіктер енгізу, әлеуметтік көмек көрсету және әлеуметтік сақтандыру тәрізді негізгі бағыттар бойынша даму үстінде.

Әлеуметтік сақтандыру сақтандырудың басқа түрлерінен адамды еңбекке жарамсыз-дығына байланысты материалдық қамсыздандырылмауынан қорғауды жүзеге асыруымен ерекшеленеді. Сондықтан әлеуметтік сақтандыру көбінесе өз еңбегінің арқасында өмір сүре-тін халық тобын қамтиды.

«Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында «Алда тұрған онжылдықтың аса маңыз¬ды міндеті – Қазақстанның барлық аза¬мат¬тарының өмір сапасы мен деңгейін жақ¬сарту, әлеуметтік тұрақтылық пен қор-ғалуды нығайту. Ел халқы санының 2020 жылы 10%-ға өсуі үшін мемлекет барлық қажетті жағдайларды жасайтын болады. Біздің мемлекеттік әлеуметтік сая¬са¬ты¬мыздағы басты басымдық халықтың жұ¬мыс¬пен қамтылуын қамтамасыз ету болып табылады. Сондықтан мен 2020 жылға қарай жұ¬мыссыздық деңгейі 5%-дан, ал табыстары ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халықтың үлесі 8%-дан аспайтын болсын деген міндет қоямын. Әлеуметтік қызметтер тек мұқтаж адам¬дарға көрсетіліп, қазіргі заманғы стан-дарттар мен Қазақстандағы өмір деңгейіне сәйкес болуы керек. 2015 жылға қарай базалық зейнетақы төлемдері ең төменгі күнкөріс деңгейі көлемінің 60%-ы деңгейіне дейін өсіріліп, мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар мөлшері 2010 жылмен салыстырғанда 1,2 есе арттырылуы тиіс. Біз өз іс-әрекетімізде дәйектілікті ұс¬та¬намыз. Өткен жылы зейнетақылар, шә¬кірт¬ақылар, бюджет саласы қызмет¬кер¬лері¬нің еңбекақылары 25%-ға өсірілді. Әлеуметтік жәрдемақылар орта есеппен 9%-ға артты.

Республикалық бюджетте үстіміздегі жылы да зейнетақыларды 1 қаңтардан бас¬тап, ал шәкіртақылар мен бюджет¬те¬гілер еңбекақыларын 1 шілдеден бастап жиырма бес пайызға өсіру қарастырылған. Өткен жылғы экономика өсімінің оң сер¬пінін шәкіртақылар мен бюджеттегілер¬дің

еңбекақыларын үш ай бұрын – 2010 жылдың сәуірінен бастап өсіруге мүм¬кіндік береді деп есептеймін. Үкі¬мет¬ке осы үшін қажетті шаралар қабылдауды тапсырамын» - деп атап өтті. Осы орайда Қазақстан халқын әлеуметтік қорғау мемлекеттің қазіргі заманғы әлеуметтік саясатының басымды мақсаты ретінде көрініс тауып отыр.

Әдетте әлеуметтік қатерлердің мынадай белгілері болады. Біріншіден, экономикалық, оған: – экономикалық дағдарыс, қайта құрылу өндірісті оңтайландыру, экономикалық қайта құрылу нәтижесінде жұмыс күшін ұсыну мен сұраныстың сәйкес келмеуі себебінен еңбек ету қабілетінен айрылу қауіпі; – жұмыс берушілердің қолайлы еңбек жағдайын жасап қауіпсіздік техникасын қамтамасыз етуге қаражат жұмсауға ынтасыздығының салдарынан кәсіптік ауру, өндірістік жарақат алуға байланысты еңбек ету қабілетінен айрылу. Мұндай жағдайларда қатердің себебі қызметкердің өзіне байланысты болмайды.

Екіншіден, кейбір қатерлер уақытша еңбек ету қабілетінен айрылу және зейнеттік жасқа жетуіне байланысты жағдайлардың туындауына да тікелей байланысты.

Материалдық қамтамасыз етілмеу қатерін кәсіптік ауру, өндірістік жарақат алу мүмкін-дігінің туындауы деп те қарастыруға болады. Мұндай қатерлер жалпы сипат алады. Бірақ оның ерекшелігі бұл қатердің сақтандырылған барлық халыққа бір мезгілде туындамай-тындығы. Сонымен қатар әлеуметтік – экономикалық жағдайлармен тығыз байланысты бар-лық халыққа бір мезгілде туындайтын қатерлер де бар, мысалы: инфляция, дефолт және т.б. Мұндай қатерлер әлеуметтік сақтандырылуға жатпайды. Халықты әлеуметтік қорғауда сақ-тандырудың қажетті және маңызды жүйесін құру сақтандырылғандарды материалдық қамта-масыз ету мақсатында сақтандыру төлемдерінің нақты қызметін анықтау болып табылады.

Өз кезегінде бұл олардың көлемін, нысанын және сақтандыру төлемдерін төлеудің тәртібін белгілеудің әдістемелік негізін құрайды. Халықты әлеуметтік қорғауда сақтандыру жүйесінің маңызды шартының бірі сақтандырылушыларды материалдық қамтамасыз етуде сақтандыру төлемдерінің нақты функциясын анықтау.

Қазақстанда әлеуметтік қорғаудың үш деңгейлі жүйесі қалыптасқан:

Бірінші деңгей – Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілдендірілген әлеуметтік төлемдер, яғни қоғамның дамуына азаматтың қосқан жеке үлесін есепке алмай бірдей деңгейде барлық азаматтарға беретін төлемдер (базалық зейнетақы төлемі, мемлекет-тік жәрдемақы, бала тууына/бала күтіміне берілетін бір реттік төлемдер);

Екінші деңгей – міндетті зейнетақы жарналары есебінен төленетін зейнетақы төлемдері мен “Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры” АҚ төленетін әлеуметтік төлемдер, яғни азаматтардың қоғамның дамуына қосқан жеке үлестерін ескере отырып қосымша әлеуметтік қамсыздандыру.

Үшінші деңгей – ерікті сақтандыру есебінен әлеуметтік төлемдер. Бүгінгі күні әлеуметтік сақтандыру жүйесі Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық қатынастардың маңызды және қажетті элементтерінің бірі болып отырғанын атап өткен жөн. Республикадағы міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің негізін айқындайтын заңнамалық база жасалған. Сақтандырудың басқа түрлерінен (мүлікті, көлікті және т.б. сақтандыру) оның принципті айырмашылығы, ол еңбек қызметіне араласа алмауы себепті материалдық қамтамасыз етілмеуден азаматтарды қорғауды қамтамасыз етеді. Сондықтан, әлеуметтік сақтандырумен ең бірінші өмір сүрудің негізгі көзі еңбек ақысы немесе табысы болып табылатын өз еңбегі арқасында өмір сүріп жүрген жалдамалы жұмысшылар қамтылған.

Осылайша міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесі деп мемлекет белгілейтін және кепілдік беретін міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушылар арасындағы қатынастарды реттейтін нормалар мен ережелер жиынтығын айтамыз.

Міндетті әлеуметтік сақтандырудың негізгі қағидалары келесідей:

1) міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы Қазақстан Республикасының заңнамасын сақтаудың және орындаудың жалпылығы;

2) әлеуметтік төлемдермен қамтамасыз ету үшін қолданылатын мемлекет кепілдік берген шаралар;

3) әлеуметтік сақтандыру жүйесіне міндетті қатысу;

4) әлеуметтік қатер туған жағдайда әлеуметтік төлемдер төлеу үшін әлеуметтік аударымдарды пайдалану;

5) міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушыларға әлеуметтік қатер туған жағдайда әлеуметтік төлем төлеу міндеттілігі;

6) міндетті әлеуметтік сақтандыруды қамтамасыз етуші мемлекеттік органдар қызметінің жариялылығы.

Қазақстандағы міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесі жүйеге қатысушыларды, яғни рес-публикадағы жұмыспен қамтылған халықты әлеуметтік қорғаудың қосымша түрі болып табылады. 2005 жылдан бастап міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушыларға әлеуметтік қатер туған жағдайда әлеуметтік төлем төлеу жарғылық капиталына мемлекеттің жүз пайыз қатысуымен құрылған “Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры” акционерлік қоғамының қаржы ресурстары есебінен жүргізілуде. Бұл ретте қор қаржылық ресурстары “Міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы” Қазақстан Республикасы Заңымен белгіленген мынадай ставкалар бойынша төлеушілер төлейтін, Қорға аударылған әлеуметтік аударым-дарды шоғырландыру және әлеуметтік салықты қайта бөлу жолымен қалыптастырылады:

2005 жылдың 1 қаңтарынан бастап –әлеуметтік аударымдарды есептеу объектісінен 1,5%;

2006 жылдың 1 қаңтарынан бастап – әлеуметтік аударымдарды есептеу объектісінен 2%;

2007 жылдың 1 қаңтарынан бастап – әлеуметтік аударымдарды есептеу объектісінен 3%;

2009 жылдың 1 қаңтарынан бастап – әлеуметтік аударымдарды есептеу объектісінен 4%;

2010 жылдың 1 қаңтарынан бастап – әлеуметтік аударымдарды есептеу объектісінен 5 %;

2020 жылдың 1 қаңтарынан бастап – әлеуметтік аударымдарды есептеу объектісінен 10 %.

Әлеуметтік аударымдар жүргізілген және әлеуметтік қатер туған жағдайда әлеуметтік төлемдер алуға құқы бар заңды тұлғалар міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушылар болып табылады. Әлеуметтік аударымдарды есептеуді және төлеуді жүзеге асыратын жұмыс берушілер немесе өзін-өзі жұмыспен қамтыған тұлғалар (өзін өзі жұмыспен қамтыған оларға табыс әкелетін жеке кәсіпкер, жеке нотариус, адвокат) әлеуметтік аударымдарды төлеушілер болып табылады. Қор негізгі қызметін өз міндеттері бойынша өз активтерімен жауап беретін сақтандыру ұйымдары сияқты сақтандыру принциптері арқылы жүзеге асырады. Қор мемлекеттің бюджет жүйесіне кірмейді және бюджеттен тыс ұйым ретінде құрылған. Қор қызметінің айқындаушы сәті коммерциялық емес, әлеуметтік мақсат болып табылады: міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушыларға әлеуметтік қатер туған жағдайда әлеуметтік төлем төлеуді жүргізу.

Әлеуметтік аударымдар жүргізілген міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушыға қор әлеуметтік төлем алуға құқық мынадай жағдайларда туындайды:

1) еңбек ету қабілетінен айрылған жағдайда уәкілетті орган медициналық–сараптама қорытындысы негізінде еңбек ету қабілетінен айрылу дәрежесін белгілеген күннен бастап;

2) асыраушысынан айрылған жағдайда– қайтыс болуы туралы куәлікте, немесе сот хабар-ошарсыз кетті деп таныған шешімде көрсетілген күннен бастап;

3) жұмысынан айрылған жағдайда – міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушының жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі уәкілетті органға жұмыссыз ретінде тіркелген күнінен бастап;

4) жүктілігі және бала тууы жағдайына табысын жоғалтқан жағдайда еңбекке қабілет-сіздігі туралы парақта көрсетілген жүктілігі және босануы жөніндегі демалыстың басталған күнінен бастап;

5) жаңа туған баланы асырап алуына байланысты табысын жоғалтқан жағдайда – еңбекке қабілетсіздігі туралы парақта көрсетілген жаңа туған баланы асырап алған қызметкердің демалысы басталған күннен бастап;

6) бір жасқа толғанға дейінгі нәресте күтімі үшін табысын жоғалтқан жағдайда – баланың тууы туралы куәлігінде көрсетілген туған күнінен бастап.

Екі не одан да көп бала туған жағдайда бір жасқа толғанға дейінгі бала күтімі үшін әлеуметтік төлем әр балаға жеке тағайындалады. Бұл ретте бір жасқа толғанға дейінгі бала күтімі үшін төленетін әлеуметтік төлемнің ең төменгі мөлшері республикалық бюджеттен төленетін мемлекеттік жәрдемақы (баланың туу кезегіне байланысты) мөлшерінен кем емес мөлшерде белгіленген. Ал ең жоғарғы мөлшер сол жылға республикалық бюджет туралы Заңмен белгіленген 10 еселенген ең кіші еңбек ақы мөлшерінің 40 пайызынан аспау керек.

Қордан төленетін әлеуметтік төлемдер әлеуметтік тәуекелдің 5 түрі бойынша, атап айтқанда, еңбекке қабілеттілігін жоғалтуы бойынша, асыраушысынан айырылуы бойынша, жұмысын жоғалтуы бойынша, жүктілігі және баланың тууы бойынша, баланы бір жасқа толғанға дейін бағып-күтуі бойынша тағайындалады. Әлеуметтік төлемдерді алушы – Қорға ол үшін міндетті әлеуметтік аударым жасаған жеке тұлға.

Түскен әлеуметтік аударымдардың есебі жеке тұлғаның әлеуметтік жеке кодының базасында кәсіби деңгейде жасалады. Қорға түскен әлеуметтік аударымдары бар тұлғалар міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қатысушылары болып саналады. Сондықтан оларға әлеуметтік қатер туындаған жағдайда, асыраушысынан айырылған жағдайда – оның асырауында болған оның отбасы мүшелеріне оларға Қордан әлеуметтік төлемдер алуға құқық береді.

Әлеуметтік төлемдердің мөлшері міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысу өтіліне және әлеуметтік аударымдар нысаны ретінде есепке алынған міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушының орташа айлық табысына байланысты болатындықтан, төлеушілердің (жұмыс берушілердің немесе өз бетінше еңбек ететін адамдардың) әлеуметтік төлемдерді өз мерзімінде және тұрақты төлеуі әлеуметтік аударымдардың мөлшеріне айтарлықтай ықпал етеді. Нақтылап айтқанда, жұмыс берушінің заңды қаншалықты сақтайтынына, түптеп келгенде, әлеуметтік тәуекел пайда болған кезде нақтылы адамға төленетін әлеуметтік төлемдерінің мөлшері тәуелді болады.

Қордың қызметін қарастыру нәтижесінде әлеуметтік сақтандыру барлық уақытта әлеуметтік қорғаудың әмбебап тетігі болып табылмайтынын көрсетті. Ол экономика жағдайына, еңбек нарығына, қоғамның демографиялық даму шарттарына т.б. факторларға байланысты болады. Мысалы, экономиканың құрылымдық қайта құрылуы, халықтың табысындағы дифференциацияның өсуі, ұзақ мерзімді демографиялық өзгерістер, халықтың өмір сүру ұзақтығының өсуі – осы және басқа да бірқатар мәселелер әлеуметтік сақтандыру институттарының экономикалық, құқықтық және ұйымдастыру тетіктерін одан әрі жаңартуды қажет етуі мүмкін.

Осының бәрі әлеуметтік қорғау мемлекеттің монополиясы болуды тоқтатып және көпсубъектілі сипат ала бастағанын көрсетіп отыр. Оның субъектілері мемлекеттен басқа (Үкімет және жергілікті атқарушы органдар) жұмыс берушілер, қызметкерлердің өздері, қоғамдық ұйымдар, бюджеттен тыс

мекемелер мен бірлестіктер, қайырымдылық қорлары, коммерциялық ұйымдар – демеушілер, жекелеген меценаттар.

Әлеуметтік қорғау – бұл мемлекеттің қамқорлығы деп ойлау, бүгінгі шындыққа жауап бермейді. Сонымен қатар ол тек қана жұмысшылар мен жұмыс берушілердің және мемлекеттің бірігіп күш салуының арқасында ғана тиімді болуы мүмкін. Қазақстандағы әлеуметтік қорғаудың жаңа жүйесінің негізгі мақсат-міндеттері экономикалық өсуді қолдаудың элементтерін: әлеуметтік қатер туған жағдайда қосымша қорғауды ұсынады.

Бүгінгі күнгі әлеуметтік саясаттың стратегиялық мақсаты азаматтың, мемлекеттің және жеке бизнестің өз ара жауапкершілігі арқылы өмірдің алдыңғы қатарлы стандарттарына өту болып табылады. Қоғамның барлық мүшелерінің жеке жауапкершілігі мен ынтымақ-тастығына негізделген, мемлекет Басшысының алға қойған міндеттерін нақты жүзеге асыру тек мемлекеттің ғана міндеті емес, сонымен бірге мемлекеттің, қоғамның және азаматтардың бірігіп жүзеге асыруы арқылы ғана мүмкін болатынын түсіну қажет.

Әдебиеттер

1. «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2010 жыл.
2. Қазақстан Республикасының "Міндетті әлеуметтік сақтандыру" туралы Заңы, 2003 ж.
3. Даутова А. "Потенциал роста" // Рынок страхования №2, 2007 ж.
4. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорының ресми сайты, www.gfss.kz
5. Жуйриков К.К. "Страхование как специальное звено кредитно- финансовой системы"// Банки Казахстана №5, 2007 ж.
6. Омарова С. Әлеуметтік қолдау әлеуеті партияның көзі. // Егемен Қазақстан, 26.01.2008 жыл.
7. «Қазақстан халқының әл-ауқатын арттыру – мемлекеттік саясаттың басты мақсаты» //Дала мен қала, 08.02.2008ж.

Шаяхметова К.О.,
Тұран Астана университетінің э.ғ.д., профессор
Кенес Е.,
Тұран Астана университетінің 1 курс магистранты
Дарменов К.,
Тұран Астана университетінің 1 курс магистранты

БАНК ӨТІМДІЛІГІ

Бүгінгі таңда коммерциялық банктің өтімділігін басқарудағы сенімділікті артыру мақсатындағы банк жүйесінің даму тенденцияларына байланысты өтімділікті басқаудағы қажеттілік күннен – күнге артуда. Сол себептіде қазіргі кезде өтімділікті және оны басқаруды талдау, толық саралау өте қажетті және ең маңызды мәселе болып отыр.

Жалпы, банк өтімділігі - бұл салымшылар мен қарыз берушілер алдында банктің өз міндеттемелерін уақытында және шығынсыз орындау қабілеттілігін білдіреді.

Негізінен«банк өтімділігі» мағынасын түсіндіруде, жалпы алғанда, көзқарастардың негізгі екі бағыттылығын айта кету керек. Заманауи әдебиеттерде, кейбір авторлар банк өтімділігінің мәні әр түрлі міндеттемелерді

уақытылы және толық өтеу мүмкіндігінде десе, енді бірі - міндеттемелерді уақытылы және толық өтеуге қажетті өтімді активтерге ие болу мүмкіндігінде дейді.Бірақ,екі жағдайда да банк өтімділігін оның төлем қабілеттігіне, яғни өз міндеттемелерін уақытылы және толық орындауға міндетеледі. Оның мәні банк активтері мен пассивтерінің өзара байланысты қозғалысымен және олардың міндеттемелердің анықталған мерзімі мен оларды жабу көздері арасында үйлесімділікті қамтамасыз ететіндей жоғары сапалы болуымен анықталады.

Егер коммерциялық банктің борыштық және қаржылық міндеттемелерді уақытында орындау үшін қолма-қол ақшалай қаражаттар мен басқа да өтімді активтері болып, сонымен қатар басқа көздерден қаражаттарды тез арада жұмылдыру мүмкіндігі жеткілікті болса, онда бұл өтімді банк болып табылады.

Өтімділікті басқарудың негізгі мақсаты - міндеттемелерді орындау мерзімі жеткен кезде оларды уақытылы өтеуді қамтамасыз ету, банктегі сондай-ақ жалпы экономикадағы жағым-сыз жағдай салдарынан орын алған клиенттің ақша қаражаттарының кетуін болдырмау.

Өтімділікті басқарудың негізгі міндеттері өтімділіктің шамасын өлшеу мен оны басқару құрылымын қалыптастыру және төменде көрсетілген жағдайлар бойынша түзеу шараларын жүзеге асыру болып табылады:

- баланстандырылмаған өтімділік тәуекелін шектеу;
- қаржы нарығының әр түрлі құралдары бойынша ашық позицияны ұстану арқылы іс-әрекет нәтижесін оңтайландыру;
- барлық төлемдерді (міндеттемелерді) уақытылы жүзеге асыру;
- еншілес банктерді несие ресурстарымен қамтамасыз ету үшін тапсырысты орындау;
- ресурстарды тиімді пайдалану;
- банк өтімділігінің жағдайы туралы шешімдерді айқындау;
- өтімділік дәрежесін төмендетуге әкелетін факторларды анықтау және талдау, мүмкін болатын шығындарды бағалау;
- тәуекелдің көздерін анықтау.

Банк өтімділігін басқаруды отандық банк тәжірибесінде активтер мен пассивтерді басқару комитеті жүзеге асыра отырып келесі қызметтерді атқарады:

- Банк активтер мен пассивтерді басқару қызметін атқаратын әдістемелерді және регла-менттерді даярлайды;
- Қаражаттарды тарту және орналастыру параметрлері туралы шешімдер қабылдау;
- Бекітілген стратегиялық жоспарларға банк балансы құрылымының сай келуін бақылау;
- Банктік тәуекелдерді басқаруға байланысты әдістемелерді жасау;
- Банк балансының өтімділігіне және өтімділік ұстанымын болжауға бақылау,өтімді қаражаттарға деген қажеттілікті анықтау және балама қаражат көздерін таңдау;
- Банктің баға саясатын жасау;

- Нарықтық пайыз мөлшерлемелерінің өзгерісінен туындайтын тәекелге қатысты банк балансын бағалау;
- Банк жұмысының рентабельдігін талдау және мониторинг жүргүзү;
- Қаражаттарды тартатын және орналастырумен айналысатын құрылымдық бөлімшелер арасындағы жұмысты ұйымдастыру;
- Банк капиталын басқару;
- Тәуекелге қатысты реттеуші ұйымдардың заңи және нормативтік актілерінің орында-луын бағақылау;

Банк өтімділігінің екі формасы, яғни, міндеттемелерді өз уақытында және шығынсыз орындауы көптеген ішкі және сыртқы факторлардың ықпалымен анықталады.

Ішкі факторлар қатарына жататындар:
- банк капиталының базасы;
- банк активтерінің сапасы;
- депозиттердің сапасы;
- сыртқы қаражат көздеріне орташа тәуелдігі;
- мерзімі бойынша активтер мен пассивтердің өзара сәйкестігі;
- сауатты менеджмент;
- банктің жоғары дәрежелі беделі.

Сыртқы факторлар қатарына жататындар:
- елдегі жалпы саяси және экономиклық жағдай;
- бағалы қағаздар нарығының дамуы;
- банқаралық несие нарығының дамуы;
- қайта қаржыландыру жүйесін ұйымдастыру;
- Орталық банктің қадағалау қызметінің тиімділігі

Өтімділік теориясы мен өтімділікті анықтау әдістерінің бүкіләлемдік тәжірибесіне сүйене отырып, ҚР республикасы банктік жүйесінің дамуының қазіргі жағдайына сәйкес келетін банк өтімділігін анықтау үшін коэффициенттерді қолдану ұсынылады (1- кесте)

Көрсеткіштердің мәні, мазмұны, құрамы, сонымен қатар, оларды қолдану аясы жоғарыдағы кестеде берілген әдістеме бойынша банктің өтімділігін талдауға болады.

Бұл құрастырған банктің өтімділігінің көрсеткіштер жүйесінің ерекшелігі мен жаңалығы мынада:

1. Жүйенің жекелеген бөлек көрсеткіштері жүйелендіріліп, біздің банктік жүйенің қазіргі жағдайына сәйкестендіріліп жасалған.

2. Көрсеткіштер жүйесі тек қана сандық емес, сонымен қатар, банктік қызметтің сапалық жағдайын да сипаттайды. Өз кезегінде банктің сапалық қызметі банктің өтімділгімен анықталады.

3. Жүйеге енгізілген көрсеткіштер ақпараттық базаға негізделген, Қазақстанның банктік жүйесіне енгізіліп отырған баланстың және шоттар жоспарларының жаңа нысандары бойынша анықталады.

4. Өтімділіктің жекелеген көрсеткіштерінің атаулары халықаралық тәжірибедегідей атаулармен барабар, бірақ олардың мазмұны мен оларды есептеу әдістемесі еліміздің банктік жүйесінің қазіргі жағдайына лайықты етіп келтірілген. Мәселен, ресей әдістемесінде жоғары өтімді активтерді анықтау үшін отыз күнге дейінгі мерзімге берілетін несиелерді қосады, ал біздің әдістемеде біз оларды қоспаймыз. Себебі біздің тәжірибемізде мұндай несиелер жиі пролонгацияға ұшырап, мерзімінде қайтарылмай жатады, ал бұл өтімділіктің нақты сипатын бұрмалауға және банктердің тұрақты жағдайына күмәндануға алып келеді.

1-кесте

Банктік өтімділік көрсеткіштерінің жүйесі

Өтімділік көрсеткіштерінің атауы	Формуласы	Алымы	Бөлімі	Өтімділік теориясына негізделеді
Капиталдың жеткіліктігі коэффициенті, (К)	$\frac{К_м > 0{,}08}{А_Т}$	Меншікті капитал	Тәуекел ескеріле отырып есептелген активтің жалпы сомасы	
Ағымдағы өтімділік коэффициенті(ӨКа)	$\frac{\theta А_а > 0{,}2}{М_а}$	Ағымдағы өтімді активтер	Ағымдағы міндеттемелер	Коммерциялық ссудалар, орын алмасулар
Лездік өтімділік коэффициенті, (ӨКл)	$\frac{ЖА_а}{М_л}$	Жоғары өтімді активтер	Талап етуге дейінгі міндеттемелер	Коммерциялық ссудалар, орын алмасулар
Ұзақ мерзімді өтімділік коэффициенті, (ӨКұм)	$\frac{С_{ұм}}{К + М}$	Ұзақ мерзімді ссудалар	Меншікті капитал + 1 жылдан жоғары мерзімдегі депозиттер бойынша міндеттемелер	Күтілетін табыс, пассивтерді басқару
Жалпы өтімділіктің коэффициенті, (К жө)	$\frac{\theta А + КК}{МС}$	Өтімді активтер+ қорғалған капитал	Міндеттемелердің жалпы сомасы	Алмасулар және пассивтерді басқару
Базель келісімі бойынша өтімділік коэффициенті	$\frac{А + Н_{ба} + \theta_{бк}}{А_{ж}}$	Ақша қаражаттары + банкаралық несиелер + өтімді бағалы қағаздар	Активтердің жалпы сомасы	Коммерциялық ссудалар, орын алмасулар
Активтердің қолма-қол ақшаға тез ауысу қабілеті	$\frac{\theta А}{А}$	Өтімді активтер	Активтер	Коммерциялық ссудалар, орын алмасулар
Сыртқы көздерге қол жетімділік	$\frac{Н_{ба}}{М}$	Банкаралық несиелер	Міндеттемелер	Коммерциялық ссудалар, орын алмасулар
Депозиттердің тұрақтылық деңгейі	$\frac{Д_Т}{Д_{ж}}$	Тұрақты депозиттер	Депозиттердің жалпы сомасы	Пассивтерді басқару

Банктің өтімділігін талдаудың негізгі мақсаттары:

• Банк өтімділігінің коэффициенттер жүйесінің есептеулерінің дұрыстығы мен толықтығын растау;

• Банк өтімділігінің жағдайы туралы қорытындыларды құрастыру,

• Банк балансының өтімділігінің нашарлауын куәландыратын нақты және болашақтағы жағымсыз үрдістерді (тенденцияларды) анықтау;

• Жағымсыз үрдістердің (тенденциялардың) пайда болуына алып келген факторларды анықтау;

• Балансының өтімділігін тексеру мен талдаудың қорытындылары бойынша банкке берілетін ұсыныстарды анықтау.

Банк қызметін талдауға қажетті ақпараттың негізгі көзі болып банк балансы табылады. Қаржылық талдаушы баланстық мәліметтерді талдау арқылы негізгі мақсатты шаралар, банк операциясының табыстылығы мен тәуелділігі, активтік және пассивтік операциялардың баланстылығы, сонымен қатар банктің бекітілген заңнамалық нормативтерінің орындалу үрдісі туралы шешімдер қабылдай алады.

Өтімділік көрсеткіштерінің талдауы сондай-ақ банк балансын талдаудан алынған ақпаратқа негізделеді. Банк өтімділігін талдаудың негізгі кезеңдерін 1-суретте көрсетілген.

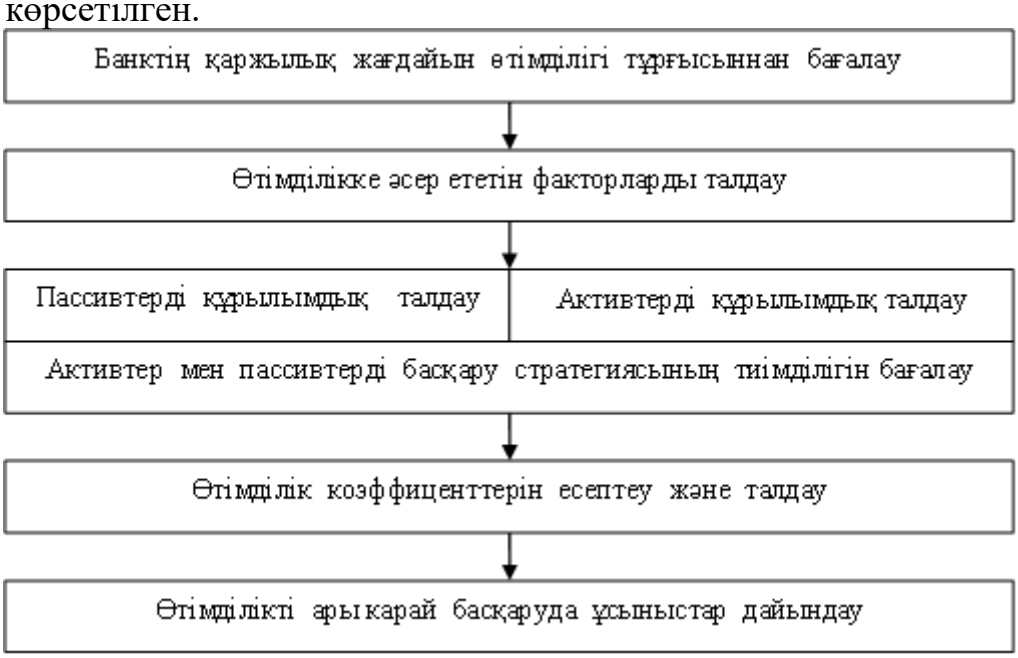

1-сурет. Банк өтімділігін талдаудың негізгі кезеңдері

Банктің қызметін оның өтімділігі тұрғысынан талдау процесінде төмендегідей шарттар қойылады:

- нақты өтімділікті анықтау;
- өтімділіктің нормативтерге сәйкестілігін анықтау;
- Қазақстан Республикасының Ұлттық банкімен бекітілген өтімділік нормативтерінен нақты өтімділік нормативтер мәндерінің ауытқуына әсер еткен факторларды анықтау.

Қорыта келе қазіргі әлемдік қаржы дағдарыс жағдайында банк өтімділігін тиімді басқару, дұрыс бағалау және талдау – банк табыстылығының кепілі болып табылады.

Әдебиеттер

1. «Екінші деңгейдегі банктерде тәуекелді басқару және ішкі басқару жүйесінің болуына қойылатын талаптар туралы», №434 06, 12, 2007 ж.

2. Мақыш С.Б. Банк ісі. - Алматы: Жеті жарғы,2009ж

3. Сейткасымов А .Г.Управление банковской ликвидностью и методы ее анализа. - Алматы: Қаржы-қаражат, 1998

4. WWW.inform.kz

5. WWW.newsfaktory.kz

К.О.Шаяхметова
д.э.н., профессор Туран Астана Университет, Казахстан
Г.К.Сапарова
д.э.н., профессор Туран Астана Университет, Казахстан
Г.Т.Сиксимбаева
Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Казахстан

РАЗВИТИЕ АГРАРНОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В соответствии с логикой развития государства ориентация на изменение и многообразие форм общественно-экономических отношений, связанная со структуризацией и институциональными преобразованиями, является основой стабильности функционирования и устойчивости развития экономической системы. Развитие рыночных отношений и разнообразие во всех сферах и видах деятельности приводят к тому, что возможности государственного воздействия на деятельность субъектов сокращаются. Возникает объективная необходимость в предоставления определенной самостоятельности субъектам экономики на различных уровнях.

Развитие местного самоуправления представляется основополагающим элементом в процессе осуществления децентрализации государственного управления. Местное самоуправление – важнейший элемент организации публичной власти. Его специфика, как отмечается в научной литературе, заключается в двойственной политической природе. С одной стороны, органы управления интегрированы в единый государственный механизм управления страной: местное самоуправление, как правило, имеет действующий на основе законов и иных нормативных актов аппарат, наделенный правом использовать «средства законодательно институированного насилия», оно может самостоятельно формировать бюджет, устанавливать и собирать налоги.

С другой стороны, местное самоуправление является важным элементом гражданского общества, формой политической самоорганизации локальных сообществ, использующей в числе прочих и механизмы прямой демократии. Поэтому ему свойственны: относительная независимость как от органов государственной власти, так и от внегосударственных структур; способность осуществлять коллективные акции по защите и достижению своих интересов (коллективное действие); отсутствие стремления присваи- вать себе функции по управлению политикой в целом; готовность действо- вать в рамках сложившихся гражданских и правовых норм (гражданствен- ность).

Работы коллектива авторов под руководством К.Е. Кенжегузина имеют большую направленность на формирование региональных аспектов де-централизации государственного управления и исследование деятельности территориальных корпораций и инновационной деятельности в пределах регионов. Как отмечают казахстанские исследователи, можно выделить три модели организации процессов регионального управления:

– модель децентрализованного регионального менеджмента;

– модель централизованного регионального менеджмента;
– модель сбалансированного пространственного менеджмента.

Проведя анализ и определяя различия между этими моделями можно сказать, что они заключаются в соотношении централизации и децентрализации управления и, соответственно, в целях и приоритетах управления, а также, по мнению авторов, в возможности обеспечения устойчивого социально-экономического развития. Более того, концепции и реализованные реформы по натуре своей были административными; комплексный функциональный механизм отношений между звеньями власти также до сих пор не определен. Следовательно, слишком большое внимание уделялось структурным основам реформы, а вопросам реализации было уделено не- достаточно внимания. Поэтому особенно актуальное значение приобретает сегодня осмысление проблем взаимодействия государства и местного са- моуправления, теоретических и правовых аспектов взаимодействия госу- дарственных и самоуправленческих структур с позиций научного анализа соотношения государства и общества, правового государства и гражданского общества.

Система местного управления должна отражать культуру, традиции и другие местные условия. Принятый закон о местном государственном управлении стал хорошей основой для формирования эффективного местного и регионального управления. Однако необходимо помнить о том, что эта система является частью системы государственного управления, где существует иерархическая подчиненность исполнительных органов (Аки- мов), а маслихаты являются консультативными органами. При этом местные сообщества не имеют конституционного права управлять делами на местах от собственного имени.

Одной из важнейших задач децентрализации в Казахстане является построение местных гражданских сообществ, которые могут взять на себя ответственность за решение собственных вопросов на квалифицированном уровне. Казахстан пока делает первые шаги на пути внедрения различных правовых установлений, касающихся сути, организации и деятельности местного самоуправления, органы которого еще не обладают достаточными возможностями для реализации этих правовых установлений, хотя усилия, направленные на то, чтобы право и способность его осуществления слились воедино, предпринимаются как центральными, так и региональными органами государственной власти и самими создаваемыми органами местного самоуправления.

При этом важно учитывать опыт прошлого нашей отечественной истории, накопившего немало ценного в сфере родового и аульного самоуправления, советского строительства, что может и должно быть использовано на современном этапе развития местного самоуправления. Сегодня, в период кризиса, для всех органов регионального управления, как и на макроуровне, очень важно определить необходимость применения анти- кризисных мер для

получения более эффективных результатов развития отраслей, сконцентрированных в регионах.

Территория Республики Казахстан составляет 2724,9 тыс. кв. км. Характер и особенности современного экономического состояния регионов можно просмотреть на примере Алматинского региона, где на сегодняшний день сконцентрировано 14 018 предприятий, из них государственных – 2367, частных – 11 418, с участием государства – 47, совместных (с участием иностранцев) – 285, иностранных – 233.

Объем промышленной продукции составляет 103,8 %, сельхозпродукции – 104,3 %, инвестиции в основной капитал – 120,4 %, розничный товарооборот – 106,4 %, индекс потребительских цен – 109,7 %, индекс цен производителей промышленной продукции – 109,1 %, уровень безработицы к экономически активному населению – 6,7 %, индекс номинальной заработной платы – 132,6 %.

Сегодня экономические реформы и формирование рыночных отношений в аграрном секторе формируют и новые задачи, решение которых требует развития предприимчивости и деловой активности. Стабильность и развитие рыночных отношений в сельском хозяйстве связано с формированием многоукладности в аграрной сфере экономики. Разгосударствление и приватизация хозяйств общественного сектора не дали ожидаемых результатов. Большинство таких хозяйств пошли по пути создания различных форм акционирования без изменений, которых требовала хозяйственная система.

Допущены также принципиальные ошибки в решении вопросов кооперирования сельхозпредприятий с перерабатывающими. Из-за отсутствия у сельхозпредприятий контрольного пакета акций перерабатывающих предприятий последние превратились в монополистов, а сельхозтоваропроизводители вынуждены создавать собственные небольшие перерабатывающие цеха, нарушая, тем самым, оптимально сформированные сырьевые зоны и привязанные к ним мощности перерабатывающих предприятий, дробя крупные перерабатывающие комплексы на малые предприятия. Диспаритет цен на продукцию сельского хозяйства и отраслей промышленности, производящих материально-технические средства производства для аграрариев, жестко отразился на покупательной способности сельхозтоваропроизводителей.

Таким образом, существуют проблемы совершенствования структуры и взаимоотношений между сферами АПК. Главная из них – оптимизация систем движения сельхозпродукции от производителя к потребителю.

В современной кризисной ситуации одним из вариантов решения этих проблем является господдержка по созданию и развитию сельхозкооперативов по переработке и обслуживанию, выражанная, прежде всего, в предоставлении льготного налогообложения и субсидирования.

Проведя анализ состояния молочной отрасли республики мы видим, что главной проблемой на сегодня остается неразвитость сырьевой базы. Динамика

численности скота подтверждает незначительный рост за по- следние 8 лет (2004–2010 гг.) на 33,0 %, в том числе коров – на 20,0 %.

В 2010 г. удельный вес коров составил 44,6 % от общего поголовья крупнорогатого скота, при этом наблюдается незначительный рост продуктивности коров. Так, за исследуемый период (2004–2010 гг.) среднего- довой удой молока в сельхозпредприятиях увеличился на 14,6 % и соста- вил 2512 кг от одной коровы; в хозяйствах населения – соответственно на 11,5 % и 2131 кг, а в крестьянских (фермерских) хозяйствах – на 10,8 % и 1881 кг.

Анализ производства молока в разрезе областей показывает значительные объемы производства в хозяйствах населения Южно- Казахстанской области (99 %), Кызылординской (97,8 %), Актюбинской (95,6 %), Акмолинской (95 %). Высокий удельный вес в общем объеме производства молока во всех категориях хозяйств Алматинской области – 13 % (636 тыс. т), Восточно-Казахстанской – 13,5 % (660,8 тыс. т), Костанайской – 12 % (585,6 тыс. т).

В 2010 г. молочная продуктивность коров на сельхозпредприятиях достигла 2710 кг с одной коровы, то есть увеличилось по сравнению с 2006 г. на 198 кг. Наиболее высокие показатели молочной продуктивности коров в сельскохозяйственных предприятиях Алматинской области в 2010 г. – 3476 кг от одной коровы, Восточно-Казахстанской – 3240 кг, Костанайской – 2884 кг, Павлодарской – 2709 кг.

Положительная тенденция роста продуктивности молочного стада сказалась на увеличении производства молока. Так, рост производства молока в 2010 г. по сравнению с 2007 г. составил 24,7 % по всем категориям хозяйств, в том числе в крестьянских хозяйствах – на 81,4 %, хозяйствах населения – на 23,5 %, сельскохозяйственных предприятиях – 1,4 % . Велика доля хозяйств населения в общем объеме производства молока: в 2007 г. данный показатель составил 90,6 %, доля крестьянских (фермер-

ских) хозяйств – 5,7 % и сельскохозяйственных предприятий соответственно – 3,7 % .

Анализ производства молока в разрезе областей показывает значительные объемы производства в хозяйствах населения Южно- Казахстанской области – 99 %, Кызылординской – 97,8 %, Актюбинской – 95,6 %, Акмолинской – 95 %. Высокий удельный вес в общем объеме производства молока во всех категориях хозяйств Алматинской области – 13 % (636 тыс. т), Восточно-Казахстанской – 13,5 % (660,8 тыс. т), Костанайской – 12 % (585,6 тыс. т).

Молоко, поступающее в организм человека служит источником минеральных веществ, которые поддерживают кислотно-щелочное равновесие в тканях, а также способствуют нормальной физической деятельности ор- ганизма. Уровень обеспеченности населения Республики Казахстан молоком – не ниже минимального потребительского бюджета, согласно которому норма потребления молока на 1 человека в расчете на год составляет 228 кг, а научно-обоснованная норма потребления – 405 кг.

По всем 14 областям РК норма потребления различная. В связи с этим нами проведена их группировка по обеспеченности населения республики молоком. В первую группу вошло 5 областей: Алматинская, Атырауская, Карагандинская, Кызылординская, Мангистауская, где коэффициент обеспеченности менее 1.

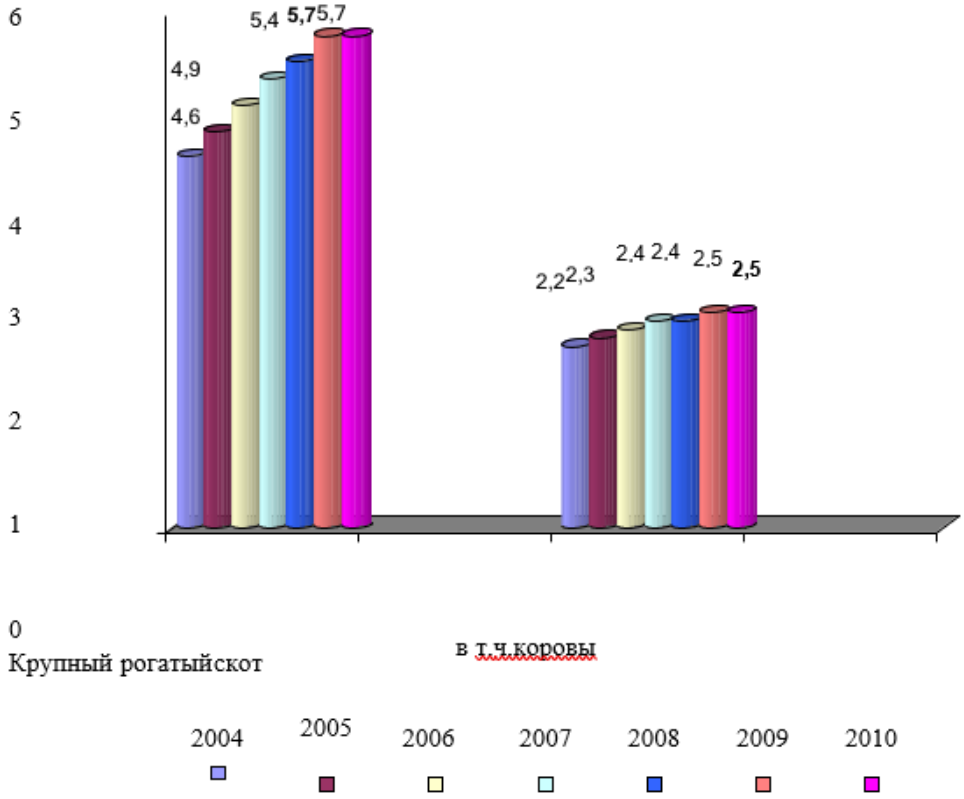

Рис. 1. Численность скота за 2004–2010 гг. во всех категорияххозяйств РК, млн

Это означает, что данная группа областей, удельный вес которой составляет 21,6 % от общего объема республиканского показателя производства молока, характеризуется недостаточной обеспеченностью населения молоком. Так, Алматинская область, где насчитывается на 1 января 2010 г. 2851,7 тыс. человек, произвела всего 643 тыс. т молока.

Во вторую группу вошли Акмолинская, Актюбинская, Жамбылская, Южно-Казахстанская, Западно-Казахстанская области, где коэффициент обеспеченности составляет от 1 до 2. Удельный вес данной группы составил 35,2 %. Данная группа областей характеризуется средней обеспеченностью населения молоком на душу населения – по 236-400 кг молока.

Третья группа с коэффициентом обеспеченности более 2 характеризует области, наиболее обеспеченные молоком – это Павлодарская, Восточно-Казахстанская, Костанайская, Северо-Казахстанская области. Удельный вес данной группы составляет 43 %, что подтверждает обеспеченность на- селения данных областей не только нормой потребления молока на 1 чело- века по минимальному потребительскому бюджету (228 кг), но и по научно-обоснованной норме потребления (405 кг). Так, коэффициент обеспе- ченности

Северо-Казахстанской области равен 3,43, что означает обеспе- ченность населения молоком – 789 кг на 1 человека или в 2 раза выше на- учно-обоснованной нормы потребления, в Костанайской области – 649 кг на душу населения, Восточно-Казахстанской – 462 кг и т.д.

Основные экономические показатели эффективности производства молока за 2010 г. показывают, что уровень рентабельности производства молока в среднем по республике составил 23,4 %, а в некоторых областях данный показатель отрицательный: Актюбинская (-3,7 %), Атырауская (- 5,9 %), Западно-Казахстанская (-13,2 %), Жамбылская (-1 %), Кызылординская (-5,3 %), Мангистауская (-1,6 %), Южно-Казахстанская (-6,1 %). Наиболее высокая рентабельность производства молока в Павлодарской (56,7 %), Костанайской (30,9 %), Алматинской (25,2 %), Акмолинской (19,1 %) областях и т.д.

Одной из важнейших причин низкой эффективности производства молока и молочной продукции сегодня является неналаженность экономических отношений между сельхозтоваропроизводителями, перерабатывающими и обслуживающими предприятиями. Низкие цены на сырье, предлагаемые переработчиками и посредниками, не стимулируют увеличение объемов производства, приводит к незагруженности мощностей молочных заводов, снижению эффективности их функционирования. Главные причины снижения – падение объемов производства сельхозпродукции, устаревшая материально-техническая база и отсутствие инвестиций для ее модернизации; нарушение ценового паритета; высокие налоги и процентные ставки за кредиты; неплатежи потребителей и затоваривание готовой продукцией; отсутствие маркетинговых исследований продовольственного рынка.

Анализ балансов промышленных мощностей молокоперерабатывающих предприятий АПК республики показал низкий уровень эффективности их использования. Незагруженность производственных мощностей объясняется дефицитом сырья из-за спада сельхозпроизводства, ростом конкуренции и снижением объемов сбыта.

В настоящее время проблема заключается не только в неразвитости промышленной переработки молочной продукции, но и в низкой конку-рентоспособности перерабатывающей промышленности, в результате чего ее продукция вытесняется с внутреннего рынка.

Таким образом, основными факторами, сдерживающими развитие предприятий молочной промышленности являются:

– недостаток собственных оборотных средств для закупки сырья;

– низкий уровень материально-технической базы предприятий;

– неразвитость инфраструктуры;

– недостаточное количество минизаводов по комплексной переработке молочного сырья, оснащенных современным оборудованием, расположен- ных в местах производства сырья;

– неблагоприятный предпринимательский климат, недостаточно эффективные меры по защите отечественных товаропроизводителей;

– разрыв связей между сельхозтоваропроизводителями и переработчиками;

– дефицит квалифицированных специалистов, способных работать в современных рыночных условиях;

– отсутствие у многих предприятий информации о конъюнктуре рын- ка (реквизиты действующих предприятий, производители сырья, оборудования, цены и многое другое);

Вышеприведенный анализ мясо-молочного сектора дает не очень оптимистичный прогноз, так как для реализации антикризисной программы необходимо определенное количество поголовья животных, но ведь основная часть ее сконцентрирована на подворных хозяйствах. Если рассмотреть динамику роста поголовья скота, видим, что за последние два года увеличения не происходит. Поэтому на сегодня для регионов, занимающиеся производством мясо-молочной продукции, необходимо разработать антикризисную программу, главная цель которой – скорейшее восстановление темпов экономического роста и социального развития сельскохозяйственных предприятий. Какие меры здесь закладываются:

– изменение кадровой политики при формировании аппарата по антикризисному управлению, опора на профессионализм;

– разумное и эффективное использование государственных средств для организации новых предприятий и развития имеющихся;

– устранение неоправданного вмешательства органов власти в деятельность хозяйствующих субъектов;

– переориентирование существующей экспортно-импортной политики на защиту отечественного товаропроизводителя;

– налоговая реформа – сокращение налогового бремени на субъекты экономики и доходы предприятий;

– поощрение инвестиций на исследовательские и конструкторские проекты, а также введение налоговых льгот для инвесторов, связанных с системой образования.

Юшин Сергій
д.е.н., професор
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААНУ

СИСТЕМНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ПАРТНЕРСТВО ІЗ ГАРМОНІЙНІСТЮ ЗОВНІШНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВНУТРІШНЬОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ

Аристотель наголошував, що усе існуюче не бажає «поганого управління» [1, с. 319]. А які у його розумінні риси «не-поганого управління»? Погане-добре управління слід погоджувати із відносинами «цілого» та його «частин» [2, с. 491]. С. Янг відповідає на це запитання наступним чином: «Поки всі частини

системи не будуть узгоджені, загальні результати виявляться неповноцінними, навіть якщо окремі частини системи управління ефективні», відповідно «аналіз окремих властивостей системи, що виробляє рішення, стає осмисленим лише тоді, коли кожна властивість оцінюється у контексті цілісної системи» [3, с.29]. Отже, «не-погане управління» в усі історичні часи є управлінням системним.

На системну сутність економічної динаміки вказував А. Сміт: «природні перешкоди для введення кращої системи можуть бути усунені лише внаслідок тривалої праці та ощадливості, і має пройти не менше півстоліття або, можливо, навіть ціле століття, перш ніж можливо буде у всіх частинах країни залишити стару систему, яка поступово відмирає» [4, с. 174].Інакше кажучи, сама по собі «краща система» не виникає а є результатом складної організаційної діяльності.

Загальна декларація ООН про ліквідацію голоду та недоїдання (16.11.1974 р.) наголосила на тому, що добробут народів світу значною мірою залежить від встановлення системи всесвітньої продовольчої безпеки, де всі країни повинні співпрацювати шляхом участі у глобальній системі інформації попередження у галузі сільського господарства і підтримки функціонування цієї системи. Якщо тут додати рішення 2000 р. Окінавської Хартії глобального інформаційного суспільства (далі – ГІС), то сучасне системне управління передбачає розвинуті партнерські відносини між потенційними учасниками економічної діяльності.

З огляду на акти, прийняті у 1990-2021 рр., державна незалежність Україні загалом була орієнтована на системні трансформації. Так, Закон України (далі – ЗУ) «Про економічну самостійність УРСР» (1990 р., № 142) вказував, що УРСР самостійно формує систему державного управління народним господарством. Прийнята у тому ж році Верховною Радою Украіни (далі – ВРУ) «Концепція переходу до ринкової економіки»була орієнтована на формування системи економічних інститутів державного управління. На були спрямовані Постанови ВРУ (1991 р, № 1698; 1992 р., № 61) та ЗУ (2005 р, № 2982; 2007 р., № 877).

Але в Указі Президента України (далі – УПУ) № 810 (1998 р.) «Про заходи щодо Концепції адміністративної реформи в Україні» вказувалося, що існуюча в Україні система державного управління залишається в цілому неефективною, вона еклектично поєднує як інститути, що дісталися у спадок від радянської доби, так і нові інститути, що сформувалися у період незалежності України; ця система є внутрішньо суперечливою, незавершеною, громіздкою і відірваною від людей, внаслідок чого існуюче державне управління стало гальмом у проведенні соціально-економічних і політичних реформ. В УПУ № 341 (2001 р.) згадувалася несистемність державної політики серед причин стримування соціально-економічного розвитку і стабільності в державі. А в УПУ № 816 (2007р.) визнавалось, що процес накопичення проблем у сфері формування і реалізації регуляторної політики набуває в останні роки системного характеру.

Схвалена у 2005 р. Розпорядженням Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) № 536-р «Концепція Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006-2010 роки»стверджує, що складна ситуація на селі

викликана насамперед безсистемністю розв'язання завдань аграрної реформи. Схвалена Розпорядженням КМУ № 1437-р (2015 р.) «Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року» також визнає існування відсутності системного підходу до просування на зовнішньому ринку аграрної продукції при відсутності системності у виконанні короткострокових заходів та низькому рівнем самоорганізації ринку продукції.

Зрозуміло, що системність управління в сучасних умовах формування ГІС неможлива без врахування усієї сукупності факторів інформатизації держави.

На думку П. Друкера, через те, що інформація не потрапляє до категорії рідкісних, а має якість безмежності, потрібен кардинальний перегляд теорії економіки і ключових уявлень менеджменту. Тому топ-менеджери все частіше шукають інформаційні концепції, потрібні для вирішення завдань [5, с. 39, 125].

З прийняттям у 2007 р. ЗУ «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (№ 537) був визнаний той факт, що ступінь розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно із світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям України, одночасно стримуючи системні державні рішення. Відповідно до визнання цього, ЗУ передбачав активізацію зусиль у напрямі, по-перше, гармонізації інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній діяльності, а також гармонізації інформаційного законодавства та всієї системи законодавств, по-друге, сприяти розвитку партнерських відносин між державним і приватним секторами економіки в контексті розбудови інформаційного суспільства тощо.

Схвалена Розпорядженням КМУ № 67-р (2018 р.) «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки» вказує, що при системному державному підході цифрові технології будуть у значно більшій мірі стимулювати розвиток інформаційного суспільства як одного з істотних факторів економічного зростання та підвищення якості життя. А цифровізація потребує нових форм партнерства сфер економіки і суспільства, гармонізації, належної організації управління, спрощення і оптимізації внутрішніх процесів.

Що стосується організаційних аспектів системного управління в умовах руху до ГІС, Дж.Л. Гібсон та інші автори наголошують, що організаційні питання слід розглядати разом із питаннями самоорганізації, як внутрішні і зовнішні процеси [6]. На думку У.Р. Ешбі, жодну систему не можна у точному смислі слова ідентифікувати як самоорганізовану [7, с. 331], тобто, до певної міри усі системи одночасно організовані ззовні і самоорганізовані внутрішньо.

Але згадаємо також і про інформаційну асиметрію, притаманну даним явищам. Так, пошук актів на сайті «zakon.rada.gov.ua», де у назві є слово «організація» дає нам більше 5000 актів, а актів, де у назві є слово «самоорганізація», дає нам лише 5 актів. Загалом, категорія «самоорганізація» присутня у державних актах України з 1993 р. (Постанова ВРУ № 3360 «Про Основні напрями зовнішньої політики України» (рамки самоорганізації цієї системи). У 2005 р. (Постанова ВРУ № 3175) «Рекомендації парламентських

слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні» нагадують: ще на початку 50-х років XX ст. в Україні започатковано такі наукові напрями, як теорія самоорганізації, системний аналіз тощо. Прийняті ЗУ зосередилися переважно на питання самоорганізації населення. Виключення: ЗУ «Про кооперацію» (№ 1087, де у ст. 3 говориться Метою кооперації є задоволення … потреб членів кооперативних організацій на основі … розвитку їх самоорганізації, самоуправління та самоконтролю; ЗУ «Про вищу освіту» (№ 1556), де у ст. 26 актуалізоване вміння вільно самоорганізовуватися в сучасних умовах; ЗУ «Про освіту» (№ 2145), де ст. 8.4 згадує інформальну освіту, яка передбачає самоорганізоване здобуття компетентностей; ЗУ «Про фахову передвищу освіту» (№ 2745) актуалізував самоорганізацію для сучасних умов.

Що стосується актів КМУ, то тут слід згадати схвалену Розпорядженням КМУ № 806-р у 2013 р. Стратегію розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року», де визнається недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання ринку, а також затверджені численними Розпорядженнями КМУ Кваліфікаційні вимоги: Вимоги до компетентності здобувачів конкурсів на посади державної служби високих рангів, де серед вимог до них: здатність та досвід у формуванні організаційної культури; вміння визначати заінтересовані і впливові сторони та будувати партнерські відносини; висока самоорганізація.

Слід також зазначити, що затверджена Постановою КМУ № 179 (2021 р.) «Національна економічна стратегія на період до 2030 року» наголошує на тому, що Україна має системно розвиватися, але на заваді такого розвитку стоять суттєві неузгодженості в управлінні господарською діяльністю, для подолання яких пропонуються заходи, у т.ч. розвиток партнерських відносин, гармонізація дій учасників економічної діяльності та активізація процесів їх самоорганізації.

Висновки. Наведений вище матеріал дозволяє зробити наступні висновки:

* системне управління на етапі входження до глобального інформаційного суспільства має будуватися на засадах гармонізованих партнерських відносин;

* гармонізація партнерських відносин досяжна при подоланні асиметрії в «організації-самоорганізації» усіх учасників відносин у сфері господарювання.

* державне управління має завершити практичне використання потенціалу публічно-приватного партнерства як активатора сталого розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Метафизика. / Соч. в 4-х т. Т.1. М., 1976. С. 63-368.

2. Аристотель. Топика / Соч. в 4-х т. Т. 2. М., 1978. С. 347-532.

3. Янг С. Системное управление организацией. / М.: «СР», 1972. 456 с.

4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / Пер. с англ. М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. 677 с.

5. Друкер П. Менеджмент. / Пер. с англ. М.: «МИФ», 2012. 256 с.

6. ГибсонДж.Л., Иванцевич Д.М., Доннелли Д.Х.-мл. Организации: поведение, структура, процессы: Пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 2000. 662 с.

7. Принципы самоорганизации: Пер с англ. М.: Мир, 1966. 621 с.

Ярема Любов
к.е.н., доцент
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Коцюба Анастасія
Мн-21Б
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

ЛОГІСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Привабливість аграрного бізнесу в Україні протягом останніх років активно зростає. За оцінками FAO Україна віднесена до п'ятірки найперспективніших аграрних країн. Але нестабільні умови, в яких аграрні підприємства зараз функціонують, пов'язані, насамперед, із недостатнім використанням інструментів логістичного менеджменту забезпеченя належного рівня ефективності логістичної діяльності аграрного підприємства, недосконалістю ринкової інфраструктури, відсутністю системи інформаційного забезпечення. Крім того, широкий спектр дій ефективного господарювання на засадах логістики є недоступним для товаровиробника, який повинен одночасно виробляти продукцію, зберігати, транспортувати та реалізовувати.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є формування комплексу заходів, який складається з логістичного менеджменту, планування, ціноутворення, дистрибуції, комунікації та інформаційного забезпечення суб'єктів аграрного ринку, що базується на дослідженні та прогнозуванні кон'юнктури ринку та направлений на максимальне задоволення платоспроможного попиту, враховуючи інтереси виробників, необхідною умовою якого є об'єднання або взаємодія аграріїв. Це, в свою чергу, посилить їхні конкурентні позиції на ринку; дасть змогу залучати фахівців; зменшувати ризики, пов'язані зі збутом продукції та виходити на зовнішній ринок [1]. Одним із шляхів підвищення економічної ефективності бізнесу для багатьох організацій є збільшення рівня контролю логістичного ланцюга і відповідно впливу на систему ціноутворення щодо окремих робіт, послуг і т. ін. Однак основною проблемою аграріїв є те, що роль логістичного менеджменту як основного інструменту ефективного здійснення логістичної діяльності ще несформована.

Поняття «логістичний менеджмент» до наукової термінології ввів перший вітчизняний науковець Є. В. Крикавський, який вважає, що логістичний менеджмент – це менеджмент в логістичних системах на засадах теорії логістики і розуміння цього терміна «ґрунтується на інтеграції логістики та менеджменту у форму «логістико-менеджменту» як комплексної локалізованої системи управління матеріальними та інформаційними потоками» [2].

Таким чином із урахуванням специфіки аграрного сектору економіки й узагальнення напрацювань як закордонних так і вітчизняних учених логістичний

менеджмент в аграрній сфері слід розуміти як механізм забезпечення ефективної логістичної діяльності агропідприємства, що реалізується через інтегроване управління потоковими процесами з метою досягнення максимальної ефективності кожного елемента логістичної системи, забезпечення її економічної безпеки, у процесі функціонування та максимального задоволення вимог кінцевого споживача з мінімальними витратами та належним рівнем сервісу, що дозволить забезпечити пропорційний і збалансований розвиток комплексу аграрних і промислових галузей, їх інтеграцію, сформувати в регіонах таку структуру АПК, яка б забезпечила ефективне використання трудових та природних ресурсів кожного регіону; вирішити екологічні проблеми та завдання соціального розвитку регіонів; забезпечити належну якість сільськогосподарської продукції і продовольства; стимулювати збільшення обсягів виробництва та постачання на зовнішній ринок екологічно чистої продукції; задіяти механізм регулювання та прогнозування ринків сільськогосподарської продукції і продовольства; забезпечити комплексний і сталий розвиток сільських територій; забезпечити впровадження сучасних технологій переробки сільгосппродукції та підвищення екологічної безпеки харчових виробництв [3].

Отже, необхідний системний підхід до логістики аграрних підприємств, що забезпечить формування налагодженого механізму управління за ключовими ознаками ефективності потоків постачань, ресурсів, фінансів, а також забезпечення ефективного їх обслуговування. Таким чином здійснюється управління потоками, рух яких породжує процеси та операційні цикли.

З огляду на позитивний світовий досвід сьогодні варто цілеспрямовано створювати умови і для проведення логістичного аудиту, надання професійної оцінки незалежною стороною стану логістичної діяльності підприємства, дослідження матеріальних та супутніх потоків, тобто аналіз функціонування складових ланцюгів поставок «постачання — виробництво — збут», включаючи стосунки з постачальниками і споживачами, планування, документообіг, логістичну інфраструктуру, контроль якості і відповідність витрат на логістику реаліям підприємства, локальному ринковому середовищу і стану галузі. Тому необхідно створити таку структуру агробізнесу, яка б забезпечувала перш за все логістичні, організаційні, контрольні, координаційні, а також маркетингові функції.

Список використаних джерел:

1. Алькема В.Г. Система економічної безпеки логістичних утворень: монографія. К.:Дорадо-Друк, 2011. 470 с

2. Крикавський Є. В., Чухрай Н.І., Чорноиська Н.В. Логістика: компендіум і практикум. Навчальний посібник. К.: Кондор, 2009. 338 с.

3. Ковальська Л.Л., Циганюк В. Логістичний менеджмент на підприємстві: особливості та напрями удосконалення. Економічні науки. Серія “Економіка та менеджмент”: Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 10 (38). Луцьк, 2013. С. 87-97.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 3 / DISCUSSION PANEL 3

Сучасні тенденції у тваринництві. Екологічна безпека в умовах глобальних кліматичних змін. Біотехнологічні розробки

Modern trends in animal husbandry. Environmental security in the context of global climate change. Biotechnological developments

Dan Gao
Postgraduate Student, Senior Lecturer, Department of Food and Bioengineering, Department of Technology and Food Safety***
Anna Helikh
*PhD, Associate Professor, Department of Technology and Food Safety***
Zhenhua Duan
*PhD, Professor, Department of Food and Bioengineering**
**Hezhou University, Xihuan str., 18, Hezhou, China, 542899*
***Sumy National Agrarian University, Herasyma Kondratieva str., 160, Sumy, Ukraine, 40021*

EFFECTS OF HEAT TREATMENT ON STRUCTURE, FUNCTION, AND ALLERGENICITY OF PLANT PROTEINS

Heating is one of the most used treatment methods in food processing and preservation. During thermal processing, proteins might produce different degrees of denaturation, which can alter their functional properties in food products. When the protein solution was gradually heated and beyond its critical temperature, it produces a drastic transition from the native state to the denatured state. The same heat treatment conditions have different effects on the structural and functional properties of the different plant proteins. The influence of temperature on the functional properties of a protein depends on the thermal stability of the protein. The factors that affect the thermal stability include: (1) Polarity of protein molecules. The temperature at which a protein shows the highest stability depends on the polar and nonpolar interactions to the relative value of the stability contribution of the protein (Weber and Drickamer, 1983). (2) Composition of amino acids. Proteins containing a higher proportion of hydrophobic amino acid residues (especially Val, lle, Leu, and Phe) are generally more stable than more hydrophilic proteins. Heat-resistant organism proteins often contain a large number of hydrophobic amino acid residues. There is a strong positive correlation between the thermal stability of the protein and the percentage of certain amino acid residues (Poole et al., 1984). However, the thermal stability of the protein does not seem to depend entirely on the content of the polar and nonpolar amino acid residues, which also depends on the distribution state of these two classes of amino acid residues in the protein structure. An optimal distribution maximizes the intramolecular interactions, thereby reducing the flexibility of the polypeptide chain and improving the thermal stability of the protein. (3) Protein flexibility. The thermal stability of a protein is inversely proportional to its molecular flexibility (Von Hippel and Schleich, 1969). Thermal denaturation of monomeric globular proteins is reversible in most cases. For example, when many monomeric enzymes are heated beyond their denaturation temperature, even for a short time of 100°C, and then immediately cooled to room temperature, their original vitality is completely restored (Lapanje, 1978). (4) Chemical reaction. Chemical changes in protein molecules are one of the causes of irreversible degeneration, such as deamidation of Asn residues, cleavage of peptide chains of Asp residues, disruption of Cys and cystine groups, and aggregation (Ahren and Klibanov, 1985). (5) Hydration effect. Water can significantly promote the thermal

denaturation of the protein (Fujita and Noda, 1981). The effect of hydration on protein stability is related to protein dynamics. The movement of the protein polypeptide chains is restricted in the dry state. As moisture content increases, hydration moistens the protein surface. Protein swelling improves the mobility and flexibility of the peptide chain, protein molecules can take kinetically more molten structure, when heated, the kinetic flexible structure can provide water more opportunities close to the hydrogen bond of the salt bridge and peptide chain than dry state, resulting in low denaturation temperature (Rupley et al., 1980). (6) Additives. Additives such as salt and sugar can affect the thermal stability of proteins in aqueous solutions. Sugar, such as sucrose, lactose, glucose, and glycerol, can improve the stability of the protein to thermal denaturation (Harwalkat et al., 1989).

Studies showed that emulsifying property, foaming property, gel property and other functional properties of some plant proteins may be improved after heat treatment. For example, heat treatment can produce moderate degeneration of the pea isolate protein and promote the crosslinking of pea isolate proteins and white molecules to form a three-dimensional mesh structure of the gel (Wu Yuanyuan, 2019). It has also been shown that soy protein after heat treatment is more likely to be hydrolyzed by protease than the original protein, and heat treatment before enzymatic hydrolysis leads to partial lysis of soy isolate proteins, changing the ratio of soluble and insoluble components in the protein (Adler Nissen, 1976). Studies have shown that with 80℃ thermal treatments for 10-30 min, some components of the soybean isolate protein will gradually cleavage or stretch, resulting in decreased molecular weight, which can reduce the time required to reach the same degree of hydrolysis during the enzymatic hydrolysis process. In addition, it is also shown that heating treatment with 2 min at 85℃ can significantly improve the surface activity and nutritional properties of soybean protein (Ban Yufeng, 2005). The heat treatment of peanut showed that although dry heat treatment of peanut kernel (150℃, 60 min) could improve the emulsification of peanut isolate protein, the emulsification and foaming ability of peanut isolate protein extracted after humid heat treatment (105℃) could not be significantly improved. Treatment of peanut meal with high temperature and strong alkaline solution can also improve the functional characteristics of peanut separation proteins, such as solubility, emulsifying ability, and foaming ability (Liu Yan, 2011). The denaturation temperature of pumpkin seed protein was slightly above 90℃ than other plant proteins. Higher denaturing temperature makes pumpkin seed protein can resist higher temperature in the producing process. To the specific products which are needed to add natural conformational protein, pumpkin seed protein has certain advantages (Rezig, etc., 2013).

The effects of thermal processing methods on plant protein structure may cause altered allergenicity. Wang Yangling showed that both frying and roasting can reduce the overall allergenicity of cashews through in vitro simulation digestion experiments (2019). Experimental results of heat treatment on the sensitization of peanut protein showed that the IgE binding ability of peanut protein extracts extracted by three methods (boiled, fried, and baked) is enhanced compared with untreated peanut protein

extract, but the authors believe that the results may be affected by other factors and need to be further confirmed (Li Kun, 2018). Sanchiza et al. (2018) found that after high temperature, the IgE binding ability of cashew and pistachio decreased significantly, while boiling did not reduce the binding capacity of cashew allergen, but decreased pistachio sensitization. The experimental results of Su et al. (2004) showed that the sensitization of cashew nut protein is significantly improved after frying, microwave heating, baking, and scalding, and the difference between the two experimental results may lie in the different heat treatment methods, and the specific effect of heat processing on protein sensitization needs to be further studied. Venkatachalam et al (2002) reported that the immunoreactivity of protein was not different after baking (in the oven), high pressure steam, hot water (at 100℃ -10 minutes) and microwave treatment.

References

1. Weber, G., and Drickamer, G. The effect of high pressure upon proteins and other biomolecules [J]. Q. Rev. Biophys. 1983, 16: 89-112.

2. Poole. S., S. J. West, and C. L. Walters. Protein-protein, interactions: Their importance in the foaming of heterogeneous protein systems [J]. J. Sci. Food Agric. 1984, 35: 701-711.

3. Von Hippel, H., and Schleich, T. The effects of neutral salts on the structure and conformational stability of macromolecules in solution, in Structure and Stability of Biological Macromolecules(S. N. Timasheff and G. D. Fasman, eds.) [M]. Maroel Dekker, New York, 1969, PP, 417-574.

4. Lapanje, S. Physicochemical Aspects of Protein Denaturation [M]. Wiley-Intercience, New York. 1978.

5. Ahren, J., and Klibanov, M. Enzymatic hydrolysis of protein for increase solubility [J]. Science 1985, 228:1280-1284.

6. Fujita. Y., and Y. Noda. The effect of hydration on the thermal stability of ovalbumin as measured by means of differential scanning calorimetry [J]. Bull. Chem. Soc. Jpn. 1981, 54:3233-3234

7. Rupley. J. A., P. –H. Yang, and G. Tollin. Thermodynamic and related studies of water interacting with proteins, in Water in Polymers(S. P. Rowland, ed.) [M]. ACS Symp. Ser. 127, American Chemical Society, Washington, DC, 1980, p.91-139.

8. Harwalkat, R., and C. –Y. Ma. Effects of medium composition, prehcating, and chemical modification upon thermal behavior of oat globulin and b-lactoglobulin, in Food

9. Proteins(J. E. Kinsdella, and W. G. Soucie, eds.) [J]. American Oil Chemists' Society, Champaign, II., 1989, pp. 210-231.

Jazreel goh. Preparation of pea protein gel by heat treatment and enzymatic treatment and its properties [D]. 2019, Shenyang Agricultural University.

10. Adler-Nissen J. Enzymatic hydrolysis of protein for increase solubility[J]. Journal of Agricultural and Food Chemistry, 1976, 24:1090-1093.

11. Ban Yufeng, Zhu Haifeng, Guan Naxin. Effects of heat treatment on proteolytic properties of soybean [J]. Modern food technology. 2005, 21(1) : 72-77.

12. Liu Yan. Functional Properties of Modified Heat-denaturated Peanut Protein from Defatted Flour by Physical and Enzymatic treatment [D]. South China University of Technology, 2011.

13. Rezig L., Chibani F., Chouaibi M., Dalgalarrondo M., Hessini K., Gueguen J., Hamdi S. Pumpkin (Cucurbita maxima) seed proteins: sequential extraction processing and fraction characterization[J]. Jouranl of Agricultural and Food Chemistry. 2013. 61(32), 7715–7721.

14. Wang Yangling. Study on the influence of heating methods on the nutrition components, volatile composition and allergenicity of cashew nut [D]. Nanchang University, 2019.

15. Li Kun. Proteins Separation and Allergenicity Assessment of Dried Peanut Treated by Three Thermal Processing [D]. Nanchang University, 2018.

16. Sanchiz, A., Cuadrado, C., Dieguez, M., et al., Thermal processing effects on the IgE reactivity of cashew and pistachio [J]. Food Chemistry, 2018, 245, 595.

17. Su, M., Venkatachalam, M., Teuber, S., et al., Impact of γ-irradiation and thermal processing on the antigenicity of almond, cashew nut and walnut proteins[J]. Journal of the Science of Food and Agriculture, 2004, 84 (10), 1119-1125.

18. Venkatachalam, M., Teuber, S., Roux, H., et al., Effects of roasting, blanching, autoclaving, and microwave heating on antigenicity of almond (Prunus dulcis L.) proteins[J]. J Agric Food Chem, 2002, 50 (12), 3544-3548.

Yan Liu
Assistant Researcher, Postgraduate Student
Hezhou University, Xihuan str., 18, Hezhou, China
Sumy National Agrarian University
Herasima Kondratieva str., 160, Sumy,Ukraine
Sergey Sabadash
Associate Professor, Cand. of Techn. Sciences (Ph.D)
Sumy National Agrarian University
Herasima Kondratieva str., 160,Sumy, Ukraine

INFLUENCE OF DIFFERENT DRYING METHODS ON PHYSICAL PROPERTIES OF BEETROOTS

Beetroot (*Beta vulgaris* L.) is a root vegetable and rich in bioactive compounds, such as betalains, polyphenols, carotenoids, nitrates and flavonoids [1]. It has been reported that bioactive compounds show antioxidative, anticancer, anti-inflammation, antidiabetic, blood pressure and lipid lowering, antiviral, anti-obesity, and immunomodulatory activities [2].

Fresh beetroot is exposed to spoilage due to its high moisture content. Drying is one of the most widely and useful methods for food preservation, and its main purpose is to remove water from food in order to prevent microbial spoilage and deterioration reactions [3]. In this study, we carried out different drying methods to dry beetroots, exploring the effect of different drying methods on the physical properties of beetroots, and looking forward to obtaining high-quality dried beetroots.

Materials and methods

Fresh beetroots were purchased from a farm in Xuzhou city, Jiangsu province of China. The fresh beetroots were washed, peeled, and cut into slices with 75 mm in diameter and 4 mm in thickness. The drying process was as follows:

(1) Freeze drying (FD): Fresh beetroots slices (300 g) were frozen at –20 ℃ for 12 h and were placed on the cavity in the freeze dryer (FDU-2110, Tokyo Rikakikai Co., Ltd, Tokyo, Japan) at 4 Pa. The condenser temperature was set at –80 °C.

(2) Hot air drying (HAD): Fresh beetroots slices (300 g) were spread evenly as a thin layer on a polyethylene tray of hot air dryer (DHG-9051A, Shanghai Yiheng Scientific Instrument Co., Ltd, Shanghai, China). The temperature was set at 60 °C.

(3) Vacuum drying (VD): Fresh beetroots slices (300 g) were spread a thin layer on a tray of vacuum drying oven (BPZ-6033B, Shanghai Yiheng Scientific Instrument Co., Ltd, Shanghai, China). The vacuum degree was –95 kPa. The drying temperature was set at 60 °C.

(4) Microwave drying (MD): Fresh beetroots slices (300 g) were spread evenly as a thin layer on a circular fiberglass tray of microwave drying system (SAM-255, CEM Corporation, USA), and dried at 520 W.

As the final water content of beetroots was below 6.0% on a wet basis, all drying processes stopped. All drying experiments were repeated three times.

Determination of moisture content. The moisture content (wet basis) of beetroots was determined by a moisture analyzer (HX204, Mettler Toledo Co. Ltd., Switzerland) at 105 °C until it reached to a constant weight. The average initial moisture content of fresh beetroot was 90.07±0.72%.

Determination of rehydration ratio. Dried beetroots (2.0 g) were dipped in 200 mL distilled water in a 250 mL beaker. The beaker was placed in the water bath at 80 °C for 15 min [4]. Rehydrated beetroots were taken out, absorbed the superfical water with absorbent papers, and then weighed. Rehydration experiments were conducted at least in triplicate for each sample.

Color determination. Color parameters were measured using a colorimeter (CR-400, Konica Minolta Sensing, Inc., Tokyo, Japan) equipped with D65 illuminant system and 8 mm measuring area in the CIE Lab scale. Total color change (ΔE) was calculated by the Equation (1) [5].

$$\Delta E = \sqrt{(L - L_0)^2 + (a - a_0)^2 + (b - b_0)^2} \quad (1)$$

Where L, a and b are the values of dried beetroots; L_0, a_0 and b_0 refer to the values of fresh beetroots.

Results and discussion

As shown in Table 1, the drying time required by FD to reach to the final moisture content (less than 6.0%) was the longest of 1340 min, while MD and HAD were much faster drying methods than FD. Drying time for MD was shortest of 42.6 min, and the drying time of MD was reduced by 96.82% compared to FD, which was only 11.51% that of VD and 12.17% that of HPD. It is well known that moisture content is essential for the quality control and stability of dried products. Table 1 shows the final moisture content of dried beetroots. According to the results, the final moisture content ranged from 5.05% to 5.75%, and the final moisture content of FD was the lowest of 5.05%. Rehydration ratio is one of major quality parameters of dried products, which can indicate the ability of the material to maintain its original shape and reflect the damage degree of cell material during drying [6]. As presented in Table 1, it was observed that rehydration ratio of dried beetroots ranged from 4.52 to 6.47 at different drying methods. Beetroots dried by FD had the highest rehydration ratio of 6.47, meanwhile, the lowest rehydration ratio (4.52) was appeared in the beetroots dried by MD, indicating the most severe damage to the cell structure of the beetroots.

Table 1

Effects of different drying methods on the drying time, final moisture content and rehydration ratio of beetroots

Drying methods	Drying time, min	Final moisture content,%	Rehydration ratio
FD	1340.0±34.6	5.05±0.86	6.47±0.10
HAD	350.0±17.3	5.64±0.81	5.25±0.24
VD	370.0±10.0	5.42±0.46	6.43±0.20
MD	42.6±2.3	5.75±0.62	4.52±0.17

The color of dried product has great impact on the quality and acceptability of

the product by consumers [7]. Color parameters of beetroots affected by different drying methods are presented in Table 2. The *L* values of dried beetroots ranged from 36.90 to 40.47, where the lowest value was in beetroots dried by HAD and the highest value in beetroots obtained using FD. *L* values of beetroots after drying were higher than that of fresh beetroots, except the beetroots dried by HAD, indicating that the color of dried beetroots turned brighter over the drying process. The *a* and *b* values of beetroots after different drying methods were decreased in comparison with fresh beetroots. In terms of Δ*E*, the beetroots dried by HAD showed the highest Δ*E* of 10.75, indicating that HAD resulted greater changes in color of dried beetroots than other drying methods. Besides, the beetroots obtained by FD showed the lowest Δ*E*.

Table 2

Effects of different drying methods on color parameters of beetroots

Drying methods	*L*	*a*	*b*	Δ*E*
FD	40.47±1.30	26.23±0.34	1.45±0.25	5.70±0.19
HAD	36.90±0.85	17.96±0.81	3.92±0.47	10.75±0.27
VD	40.04±1.44	19.80±0.66	1.21±0.29	10.13±0.23
MD	39.18±0.78	19.95±0.63	5.09±0.39	8.69±0.32
Fresh sample	37.87±0.87	28.46±0.73	6.01±0.18	--

Conclusions

Considering the physical properties of dried products, FD guarantees better physical properties of beetroots, but longer drying time. This study can facilitate further development and application of dried beetroots.

References:

1. Chhikara, N., Kushwaha, K.omal, Sharma, P., Panghal, A. (2019). Bioactive compounds of beetroot and utilization in food processing industry: A critical review. Food Chemistry, 272, 192-200.

2. Hadipour, E., Taleghani, A., Tayarani-Najaran, N., Tayarani-Najaran Z. (2020). Biological effects of red beetroot and betalains: A review. Phytotherapy Research, 34(8), 1847-1867.

3. Ravichandran, K., Saw, N. M. M. T., Mohdaly, A. A. A., Gabr, A. M. M., Kastell, A., Riedel, H., Cai, Z. Z., Knorr, D., Smetanska, I. (2013). Impact of processing of red beet on betalain content and antioxidant activity. Food Research International, 50(2), 670-675.

4. Bozkir, H., Ergün, A. R. (2020). Effect of sonication and osmotic dehydration applications on the hot air drying kinetics and quality of persimmon. LWT-Food Science and Technology, 131(12): 109704.

5. Aghilinategh, N., Rafiee, S., Hosseinpur, S., Omid, M., Mohtasebi, S. S. (2015). Optimization of intermittent microwave-convective drying using response surface methodology. Food Science and Nutrition, 3(4), 331–341.

6. Srikanth, K. S., Sharanagat, V. S., Kumar, Y., Bhadra, R., Singh, L., Nema, P. K., Kumar, V. (2019). Convective drying and quality attributes of elephant foot yam (*Amorphophallus paeoniifolius*). LWT-Food Science and Technology, 99, 8–16.

7. Soquetta. M. B, Schmaltz. S., Righes, F.W., Salvalaggio, R., Terra, L. D. M. (2018). Effects of pretreatment ultrasound bath and ultrasonic probe, in osmotic dehydration, in the kinetics of oven drying and the physicochemical properties of beet snacks. Journal of Food Processing and Preservation, 42(1): e13393.

Брюхачова Інна
к.с.-г.н., старший викладач
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИРОБНИЦТВІ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

У процесі розвитку сільського господарства дедалі частіше виникає необхідність використання нових підходів, рішень, технологій, які б підвищували рентабельність виробництва продукції тваринництва. Сучасні

господарства потребують нових технологій, які дають змогу оптимізувати і покращити системи утримання тварин, захищати навколишнє середовище, підвищити якість продукції. Забезпечення індивідуального догляду за тваринами є серйозною проблемою, яка потребує інноваційних досліджень і автоматизованих рішень, які захищають здоров'я і благополуччя тварин, забезпечуючи при цьому високоякісну і безпечну продукцію для людства. Заміна людської праці автоматизацією – це зростаюча тенденція в багатьох галузях, і сільське господарство не є винятком [3]. Більшість аспектів тваринництва є винятково трудомісткими, більша частина цієї праці складається з повторюваних і стандартизованих завдань – ідеальна ніша для робототехніки та автоматизації. У зв'язку з цим актуальними є наукове обґрунтування, розробка й упровадження нових інноваційних технологій виробництва продукції тваринництва, автоматизація процесів утримання тварин, вивчення ефективності їх використання в галузі Нині концепція прийняття інноваційних автоматизованих рішень у тваринництві має назву Smart Farm – інтелектуальна ферма, яка спрямована на створення фундаменту майбутнього в тваринництві. Взагалі, це прагнення прискорити процес переходу від звичних процесів до управління загальною рентабельністю ферми шляхом використання нових інструментів прийняття рішень і технологій автоматизації задля підвищення якості отриманої продукції і прибутку, а також конкурентоспроможності продукції тваринництва [2].

В основу концепції Smart Farm покладено інноваційні технології максимальної автоматизації та роботизації усіх технологічних процесів, які надають господарству необхідні інструменти, а також важелі впливу для прийняття необхідних рішень щодо управління поголів'ям і збільшення продуктивності та рентабельності виробництва та підвищення якості продукції. Додатково вони покращують якість життя сільськогосподарських робітників шляхом скорочення важкої праці та виснажливих завдань [1]. Так, наприклад, впровадження Smart Farm дає змогу фахівцям оптимізувати догляд за тваринами, використовуючи передові технології, такі як бездротові датчики, що виявляють ознаки захворювання у великої рогатої худоби, аналізуючи схеми годування або мікродатчики, які відстежують рух курчат і оцінюють їх здоров'я. Практично кожен процес виробництва продукції тваринництва може отримати користь від технологічного прогресу – від утримання до збереження здоров'я сільськогосподарських тварин та отримання продукції.

Роботизоване доїння пов'язують із розвитком впродовж останніх 20 років концепції «інтелектуальна ферма», яка спрямована на створення фундаменту майбутнього молочного скотарства. Взагалі, це прагнення прискорити процес переходу від звичного для нас управління доїнням до управління загальною рентабельністю молочної ферми шляхом використання нових інструментів прийняття рішень і технологій автоматизації для підвищення якості молока і прибутку, а також конкурентоспроможності продукції.

За основу концепції покладено інноваційні технології максимальної автоматизації та роботизації усіх технологічних процесів, які надають господарству необхідні інструменти, а також важелі впливу для прийняття необхідних рішень щодо підвищення якості молока, управління стадом і збільшення продуктивності корів та рентабельності виробництва продукції.

Система добровільного доїння з використанням роботизованих боксів і доїльних залів є однією із базових в концепції smart farm, яка охоплює принципи побудови збалансованої ферми за визначенням компанії DeLaval

У світі сьогодні налічується, за різними експертними оцінками, вже понад 7000 ферм із системами автоматичного доїння. Найбільш поширене роботизоване доїння корів у країнах Європи. Зокрема, значна кількість роботів-доярів зосереджена в Данії, Нідерландах, Німеччині, Швеції, Великобританії та Франції.

Основна перевага доїльних роботів порівняно із традиційними системами — можливість цілодобової роботи впродовж 24 годин, з яких 21 година відводиться на процес добровільного доїння, а 3 години необхідні для двох циклів миття та очищення лазерного сенсора. Один робот здатний обслуговувати в середньому 50-65 корів.

На ринку сьогодні представлений досить широкий асортимент обладнання технології роботизованого доїння корів від різних компаній. Їх об’єднує спільна мета — ефективне управління конкурентоспроможним виробництвом продукції.

Всі роботизовані доїльні системи можна умовно розділити на три групи: один доїльний бокс із роботом-маніпулятором; роботизована система складається з декількох доїльних боксів, що обслуговуються одним роботом, та система, яка оснащена двома і більше роботами, кожен з яких обслуговує кілька доїльних боксів.

Найбільш відомими сьогодні є роботи-дояри компанії Lely і DeLaval. В Україні є представництва цих компаній, налагоджена робота сервісних служб. Короткий огляд їх пропозицій досить переконливо свідчить на користь необхідності широкого впровадження цих технологій у нашій країні. Компанія DeLaval пропонує цілісну систему добровільного доїння VMS, що включає швидкий, гнучкий і безшумний гідравлічний маніпулятор, керований подвійними лазерами і оптичної камерою. Відкрита конструкція роботизованої станції забезпечує вільний доступ до корів, даючи можливість при необхідності надягати доїльні стакани вручну. VMS забезпечує чудову гігієну доїння завдяки повністю автоматизованої попередньої його підготовки.

Крім обладнання вище перелічених компаній, певний інтерес представляють технології одного зі світових лідерів доїльних систем для молочного скотарства — GEA Farm Technologies. Компанія пропонує мультибоксові доїльні системи MIone. При розробці MIone була використана концепція доїльного центру. Всі необхідні функції і обладнання сконцентровані в одному місці. Основна ідея доїльного центру — це впровадження зони очікування з попереднім відбором, а також можливістю відбору після доїння. Це

забезпечує кращий огляд і доступ для оператора до техніки і корів, і як наслідок — високий рівень ефективності технологічного процесу доїння.

Впровадження роботизованих технологій доїння корів, насамперед, значно полегшує важку і кропітку працю тваринників, а отже, навпаки є прикладом соціальної відповідальності агробізнесу. В Україні майбутнє цієї технології — розвиток роботизованих молочних ферм сімейного типу.

Список використаної літератури

1. Nanka O. Development of the system to control milk acidity in the milk pipeline of a milking robot. EasternEuropean Journal of Enterprise technologies. 2018. – 3/9 (93). – P. 27–33.

2. Palii A. P. Preconditions for eco-friendly milk production on the modern dairy complexes. Ukrainian Journal of Ecology. 2019. – 9 (1). – P. 56–62.

3. Палій А. П. Техніко-технологічні інновації у молочному скотарстві: монографія [Текст] / А. П. Палій, А. П. Палій. – Харків: Міськдрук, 2019. – 324 с.

Василишина Олена

кандидат с.-г. наук, доцент

Уманський національний університет садівництва

ВИЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ ХАРЧОВИХ ІНГРЕДІЄНТІВ ЯК ОСНОВА ВИСОКОЇ ЯКОСТІ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Термін якість визначає ступінь придатності продукту до використання. Якість − це поняття, що містить властивості і характеристики, якими повинні володіти продукти що задовольняють вимоги та потреби виробничого ланцюга. Однак, визначення якості продукції є складним процесом, оскільки виробничий ланцюжок утворюють: виробник, пакувальник, дистриб'ютор, оптовий продавець, покупець і кінцевий споживач. Визначення у «продукті хорошої якості», залишається важливою умовою з оцінки: кольору, щільності, солодкості що є основою якості харчових продуктів [1].

Нині для визначення кольору продуктів харчування використовують нові методики аналізу. В основі визначення показників якості продукту лежить відбиток спектрів відтінків, які створюють гістограму кольорів зображення, шляхом підсумовування насиченості кольору. Перевага цього методу визначення полягає в тому, що яскраві кольори створюють піки, тоді як нейтральний колір фону усувається без сегментації об'єктів. Регресія за частковими найменшими квадратами була використана для оцінки еталонних параметрів протягом холодильного зберігання продуктів. В дослідних зразках були визначені піки специфічних кольорів які змінювали положення і ставали ширшими зі зміною кольору продукту, а пікові значення зменшилися зі зменшенням кольору насичення [2].

Такі методи оцінки якості продукту, як фізико-хімічні та мікробні методи, є трудомісткими. Швидкий і неподільний метод аналізу якості продукту необхідний і важливий для отримання інформації про складові частини харчового продукту. В основі дослідження кольору продукту лежить метод спектроскопії за допомогою спектрофотометра (FT-IR), з допомогою аналізатора щільності та аналізу фізичного зображення для отримання інформації про якість харчових продуктів [3].

Якість сушеної полуниці, яка використовується як інгредієнт в хлібопродуктах було оцінено за вмістом поліфенолів, антиоксидантною активністю за спектрофотометричним аналізом, що дало змогу встановити вплив попередньої обробки осмотичного зневоднення (сік чорноплідної горобини) на технологію сушіння (мікрохвильово-конвективне або сублімація) [4].

Одним із інгредієнтів в використанні хлібопечення є плоди вишні до складу яких входить фенольна композиція, що складається з флавоноїдів (так званих фенольних антиоксидантів), що включають антоціани таких груп, як флавоноли, флаван-3-оли (проціанідини) і фенольні кислоти [5]. Відомо, що коефіцієнт світлопропускання і кут відтінку негативно співвідносяться із загальним вмістом антоціану в плодах черешні і слабо корелюють у сливі [6]. Тому важливим є визначення якості за методом спектроскопії.

Отже, використання спектроскопічного методу аналізу із застосуванням нових приладів є основою визначення якості продуктів харчування.

Список використаних джерел:

1. Costa G. Fruit quality: updated definition and modern methods of assessmen. Italus Hortus Review. 2019. Vol. 26(1). P. 41−49 doi:10.26353/j.itahort/2019.1
2. Phuong L., Nguyen L., Visy A., Baranyai L., Friedrich L., Mahajan P.V. Application of hue spectra fingerprinting during cold storage and shelf-life of packaged sweet cherry. Journal of Food Measurement & Characterization. 2020. Vol. 14. P. 2689−2702. doi:10.1007/s11694-020-00515-z.
3. Rashid A., Kormin F., Asman S. (2020). Quality analysis of meats using ftir spectroscopy, colour spectrophotometer texture analyser and physical image analysis. Journal of sustainability science and management. 2020. Vol.16. P. 103−119. doi:10.46754/jssm.2021.11.010.
4. Kowalska, J., Lenart, A., Roszkowska, S. and Kowalska, H. The influence of chokeberry juice and inulin as osmotic-enriching agents in pre-treatment on polyphenols content and sensory quality of dried strawberries. Agricultural and Food Science. 2019. Vol.28, 4. P.190–199. doi:https://doi.org/10.23986/afsci.82721.
5. Toydemira G., Capanoglua E., Kamiloglua S., Boyacioglua D., Vosb R. C.H., Hallb R. D., Jules beekwilderb changes in sour cherry (*Prunus cerasus L.*) antioxidants during nectar processing and in vitro gastrointestinal digestion. Journal of functional foods. 2013. Vol. 5. P.1402−1413.
6. Viljevac M., Dugalic K., Jurkovic V., Mihaljevic I., Tomas V., Puskar B., Lepedus H., Sudar R., Jurkovic Z. Relation between polyphenols content and skin colour in sour cherry fruits**.** Journal of agricultural sciences. 2012. Vol. 57. No. 2. P. 57−67.

Вовк Валерія
аспірантка, науковий співробітник наукової тематики,
асистент кафедри комп'ютерних наук та економічної кібернетики
Вінницький національний аграрний університет

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ҐРУНТІВ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ БЕЗВІДХОДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ АПК

Розораність сільськогосподарських угідь в Україні є однією із найвищих у світі і досягає 78,1%. У 2019-2020 рр. розораність сільськогосподарських угідь в окремих областях України сягала 80-90% (Вінницька – 85,7%). У той час, як обсяг розораності сільськогосподарських угідь США становить 38,9%, Китаю – 21,5%, Великобританії – 35,3%, Австрії – 47,5%, у Нідерландах відсоток розораності становить 55%. Водночас, у цих країнах рівень ВВП значно вищий і частка АПК у ВВП становить від 1 до 3%, у той час, як в Україні – понад 12%. Це свідчить про те, що Україна поступово перетворюється з промислово-аграрної країни у аграрну країну з чіткими ознаками сировинного типу [1, с. 190].

Внаслідок деградації земель протягом 1986-2020 рр. вміст гумусу зменшився на 0,19% і становить 3,17%. За цей період втрати гумусу в орному шарі становили 5500 кг/га. Щороку з урожаєм сільськогосподарських культур із кожного гектара безповоротно відчужуються 77-135 кг поживних речовин (азот, фосфор, калій). Для забезпечення бездефіцитного балансу гумусу в ґрунтах та їх розкислення нагальним завданням є зміна системи внесення добрив із переорієнтацією на збільшення частки органічних добрив. Обсяги внесення органічних добрив на 1 га в 2020 році в порівнянні з 1990 зменшились у 22 рази. Зменшення поголів'я відносно рівня 1990 року: ВРХ – в 7,5 рази, свині – в 3,3 рази, кози та вівці – в 7 разів.

Для забезпечення бездефіцитного балансу гумусу в ґрунтах та їх розкислення нагальним завданням є зміна системи мінералізації з переорієнтацією на збільшення частки органічних добрив. Одним зі шляхів вирішення проблеми деградації ґрунтів в Україні є використання у якості органічного добрива дигестату – побічної продукції перероблення органічної маси, що залишається після виробництва біогазу. При сепарації дигестату утворюються тверда (шлам) і рідка (концентрат) фракції.

Дигестат буває рідким і твердим. Рідкий дигестат вносять у ґрунт, а тверда фракція дигестату може бути висушеною, гранульованою і її зручно поєднувати з іншими відходами. Також його зручно поєднувати з іншими відходами або органічними продуктами, як, наприклад, деревними стружками, тирсою. Дигестат покращує стан сільськогосподарських культур, надаючи додаткові поживні речовини й допомагаючи підтримувати необхідне зволоження ґрунту. Якщо мінеральні добрива засвоюються лише на 35-50%, то біодобрива – практично на 99% [2, с. 27]

Нині сумарне утворення дигестату на біогазових станціях в Україні складає близько 2 млн т і буде зростати зі збільшенням числа біогазових потужностей в Україні. Так, з 1 т силосу кукурудзи утворюється 780 кг дигестату, 1 т курячого посліду – 890 кг, 1 т жому – 910 кг, гною ВРХ – 920 кг, а гноївки свиней – 990 кг. На кожний мегават потужності біогазової установки за рік утворюється 40–50 тис. т такого дигестату

Перші досліди використання дигестату як добрива показали те, що воно дає ефект і цей ефект навіть вищий, ніж у більш традиційних аналогів. Наприклад, в Англії дигестат (щоправда, з харчових відходів) забезпечив зростання врожайності озимих зернових на 10% у середньому за 3 роки, тоді як зелений компост – на 7%, змішаний компост (із зеленої маси і харчових відходів) – на 8%, гноївка – на 9% і гній з соломою – на 10%. В іншому досліді внесення 30 м3/га дигестату, кожна тонна якого містила 3,6 кг азоту, 1,7 кг P_2O_5 і 4,4 кг K_2O, дало змогу заощадити 108,6 євро/га на міндобривах [3, с. 79].

Першими в Україні дигестат із біогазових установок як органічне добриво використали у компанії «Миронівський хлібопродукт», яка володіє потужними біогазовими установками – на Дніпропетровщині та на Вінничині. Основна

сировина біогазових установок – курячий послід. На Дніпропетровщині до нього додають невеликі обсяги силосу сорго, в Ладижині – соломи і гною ВРХ.

Отриманий на біогазових установках «МХП» дигестат мав наступний склад:

Рідка фракція: pH – 7,7–9,1. В 1 кубометрі загальних: азоту – 6,6 кг, фосфору – 1,9 кг, калію – 6,2 кг. Марганцю – 21 мг/кг, цинку – 8,2 мг/кг, міді – 14,1 мг/кг, кобальту – 7,2 мг/кг, сірки в рідині – 0,27%.

Тверда фракція: pH – 7,7–9,3. Загальних: азоту – 6,8 кг/т, фосфору – 3,1 кг/т, калію – 2.7 кг/т. Марганцю – 47,65 мг/кг, цинку – 12,5 мг/кг, міді – 34,5 мг/кг, кобальту – 18,1 мг/кг, сірки в рідині – 1,56%.

На Вінничині експеримент поставили на полях озимої пшениці у фермера у с. Василівка поблизу Ладижина, неподалік біогазового заводу. Ґрунт на даній ділянці був закислений і малогумусний (усього 1,5%). Випробовували два варіанти внесення дигестату – в серпні (бочками для внесення рідких добрив) і в березні (через шланго-барабанні поливні машини). На першій ділянці в лютому пшениця була густіша і в цілому краща, ніж на контролі. На другій через певний час теж було помітно, що пшениця зеленіша, ніж на сусідніх ділянках, де застосовувалася традиційна схема живлення міндобривами [3, с. 81].

Незважаючи на позитивні зрушення, використання дигестату як органічного добрива для підвищення родючості ґрунтів нині недостатньо розповсюджено. Основними бар'єрами при використанні дигестату біогазових установок як органічного добрива в Україні є наступні:

1. Більшість біогазових проектів в Україні створено на основі концепції енергетичного підприємства, орієнтованого на отримання основного доходу від продажу електроенергії за «зеленим» тарифом – розміщення дигестату на ринку як органічного добрива не розглядалось.

2. Більшість біогазових установок в Україні не виконують регулярний контроль якості вхідної сировини та утворюваного дигестату за комплексом показників, а технологічні режими змінюються протягом року – фізико-хімічний склад дигестату є неконтрольованим і непрогнозованим.

3. Дигестат з більшості біогазових станцій в Україні не може вважатись органічним добривом для органічного рослинництва – відсутність попиту в сегменті ринку органічного виробництва.

4. Відсутність державного контролю якості дигестату та поводження з ним, а також відсутність власної системи забезпечення/стандартизації якості утворюваного дигестату операторами більшості біогазових станцій в Україні – відсутність довіри серед потенційних споживачів та, відповідно, попиту.

5. Відсутність системи добровільної сертифікації та забезпечення якості дигестату (поза сегментом ринку органічного виробництва) – відсутність можливості створення іміджу якісного продукту – відсутність довіри серед потенційних споживачів та, відповідно, попиту.

6. Відсутність державних норм та вимог щодо виробництва та використання органічних добрив загалом, і дигестату зокрема – гальмує створення ринку органічних добрив з дигестату.

Отже, дигестат біогазових установок може бути цінним ресурсом для підтримки/поновлення родючості ґрунтів в Україні та зробити значний внесок в заміщення імпортованих мінеральних добрив. Під час використання дигестату виявлено, що він є універсальним і підходить для всіх ґрунтів, а також для підживлення всіх видів рослин; підвищує вміст органічної речовини (гумусу); покращує водний і повітряний режим ґрунтів; його можна вносити у будь-який період часу; має нейтральну кислотність і розкислює ґрунт; відсутність патогенних організмів; дозволяє збільшити врожайність, оскільки містить повний комплекс необхідних макро- та мікроелементів, органічні сполуки, що покращують структуру ґрунту та гумінові кислоти; створює передумови для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва та збільшення доходу від реалізації продукції.

Список використаних джерел:

1. Вовк В.Ю. Економічна ефективність використання безвідходних технологій в АПК. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 4 (54). С. 186-206. DOI: 10.37128/2411-4413-2020-4-13.

2. Гончарук І.В. Виробництво біогазу в аграрному секторі – шлях до підвищення енергетичної незалежності та родючості ґрунтів. *Агросвіт*. 2020. № 15. С. 18-29. DOI: 10.32702/2306&6792.2020.15.18.

3. Vovk V., Krasnoselska A. Ecologization of Agricultural Production Based on the Use of Waste-Free Technologies to Ensure Energy Autonomy of AIC. Global trends and prospects of socio-economic development of Ukraine: scientific monograph. Riga, Latvia: Publishing House “Baltija Publishing”, 2022. P. 59-87.

4. Гончарук І.В., Вовк В.Ю. Понятійний апарат категорії сільськогосподарські відходи, їх класифікація та перспективи подальшого використання для виробництва біоенергії. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. № 3 (53). С. 23-38.

5. Пришляк Н.В., Токарчук Д.М., Паламаренко Я.В. Передумови та організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії поводження з відходами аграрних підприємств. Економіка та держава. 2021. № 3. С. 104-117. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.3.104.

Волошин Володимир

к.с.-г.н., завідувач відділу первинного та елітного насінництва

Національний науковий центр «Інститут землеробства Національної академії аграрних наук України»

Копитець Наталія

к.е.н., с.н.с., провідний науковий співробітник

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ЛУЧНІ ТРАВОСТОЇ ЯК ЗАСІБ ПОЛІПШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ В АГРОЛАНДШАФТАХ

Значення і функції природних кормових екосистем в біосфері, агроландшафтах, сільському господарстві дуже значні. Лучні травостої та багаторічні трави забезпечують акумуляцію сонячної енергії і накопичення біомаси в біосфері й агроландшафтах, накопичення вуглецю і гумусу, сприяють збереженню біорізноманіття. Вони характеризуються великою стійкістю до зовнішнього середовища, зміни клімату та погоди, поєднують у собі економіку, екологію та естетику сільського господарства

Однак, в цілому по Україні, спостерігається інша ситуація. Незбалансованість рослинництва та тваринництва, низька продуктивність і нестійкість виробництва сільськогосподарської продукції, різке скорочення поголів'я худоби, внаслідок нестабільності цін на тваринницьку продукцію, відсутності постійних ринків її збуту, зумовило скорочення посівних площ багаторічних трав, дефіцит кормів для тваринництва; деградацію сільськогосподарських земель внаслідок ерозії ґрунтів та зменшенню гумусу.

Безсистемне розорювання природних кормових угідь в Україні призвело до зменшення частки трав'яних кормів у загальному їх балансі, розвитку ерозійних процесів і замулення та забруднення водоймищ [1].

При організації кормовиробництва з використанням природних біогеоценозів слід враховувати, що вони органічно пов'язані і взаємодіють один із одним. При цьому біогеоценози конкурують один із одним, прагнучи розширити свій ареал, завдяки цьому біосфера ніколи не знищується. Однак у цій конкуренції, в більшості випадків, спостерігається зміна високопродуктивних фітоценозів низькопродуктивними, які менш стійкі до антропогенних навантажень [2].

На основі багатьох досліджень і спостережень встановлено, що режими використання суттєво впливають на формування та продуктивність лучних ценозів. Особливо помітно вплив режимів використання лучних травостоїв на продуктивність кормових угідь і хімічний склад рослинної маси виявляється за інтенсивного використання лучних угідь. Відчуження травостою це глибоке втручання у фізіологічні процеси рослин, у хід накопичення і використання запасних поживних речовин. Це акумулятивно-деструктивний процес, який суттєво впливає на відтворення надземної і підземної маси і в цілому на продуктивність та якісні її показники. У зв'язку з цим важливо встановити оптимальні строки, частоту та висоту скошування, які дозволять підтримувати протягом тривалого часу високу продуктивність лучних ценозів і забезпечують отримання кормів доброї якості, які за вмістом основних поживних речовин відповідають зоотехнічним вимогам годівлі тварин із урахуванням різних їх видів та вікових груп [3].

Окремі результати досліджень вказують на те, що інтенсивне випасання худоби суттєво впливає на рослини пасовища. Скушування, пошкодження, вибивання, притоптування травостою до землі в значні мірі відображається на його стані. Крім того, випас впливає на ґрунт лучних угідь, ущільнюючи і змінюючи його фізичні властивості, водно-повітряний і поживний режими.

Раціональне використання лучних травостоїв може підвищити продуктивність пасовищ і забезпечити збільшення кормової бази в умовах зміни клімату [4]. За рахунок інтенсифікації, в тій чи іншій мірі, можна істотно наростити виробництво продукції тваринництва на природних пасовищних угіддях. Як свідчить досвід деяких виробників яловичини, її кількість можна збільшитися в чотири рази без залучення будь-яких зовнішніх ресурсів, лише за рахунок регулювання щільності поголів'я та раціонального використання

природного рослинного покриву [5]. Крім того, це дозволяє поліпшити родючість ґрунту.

У пасовищних системах раціональне використання природних кормових угідь і збільшення заготівлі із них кормів є значним неосвоєним потенціалом підвищення продуктивності тварин за одночасного підвищення стійкості лучних екосистем до впливу зовнішніх факторів і екологічності сільського господарства [6]. Враховуючи, що режим використання лучних угідь є могутнім екологічним фактором впливу на структурно-функціональну організацію їх рослинного покриву і пов'язаних із ним усіх інших складових екосистеми, правильне визначення стратегії використання та ступеня навантаження на лучні екосистеми є надійною основою управління продуктивністю їх травостоїв, якістю кормів, збереження видового складу фітоценозів та підтримання на оптимальному рівні екологічної рівноваги довкілля [2].

Отже, можна стверджувати, що в нинішніх умовах забезпечити довгострокове високопродуктивне функціонування лучних травостоїв, поліпшити екологічний стан агроценозів і здешевити виробництво кормів можливо за умов дотримання всієї послідовності технологічних заходів щодо їх створення та використання.

Список використаних джерел

1. Кургак В. Г., Волошин В. М. Формування різнотипних лучних травостоїв, їх удобрення та використання. Корми і кормовиробництво. 2017. Вип. 83. С. 137-144.

2. Боговін А.В., Слюсар І.Т., Царенко М.К. Трав'янисті біогеоценози, їхнє поліпшення та раціональне використання. К.: Аграрна наука, 2005. 360 с.

3. Сау А.В. Интенсификация выращивания многолетних трав в Эстонской ССР. Материалы Всесоюзного семинара по использованию сенокосов и пастбищ при интенсивном ведении лугопастбищного хозяйства. Вильнюс, 1974. С. 38-45.

4. Herrero M., Henderson B., Havlík P. et al. Greenhouse gas mitigation potentials in the livestock sector. Nature Climate Change. 2016. DOI: 10.1038/nclimate2925.

5. Carvalho P.C.F., Nabinger C., Lemaire G. et al. Challenges and opportunities for livestock production in natural pastures: the case of Brazilian Pampa Biome. 2011. http://www.alice.cnptia.embrapa.br/bitstream/doc/907421/1/CarvalhoEtAl.2011.pdf.

6. Smith C.M., David M.B., Mitchell C.A. et al. Reduced nitrogen losses after conversion of row crop agriculture to perennial biofuel crops. J. Environ. Qual. – 2013. – 42. – pp. 219-228. http://www.life.illinois.edu/delucia/2014%20Publications/Smith%20et%20al%20JEQ%202013.pdf.

Гопка Борис

к.с.-г.н., професор

ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»

ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Тваринництво є важливою галуззю національної економіки, яка забезпечує населення продуктами харчування, переробну промисловість – сировиною, а також сприяє створенню необхідних державних резервів тваринницької продукції, інтенсивному використанню земельних ресурсів. Вітчизняне тваринництво на сьогоднішній день представляє собою важливу галузь національної економіки, яка забезпечує задоволення потреб населення в продуктах харчування і переробну промисловість в сировині, створення необхідних державних резервів тваринницької продукції, сприяє інтенсивному

використанню земельних ресурсів. Але фактичний її стан упродовж останніх років не відповідає потенційним можливостям і постійно погіршується.

Однак, незважаючи на певні позитивні зрушення, у тваринництві існує також низка проблем, які потребують вирішення. Це і недостатня кормова база, і здебільшого низька якість продукції, і відсутність стабільності у державній підтримці сільгоспвиробників, непрогнозована цінова політика, нерозвинений експортний потенціал, і, як наслідок, відсутність ринків збуту тощо. Усе це негативно позначається на галузі і, зокрема, на можливості залучення інвестицій. Навіть сьогодні, після багатьох років трансформації галузі тваринництва, за даними Державного комітету статистики України, ми спостерігаємо тенденцію до скорочення виробництва продукції і зменшення поголів'я тварин загалом. До складу тваринництва України входить скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство та менш поширені кролеводство, рибництво, бджільництво, звірівництво та інші. Скотарство як найбільш складна і надзвичайно важлива галузь сільського господарства є найважливішим індикатором стану тваринницької галузі [2]. Вона ґрунтується на розведенні великої рогатої худоби. У галузі зосереджено 65 % умовного продуктивного поголів'я худоби. Головна її продукція - м'ясо і молоко. Залежно від того визначають такі напрями спеціалізації скотарства: молочний, молочно-м'ясний, м'ясний і м'ясомолочний [7]. Якщо аналізувати виробництво м'яса, то з даних державної статистичної служби ми можемо побачити, що воно зменшилось майже у 6 разів, а виробництво молока зменшилось фактично у 2 рази з початку незалежності нашої країни. Однією з ефективних галузей тваринництва є свинарство. Воно забезпечує населення цінними продуктами харчування, такими, як м'ясо, сало. Після забою свиней залишаються побічні продукти – шкури, щетина, кишки, кров тощо, які використовують як сировину для подальшої переробки. Як наслідок, об'єми виробленого м'яса впали фактично у 2 рази. Провідні позиції в галузі тваринництва на сьогодні займає птахівництво. Народногосподарське значення птахівництва визначається його можливістю постачати цінні продукти харчування - яйця і м'ясо, які характеризуються високою поживністю, відмінними дієтичними і смаковими якостями. Побічну продукцію птиці ефективно використовують у народному господарстві. Так пух і пір'я є цінною сировиною для легкої промисловості. Ринок продукції тваринництва займає важливе місце в загальному ринку продовольства України. Від його рівня й розвитку залежить забезпечення потреб населення продуктами харчування, що виробляються з тваринницької продукції.

Сьогодні на ринку ситуація з виробництвом та реалізацією тваринницької продукції залишається досить складною. Невирішеною є проблема забезпечення м'ясом та м'ясними продуктами власного виробництва. Значно знизився рівень споживання цієї продукції у розрахунку на одну особу. Підвищення рівня вживання тваринницької продукції до рекомендованих Українським науково-дослідним інститутом харчування норм споживання основних продуктів дало б можливість підвищити сумарний обсяг споживчого попиту в декілька разів.

Отже, до актуальних напрямів розвитку тваринництва належить збільшення виробництва продукції за рахунок підвищення рівня реалізації генетичної здібності тварин та збільшення поголів'я великої рогатої худоби, свиней та птиці. Необхідно відновити та розвивати племінну базу вітчизняного тваринництва і матеріально зацікавити племінні господарства вирощувати високоякісних тварин, з урахуванням сучасних методів його оцінки. Незважаючи на неабиякий потенціал України в розвитку тваринництва, а саме: наявність сприятливих природно-кліматичних, земельних, трудових ресурсів, ця галузь сільського господарства перебуває в досить важкому стані. В умовах світової кризи вітчизняне тваринництво потребує ще більш ефективного державного захисту. Тому, на нашу думку, проаналізувавши ситуацію розвитку галузі тваринництва, можна зробити висновок про негативні тенденції в розвитку скотарства: скорочення поголів'я тварин, вагоме зниження продуктивності худоби, погіршення її якісного складу. Звичайно, ці обставини призвели до погіршення якості продукції ВРХ та зменшення об'ємів виробництва, а звідси і споживання цінних продуктів харчування. Тваринники при нерентабельному виді бізнесу розраховують на значну підтримку з боку держави. Але, як свідчить досвід досліджень, велика фінансова підтримка з боку держави не є гарантом успішності як у виробництві продукції ВРХ, так і тваринництва загалом [1] .

Український ринок м'яса є невід'ємною частиною сировинної бази м'ясопереробного підкомплексу. Враховуючи євроінтеграційний вектор економічної політики, вітчизняна тваринницька галузь та підприємства, що займаються переробкою сировини. Найбільш розвинутим і успішно функціонуючим елементом у галузі тваринництва на сьогоднішній день є птахівництво. Тому цей сегмент діяльності достатньо заповнений і не потребує державної фінансової підтримки. Ця тенденція збережеться і в майбутньому.

Вирощування ВРХ без потужної державної підтримки у найближчі 8 років є найменш перпективним видом діяльності у тваринництві, оскільки має тривалий термін окупності і для приватних інвестицій є недостатньо привабливим. Для того, щоб вести такий бізнес суб'єкт господарювання повинен мати достатньо великий запас фінансової стійкості, можливість застосовувати дешеві кредитні ресурси та мати сприятливі умови оподаткування для створення виробництва.

В умовах сьогодення, коли обсяги залучення довгострокових інвестицій у вирощування ВРХ достатньо обмежені, а в птахівництві спостерігається висока конкуренція, привабливим є розвиток свинарства, як напрямок, що має найбільшу інвестиційну привабливість. Але для того, щоб мати довгострокову перспективу в цьому виді діяльності, підприємству необхідно не тільки бути забезпеченим відповідними фінансовими ресурсами, а й досягти рівня собівартості продукції, що відповідає середньоєвропейському. Поліпшити селекційно – генетичну базу та забезпечити тварин високоякісним комбікормом.

Внесені пропозиції щодо вдосконалення державної підтримки та запропоновані шляхи вирішення проблем у м'ясопродуктовому комплексі,

дозволять не тільки значно збільшити обсяги виробництва у тваринництві, підвищити якість продукції м'ясопродуктових і м'ясопереробних господарств, а й забезпечать продовольчу безпеку України.

Список використаної літератури

1. Ткаченко К.С. Покращення фінансування галузі тваринництва / К.С. Ткаченко // Аграрний тиждень. – 2007. - № 2. – С.24-31.

2. Інформація сайту УкрАгроКонсалт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukragroconsult.com.

Дребот Оксана
д.е.н., проф., академік НААН,
директор
Височанська Марія
д.е.н., с.д.,
заступник директора з наукової роботи та інноваційного розвитку
Білоті́л Валентина
аспірантка,
науковий співробітник
Інститут агроекології і природокористування НААН

ЕНЕРГЕТИЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ БУДІВЕЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сьогодні Україна є однією з найменш енергоефективних країн у Європі. Ця проблема викликає занепокоєння не тільки в держави чи власників домогосподарств, а перш за все у молодого покоління. Цьому служать ряд причин, серед яких можна виділити:

- питання енергетичної безпеки України;
- дефіцит і постійне зменшення природних ресурсів;
- висока енергоємність української економіки;
- щорічне зростання цін на імпортовані Україною енергоресурси [1, с. 754].

Майже дві третини енергоресурсів витрачається на житлові будівлі і одна третина – на нежитлові будівлі та споруди. При цьому дві третини енергії, яка споживається будівлею, витрачаються на забезпечення роботи систем опалення, вентиляції та кондиціонування повітря, тобто пов’язані з експлуатаційними витратами. Таким чином, енергоефективність у цьому секторі є критично важливою для виконання стратегічної довгострокової задачі зі зменшення до 2050 року викидів парникових газів на 80–95% від рівня 1990 року [2, с. 9].

У Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року група політик і заходів щодо енергоефективності передбачає, зокрема, підвищення енергетичної ефективності будівель [3, с. 9].

У Завданні 1 Стратегії йдеться про «…підвищення енергоефективності й енергозбереження в усіх секторах економіки та на об’єктах житлово-комунальної інфраструктури…» [3, с. 16].

Імплементація політик і заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів та енергозбереження з покращенням якості

надання енергетичних послуг і постачання енергетичних ресурсів, дозволить кумулятивно за період 2012–2050 рр. скоротити викиди ПГ на 3677 млн т CO_2-екв. порівняно з базовим сценарієм [3, с. 40]. Заходи та політики щодо підвищення енергетичної ефективності будівель подані у таблиці 1.

Таблиця 1

Підвищення енергетичної ефективності будівель

№	Назва політики/заходу	Опис політики/заходу
1	Планування та реалізація термомодернізації житлового фонду	Розробка і реалізація планів термомодернізації будинків з урахуванням кліматичних і місцевих особливостей та забезпеченням дотримання вимог до показників енергоефективності та теплотехнічних показників огороджувальних конструкцій (теплоізоляційної оболонки)
2	Стимулювання енергоефективності при проектуванні та будівництві житлових і громадських будівель	Прийняття і забезпечення дотримання більш жорстких будівельних норм з метою підвищення енергоефективності при новому будівництві, реконструкції, капітальному ремонті, термомодернізації житлових і громадських будівель
3	Здійснення моніторингу енергетичних показників житлових і громадських будівель	Забезпечення складання енергетичних паспортів з оцінюванням енергетичних показників при визначенні витрат паливно-енергетичних ресурсів для опалення, охолодження, вентиляції, гарячого водопостачання та освітлення житлових і громадських будівель
4	Створення умов для збільшення кількості будівель із близьким до нульового споживанням енергії	Унормування вимог щодо досягнення близького до нульового споживання енергії при будівництві нових та реконструкції і технічному переобладнанні існуючих будівель
5	Запровадження національної системи технічного регулювання з питань «зеленого» будівництва	Унормування проектування та зведення будівель і поселень за екологічними критеріями
6	Запровадження підходу «Уряд подає приклад»	Дотримання вимог щодо вуглецевої нейтральності та публічності енергоспоживання бюджетних установ і державних органів національного, регіонального і місцевого рівнів, які мають бути прикладом енергоефективності

Джерело: [3, с. 41].

Важливим інструментом підтримки ініціатив з енергоефективності є Фонд енергоефективності, створення якого передбачене Законом України, прийнятим 8 червня 2017 р. Зазначений фонд відповідає вимогам Директиви Європейського парламенту та Ради ЄС 2012/27/ЄС в межах виконання Договору про заснування Енергетичного співтовариства і призначений для стимулювання та підтримки здійснення заходів з підвищення рівня енергетичної ефективності будівель та

енергозбереження переважно в житловому секторі з урахуванням відповідних національних планів і задля зменшення викидів ПГ [3, с. 32].

У 2017 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» [4]. Він «визначає правові, соціально-економічні та організаційні засади діяльності у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель і спрямований на зменшення споживання енергії у будівлях» [4]. Цей Закон спрямований на створення умов для скорочення енергоспоживання у будівлях відповідно до положень Директиви Європейського парламенту та Ради ЄС «Про енергетичну ефективність будівель» 2010/31/ЄС в межах виконання ратифікованого Договору про заснування Енергетичного співтовариства. Він унормовує питання встановлення мінімальних вимог до енергетичної ефективності будівель, передбачає запровадження сертифікації енергетичної ефективності й обстеження інженерних систем будівель. Також Закон має на меті врегулювати питання професійної діяльності у сфері енергетичної ефективності будівель [3, с. 32].

Згідно зі ст. 1 цього Закону «енергетична ефективність будівлі – властивість будівлі, що характеризується кількістю енергії, необхідної для створення належних умов проживання та/або життєдіяльності людей у такій будівлі».

Основні засади державної політики у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель показано на рис. 1.

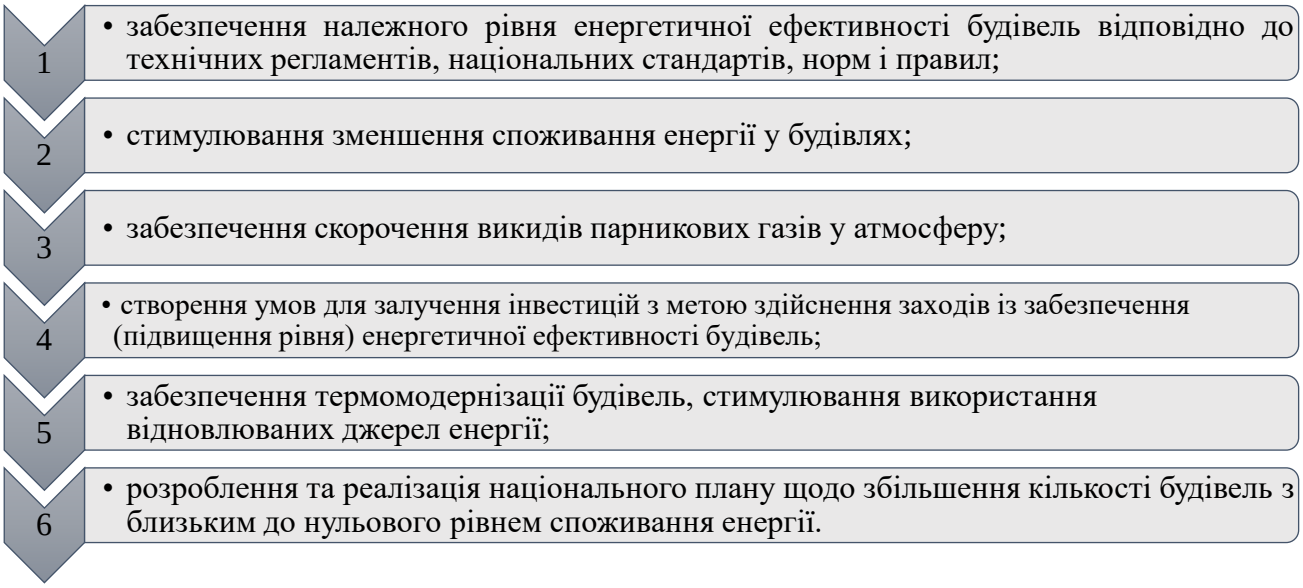

Рис. 1. Основні засади державної політики у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

Цей Закон наблизить Україну до появи будинків із нульовим споживанням енергоресурсів, що відповідає міжнародним стандартам, і дозволить істотно економити на комунальних послугах [2, с. 34].

Саме заходи з енергоефективності в будівлях дадуть змогу зекономити енергію та скоротити викиди парникових газів.

Енергоефективність та енергозбереження є пріоритетними напрямами енергетичної політики більшості країн світу. Підвищення енергоефективності дозволяє зменшити споживання енергетичних ресурсів, забезпечуючи при цьому зростання економіки та задоволення потреб громадян, а також призводить до підвищення конкурентоздатності економіки [5, с. 4].

Сьогодні для України нагальним завданням є сприяти формуванню на всіх рівнях установки на те, що енергоефективність загалом та енергоефективність будівель зокрема є одними з найвищих пріоритетів нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Захарчук Н.Г. Енергозберігаючі технології: будинок майбутнього. *Відновлювана енергетика та енергоефективність у XXI столітті:* матеріли XX міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15–16 травня 2019 р.). К.: Інтерсервіс, 2019. С. 753–758. URL: https://ve.org.ua/downloads/05.2019.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

2. Критерії для енергоефективних закупівель. Рекомендації щодо вимог з енергоефективності для закупівлі продукції державними органами / Берзіна С.В., Яреськовська І.І., Перминова С.Ю., Бузан Г.С., Ігнатенко А.В., Глущенко Р.О.; під загальною редакцією д.т.н., проф. Сергійчука О.В. Київ: Друк ТОВ «Смарт Продакшн Компані», 2020. 138 с. URL: https://iem.org.ua/images/librery/purchase_template_18.02.2021_web.pdf (дата звернення: 01.10.2021).

3. Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Proekt/LEDS_ua_last.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

4. Про енергетичну ефективність будівель: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text (дата звернення: 01.10.2021).

5. Концепція «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року. URL: https://mepr.gov.ua/news/34424.html (дата звернення: 01.10.2021).

Кімейчук Іван
викладач
ВСП «Бобровицький фаховий коледж імені О. Майнової НУБіП України»

ВПЛИВ ТРАВ'ЯНОЇ РОСЛИННОСТІ НА ҐРУНТ В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ

В сучасних умовах збільшення середньорічної температури повітря клімат виступає основною енергетичною складовою ґрунтоутворення. Він впливає здебільшого через надходження у ґрунт тепла та вологи і формує його гідротермічний режим, що визначає фізико-хімічні процеси ґрунтоутворення. Крім того, від гідротермічного режиму ґрунту здебільшого залежить рівень біологічної продуктивності фітоценозів, наростання кубомаси деревини, а також залучення у ґрунтові процеси органічного вуглецю, як носія перетвореної променевої енергії Сонця.

Поряд із кліматом ґрунт є найважливішим екологічним фактором, що визначає існування лісу. У межах одного регіону, який має однаковий клімат, ґрунт визначає видовий склад та продуктивність лісів. Як один із найважливіших компонентів лісу, ґрунт знаходиться у постійній взаємодії з лісовими рослинами, тваринним світом, мікроорганізмами. Це якраз обумовлює особливості лісового ґрунту [5]. Ґрунт є одним із провідних екологічних факторів у житті лісу. Він визначає лісові властивості лісових насаджень. Ліс у свою чергу впливає на властивості ґрунту.

Г.Ф. Морозов [5] вказує на важливість знищення трав'яної рослинності в перший рік життя лісових культур, оскільки останні повинні укріпитись, а для

цього вони повинні скористатися тими ж шарами ґрунту, що і трав'яні рослини. Перший догляд на весні потрібно проводити, коли ґрунт починає зеленіти, трава, особливо це важливо у боротьбі з пирієм та рослинами, що розмножуються за допомогою кореневищ.

За даними М.І. Гордієнка [1] злаки формують в незімкнених соснових культурах досить товсту сітку тонких коренів, які пронизують значно більший об'єм ґрунту ніж коріння сосни. За даними Б.І. Якушева [2], трав'яні рослини, які ростуть в соснових культурах, мають більш відносно могутню, ніж сосна, поверхню кореневих систем. Відношення поглинальної поверхні коренів до ваги надземної маси саджанців сосни дорівнює 0,15 $м^2$/г, а куничника 6,44 $м^2$/г.

А.І. Ахромейко [2] вказує, що транспірація трав (головним чином суничника) в 4–5 разів перевищує транспірацію сосни. Визначаючи випаровування води з відкритої поверхні ґрунту, покритого трав'яною рослинністю, дослідник встановив, що випаровування в останньому випадку в 3–5 разів більше, ніж у першому. Транспіраційні витрати трав (головним чином суничника) лише майже на 17 % менші транспіраційних витрат 32-річного соснового насадження. За його даними надземні і підземні органи рослин досягали у Бузулуцькому бору досить великих розмірів, що призводить до виснаження ґрунту не лише на вологу, а й на поживні речовини. Цим пояснюються випадки, коли зарослі травами соснові культури, або одиноко стоячі сосни мають пригнічений стан і уповільнений навіть на родючих ґрунтах і при достатньому забезпеченні їх вологою.

Велике випаровування вологи оголеним ґрунтом відмічав В.Є. Лебєдєв [4], який наголошував, що на ґрунтах, вкритих трав'яною рослинністю, випаровування йде інтенсивніше ніж на відкритих, оскільки одночасно з випаровуванням значна кількість вологи витрачається рослинами на транспірацію. В той же час при випаровуванні з ґрунту, покритого трав'яною рослинністю, спостерігаються протилежні процеси: рослинний покрив, з одного боку, затримує опади, в наслідок чого зменшується потрапляння вологи в ґрунт, а з іншого – він затримує поверхневий стік, в наслідок чого виникає найбільша фільтрація вологи у нижні шари ґрунту, що створює його підвищене зволоження і відповідно випаровування. Витрати вологи на сумарне випаровування знаходиться у тісній залежності від росту і розвитку рослин протягом вегетаційного періоду. На площах, де було проведено скошування, сумарне випаровування після скошування різко знижується і по мірі появи свіжої трави підвищується знову. Найбільше випаровує куничник – 283 мм, полин – 258 мм, голий пісок – 200 мм (фізичне випаровування) [5]. Сильне випаровування оголеним ґрунтом порівняно із ґрунтом, покритим трав'яною рослинністю, В.Е. Казаков [2] пояснює різним температурним режимом цих ґрунтів. Натомість Г.М. Висоцький [4] доводив, що поверхня ґрунту більше висушується там, де вона найбільше відкрита, тоді як власне ґрунт – під заростями трав'яних рослин і найменше – під молодими культурами, в яких проводиться обробіток ґрунту.

Сосновий ліс на піщаних ґрунтах висушує їх не більше, ніж сільськогосподарські культури, або лучна рослинність, а при певних умовах навіть менше, ніж злакова рослинність. Інколи вплив трав'яної рослинності на ґрунт може бути сильнішим, ніж чистого соснового деревостану. При сильному нагріванні поверхні ґрунту впродовж дня літом пружність водяних парів у верхньому горизонті буває значно вищою, ніж в повітрі. Тому конденсація водяних парів у ґрунті не відбувається [2]. Між тим, в ночі, при зворотному співвідношенні, за даними В.Є. Лебєдєва [4], дійсно досить часто відбувається збагачення ґрунту водою від парів атмосфери. При наявності трав'яної рослинності конденсація опадів (роса) з'являється на ній. Часті і різкі зміни температури приґрунтового шару повітря і ґрунту, а також пружності водяних парів приводять до збагачення вологою верхніх горизонтів ґрунту [2]. На площах, вкритих трав'яною рослинністю, вологість ґрунту змінюється різкіше, ніж вільних [4].

А.А. Молчанов акцентує увагу, що на ґрунтах з трав'яною рослинністю випаровування відбувається інтенсивніше, ніж на відкритих, оскільки одночасно з випаровуванням значна кількість вологи витрачається на транспірацію рослинами. Дослідження П.Г. Кального [3] показали, що відносні величини коефіцієнтів виносу поживних речовині з ґрунту і ефективність використання основних елементів живлення деревними рослинами змінюється залежно від ґрунтових умов і біологічних властивостей деревних видів. З'ясовано, що між коефіцієнтами виносу і вмістом елементів живлення існує зворотна залежність: чим більше в ґрунті азоту, фосфору і калію в доступній формі, тим менша величина коефіцієнтів виносу. Інше явище спостерігається щодо взаємозв'язку між вмістом елементів живлення в ґрунті та ефективністю використання їх: там, де в ґрунті міститься більше елементів живлення маємо і більшу ефективність їх використання. Для трав'яних рослин багатьма дослідниками встановлено, що поряд з поглиненням із ґрунту елементів живлення має місце десорбція коренями деякими елементів назад у ґрунт. Цей процес відбувається переважно в кінці вегетації.

Г.М. Висоцький [2] відмічає, що рихлий пористий і не дуже міцний мертвий покрив добре захищає ґрунт від сонячного світла і ущільнюючої дії водяних капель і, крім того, зашкоджує прямому випаровуванню вологи. Він же вказує, що поверхня ґрунту більше висушується там, де вона найбільш відкрита, в той час, як, власне, ґрунт найбільше висушується під заростями трав'яних рослин і найменше – під молодими насадженнями, в яких проводиться обробіток ґрунту.

Затіняючи поверхню, трав'яна рослинність певною мірою знижує температуру ґрунту, що, в свою чергу, призводить до сповільнення життєдіяльності мікроорганізмів, розкладу органічних речовин до мінеральних сполук, перешкоджає засвоєнню елементів мінерального живлення саджанцями сосни.

Отже, глобальне потепління створює проблеми не тільки самій трав'яній рослинності, а і впливає на процеси ґрунтоутворення, рослинність, а також на самі фітоценози, а наслідками таких впливів змін клімату є збільшення площ ерозійних, деградованих та малопродуктивних ґрунтів, збільшується ризик виникнення стихійних лих (селей, зсувів ґрунту, циклонів, посух, лісових пожеж, повеней, ураганів). Тому для мінімізації негативних впливів трав'яної рослинності на лісові фітоценози та ґрунти варто застосовувати вчасні догляди за деревними рослинами та використовувати рубки, які мінімально ущільнюють ґрунти, а також підбір деревних видів, які посухостійкі і стійкі до біотичних, абіотичних та антропогенних чинників.

Список використаних джерел:

1. Гордієнко М.І., Гузь М.М., Дебринюк Ю.М., Маурер В.М. Лісові культури. Львів : Камула, 2005. 608 с.
2. Гордієнко М.І., Шлапак В.П., Гойчук А.Ф. та ін. Культури сосни звичайної в Україні. К., 2002. 872 с.
3. Кальной П.Г., Гордієнко М.І. До питання про технологія створення культур у свіжих борах і суборах Українського Полісся. Ліс. госп-во, паперова і деревооброб. пром.-сть. К., 1977. №4. С. 9–11.
4. Ковалевський С.Б. Роль трав'яних рослин у культурах сосни звичайної. URL : http://nd.nubip.edu.ua/2005-1/05ksbtpp.html.
5. Свириденко В.Є., Бабіч О.Г., Киричок Л.С. Лісівництво : підр. К., Арістей, 2004. 544 с.

Кравченко Віталій Станіславович
кандидат с.-г. наук, доцент
Кравченко Тетяна Олександрівна
директор бібліотеки
Яценко Вячеслав Васильович
доктор філософії
Яровий Ярослав Олегович
Аспірант
Уманський національний університет садівництва

УРОЖАЙНІСТЬ ФЕНХЕЛЮ ЗВИЧАЙНОГО ЗАЛЕЖНО ВІД СТРОКУ СІВБИ ТА ШИРИНИ МІЖРЯДЬ

Постановка проблеми. Багато років поспіль у Європі фенхель звичайний вважають однією із основних лікарських рослин. Культурою широкого діапазону використання є фенхель і у світовому масштабі. Сировину фенхелю звичайного використовують у харчовій, фармацевтичній, парфумерно-косметичній, ветеринарній та інших галузях промисловості. Універсальність цієї культури через використання практично всіх частин рослини (насіння, стебел, листків, коренів). Основними похідними є ефірна та жирна олії, анетол і фенхон [1, 2].

У результаті зростання попиту на сировину фенхелю звичайного виникла потреба розширення традиційних меж вирощування культури та її інтродукції у нових регіонах, в т.ч. і умовах Лісостепу західного.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фенхель – одно-, дво- та багаторічна ефіроолійна культура родини Селерові (*Apiaceae*). Фенхель ще називають солодкий кріп. Солодкий фенхель розповсюджений у південних країнах, домінує в Середземномор'ї, його використовують як приправу та в якості лікарського засобу.

Як правило насіння фенхелю використовуються для покращення травлення, лікування нирково-кам'яної хвороби, хронічного холециститу, при шлунково-кишкових спазмах. Насіння входить до багатьох лікарських зборів, які мають заспокійливі, послаблюючі та жовчогінні властивості. З ефірної олії фенхелю добувають анетол, що застосовують для лікування серцевих хвороб. Фенхель – вихідна сировина для отримання ряду пахучих речовин, що складають основу сучасної парфумерії та косметики, а також використовується як ароматизатор або спеція при приготуванні різних страв.

Сьогодні в Україні фенхель звичайний займає незначні площі, серед причин – недосконалі технології вирощування та недостатня кількість інформації щодо доцільності культивування цієї рослини.

Культура належить до перспективних, але маловивчених, зокрема в зоні Лісостепу України.

У своїх дослідженнях, виконаних в умовах дослідного кафедри рослинництва Уманського НУС, вивчала способи сівби фенхелю звичайного (з шириною міжрядь: 15, 45 і 60 см). В умовах уманщини фенхель необхідно сіяти широкорядним способом з шириною міжрядь 60 см, в цих агротехнічних параметрах грунтово-кліматичні умови зони дозволяють отримувати стабільну врожайність насіння на рівні 0,82 т/га.

Останнім часом спостерігається тенденція до зміни погодно-кліматичних умов, тому з'явилась можливість культивувати практично в усіх зонах України ті теплолюбні культури, які раніше вважались типово південними. Отже, вивчення комплексу технологічних заходів при вирощуванні фенхелю звичайного в умовах зони Лісостепу західногонаразі є актуальним і своєчасним.

Мета досліджень. Метою досліджень було встановлення доцільності вирощування фенхелю звичайного в умовах Лісостепу з урахуванням впливу окремих технологічних факторів на урожайність насіння.

Матеріал і методика досліджень. Серед поставлених планом досліджень завдань було: зробити біометричний аналіз рослин фенхелю звичайного, провести облік урожайності насіння залежно від строку сівби, ширини міжрядь і норми висіву насіння. Науково-дослідна робота виконується із сортом Мерцишор. Дослід включає фактори: А – строк сівби (I декада квітня, за РТР ґрунту 6–8^{0}С), (II декада квітня, за РТР ґрунту 10–12^{0}С); фактор В – ширина міжрядь: 15, 30, 45 і 60 сантиметрів; фактор С – норма висіву: 1, 1,5 та 2 мільйони схожих насінин на гектар. Площа облікової ділянки 50 м^2. Повторність чотириразова. Спостереження, обліки та аналізи виконували відповідно до загальноприйнятих методик.

Після збирання попередника проводили лущення стерні і глибоку зяблеву оранку – на 27 см. Восени, під культуру вносили повне мінеральне добриво з розрахунку $N_{45}P_{60}K_{60}$ під зяблеву оранку, а під час сівби – P_{10}. У період утворення стебел проводили вегетаційні підживлення ($N_{30}P_{30}$). Органічні добрива під

культуру не вносили, щоб не знижувати врожайність насіння за рахунок розростання надземної маси.

Результати досліджень. Лінійні параметри рослин, зокрема висота фенхелю звичайного, змінювалась залежно від строку сівби, ширини міжрядь і норми висіву насіння. В середньому за роки досліджень показник коливався в межах 94–144 см (табл.1).

Таблиця 1

Висота рослин фенхелю звичайного залежно від досліджуваних факторів, см

Норма висіву насіння, млн.сх.н./га (С)	Ширина міжрядь, см (В)			
	15	30	45	60
І-й строк сівби (РТР грунту 6-8^{0}С) (А)				
1	117	140	144	118
1,5	119	140	134	117
2	118	135	120	98
ІІ-й строк сівби (РТР грунту 10-12^{0}С) (А)				
1	113	133	137	114
1,5	115	131	129	115
2	115	127	118	94
V, % – 10,3				

Рослини першого строку сівби були більш високорослі, різниця порівняно із другим строком становила 2–9 см. Найменшими – 94 см сформувались рослини на варіантах другого строку сівби нормою висіву насіння 2 мільйони схожих насінин на гектар, з шириною міжрядь 60 см. Максимальну висоту 144 см забезпечив перший строк сівби, варіант з шириною міжрядь 45 см, нормою висіву 1 мільйон схожих насінин на гектар. Мінливість варіаційного ряду за показником висоти рослин була не високою – 10,3 %.

Максимально продуктивними є рослини фенхелю, які формують найбільшу кількість пагонів першого порядку, оскільки саме на цих пагонах формуються найбільші в діаметрі кошики, а в них – оптимальна кількість ваговитого насіння. Досліджувані фактори впливали на показник кількості пагонів першого порядку. Різниця за строками складала 0,3–0,9 штук, що становило – 4,6–12,3%, тобто різниця була досить суттєва (табл.2).

Щодо норм висіву насіння спостерігалась тенденція до зменшення показника із збільшенням норми висіву. Максимальний показник відмічено при нормі висіву насіння 1 мільйон схожих насінин на гектар за сівби у перший строк з шириною міжрядь 45 см. Лімітуючим показником була ширина міжрядь, різниця між варіантами найбільш істотною була саме за цим фактором.

Мінливість досліджуваного показника була досить істотна (V– 17,2%).
Маса насіння рослини коливалась у досить широкому діапазоні – від 0,54 до 1,57 грам. Різниця за строками становила 0,1–0,6 грам. За умов більшої площі живлення – продуктивність рослин зростала (табл.3).

Таблиця 2

Кількість пагонів першого порядку у рослин фенхелю звичайного залежно від досліджуваних факторів, шт

Норма висіву насіння, млн.сх.н./га (С)	Ширина міжрядь, см (В)			
	15	30	45	60
І-й строк сівби (РТР грунту 6-8^{0}С) (А)				
1	6,9	10,2	10,5	9,9
1,5	7,2	8,7	8,4	8,0
2	7,3	7,7	7,1	6,5
ІІ-й строк сівби (РТР грунту 10-12^{0}С) (А)				
1	6,1	9,5	9,8	9,4
1,5	6,3	7,9	7,9	7,5
2	6,4	6,9	7,0	6,2
V, % – 17,2				

Максимальний показник 1,57 грам з рослини відмічено на варіанті сівби у перший строк нормою висіву насіння 1 мільйон схожих насінин на гектар, з шириною міжрядь 45 см.

Варіаційний аналіз дозволив зробити висновок, що маса насіння з рослини була досить строкатою і вказує на істотну різницю у розрізі досліджуваних чинників, V– 39,6%.

Урожайність насіння фенхелю звичайного в наших дослідженнях значно коливалась від умов року і досліджуваних факторів. Так, в середньому за роки досліджень показник коливався в межах 0,58–1,48 т/га (рис. 1).

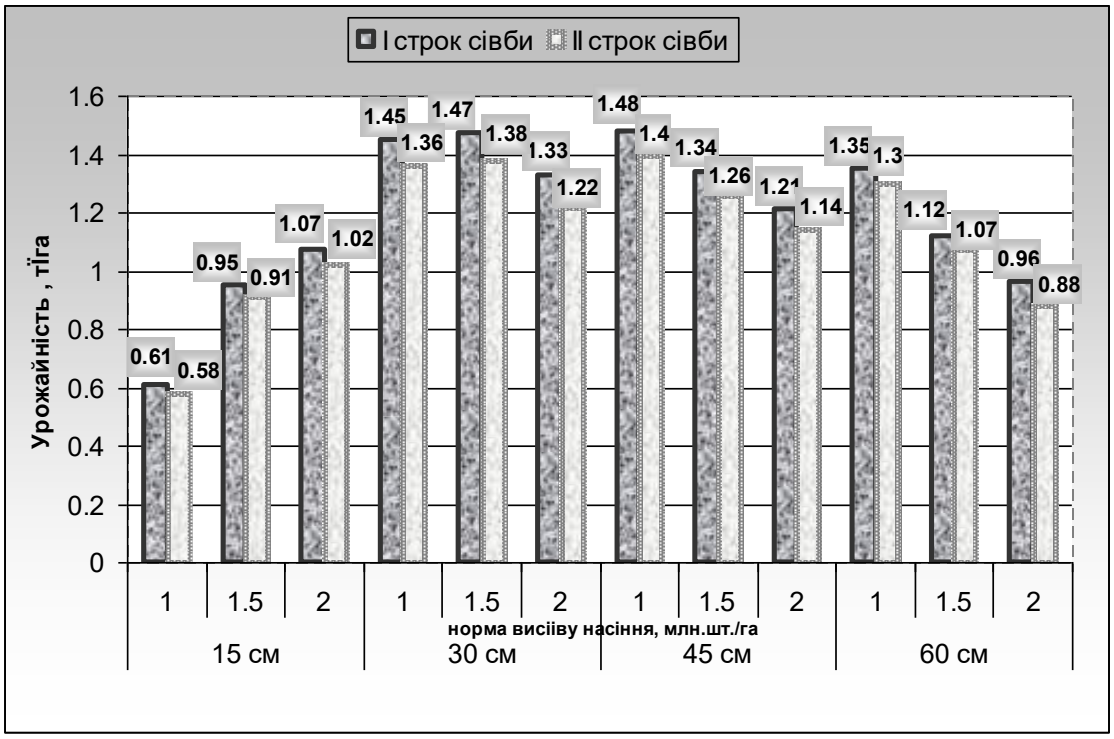

Рис.1 Урожайність насіння фенхелю звичайного залежно від досліджуваних факторів, т/га

За першого строку сівби на всіх досліджуваних варіантах показник був вищим. Щодо способів сівби спостерігалась тенденція до збільшення урожайності при збільшенні ширини міжрядь від 15 до 30 та 45 см, та деякому зменшенні за сівби на 60 см.

Кращими нормами висіву насіння для широкорядних способів сівби були 1 та 1,5 млн. сх. н/га За суцільної сівби максимальну урожайність отримано при сівбі нормою висіву 2 млн. сх. н/га, що пов'язано з більшою кількістю рослин на одиниці площі та майже аналогічними біометричними показниками за всіх норм висіву.

При розміщенні рослин з більшою шириною міжрядь і більшою нормою висіву, посіви надмірно загущені, тому такі варіанти поступаються варіантам з меншою нормою висіву насіння.

При вивченні таких факторів як ширина міжрядь і норма висіву насіння важливим є визначення саме оптимального розміщення рослин на одиниці площі. В наших дослідженнях за обох строків сівби таким варіантом був: ширина міжрядь 45 см, норма висіву насіння 1 млн. сх. н/га. За сівби у перший строк урожайність в середньому за 2019–2021 роки становила 1,48 т/га, у другий строк – 1,4 т/га. Перевищення контролю було відповідно на: 0,36 та 0,28 т/га.

Мінімальною була урожайність 0,58 т/га на варіанті другого строку сівби суцільним рядковим способом нормою висіву насіння млн. сх. н/га. Показник поступався контролю на 0,54 т/га.

Висновки. Ріст, розвиток та продуктивність рослин фенхелю звичайного залежали від біологічних чинників (рівня термічного режиму ґрунту на час сівби) та технологічних факторів, зокрема, розміщення рослин на одиниці площі. Біометричний аналіз показав, що оптимальні параметри рослин відмічено на варіанті сівби у першу декаду квітня нормою висіву насіння 1 мільйон схожих насінин на гектар, з шириною міжрядь 45 см., висота рослин становила в середньому за роки досліджень 144 см, кількість пагонів першого порядку – 10,5 штук на рослині та маса насіння з рослини – 1,57 грам. Урожайність насіння на вказаному варіанті складала 1,48 тонн з гектара.

Семеніхін А.В.
к.б.н., доцент
Андрющенко Я.М.
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»
Москаленко О.В.
Ніжинський державний університет ім. Миколи Гоголя

ДІЯ ІНГІБІТОРІВ КАРБОАНГІДРАЗИ НА ЕНЗИМАТИЧНУ АКТИВНІСТЬ ЧИННИКА СПРЯЖЕННЯ (CF_1) ТИЛАКОЇДНИХ МЕМБРАН

Досліджено дію інгібіторів карбоангідрази – ацетазоламіду (АА) і етоксизоламіду (ЕА) на ферментативну активність ізольованого чинника спряження CF_1 – каталітичної частини АТФ-синтазного комплексу

хлоропластів. Показано, що карбоангідразна активність CF_1 майже в 30 разів перевищує АТФазну активність ферменту. АА і ЕА інгібують як АТФазну, так і карбоангідразну активність CF_1.

Ключові слова: карбоангідраза, гідроліз АТФ, ацетазоламід, CF_1 АТФаза, фотосинтетичні мембрани хлоропластів.

Изучено действие ингибиторов карбоангидразы – ацетазоламида (АА) и этоксизоламида (ЭА) на ферментативную активность изолированного сопрягающего фактора CF_1 – каталитической части АТФ-синтазного комплекса хлоропластов. Показано, что карбоангидразная активность CF_1 почти в 30 раз превосходит АТФазную активность фермента. АА и ЭА ингибируют как АТФазную, так и карбоангидразную активность CF_1.

Ключевые слова: карбоангидраза, гидролиз АТФ, ацетазоламид, CF_1 АТФаза, фотосинтезирующие мембраны хлоропластов.

We studied the effect of carbonic anhydrase inhibitors – acetazolamide (AA) and ethoxyzolamide (EA) — on the enzymatic activity of the isolated coupling factor CF_1 – a catalytic part of ATPsynthase complex of chloroplasts. Carbonic anhydrase activity CF_1 almost 3 times more than the ATPase activity of the enzyme. Acetazolamide and ethoxyzolamide inhibit both the ATPase and carbonic anhydrase activities of CF_1.

Keywords: carbonic anhydrase, hydrolysis of ATP, acetazolamide, CF_1 ATPase, photosynthetic membranes of chloroplasts.

CF_1АТРаза є водорозчинним ензимом, який входить до складу АТФсинтазного комплексу фотосинтезуючих (тилакоїдних) мембран хлоропластів і містить каталітичні і регуляторні центри, що беруть участь у синтезі АТФ [1]. Як і каталітичні частини мітохондріальних і бактеріальних АТФсинтаз, CF_1АТРаза складається з п'яти типів субодиниць у стехіометричному співвідношенні α:β:γ:δ:ε ~ 3:3:1:1:1 [2–4]. Після відокремлення від мембрани CF_1АТРаза втрачає здатність каталізувати синтез АТФ, але зберігає АТФазну активність [3, 5]. Значна активація АТФазної активності досягається при додаванні до реакційного середовища деяких оксианіонів – бікарбонату, борату, фосфату і деяких інших [6]. Екзогенний бікарбонат здатен також стимулювати синтез АТФ у тилакоїдах [7]. Нещодавно ми знайшли, що ізольована CF_1АТРаза здатна також каталізувати реакцію взаємоперетворення форм вугільної кислоти $CO_2 + H_2O \leftrightarrow HCO_3^- + H^+$, тобто проявляє карбоангідразну активність [7]. Метою даної роботи було визначення ензиматичної активності ізольованої CF_1АТРази та вивчення її реакції на наявність специфічних інгібіторів карбоангідраз – ацетозоламіду і етоксизоламіду. Карбоангідразну активність ізольованого ензиму визначали у розчині за швидкістю утворення CO_2 за наявності бікарбонату. Концентрацію CO_2 визначали методом інфрачервоного газового аналізу. Хлоропласти виділяли із свіжого листя шпинату, як описано раніше [7], і руйнували протягом 10 хв. у гіпотонічному середовищі, що містило 5 мМ трис -HCI (pH 7,8) і 10 мМ NaCl, розмішуючи розчин на магнітній мішалці.

Тилакоїди двічі промивали гіпотонічним середовищем і переосаджували протягом 10 хв при 15 000g та використовували для виділення препарату чинника спряження за методом Лієна і Рекера [3] та Степанової і Нікифорової [7] з деякими модифікаціями. Усі операції по ізоляції тилакоїдів і CF_1 виконували за температури 4ºС. Концентрацію протеїну визначали за Лоурі [7]. Чистоту отриманого препарату CF_1 оцінювали за результатами електрофорезу зі зміщенням заряду як описано раніше [7]. Субодиничний склад CF_1 аналізували після візуалізації поліпептидних зон ПААГ ДДС-денатуруючого електрофорезу у модифікованій системі Леммлі, як описано раніше [7]. Поліпептидні зони виявляли за допомогою барвника Кумассі R-250. Ca^{2+}-АТФазну активність визначали при 26°С по кількості утвореного неорганічного фосфату в реакційному середовищі, що містило 15 мМ трис-HCl pH 7,9, 5 мМ АТФ и 5 мМ $CaCl_2$ і виражали в мкмоль Фн · (мг протеїну)$^{-1}$ · хв$^{-1}$ [9]. Кількість Фн в пробі визначали методом Лоурі та Лопеса в модифікації Скулачова [7].

Швидкість карбоангідразної реакції за наявності ізольованого CF_1 і в контролі, визначали за кількістю CO_2, якій утворюється при дегідратації бікарбонату, в кюветі інфрачервоного газового аналізатора (ІФГА) (S151, Qubit Systems Inc. Канада) в струмі повітря з постійним вмістом CO_2 (610 ppm). Реакційне середовище (2 мл) містило 2,5 мМ бікарбонату натрію і 50мМ трис-HCl (pH). На рис. 1 приведено результати електрофоретичного розділення препарату ізольованого CF_1.

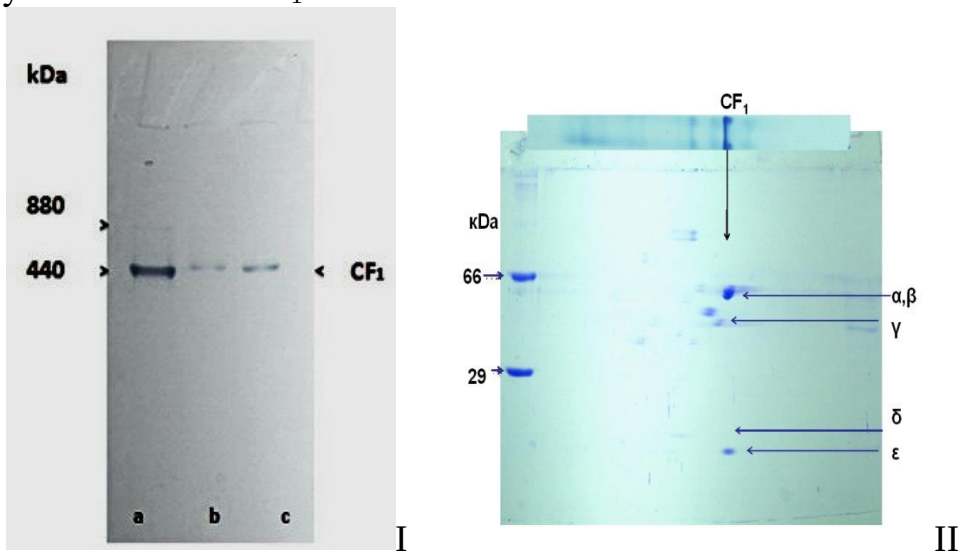

Рис.1. Електрофореграми очищеного чинника спряження:
I - нативного білка (безбарвний нативний електрофорез зі зміщенням заряду)
II – субодиничний склад (електрофорез у другому напрямку – система Леммлі).

Видно, що в препараті визначається практично один поліпептидній комплекс з молекулярною масою біля 440, що за даними робіт [2, 4] відповідає значенням, характерним для чинника CF_1. АТФазна активність препарата CF_1 в присутності іонів Ca^{2+} після теплової активації складала біля 3,5 мкмоль·(мг протеїна·хв)$^{-1}$.

Активований ензим інкубували в присутності зростаючих концентрацій інгібіторів карбоангідрази – ацетазоламіду (ЕА) і етоксизоламіду (АА). Вивчалася дія ціх інгібіторів в концентрації від 1мкМ до 1мМ. З результатів, представлених на рис.3, видно, що швидкість реакції Ca^{2+}-залежного гідролізу АТФ знижувалася по мірі зростання концентрації АА і ЕА. Концентрація АА і ЕА, яка викликала 50% інгібування АТФазної реакції, складала біля 2 мкМ. При зростанні концентрації ЕА швидкість реакції гідролізу АТФ декілька підвищується, чого не спостерігається в присутності зростаючих концентрацій АА. Наявність карбоангідразної активності в ізольованому препараті CF_1 тестували, визначаючи кількість утвореного CO_2 в розчині бікарбонату натрію.

Швидкість дегідратазної реакції значно зростала порівняно з контролем, й в присутності препарату CF_1 складала біля 73 ммоль·(мг протеїна·хв)$^{-1}$, тобто карбоангідразна активність ізольованого CF_1 перевищувала більш ніж в 20 000 разів його Ca^{2+}-АТФазну активність.. Інгібітори карбоангідрази ефективно пригнічували швидкість дегідратазної реакції, причому водорозчинний АА пригнічував карбоангідразну активність у більшої мірі, ніж жиророзчинний ЕА. 50% інгібування реакції дегідратації бікарбонату досягалося в присутності біля 2 мкМ АА і 12 мкМ ЕА, відповідно. Таким чином, визначення карбоангідразної активності у ізольованого чинника спряження CF_1 у розчині показало, що поряд зі здатністю прискорювати гідроліз АТФ цей комплекс також ефективно каталізує перетворення форм вугільної кислоти, причому обидві функції CF_1 пригнічувалися специфічними сульфаніламідними інгібіторами карбоангідраз – ацетазоламідом і етоксизоламідом в мікромолярних концентраціях. Чутливість ізольованого CF_1 до сульфаніламідів виявилася значно вищою порівняно з мембранними реакціями на рівні тилакоїдів.

Трансмембранний вихід протонів крізь повний комплекс CF_1CF_o забезпечує циклічні конформаційні перебудови АТФсинтази тилакоїдів, сполучені із синтезом АТФ. Отримані в даній роботі результати підтверджують наявність карбоангідразної активності в каталітичної частині АТФсинтазного комплексу, котра, як й активність інших карбоангідраз, виявилася чутливою до дії специфічних інгібіторів сульфаніламідної природи, причому реакція гідролізу АТФ, що каталізується CF_1, також пригнічувалася при таких же концентраціях цих інгібіторів. Це може свідчити про участь ендогенної карбоангідразної активності в забезпеченні функціонування АТФсинтазного комплексу і його каталітичної частини – фактору CF_1.

Список використаних джерел:

1. *Beke–Somfai T., Lincoln P., Nordén B.* Mechanical control of ATP synthase function: activation energy difference between tight and loose binding sites // Biochemistry. –2010. –**49**(3). – P. 401–403. doi: 10.1021/bi901965c.

2. *Merchant S., Shaner S.L., Selman B.R.* Molecular weight and subunit stoichiometry of the chloroplast coupling factor 1 from *Chlamydomonas reinhardi* // J. Biol. Chem. –1983.– **258**(2). – P. 1026–1031.

3. Lien S., Racker E. Preparation and assay of chloroplast coupling factor CF_1 // Methods Enzymol. –1971. – 23. – P. 547-555.

4. *Tiedge H., Liinsdorf H., Schafer G., Schairer H. U*. Subunit stoichiometry and juxtaposition of the photosynthetic coupling factor 1: Immunoelectron microscopy using monoclonal antibodies // Proc. Natl. Acad. Sci. USA. –1985. – **82**. – P. 7874–7878.

5. *Mills J.D., Mitchell P.* Thiol modulation of the chloroplast protonmotive ATPase and its effect on photophosphorylation // Biochim. Biophys. Acta. – 1984. – Vol. 764, № 1. – P. 93-104.

6. *Мальян А.Н.* Некаталитические нуклеотидсвязывающие центры:свойства и механизм участия в регуляции активности АТР-синтаз // Успехи биол. хим. – 2013. –53. – Р.297– 322. *Malyan A. N.* Noncatalytic nucleotide binding sites: Properties and mechanism of involvement in ATP synthase activity regulation // Uspekhi biol. chem. . – 2013. –53. – P.297– 322.

7. *Семеніхін А.В., Золотарьова О.К.* Ідентифікація карбоангідразної активності, асоційованої з білковими комплексами фотосинтетичних мембран хлоропластів шпинату// Доповіді НАН України –2014.– № 6. – С.151-155. *Semenihin A.V., Zolotareva E.K.*Identification of carbonic anhydrase activity associated with protein complexes of photosynthetic membranes of spinach chloroplasts // Dopovidi NAN Ukraine –2014.– № 6 – C. 151-155.

Соловей Ірина Степанівна
к.е.н., асистент кафедри гуманітарної освіти і туризму
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

ПРИРОДНІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ В УКРАЇНІ

Природні туристичні ресурси - це об'єкти, явища, умови і чинники компонентів біосфери або їх сукупність, які володіють комфортними умовами і можуть бути використані для туристичної діяльності. Найраціональніше поділити їх в залежності від компонентів біосфери, на атмосферні (кліматичні), гідросферні (водні), літосферні (геологічні, ґрунтові) і, власне, біосферні туристичні ресурси (фітолікувальні та ландшафтні). Антропогенні туристичні ресурси включають історичні, архітектурні, мистецтвознавчі, виробничі [1].

В умовах ринку задля розвитку туристичної індустрії необхідно володіти такими ресурсами як капітал, технології, кадри і власне туристичні ресурси.

Використання природно-кліматичних рекреаційно-туристичних ресурсів обумовлюється специфікою їх функціонального призначення. Саме вона і визначає пріоритетний профіль туристично-рекреаційного освоєння окремих територій, районів та місцевостей.

До рекреаційно-туристичних ресурсів відносять такі: економічні; природні; кліматичні; культурно-історичні; трудові; фінансові; соціальні; виробничі. Туристичні ресурси визначають формування туристичної діяльності в тому чи іншому регіоні. Під туристичними -це сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, придатних для створення туристичного продукту. Основними критеріями, які визначають придатність території для санаторно-курортного лікування, є сприятливі кліматичні умови, екологічно чисте природне середовище, наявність родовищ лікувальних мінеральних вод, озокериту, лікувальних грязей тощо. І чим більші запаси лікувальних ресурсів і вища їх лікувальна ефективність, тим вищу цінність мають рекреаційні території. Як правило, такі території невеликі за площею, обмежуються границями населеного пункту, в якому розташовані бальнеологічні ресурси.

Основні властивості, за якими характеризують туристичні ресурси є: кліматичну привабливість; доступність; ступінь вивченості; екскурсійна значимість; оздоровно-лікувальна дія, пейзажні та відеоекологічні

характеристики; соціально-демографічний стан; природничі запаси; спосіб використання та ін.

Природний потенціал України складають узбережжя Чорного, Азовського морів, рельєф, водні (понад 70 тис. річок, більш як 3 тис. природних озер і 22 тис. штучних водоймищ), лісові, рослинні та тваринні ресурси. На їх основі створено 11 національних природних парків, 15 державних заповідників, заказники, дендропарки, пам'ятники садово-паркового мистецтва, які належать до природоохоронних територій. Родовища лікувальних грязей, а також мінеральних і радонових вод входять до рекреаційного потенціалу нашої країни, який має не тільки внутрішнє, але й міжнародне значення.

У працях О. О. Бейдика, О. О. Мазуркевича, О. І. Шаблія та ін. в Україні виділено 4 рекреаційні зони, що поділяються на 9 регіонів [2].

Західна рекреаційна зона поділяється на Карпатський рекреаційний район (загальнодержавного і міжнародного значення); площа = 56,2 тис. кв. км, населення 6,6 млн. чол., де зосереджено понад 800 мінеральних джерел, з яких 50% у Закарпатській області, 30% всіх пам'яток історії та культури тощо; (основними вузлами є Львів, Ужгород, Чернівці, Івано-Франківськ, Мукачеве, Коломия, Яремче, Косів, Трускавець, Моршин, Свалява) та Придністровський.

Південна рекреаційна зона поділяється на 2 регіони. Тимчасово окупований, що знаходиться в АР Крим (площа - 26,2 тис. кв. км, або 4,3% площі країни). Основні райони: Південний берег Криму, Євпаторійський, Феодосійський. У межах ПБК формується курортна агломерація Велика Ялта. Існуюча структура курортно-рекреаційної мережі складається на 30% із лікувальних закладів і на 70% із закладів відпочинку та туризму, з яких 10% припадає на туризм, а 30% складає дитячий відпочинок. Азово-Чорноморський рекреаційний район також має загальнодержавне значення. Він складається з Причорноморського і Приазовського районів. У межах Причорноморського району виділяють Одеський, Миколаївський, Херсонський рекреаційні підрайони. Перший включає Одеську групу курортів (Аркадію, Вел. Фонтан, Лузанівку, Лермонтовський тощо), курортні місцевості Кароліно-Бугаз, Чорноморка, Шабо та курорти Скадовськ, Гопрі, Коблево, Сергіївну, більшість з яких мають загальнодержавне значення. Приазовський район розміщений у межах Донецької, Запорізької і Херсонської областей. До нього входять Бердянськ, Маріуполь, Кирилівка та інші курорти.

Центрально-Українська рекреаційна зона поділяється на Придніпровський, Столичний, Подільський, Поліський райони. Основними рекреаційними ресурсами тут є помірний континентальний клімат, густа річкова мережа, бальнеоресурси. Основні курорти і курортні місцевості: Миргород, Пуща-Водиця, Ворзель, Качанівка, Прохорівка, Сокирки, Біла Церква та ін. Туристичними центрами є Київ, Чернігів, Полтава, Канів, Переяслав-Хмельницький тощо. Найгострішою проблемою даної зони є охорона Дніпра від радіонуклідів Чорнобиля та стічних промислових гігантів Центральної частини України.

Східна рекреаційна зона, де формується Придонецький регіон, до якого належать Харківська, Луганська та частково Донецька області. Основні рекреаційні ресурси це м'який помірно-континентальний клімат, лікувальні грязі озер (Солоний Лиман, Банис, Ріпне, Вейсове, запаси яких становлять близько 1 млн. куб. м) та мінеральні води, водоймища, особливо Червонооскільське водосховище. Основні рекреаційні центри - це курорти Слов'янськ, Слов'яногірськ, Старобільськ, Слов'яносербськ.

Згідно з картою рекреаційно-туристичних ресурсів проводиться детальна паспортизація зон перспективного розвитку туризму. Мета зонування територій та їх паспортизація - визначення гранично допустимого туристичного навантаження на дану територію з врахуванням її повного відтворення та екологічної безпеки. Діаграма навантаження чол/км^2 визначається для кожної зони за місяцями. На основі отриманих даних готуються пропозиції щодо часового обмеження, заборони використання туристичних ресурсів даної зони без обмежень.

Список використаних джерел

1. Матвійчук Л. Ю. Теоретичні основи типології та специфіка туристичних ресурсів. *Економіка. Управління. Інновації.* 2011. №1. (5) С. 54-59

2. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія Київ ПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.

Соловей Олена,

викладач технологічних дисциплін, викладач кваліфікаційної ІІ категорії
ВСП «Бобровицький фаховий коледж імені О. Майнової НУБіП України»

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРИАЦІЇ

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку галузі тваринництва спостерігаються негативні тенденції. Занепад галузі впливає, в першу чергу, на продовольчу безпеку країни й світу й має системний та сталий характер.

Технологічний прогрес і рух до цифрової трансформації ставить перед галуззю тваринництва нові виклики. Інноваційні технологічні рішення дають змогу сучасним виробникам тваринницької продукції зменшити затрати праці, виробничих ресурсів з розрахунку на одну тварину чи одиницю виробленої продукції та підвищити економічну ефективність.

Тому вивчення передових технологій, світового досвіду з питань цифрової трансформації дозволяють вивести галузь тваринництва України на новий рівень розвитку. Така тенденція має потенціал стимулювати впровадження інформаційних технологій, як взаємовигідне рішення у взаємодії « виробник-тваринна-споживач».

Світовий досвід розвитку технологій свідчить, що автоматизація та цифрова трансформація тваринництва базується на поєднанні можливостей

машинного навчання (Machine Learning), штучного інтелекту (AI) та застосування інтернету речей (IoT).

Усі інноваційні технології, які пов'язані із цифровою трансформацією, можуть бути представлені такими рішеннями:

1. Трансформація управління виробничими процесами через аналіз масштабних баз даних (Big Data).

2. Створення інформаційно-аналітичних систем управління виробничими процесами в тваринництві на базі штучного інтелекту.

3. Використання інформаційно-аналітичного контролю ветеринарно-санітарного стану підприємства.

4. Роботизовані та автоматизовані технологічні процеси в тваринництві.

5. Створення «розумної ферми».

6. Цифрова трансформація логістичних маршрутів в процесі виробництва продукції тваринництва (вирощування-виробництво-переробка» або «від ферми до споживача»).

Такі інноваційні технології в тваринництві дозволяють впроваджувати високотехнологічні системи утримання, годівлі, доїння, санітарно-гігієнічного контролю, визначення якості продукції. Вони забезпечують безперервний збір та аналіз отриманих даних з метою визначення проблемних питань, бережливого ставлення до тварин та навколишнього середовища.

Для ефективного ведення галузі свинарства важливо забезпечити оптимальні умови утримання, високоякісну кормову базу, кваліфіковані кадри та проводити селекційну роботу в стаді. При цьому не менш важливо застосовувати в усіх виробничих процесах передові технології, інноваційне обладнання та техніку.

Компанія "Alibaba: Global Products" (Китайська Народна Республіка) розробила унікальну інтелектуальну систему "ET-Agricultural Brain" для управління свинарськими комплексами. Така система на основі штучного інтелекту дозволяє виробникам за зовнішнім виглядом, температурою, поведінкою та голосом визначати стан здоров'я окремої тварини на свинофермі.

Компанія "Nedap Livestock Management" представила на світовому ринку комплекс технологічних рішень управління поголів'я на різних етапах виробничого циклу – від годівлі до утримання свиней. В основі комплексу закладена система автоматизованого управління "Nedap PorkTuner".

Компанія "Skiold Echberg A/s" (Данія) розробила автоматизовану систему годівлі свиней, яка включає в себе бункери для зберігання сухих комбікормів, змішувач кормів, обладнаний тензометричним пристроєм, кормові транспортери, кормові клапани, сенсорні пристрої та комп'ютер. Система розпізнавання образу дозволяє зчитувати код тварини (інформаційний чіп на вусі

свиней), що забезпечує доступ до інформації про фізіологічний стан тварин, режим та раціону годівлі, споживання корму, розміщення тварин, тощо.

Фірма "Big Dutchman" (Німеччина) виготовляє керовану комп'ютерну систему роздавання кормів "Hydromix", яка призначена для годівлі репродуктивного поголів'я (підсисних, супоросних свиноматок, кнурів) та відгодівельного молодняку свиней. Система проводить одночасне автоматизоване змішування і роздавання кормів та оснащена технологією промиванням кормових проводів.

Перспективним в галузі переробки продукції тваринництва є не тільки будівництво нових, інноваційно-технологічних переробних підприємств, а й підготовка висококваліфікованих кадрів, впровадження світового досвіду, використання передового обладнання, комплексна автоматизація та механізація процесів.

Світовий досвіт свідчить про високу ефективність використання автоматизованих переробних підприємств та забійних цехів модульного типу. Конструкція передбачає широкий спектр технологічних операцій з забою та первинної обробки туш.

Важливим фактором при виборі автоматизованої системи є ціна обладнання, його надійність, ергономічність, відповідність санітарним вимогам. Виготовленням інноваційного обладнання для забою та первинної обробки туш займаються передові компанії світу "Banss" (Німеччина), "Slaughtering s.r.l." (Італія), "Jarvis" (США), "Freund Maschinenfabrik Gmbh&Co KG" (Німеччина) тощо. Автоматизовані лінії забою та первинної обробки туш не потребують масштабного місця для розміщення. Ергономічність досягається за рахунок рухомих платформ, робочих елементів, спеціально обладнаних столів. Система зо допомогою контрольних точок та оцінки зовнішнього стану визначає будову туші, її розмір. Застосування комп'ютерних програм, роботизованої техніки, засобів автоматизації чи механізації забезпечує оперативне виконання технологічних операцій оглушення, забою, знекровлення, розбирання туш, відокремлення окремих відрубів.

Цифрова трансформація переробки продукції тваринництва ґрунтується на основі визначення математичних моделей топології тварин, геометричний та фізіологічний аналіз туші. Виконання основних процесів проходить за такою методикою:

1. Визначення геометричних даних про конкретну тварину (вік, маса, тип, вгодованість тощо).

2. Автоматичне введення даних в комп'ютерну програму, їх аналіз, виведення математичної моделі конкретної тварини.

3. На основі запропонованої математичної моделі визначення координат розташування контрольних ліній, точок, органів для виконання технологічних операцій забою та розбирання туші.

4. Направлення роботизованої системи робочого обладнання у визначену точку та візуальний контроль проведення операції.

5. Напівавтоматичне або автоматичне коригування розташування обладнання, реєстрація нових точок.

6. Передавання отриманих координат для коригування відповідної математичної моделі.

Цифрова трансформація в галузь виробництва і переробки продукції тваринництва в Україні проходить повільно. Причиною цього є низький рівень інвестування в smart-технології агропромислового напрямку. Високотехнологічне обладнання закордонного виробництва через високий курс валют є недосяжним для вітчизняних виробників.

Для інтенсивного розвитку галузі тваринництва важливим є наявність висококваліфікованих ІТ-спеціалістів, фахівців з цифровізації та стабільний інтернет в кожному господарстві.

Висновки і пропозиції. Вирішення продовольчої проблеми в Україні залежить від забезпечення інноваційної модернізації вітчизняного виробництва і переробки продукції тваринництва. Тільки сучасні ефективні технології, постійний пошук і впровадження інновацій, створення привабливого інвестиційного клімату в галузь дозволять Україні увійти до двадцятки найбільш економічно розвинених країн світу. Інтенсивний рівень розвитку інформаційних технологій для сільськогосподарського виробництва створює усі передумови для процесу активної модернізації галузі тваринництва.

Сучасні цифрові технології, які пов’язані з виробничими процесами виробництва і переробки продукції тваринництва дозволяють оптимізувати та підвищити рентабельність бізнесу. Тому для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної галузі тваринництва необхідно активно підвищувати рівень цифрової трансформації, впроваджувати новітні технології в усі ланки виробничого циклу.

Список використаної літератури:

1. Ярмоленко Ю.О. Формування економічного механізму сталого розвитку аграрного виробництва в умовах цифровізації : монографія. Київ : ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2018. 328 с.

2. Kearney A.T. Technology and Innovation for the Future of Production: Accelerating Value Creation. WEF White Paper Technology Innovation Future of Production. 2017.

3. Волощук Ю.О. Напрямки цифровізації аграрних підприємств. Ефективна економіка. 2019. № 2. С. 10–17.

4. Лаврук О.В. Тваринництво: стан та перспективи розвитку. Агросвіт. 2020. № 22. С. 9–15.

5. Morota G., Ventura R.V. Big data analytics and precision animal agriculture symposium: machine learning and data mining advance predictive big data analysis in precision animal agriculture. Journal of animal science. 2018. Volume 96. Issue 4. P. 1540–1550.

6. Сучасні технології в тваринництві. Пропозиція: вебсайт. URL: https://propozitsiya.com.ua.

Строканова Анастасія,
студентка 3 курсу,
факультет тваринництва та водних біоресурсів
Науковий керівник:
Глєбова Юлія,
кандидат с.-г.наук,
доцент кафедри гідробіології та іхтіології
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРОБЛЕМИ СТАНУ ОСОКОРКІВСЬКИХ ОЗЕР МІСТА КИЄВА ВНАСЛІДОК АКТИВНОЇ ЗАБУДОВИ

Водні ресурси являють собою стратегічний, життєво важливий природний ресурс, що має особливе значення. Вони є національним багатством кожної країни, однією з природних основ її економічного розвитку. Вони забезпечують усі сфери життя і господарської діяльності людини, визначають можливості розвитку промисловості й сільського господарства, розміщення населених пунктів, організації відпочинку та оздоровлення людей. Щороку стан річок, озер і підземних вод в Україні погіршується. Причиною цього є ряд проблем: забруднення водойм викидами з підприємств, надмірне використання природних ресурсів, замулення та заростання водойм.

Практично всі водні ресурси в останні роки інтенсивно забруднюються внаслідок збільшення впливу антропогенних чинників: безсистемна господарська діяльність з порушенням допустимих меж освоєння територій, надмірна інтенсифікація використання природних ресурсів, замулення, забруднення та заростання річок, а також недотримання режиму обмеженого господарювання на прибережних захисних смугах. А найперше водні ресурси страждають від забруднення промисловими та комунальними стоками, які містять важкі метали, органічні та бактеріологічні забруднювачі. При потраплянні у водойми біогенних речовин, таких як фосфор і азот, відбувається інтенсивне розмноження водоростей, особливо синьо-зелених, які в процесі свого біологічного розвитку зменшують вміст кисню у воді, утворюють токсичні речовини і викликають масову загибель гідрофауни. Внаслідок високої температури водойми починають заростати, рослини у воді просто перегнивають, тим самим погіршується якість води.

Місто Київ місто пишається значною площею своїх зелених зон - насадженнями. Його історичний розвиток склався так, що в межах міської забудови та навколо збереглися у відносно природному стані кілька великих природних масивів. Сучасний гіперактивний розвиток інфраструктури міста Києва має досить значний антропогенний тиск на природні екосистеми. Антропогенне навантаження є значним особливо на пограничні природні екосистеми, озера, дніпровські заплави.

На території Києва є велика кількість водойм різного типу. Так, у різнотипних водоймах м. Києва мешкає понад 300 видів безхребетних гідробіонтів, 250 видів мікроскопічних водоростей, 30 видів риб та понад 60

видів вищих водних рослин. А з водно-болотними комплексами міста пов'язане існування більше 140 видів хребетних тварин та 750 видів вищих судинних рослин. Серед них більша 100 видів тварин та 16 видів рослин підлягають особливій охороні як на місцевому, так і державному та міжнародних рівнях. Із переліку сучасного списку вищих водних рослин 20 %, поширених у водоймах міста потребують охорони. Важливо комплексно підходити до охорони водно-болотних угідь, особливу увагу приділяти прилеглим територіям, на яких можуть знаходитися тимчасові водойми або невеликі протоки, важливі для підтримання усього комплексу гідробіонтів.

На лівому березі Дніпра міста Києва побудований жилий комплекс Осокорки Дарницького району. На території цього ж масиву знаходиться група озер, які так мають назву Осокорківські озера. Ці озера розташовані на південь від проспекту Миколи Бажана. Всі озера переважно природного походження і утворилися на заплавних луках, які підтоплюються під час повеней. Частина цих озер утворилися на місці природних, за рахунок намивних робіт коли здійснювали будівництво сучасного житлового комплексу. Найбільшими серед цієї групи озер є Тягле, Небреж, Мартишів, В'язки, Зариваха, Яремне. Загалом до Осокорківських озер відносять більше 70 водойм різниго типу. Значна частка невеликих водойм розташована на території садово-дачних ділянок.

Озеро Не́бреж – одне з Осокорківських озер у Дарницькому районі Києва. 8-е за площею озеро Київської міськради. Відноситься до прісних водойм. Воно безстічне, площею – 44,1 га, довжиною – 1,9 км, з найбільшою шириною 0,35 км, з глибинами до 32 м. Озеро використовується як зона відпочинку та рибальства. Розташоване на лівому березі Дніпра на південь від житлового масиву Осокорки. На захід від озера Небреж розташовані садові товариства і озеро Мартишів, а на сході розташоване озеро Тягле. Форма озерної западини - напівколо. Воно з'єднується протоками з озерами Тягле та Мартишів.

Марти́шів - розташоване на території Дарницького району Києва є 5-те за площею озеро Київської міськради, площею 26,6 га. Має невисоку мінералізацію, є прісним, антропогенного походження, безстічне, довжиною близько 2 км, найбільшою шириною 0,37 км. Озеро використовується для рекреації та рибальства. Знаходиться на балансі комунального підприємства.

Раритетну складову біорізноманіття озера «Небреж» та його сусідніх озер складає 4 види рослин, які охороняються на державному рівні (входять до Червоної книги України, 2009) - пальчатокорінник м'ясочервоний (Dactylorhiza incarnata (L.) Soo), ірис сибірський (Iris sibirica L.), сальвінія плаваюча (Salvinia natans (L) All), водяний горіх плаваючий (Trapa natans L) та 8 видів рослин, що занесені до регіонального списку Києва. Також є два види комах, що входять до списків Червоної книги України - дозорець-імператор (Anax imperator Leach) та оса сфексрудуватий (Sphex funerarius Gussakovskij) [2].

На сьогоднішній період спостерігається порушення щодо зони охоронюваного ландшафту. Місцевість навколо озер Мартишів, Небреж та Тягле входить до зони охоронюваного ландшафту. Згідно розпорядження КМДА

№979 від 17.05.2002 на цій місцевості забороняється проведення земляних, будівельних робіт без дозволу управління охорони пам'яток історії, культури та історичного середовища [4]. У 2009-му році приймається скандальний «Детальний план території (ДПТ) району Осокорки», який повністю суперечить чинному Генеральному плану міста та дозволяє житлову забудову всієї природоохоронної території навколо озера Небреж, де згідно генплану передбачено облаштування великого рекреаційного гідропаркового комплексу.

У 2015-му році, як тільки в Києві запрацював сервіс електронних петицій, була подана електронна петиція до Київради з вимогою зупинити забудову на озерах південних Осокорків та створити у цій місцевості великий регіональний ландшафтний парк – «Екопарк Осокорки» [1], що дозволить зберегти озера та унікальні заливні луки, розташовані за озерами в південному напрямі. Петиція швидко набрала достатню кількість голосів. Місією ГО «Екопарк Осокорки» є участь у розвитку відповідального громадянського суспільства, яке розуміє права людини на безпечне та комфортне довкілля, необхідність збереження природи, і поділяє принципи сталого розвитку, запроваджує, розробляє відповідні проекти і програми і вірить в сили і можливість їх реалізації.

Восени 2017 року на березі озера Небреж на відстані 40 метрів від водної поверхні розпочалося будівництво трансформаторної підстанції 110/10 кВ для живлення електроенергією майбутніх новобудов (ЖК). Це суперечить проекту «Екопарк Осокорки», бо як відомо в планах забудовника ЖК є як більше зайняти територію під будівництво для комерційних цілей, можливе зменшення водної площі озер. При першій спробі забудови люди скаржилися на стан озер, було помічено сміття, залишки будівельних матеріалів, що негативно впливає на якість води і на гідробіонтів. Не бажаючи миритися зі свавіллям забудовників, активісти об'єдналися та створили Громадську організацію «Екопарк Осокорки», яка за допомогою юристів зібрала відповідний документальний матеріал та подала клопотання в Прокуратуру м. Києва з вимогою зупинити незаконну забудову понад 300 гектарів озер та луків на південних Осокорках.

Висновок: Ми всі - частина глобальної екосистеми. Масштаб мислення людини визначає глибина її усвідомлень. Принцип «Не нашкодь, подбай, збережи» - вже давно є маніфестом екологічної безпеки. Еко-свідомість і раціональне споживання - це не дань моді, а вимога часу.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Екопарку [електронний ресурсhttps://ecopark-osokorky.com.ua].
2. Громадської організації "Екопарк Осокорки" разом з Інститутом еволюційної екології НАН України, які провели експертну оцінку [електронний ресурс: https://ecopark-osokorky.com.ua].
3. Водні об'єкти Дарницького району Києва. [електронний ресурс http://drda.org.ua/sites/default/files/documents/files/vodnie.pdf].
4. Розпорядження КМДА № 979 від 17.05.2002. [електронний ресурсhttps://kga.gov.ua/dp.kga.gov.ua/images/files/2_RKMDA_979.pdf]
5. Схеми меж зон охоронюваного ландшафту в місті Києві. [електронний ресурс]. https://ecopark-osokorky.com.ua/wp_].

Філатова Валентина.,
викладач
ВСП «Бобровицький фаховий коледж імені О. Майнової НУБіП України»

НАСЛІДКИ ЗМІН КЛІМАТУ НА ВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Глобальна зміна клімату – одна з найгостріших екологічних проблем які стоять перед людством. Згідно прогнозів провідних міжнародних наукових центрів з дослідження клімату, протягом наступного століття температура підвищиться на 2-5 градусів за Цельсієм. Такі темпи глобального потепління спричинять серйозні кліматичні зміни і різні екосистеми опиняться під загрозою зникнення.

Зміну клімату за останні 30 років називають «антропогенною», тому, що людство впродовж свого існування втручалося в природу і продовжує це робити – вирубує ліси та бездумно розорює землі, порушуючи режим вологості та вітровий режим планети, а також у великих обсягах спалює викопні палива, що є головним джерелом викидів парникових газів. Коли люди спричиняють будь-які зміни навколишнього середовища, змінюється і клімат. За песимістичними прогнозами, подальше бездумне руйнування навколишнього середовища людством може спричинити незворотну зміну клімату. Зараз клімат України у тренді глобального потепління.

Вплив клімату на сільське господарство очевидний. З одного боку, сільське господарство є значним джерелом викидів парникових газів, адже тваринництво і рослинництво пов’язані з викидами вуглекислого газу, метану і оксиду азоту. З іншого боку, парникові гази змінюють клімат і, таким чином, впливають на сільськогосподарське виробництво.

На сільське господарство припадає майже половина світового обсягу викидів двох найбільш потужних парникових газів після вуглекислого: оксиду азоту і метану. Оксид азоту утворюється при мікробіологічних і хімічних перетвореннях органічної речовини, як в окислювальних (нітрифікації) так і відновлювальних реакціях (денітрифікації). Обсяг викидів залежить від типу ґрунтів, вологості, температури і системи обробітку ґрунту. Метан утворюється в результаті переробки мікробами в анаеробних умовах органічної речовини в травному тракті жуйних та інших тварин (кишкова ферментація), при зберіганні органічних добрив, а також при всіх перетворювальних процесах в умовах браку кисню у повітрі.

Наслідки зміни клімату для сільського господарства країни в цілому та для фермерських господарств зокрема досить складні та неоднозначні. Зміна клімату може мати і деякі позитивні прояви. З великою вірогідністю встановлено, що потепління до 2-2,5 °С може сприяти збільшенню урожайності багатьох сільськогосподарських культур при деяких регіональних відмінностях. За

межами цього потепління врожайність усіх культур буде зменшуватися. Наразі підвищення температури в Україні вже становить 1-1,5 °С й наближається до 2 °С. Водночас, стрімке та надмірне накопичення тепла скорочує вегетаційний період, сприяє передчасному достиганню різних культур і може призвести до зменшення врожайності.

Істотне потепління взимку, незначне промерзання ґрунту та раннє настання весняних процесів сприяють збільшенню кількості та площ осередків шкідників та хвороб сільськогосподарських культур і лісу. Внаслідок високих температур повітря у літні місяці вже збільшилися потреби тварин у питній воді, доступності, кількості та якості кормів. Відповідно зростають витрати на утримання тварин, збільшується собівартість продукції. З великою ймовірністю більш високі температури призведуть до зниження темпів приросту живої маси тварин, зменшення надоїв молока та зменшення вмісту в молоці жирів та білків. Також можлива зміна структури посівних площ овочевих культур. З одного боку, можливий перехід до пізньостиглих, більш урожайних сортів традиційних культур та впровадження нових теплолюбних видів, збільшення урожайності. З іншого боку, цьому заважатиме збільшення дефіциту вологи у шарах ґрунту, де розміщена коренева система овочевих культур та коренеплодів, що означає неоднозначний по території ефект у кінцевому підсумку. Для того, щоб ефективно використати деякі сприятливі аспекти зміни клімату (наприклад збільшення теплових ресурсів і можливість за рахунок цього вирощувати більший набір культур та їх сортів) необхідна адаптація (пристосування) до зміни клімату на всіх рівнях – від кожного фермерського господарства до країни в цілому.

Унаслідок підвищення середньорічної температури, нерівномірного розподілу опадів та окремих негативних наслідків, дії інших аномальних погодних явищ, підвищується ризикованість ведення традиційного сільськогосподарського виробництва.

Для українських ґрунтів настає дуже небезпечна ситуація. В умовах посухи проблема їх деградації може набути ознак екологічної катастрофи.

Чимало господарств, щоб мінімізувати втрати від природних катаклізмів, переорієнтовуються на технічні культури, які є стійкішими до негоди. Зокрема, активно зростає вирощування ріпаку, соняшника та кукурудзи (замість пшениці).

Експерти вже встигли охрестили ці культури екологічною зброєю проти нашої країни, бо вони виснажують ґрунти, перетворюючи чорноземи на непридатні для сільського господарства землі.

За останні 10 років ми втратили 0,1% вмісту гумусу – це шалена цифра, бо відновити ці 0,1% можна лише за сто років раціонального й ефективного використання земель.

Вихід один – дотримуватися сівозмін. А чергувати культури можливо за умови розвитку тваринництва (посіву кормових культур, що не так виснажують

ґрунт). Тобто зараз конче потрібна підтримка галузі тваринництва на рівні держави.

Які наслідки може викликати зміна клімату для тваринництва?

Посилення впливу підвищених температур повітря, вологості, теплового випромінювання, швидкості вітру тощо на стан здоров'я, збереження поголів'я, приріст живої маси, прояв продуктивності, відтворювальну здатність.

Доступність, кількість, різноманітність та якість кормових ресурсів, питної води.

Погіршення пасовищних угідь може негативно впливати на кормову базу, особливо у малих сільськогосподарських господарствах.

У птахівництві можливі зниження рівня прояву господарсько-корисних ознак, зниження виробництва традиційних кормових культур, потреби у нових системах мікроклімату в пташниках, збільшення стресу та смерті птахів.

Поширення заразного вузликового дерматиту, лихоманки Західного Нілу, блютангу, бореліозу, крим-конгської геморагічної лихоманки, збільшення інфестації кліщами, поширення екзотичних інфекцій тварин, збільшення частоти та тривалості грипу птиці, африканської і класичної чуми свиней, сказу, лептоспірозу та туляремії.

Які існують заходи з адаптації до зміни клімату у тваринництві?

- Селекція, зокрема для покращення можливості переносити спеку.
- Введення нових видів у тваринництво країни.
- Застосування нових посухостійких сортів кормових культур та створення страхових запасів кормів для запобігання втрат від посух.
- Збільшення площ природних та створення штучних пасовищ, застосування сорго та тритикале у птахівництві.
- Оптимізація структури сінокосів та пасовищ для підвищення їхньої опірності до екстремальних погодних умов, забезпечення затінення (природного або штучного).
- Удосконалення системи моніторингу за поширенням хвороб, паразитів та шкідників тварин.
- Оснащення та будівництво приміщень для тварин зі застосуванням технологій та матеріалів, що захищають від перегріву та мають підвищену стійкість до стихійних явищ.
- Створення ефективної системи страхування у тваринництві для мінімізації фінансових збитків від несприятливих погодних умов.

Список використаних джерел:

1. Адаменко Т. Зміна клімату та сільського господарства в Україні: що варто знати фермерам? //Німецько-український агрополітичний діалог, 2019.

2. Дідух Я. П. Екологічні аспекти глобальних змін клімату: причини, наслідки, дії // Вісник НАН України, 2009. № 2. С. 34–44.

3. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки» : монографія / В. Г. Потапенко ; [за наук.ред. д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова]. – К. : НІСД, 2012. – 360 с.

Хоменко Марина,
к.с.-г.н., доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЗМІНИ ГОРМОНАЛЬНОГО СТАТУСУ КРОВІ КОРІВ ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ МІКРОЕЛЕМЕНТІВ У ФОРМІ НАНОКАРБОКСИЛАТІВ

Відомо, що перебіг тільності характеризується співвідношенням концентрації стероїдних гормонів, які впливають на характер родового акту і післяродового періоду. Уміст та співвідношення статевих гормонів у крові змінюється залежно від фізіологічного стану. Прогестерон та естрадіол справляють найбільший вплив на перебіг вагітності. На статевий апарат самки ці гормони проявляють як синергічну так і антогонічну дію. Наприклад, естрадіол стимулює скорочення матки, його вміст підвищується у період приживлення, що може негативно вплинути на імплантацію ембріона, тоді як зростання рівня прогестерону в цей період, навпаки, пригнічує скорочення матки і позитивно впливає на процес імплантації. Синергічна дія даних гормонів полягає в тому, що естрогени підготовлюють матку до подальшого впливу прогестерону.

Дослід з визначення гормонального фону тварин було проведено на телицях української чорно-рябої породи, живою масою 300-320 кг. Телиць у групи відбирали після синхронізації в них охоти за допомогою препарату естрофан. Після приходу в охоту тварини осіменялися ректоцервікальним способом. Телицям контрольної групи уводили фізіологічний розчин натрію хлориду; І-й дослідній - Se, Cu, Mn, Cr; ІІ-й Ge, Cu, Mn, Cr та Se; тваринам ІІІ-ї дослідної групи уводили Ge, Cu, Mn та Cr. Препарати ін'єктували на 10-12-й -й день статевого циклу підшкірно за лопаткою у дозі 0,02 мл/кг. Кров відбирали на 9-й та 13-й день статевого циклу, вранці перед годівлею з хвостової вени у спеціальні пробірки для відбору крові.

Проаналізувавши динаміку концентрації прогестерону з 9 по 13 день після осіменіння, можна твердити, що вміст цього гормону у крові корів усіх чотирьох груп зростає. У контрольній групі на 13 день рівень прогестерону підвищився на 8,6 %, у першій дослідній - на 10,4 %, у другій та третій групах, відповідно, - на 20,3 % ($p<0,05$) та 18,7 % ($p<0,05$). Як бачимо, істотно рівень прогестерону зріс у другій групі, у цій групі виявилося найбільше тільних корів.

Таблиця 1

Уміст гормонів у крові піддослідних телиць

Група	Прогестерон, нг/мл		Естрадіол, пг/мл	
	9 день	13 день	9 день	13 день
Контрольна	3,28±0,38	3,59±0,55	17,08±1,65	16,84±0,86
І дослідна	3,36±0,27	3,75±0,44	16,71±1,30	16,28±1,23
ІІ дослідна	3,26±0,25	4,09±0,25*	16,89±1,35	16,40±1,16
ІІІ дослідна	3,28±0,32	3,95±0,69*	16,75±1,46	16,27±0,97

Примітка. *$p<0,05$ до показника 9-го дня

З результатів дослідження видно, що динаміка концентрації естрадіолу, навпаки, з дев'ятого по тринадцятий день має тенденцію до зниження: у

контрольній групі - на 1,4 %, у першій, другій та третій дослідних групах - на 2,5%; 2,9 % та 2,8 %, відповідно.

Для кращого аналізу порівняли показник умісту гормонів між групами на 13-й день статевого циклу. Рівень прогестерону у контрольній групі з дев'ятого по тринадцятий день підвищився на 8,6 %, у першій дослідній - на 10,4 %, у другій - на 20,3 % ($p<0,05$), у третій - на 16,9 %. Найвищий вміст прогестерону був у крові корів другої групи, він становив 4,09 нг/мл, що на 12,2 % перевищувало показники контрольної групи та на 8,3 % і 3,4 %, відповідно, першої і третьої дослідної груп. Як видно з наведених даних, у сироватці крові піддослідних телиць концентрація естрадіолу у всіх чотирьох групах мала незначні відхилення - в межах 3 %.

Отже, можна дійти висновку, що нанокарбоксилати стимулюють синтез прогестерону та сприяють імплантації ембріона в ендометрій матки. Також, з отриманих результатів видно, що мікроелементи справляють незначний вплив на уміст естрадіолу.

Шевченко А.А.
к.е.н., доцент кафедри
економічної теорії і економіки підприємства
Одеський державний аграрний університет
Абгаш Т. І.
здобувач 2 курсу
факультету економіки та управління
спеціальності 051 «Економіка»

СУЧАСНІ БІОТЕХНОЛОГІЧНІ РОЗРОБКИ У ТВАРИННИЦТВІ

Біотехнологія — це наука, яка вивчає можливості використання біологічних процесів у різних галузях сільського господарства, промисловості та медицини з метою розробки методів і технологій отримання бажаних організмів і корисних речовин [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Біотехнологія в тваринництві – сукупність методів управління процесом відтворення з метою отримання максимальної кількості приплоду високої якості, або максимального використання відтворювальних властивостей тварин [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Біотехнології в тваринництві набирають все більшої популярності. Ця обставина обумовлена всезростаючим навантаженням на АПК. У багатьох країнах склалася непроста ситуація із забезпеченням населення продуктами харчування, що дало істотний поштовх до пошуку рішень щодо підвищення ефективності підприємств АПК.

При цьому є кілька підходів до вирішення цієї проблеми, кожен з яких має свої переваги та недоліки. Все більшої популярності сьогодні набирає напрямок з використання генної інженерії. Організми, одержувані внаслідок генетичних модифікацій, стійкіші до захворювань, не бояться посухи і продуктивніші.

Істотним недоліком використання даної технології є недостатність проведених досліджень з їхньої безпеки, а наявні дані вкрай суперечливі!

Великою проблемою для сільгоспвиробників є утилізація відходів тваринництва — гній ВРХ, підстилковий матеріал, пташиний послід та інше. Для цієї галузі тваринництва також розроблені мікробіологічні препарати, які переробляють відходи в біогумус у дуже короткі терміни (2-4 тижні, замість 3-5 років). Це дозволяє значно спростити процес утилізації, отримати цінне добриво та позбавитися сплати екологічних штрафів.

Таким чином, одне з важливих завдань, з яким стикається сучасне скотарство, полягає в тому, щоб забезпечити зростаючий попит на виробництво продуктів тваринного походження, не завдаючи шкоди навколишньому середовищу. Ці проблеми можна подолати шляхом удосконалення традиційних технологій з одночасним впровадженням нових наукових досягнень у сфері біотехнологій тваринництва, оскільки серед найбільш визнаних переваг біоіндустрії – збільшення виробництва продуктів харчування та розвиток методів ведення сільського господарства, які є дружніми до навколишнього середовища.

Сьогодні розроблено біопрепарати для тварин та методики їх застосування для різних напрямків тваринництва. З успіхом використовуються мікробіологічні препарати, що значно збільшують приріст маси, що зміцнюють захисні реакції організму, що відновлюють мікробний баланс у шлунково-кишковому тракті. Крім цього, розроблені технологи, що дозволяють значно покращити якість силосування.

Штучна гормональна регуляція статевих циклів у самок сприяє синхронізації полювання і водночас дозволяє організувати штучне запліднення великих груп тварин. З настанням статевого дозрівання яйцеклітини дозрівають у фолікули яєчників. Їхній вихід із фолікулів називається овуляцією. У корів і кобил фолікул зазвичай дозріває одночасно, у овець – 2 – 3, у свиней – 8 – 12 у кожному яєчнику. Кількість потомства залежить від кількості фолікулів, що овулювали, і запліднених яйцеклітин.

Гормональні препарати вже давно використовуються для підвищення плодючості тварин. Введення гормонів стимулює численні овуляції (суперовуляції) або 10-12-кратне збільшення кількості яйцеклітин, що утворюються у кожному циклі. У корів та овець їх кількість збільшується до 25, у свиней – до 80. Цей спосіб застосовують для отримання потомства від високопродуктивних особин шляхом підсадки запліднених яєць приймальним самкам.

Використання кріоконсервованої сперми плідників дає змогу зберігати і використовувати її протягом тривалого часу (значно більшого від тривалості життя цих плідників), транспортувати сперму на далекі відстані, створювати банки генів порід, що мало використовуються, особливо аборигенних, рідких та зникаючих видів тварин для збереження генетичної різноманітності, не завдаючи шкоди існуючій популяції.

На основі використання кріоконсервованої сперми бугаїв-лідерів в Україні виведено нові породи молочного і м'ясного напрямів. Кріоконсервування ембріонів дає змогу зберігати генетичну інформацію обох батьків, що вигідно відрізняє його від кріоконсервування сперміїв. Завдяки впровадженню цієї технології у виробництво досягнуто значного прогресу в трансплантації ембріонів, оскільки зникла потреба в одночасній підготовці тварин-донорів і тварин-реципієнтів. [1].

В сфері біотехнологічних розробок тваринництва зроблено не мало, але зупинятися на цьому ніхто не збирається. Ці дослідження направленні на удосконалення виробництва продукції тваринництва і життя в цілому. Завдяки цим розробкам стали можливими швидка утилізація відходів, переробка відходів у добрива, збільшення приросту маси, виведення більшої чисельності потомства з допомогою гормональних препаратів, виводити нові породи завдяки кріоконсервованій спермі бугаїв-лідерів, тим самим підвищується генетичний потенціал тварин і продуктивність. Це маленька частина всіх робіт в сфері біотехнологічних розробок тваринництва, але це неймовірно важливо для всього людства. Тому ми вважаємо, що саме за біотехнологічними розробками в тваринництві стоїть майбутнє.

Список використаних джерел

1. Юлевич О. І., Ковтун С. І., Гиль М. І. Біотехнологія : навчальний посібник. Миколаїв : МДАУ, 2012. 476 с. URL: http://bmi.fbmi.kpi.ua/wp-content/uploads/2021/04/(дата звернення 14.04.2022)

2. Буркат В.П., Ковтун С.І. Сучасна біотехнологія у тваринництві URL:http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/4072/2008_3_07-12.pdf?sequence=1 (дата звернення 16.04.2022)

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 4 / DISCUSSION PANEL 4

Забезпечення всеосяжної та справедливої якісної освіти.

Ensuring comprehensive and equitable quality education

Литовченко Віктор
к.філос.н., доцент
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»

ОСВІТЯНСЬКА СПІЛЬНОТА В БОРОТЬБІ ПРОТИ ФЕЙКІВ

Із 2014 року Україна веде збройну боротьбу із Російською Федерацією виборюючи собі місце в цивілізованій європейській спільноті. Одним із засобів якими користується РФ у протистоянні із Україною є поширення так званих «фейків» через різного роду ЗМІ та спільноти у мережі Інтернет. Фейки стали обов'язковим елементом антиукраїнської риторики наслідком якої маємо дестабілізацію суспільно-політичної ситуації в країні, численні випадки соціальної напруги в середовищі українців, дискредитацію України на міжнародній арені. За такого стану речей українська освіта має активно включитися в боротьбу із агресором й докласти максимум зусиль задля нейтралізації фейкової інформації на населення та імідж України.

Фейк у широкому сенсі (з урахуванням направленості на шкоду національній безпеці) – це поширення в Інтернет-мережі, засобах масової інформації чи в будь-який інший спосіб у довільній формі актуальних в даний проміжок часу для конкретної спільноти відомостей/даних про події, факти, обставини які не відбувалися, частково правдивої інформації чи її розповсюдження крізь призму суб'єктивізму, що, за певних умов, може негативно вплинути на розвиток внутрішньо чи зовнішньополітичних процесів та зашкодити міжнародному іміджеві держави [1, 110]. Враховуючи той факт, що значний масив російських фейків припадає на українське суспільство, то активну боротьбу із останніми мають взяти передусім викладачі соціально-гуманітарних дисциплін.

Звернемося до конкретних прикладів. Одним із найпопулярніших фейків, які використовувала РФ проти України це закон про мову. Останній подавався пропагандистськими каналами РФ як насильницький «закон о тотальной украинизации». І хоча поверхневої верифікації даного закону було б достатньо, щоб зрозуміти неправдивість даної інформації, фейкового меседжу було достатньо, щоб звинуватити Україну в радикальному націоналізмі.

Фейк «про спільне, братнє походження українського та російського народів» активно постулювався главами РПЦ та УПЦ МП навіть із початком російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року на офіційних сторінках організацій. Про які родинні стосунки може йти мова коли брат йде вбивати брата? Вже сама апеляція до здорового глузду здатна б зруйнувати фейк про братерство, але виявляється не все так просто.

Одним із найсучасніших є фейк «Україна планувала напасти на Крим» який посилювався зображенням медалі із написом «За взяття Криму».

Найпростіший лінгвістичний аналіз дозволив викрити брехливу інформацію. Зокрема, Україна назвала б медаль не «За взяття Криму», а «За звільнення Криму». Президент підписує в такому випадку не «наказ», а «указ». У підписі – примітивна помилка: «В. А. Зеленський». Але українською правильно: «В. О. Зеленський» – Володимир Олександрович, а не «Александрович» [2].

Масив фейкової інформації надзвичайно об'ємний, а, отже, може активно впливати на суспільну думку. Щоб знівелювати його негативний влив необхідно підвищувати рівень медіа грамотності кожного із нас, а особливо молодь. Перебуваючи досить тривалий час в інформаційному полі молоді люди, в переважній більшості, не здатні оперативно перевірити інформацію, адекватно зреагувати на неї і в підсумку самим стати джерелом для поширення шкідливої інформації, паніки.

За умов активного протистояння ЗСУ військам РФ освітянська спільнота має відкрити свій фронт боротьби із окупантами, зокрема, у боротьбі з різного роду фейками. Безумовно, протидія фейкам є безпосередньою функцією спеціальних служб, але активна підтримка даній протидії може вестися й вчителями/викладачами шкіл, закладів вищої освіти в контексті вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. Подібний підхід не вимагає додаткового фінансування (хоча й можливе читання відповідних спецкурсів), а лише посилення певних акцентів на проблемних питаннях мови, історії, правознавства, соціології та ін. Лише впевненість у своїх знаннях, стійких переконаннях та критичне мислення дозволять якісно протистояти дезінформації в соціальних медіа і традиційних ЗМІ.

Вважаємо, що зазначена у заголовкові тема дискусії не втратить актуальності з часом. Оволодіння в сучасних умовах ефективними засобами захисту від різного роду фейків є одним із пріоритетних напрямів забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері. Освітянська спільнота має стати частиною державної інформаційної політики у сфері інформаційної безпеки, включатися в офіційні механізми протидії антиукраїнській пропаганді.

Список використаних джерел

1. Черниш Р.Ф. Фейк як один із інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни. Часопис Київського університету права. 2019. № 2. С. 109-114.

2. Війна Росії проти України: спростовуємо фейки – «вбитий найманець ожив» і «Єйськ став Херсоном». URL: https://24tv.ua/viyna-rosiyi-proti-ukrayini-sprostovuyemo-feyki-vzyattya-krimu_n1918327 (дата звернення: 26.04.2022).

3. Громова Н. Формування медіакомпетентності майбутнього вчителя-словесника в курсі «Методика навчання української мови». Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал / МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А.С. Макаренка. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2020. № 8 (102). С. 119–130.

Мельниченко Олександр
д.держ.упр., проф.,
Харківський національний медичний університет
Овчарова Жанна,
Харківська обласна державна адміністрація
Чумаченко Олена
Сумська міська рада
Кравченко Жанна
к.держ.упр.,
КНП «Міська студентська лікарня» Харківської міської ради

ОНОВЛЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ЯК СПОСІБ РЕАГУВАННЯ НА ЗМІНИ УМОВ ПІДГОТОВКИ УПРАВЛІНЦІВ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Нині в Україні підготовку здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» здійснює біля 130 вітчизняних закладів вищої освіти (далі – ЗВО), кожний з яких пропонує певною мірою унікальну освітньо-професійну програму (далі – ОПП), яку «спрямовану на формування програмних (інтегральних, загальних, спеціальних) компетентностей та результатів навчання» [5], «узгоджується з запитами стейкхолдерів і траєкторіями кар'єрного розвитку випускників» [1] ЗВО, й враховує його специфіку (галузеву приналежність). Так, зокрема, лише Донецький національний медичний університет та Харківський національний медичний університет (далі – ХНМУ) займаються підготовкою управлінців для вітчизняної сфери охорони здоров'я безпосередньо; Харківський національний університет ім. В. Каразіна – має лише відповідну спеціалізацію. Проте, через «запровадження єдиного державного кваліфікаційного іспиту (далі – ЄДКІ) як форми атестації здобувачів вищої освіти означеної спеціальності» [5], ЗВО змушені оновити (де-факто, уніфікувати) чинні ОПП. Означене, зрештою, й обумовлює актуальність даного дослідження.

Передусім зазначимо, що пропоновані «пропозиції по оновленню чинної ОПП «Управління в сфері охорони здоров'я»» [1], необхідно доповнити заходами, що враховують не лише кадрове та методичне забезпечення ЗВО, а й зміст «Програми ЄДКІ» [4]. При цьому слід також зважати на результати апробаційного ЄДКІ (проведено 14.12.2021 р. одночасно в усіх ЗВО України, які здійснюють підготовки спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»), згідно з якими здобувачі вищої освіти ХНМУ загалом дали «40,47 % правильних відповідей (в середньому по Україні – 36,35 %), а одна – увійшла до 10 % кращих по країні. При цьому успішність по окремим освітнім компонентам коливалась у діапазоні 22,50 % («Сутнісні ознаки публічної служби») – 61,48 % («Цифровий розвиток та електронна демократія») [2].

Узагальнення напрацювань провідних науковців і практиків, змісту Програми ЄДКІ та ОПП в інших ЗВО, запитів стейкхолдерів, а також результати

власних досліджень у цій царині дозволили запропонувати наступні освітні компоненти для ОПП «Управління в сфері охорони здоров'я»:

Обов'язкові освітні компоненти:

– Методологія наукових досліджень.
– Публічна політика та врядування.
– Інституціональне забезпечення публічного управління.
– Технології прийняття управлінських рішень.
– Правові засади публічного управління.
– Стратегічне управління та управління змінами.
– Управління публічними фінансами.
– Комунікація в публічній сфері.
– Публічна служба.
– Інформаційна політика та цифровізація сфери охорони здоров'я.
– Національна безпека та безпека суб'єктів сфери охорони здоров'я.
– Менеджмент підприємств сфери охорони здоров'я.
– Ділова іноземна мова.
– Практична підготовка.
– Атестація.

Вибіркові освітні компоненти:

– Історія публічного управління та розвитку сфери охорони здоров'я.
– Діловодство та ділова українська мова.
– Соціальний менеджмент.
– Психологія та конфліктологія в сфері охороні здоров'я.
– Аудит та оцінювання управлінської діяльності.
– Публічне управління у соціально-гуманітарній сфері.
– Управління соціальною та екологічною безпекою.
– Організація медичного забезпечення населення.
– Підприємництво в сфері охороні здоров'я.
– Макроекономічна політика та економіка сфери охорони здоров'я.
– Антикризовий менеджмент.
– Операційний менеджмент.

Пропоновані освітні компоненти (до речі, їх перелік не є остаточним і підлягає «перегляду щонайменше раз на два роки» [3]) пропорційно розподілені за семестрами (по 30 кредитів), з них 26,7 % – вибіркова частина. При цьому дотримано наступної логіки вивчення матеріалу (загальні питання публічного управління та адміністрування – публічне управління в сфері охорони здоров'я – менеджмент підприємств сфери охорони здоров'я) та вимог (програма ЄДКІ представлена в обов'язкових, а галузева специфіка – як в обов'язкових, так і у вибіркових освітніх компонентах). Надалі кваліфіковані викладачі, за якими закріплено освітні компоненти, мають розробити необхідне методологічне забезпечення (силабус, робочу програму, методичні рекомендації тощо).

Висновки. Пропоновані заходи, що обговорено на засіданні проєктної групи, спрямовано на подальше покращання якості підготовки здобувачів вищої

освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», яку, окрім іншого, перевіряють за допомогою ЄДКІ. Подальші наукові розвідки мають бути присвячені розробці теоретичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на покращання якості підготовки управлінців для сфери охорони здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Мельниченко О.А., Саркіс-Іванова В.В., Муратов Г.Р., Кутузян Ж.М., Чумаченко О.Ю. Перегляд освітньо-професійної програми як засіб підвищення якості підготовки управлінців для вітчизняної сфери охорони здоров'я. *Громадське здоров'я в Україні: проблеми та способи їх вирішення*: матеріали IV наук.-практ. конф. з міжнар. уч., 27 жовтня 2021 р. Харків: Вид-во ХНМУ, 2021. С. 150–151.
2. Міністерство освіти і науки України. Лист від 02.02.2022 р. № 1/1731-22. URL: http://mon.gov.ua (дата звернення: 03.02.2022).
3. Про затвердження освітніх програм і навчальних планів та внесення змін до деяких освітніх програм і навчальних планів та наказу ХНМУ від 25.05.2020 р. № 122. Наказ ректора ХНМУ від 31.08.2020 р. № 229. URL: http://www.knmu.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6225%3A-281-&catid=81%3A2019-11-11-13-30-01&Itemid=115&lang=uk. (дата звернення: 23.09.2021).
4. Про затвердження Програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальності «Публічне управління та адміністрування» на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Наказ МОН та НАУПДС від 18.10.2021 р. № 1105-165-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1105729-21#Text (дата звернення: 13.09.2021).
5. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» для другого (магістерського) рівня вищої освіти. Наказ МОН від 04.08.2020 р. № 1001. URL: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-281-publichne-upravlinnya-ta-administruvannya-dlya-drugogo-magisterskogo-rivnya-vishoyi-osviti (дата звернення: 13.09.2020).

Сидорович Олександр
д.і.н., доцент
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ» У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Створення в Україні високорозвинутого громадянського суспільства, розбудова суверенної демократичної держави потребують суттєвих змін у підходах до формування нового покоління громадян, забезпечення більш високої ефективності навчання та виховання молоді, підвищення якості навчально-виховного процесу у вищій школі.

Особливо великого значення надається викладанню предметів гуманітарного циклу і, в першу чергу, історичних дисциплін. В даному контексті варто розглянути основні форми викладання дисципліни «Історія української державності»: лекція і семінар, котрі, незважаючи на свою давню історію, не втратили актуальність і затребуваність і понині.

Вузівська лекція – головна ланка дидактичного циклу. Її мета: формування орієнтовної основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу. В педагогічній літературі подекуди зустрічаються думки, що нівелюють важливе значення лекції. Йдеться зокрема про те, що лекція привчає до пасивного сприйняття думок, відбирає інтерес до самостійного навчання, існує нерівномірність уваги і сприйняття лекційного матеріалу слухачами тощо.

Проте, з нашої точки зору, у навчальному процесі складається ряд ситуацій, коли лекційна форма навчання не може бути замінена будь-якою іншою, а саме:

– окремі теми підручника є особливо важкі для самостійного вивчення, та потребують методичної переробки лектором;

– з основних проблем курсу існують різні концепції. Лекція необхідна для їх об'єктивного висвітлення;

– лекція незамінна у тих випадках, де особливо важливий особистий емоційний вплив лектора на студентів з метою вплинути на формування їх поглядів та розуміння подій і явищ.

В останній час помітна тенденція вільного вибору лектора студентами. Від майстерності викладача залежить максимальне використання потенційних можливостей лекції.

Призначення лекції бачиться у підготовці студентів до самостійної роботи з книгою. Але процес навчання, що починається на лекції, продовжується на семінарських заняттях і поглиблюється самостійною роботою.

Семінар призначений для поглибленого вивчення дисципліни, оволодіння методологією наукового пізнання, тому його роль у виробленні наступних вмінь і навичок:

– навчання студентів творчо працювати з підручниками, посібниками та історичними джерелами;

– розвиток творчого професійного мислення, умінь і навичок розумової праці;

– розвивають уміння висловлювати власні думки, критично аналізувати аргументи опонентів;

– допомагають глибокому засвоєнню фундаментальних історичних знань, виробленню активної життєвої позиції.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) // Вища освіта України. – 2001. - № 1.
2. Вакарчук І. Виступ на розширеній підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України «Мета реформ у вищій школі - якість і доступність освіти» (2 квітня 2009 р.).
3. Історична освіта і сучасність. Як викладати історію школярам і студентам / За ред. Б. Кубіс. – Київ, 2004.

Ткаченко Ольга
канд. пед. наук, асистент
Білоцерківський національний аграрний університет
Савчук Оксана
асистент
Білоцерківський національний аграрний університет

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТА ФІНАНСОВОЇ СПРАВИ

Інформаційні технології – важливий інструмент якісної підготовки спеціаліста у сучасних умовах. Їх використання сприяє активізації комунікативних аспектів навчальної діяльності студентів, підвищує обізнаність, вправність та компетентність майбутнього фахівця.

Під впливом новітніх інформаційних і освітніх технологій помітно зростають обсяги знань, руйнується усталена часом структура виробництва і баланс попиту на професії, а отже, і зайнятості населення. Створюються можливості для задоволення потреби в кадрах для нових видів діяльності, а також підвищення рівня освітньої підготовки, розширення і оновлення номенклатури фахових кваліфікацій, діапазону вузівських спеціальностей і навчальних дисциплін для підготовки кадрів.

Ці процеси вимагають модернізації підходів до освіти, особливо вищої, оскільки інформаційне суспільство будується на засадах суттєвого ускладнення та інтелектуалізації діяльності в усіх сферах. Гнучкість вищої освіти є основною передумовою її реформування і означає здатність відповідних закладів не лише реагувати на нові вимоги часу, але й передбачати їх, формулювати завдання з урахуванням позитивного міжнародного досвіду і європейських стандартів.

Тому пріоритетним завданням сучасної освітньої діяльності закладів вищої освіти України є підготовка випускника з широким професійним спектром фахових компетентностей та компетенцій. Зокрема, сучасний спеціаліст-фінансист повинен мати не лише теоретичну обізнаність і практичну ерудицію у фінансових справах, відкриттів і досягнень, а й в області комп'ютерних технологій, операційних систем, мов програмування, баз даних, уміти працювати в інформаційно-комунікаційних середовищах тощо, тобто вміти раціонально використовувати засоби інформаційно-комунікаційних технологій у власній професійній діяльності.

Фахівці, які вміють управляти фінансовими ризиками, спрогнозувати зміни на ринках, а також вивести бізнес із кризи, необхідні кожній країні і кожній компанії. Навіть відомі корпорації та міжнародні компанії, фабрики, заводи, торгівельні мережі, урядові установи, телеканали – усі потребують професійного фахівця фінансової справи.

Одним із розв'язків цього питання є перехід від пасивних лекційних способів отримання навчального матеріалу до активних форм занять, організації самостійної діяльності студентів, що дозволить планувати діяльність студентів у різних умовах, формувати професійні якості успішних громадян інформаційного суспільства.

Наприклад, є декілька напрямів використання так званих Інтернет-технологій, здебільшого – такі, як використання програмних засобів, веб-ресурсів, блогів, сайтів, мережевих журналів; соціальних мереж. І важливо не просто використовувати мультимедійний супровід, чи залучати студентів до активного використання пошукової системи, а навпаки навчити користуватись та придумувати нові напрямки роботи. А для представлення своєї роботи, студент може використати будь-який редактор презентацій, який дозволить не лише демонструвати знайдений матеріал, але й вільно керувати інформацією, додаючи інтернет-ресурси та гіперпосилання, графічні матеріали, відео та аудіо інформацію. Також є можливість колективно створювати проекти, схеми,

додавати інформацію, форматувати, зберігати та відтворювати у потрібному форматі і т.д..

Отож, працюючи у ритмі інноваційних змін, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології, випускник закладу вищої освіти, насамперед, майбутній спеціаліст фінансової справи буде більш підготовлений до своєї професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах. [текст]: навч. посіб./ Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. – Львів: «Магнолія 2006» – 312 с.
2. Барасюк Я. М., Стець О. В. Інформаційні системи і технології в економіці https://studfiles.net/preview/5118185/ (дата звернення: 16.02.2022).
3. Ткач Ю. М. Теоретичні і методичні засади фундаменталізації професійної підготовки майбутніх економістів: дис. … д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2018. 651 с.

Хомич Вікторія
к.ф.н., доцент;
Запорожець Сергій
студент І курсу
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»

УКРАЇНСЬКІ ЕЛЕКТРОННІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ ДЛЯ МЕХАНІКІВ, АГРОНОМІВ

Кожен фахівець під час виконання певної роботи, зокрема механіки та агрономи, послуговується електронними термінологічними словниками, адже технічний прогрес зумовлює появу нових понять. **Загально відомо**, що терміни – це мовний код будь-якої професії, тому вміння користуватися словниками є надто важливим у сучасному світі.

Вищезазначена тема є актуальною, її досліджували Т.Панько, С.Головащук, С.Кулешов, Л.Симоненко, М.Теличко, С.Коцюк та інші. Проте ще залишилися ряд питань, що і є темою нашого дослідження.

Термінологічним словником називають лінгвістичний словник, де зібрано та систематизовано терміни й подано визначення лексем із певної галузі знань. Саме такої думки є С.Зозуля: «Тож рекомендуємо поняття «термінологічний словник» вживати у значенні одного із різновидів лінгвістичного словника, у якому зібрано та систематизовано терміни й визначення певної галузі знання» [4, с.39].

Особливістю наукової роботи такого зразка є те, що вона складається із ряду термінологічних статей, до складу яких входять дані :

- порядковий номер;
- термін або термінологічне словосполучення, що складається з двох або більше слів;
- можуть бути наявні синоніми, абревіатури тощо;
- лексичне значення, тобто його тлумачення;
- посилання на взаємопов'язані терміни;
- відповідники терміна англійською або іншими мовами.

Слід зазначити, що в українських словниках терміни та їх тлумачення розміщено за алфавітом, також подано алфавітно-предметні покажчики їхніх іншомовних еквівалентів.

Щоб укласти термінологічну статтю, слід пройти деякі етапи. На думку учених, у кожного науковця свої творчі етапи в підготовці термінологічної статті. Наприклад, М.Теличко виокремлює чотири етапи:

1. Аналіз уже наявних термінологічних словників у певній сфері в Україні; дослідження потреб цільової аудиторії; визначення характеристик та структури словника.

2. Укладення реєстру термінів та їх переклад.

3. Оформлення словникових статей, упорядкування словника.

4. Уточнення значень деяких термінів фахівцями певних галузь…, редагування отриманого продукту [3, с. 230].

Тож творчі підходи у формуванні словників зумовлюють різні класифікації термінологічних словників. Ось, наприклад, пропонуємо таку [2, с. 46]:

- за охопленням сфер наук, зокрема *загальнонаукові, багатогалузеві (універсальні), галузеві, вузькогалузеві словники*;
- за кількістю залучених мов (*одно-, дво-, три- і багатомовні словники*);
- за призначенням (наприклад, виділено *навчальні, інформативні, довідкові словники, енциклопедичні словники* та *енциклопедії відповідних галузей* тощо).

Сучасна практика укладання українськомовних термінологічних словників базується, за термінологією Л.Коцюка, на корпусі текстів, тобто це:

- частота вживання;
- сполучуваність з іншими лексемами;
- автентичність слова;
- граматичні форми;
- варіативність слів [5].

Темп сучасного життя вимагає від фахівця досконале вивчення термінів своєї професії та також мати постійний доступ до електронних джерел. Наприклад, пропонуємо сайти електронних термінологічних словників для спеціальності 208 «Агроінженерія»:

1. Лебеденко Ю.Ф. Короткий російсько-український словник інструментальника : посібник. 500 термінів. Вид. друге, стереотипне. К.: Кондор, 2008. 156 с.

2. Німецько-англо-російсько-український термінологічний словник піднімально-транспортних, будівельних, дорожніх, меліоративних машин і обладнання / Науков. ред. В.В. Мелашин. Дніпропетровськ: Пороги, 2004. 264с.

для спеціальності 201 «Агрономія»:

1. https://superagronom.com/slovnik-agroma
2. https://profbook.com.ua
3. https://www.studmed.ru

Отже, темпи розвитку сільського господарства зростають, що й спричинює оновлення української термінології, тому зростають та окреслюються чіткі вимоги

до створюваних нових термінологічних словників. Саме такий вид словника відіграє важливу роль у засвоєнні теоретичного матеріалу з певної галузі, зокрема галузі знань 20 Аграрні науки та продовольство.

Список використаних джерел:

1. Панько Т.Г. Українське термінознавство: підручник : перевидання від 1927 року. К.: УКСП КОБЗА, 1993. 248 с.
2. Професійна діяльність і українська мова : навчальний посібник для студентів стаціонарної та заочної форми навчання спеціальності : 208 Агроінженерія / Хомич В.І., С.В.Толочко. Ніжин: Міланік, 2017. 278 с.
3. Теличко М.В. Етапи укладання термінологічних словників : дискурс словникової статті. Young Scientist. № 4.2 (68.2). April, 2019.
4. Зозуля С. Термінологічний словник «інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології» // https://core.ac.uk/download/pdf/33186426.pdf
5. Коцюк Л. Використання корпусів текстів у процесі укладання словників / Л.Коцюк // Лексикографічний бюлетень : зб. наук. праць. 2006. Вип.13. С.15-197.

Ярош Юрій
кандидат сільськогосподарських наук
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ РОБОТИ НА ЗАНЯТТЯХ АГРОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Сучасні активні методи навчання - це методи, спрямовані на активізацію мислення студентів, що характеризуються високим ступенем інтерактивності, мотивації та емоційного сприйняття навчального процесу, та дозволяють:

- активізувати та розвивати пізнавальну та творчу діяльність студентів;
- підвищувати результативність навчального процесу;
- формувати та оцінювати професійні компетенції, особливо у частині організації та виконання колективної роботи.

Активні методи навчання – це система методів, що забезпечують активність та різноманітність розумової та практичної діяльності у процесі освоєння навчального матеріалу. Активні методи навчання будуються на практичній спрямованості, ігровому дійстві та творчому характері навчання, інтерактивності, різноманітних комунікаціях, діалозі, використанні знань та досвіду здобувачів освіти, груповій формі організації їх роботи, залученні у процес усіх органів чуття, діяльнісному підході до навчання, руху та рефлексії.

Ідея активних методів навчання у педагогіці не нова. Родоначальниками методу прийнято вважати таких уславлених педагогів, як Я. Коменський, І. Песталоцці, А. Дістервег, Г. Гегель, Ж. Руссо, Д. Дьюї. Хоча думка, що успішне навчання будується насамперед на самопізнанні, зустрічається ще в античних філософів.

Ознаки активних методів навчання:

активізація мислення, причому студент має бути активним; тривалий час активності – студент працює не епізодично, а протягом усього навчального процесу; самостійність у виробленні та пошуку рішень поставлених завдань; вмотивованість до навчання.

Класифікація активних методів навчання:

Найзагальніша класифікація поділяє активні методи на дві великі групи: індивідуальні та групові. Більш докладна включає такі групи:

Дискусійні. Ігрові. Тренінгові. Рейтингові.

Методи та прийоми активного навчання:

У процесі навчання педагог може обирати як один активний метод, і використовувати комбінацію кількох. Але успіх залежить від системності та співвідношення обраних методів та поставлених завдань.

Розглянемо найпоширеніші методи активного навчання:

Презентації — найпростіший і найдоступніший метод для використання на заняттях. Це демонстрування слайдів, підготовлених самими студентами на тему.

Кейс-технології використовуються в педагогіці з минулого століття. Будуються на аналізі змодельованих або реальних ситуацій та пошуку рішення. Причому розрізняють два підходи до створення кейсів. Американська школа пропонує пошук єдиного правильного вирішення поставленого завдання. Європейська школа, навпаки, вітає багатогранність рішень та їхнє обґрунтування.

Проблемна лекція — на відміну традиційної, передача знань під час проблемної лекції відбувається в активній формі. Тобто викладач не подає готові твердження, а лише ставить питання та позначає проблему. Правила виводять студенти. Цей метод досить складний і вимагає від здобувачів освіти певного досвіду логічних міркувань.

Дидактичні ігри - на відміну від ділових ігор, дидактичні ігри регламентуються жорстко і не передбачають вироблення логічного ланцюжка для вирішення проблеми. Ігрові методи можна віднести і до інтерактивних методів навчання. Все залежить від вибору гри. Так, популярні ігри-подорожі, спектаклі, вікторини, КВК - це прийоми з арсеналу інтерактивних методів, оскільки передбачають взаємодію учнів один з одним.

Баскет-метод — ґрунтується на імітації ситуації. Наприклад, студент має виступити у ролі гіда та провести екскурсію по сільськогосподарському підприємству. При цьому його завдання — зібрати та донести інформацію про кожен структурний підрозділ.

До кожного етапу заняття використовують свої активні методи, які дозволяють ефективно вирішувати конкретні завдання етапу.

Перевірка домашнього завдання: метод презентації. Студентам додому було поставлено індивідуальне завдання скласти інформаційну картку за планом на тему: «Класифікація організаційних форм підприємства». На занятті студенти по черзі подають підготовлену інформацію по темі домашнього завдання і на дошці заповнюють таблицю, що систематизує. Таким чином, усі студенти групи залучені до процесу перевірки самостійно підготовленого домашнього завдання.

Актуалізація. Робота у групах – *метод «груповий тренінг».* Завдання для студентів: викласти письмово у зошиті у формі «есе», знання з запропонованих питань: «Коренева система, її роль». «Грунт, органічна речовина». Від кожного

гурту виступає один підготовлений студент. Викладач узагальнює отриману від студентів інформацію та підводить до теми уроку. При вивченні нового матеріалу студенти продовжують роботу у групах, виконуючи самостійні завдання такі як: робота з таблицею «Роль окремих елементів у рослинах», висновки щодо змісту таблиці; робота з таблицею «Фази фотосинтезу», самостійно оформити таблицю та презентувати її.

На етапі *закріплення нового матеріалу* студентам пропонується *творче завдання: есе:* «Знання про хімічний склад рослин у професійній діяльності», презентацію виконаної роботи.

Новий матеріал: у процесі заняття викладачеві регулярно доводиться повідомляти новий матеріал учням.

Метод «Інфо-вгадай». Викладач називає тему свого повідомлення. На стіні прикріплений лист ватману або блокнот фліпчарта (дошка), у його центрі вказано назву теми. Решта аркуша розділена на сектори, пронумеровані, але поки що не заповнені. Починаючи з сектора 1, викладач вписує в сектор назву розділу теми, про який зараз почне говорити в ході повідомлення. Студентам пропонується обдумати, про які аспекти теми, можливо, далі йтиметься у доповіді. Потім викладач розкриває тему, а сектор вписуються найбільш істотні моменти першого розділу (можна записувати теми і ключові моменти маркерами різних кольорів). Вони вносяться під час повідомлення. Закінчивши виклад матеріалу за першим розділом теми, викладач вписує у другий сектор назву другого розділу теми, і так далі.

Цей метод викладу матеріалу допомагає студентам стежити за аргументацією викладача та бачити актуальний у момент оповідання аспект теми. "Білі плями" стимулюють - багато учасників почнуть обмірковувати, якими будуть наступні, поки що не позначені розділи теми.

Для організації *самостійної роботи* над темою використовують метод *«Мозаїка».* Викладач визначає кількість питань, що обговорюються, нової теми (оптимально 4-5). Студенти розбиваються на групи з питань. Кожній групі видається з одного обговорюваного питання теми. Викладач ставить завдання групам – записати на аркуші основні моменти нової теми, які стосуються питання.

Потім за командою викладача групи за годинниковою стрілкою обмінюються складеним коротким планом.

Викладач ставить таку задачу групам – скласти питання щодо запропонованого плану попередньої групи. Потім за командою викладача групи за годинниковою стрілкою обмінюються складеними питаннями.

І на третьому етапі ставиться завдання групам – підготувати відповіді складені питання (усно). Після цього кожен гурт презентує результати роботи з свого питання.

На завершення викладач резюмує сказане всіма групами, за необхідності вносить корективи та підбиває підсумки роботи.

Зміст навчальних проблемних завдань чи завдань під час реалізації компетентнісного підходу відрізняється від традиційних завдань своєю практичною спрямованістю, оскільки завдання складені з прикладами з реального життя чи як у разі за результатами реально отриманих результатів дослідження. Вирішення подібних завдань помітно підвищує інтерес студентів, вони легко залучаються до дискусії під час обговорення, оскільки подібне завдання не здається їм штучним чи нав'язаним.

Коли студент безпосередньо бере участь у реальній діяльності, у самостійній постановці проблем, виробленні та прийнятті рішення, формулюванні висновків та прогнозі, він запам'ятовує та засвоює матеріал на 90%.

Список використаних джерел:

1. https://nmc-vfpo.com/zhurnal-fahova-peredvyshha-osvita/
2. https://www.pedrada.com.ua/article/2361-metodi-navchannya

ЗМІСТ

ЗАГОСТРЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У СВІТІ. РОЛЬ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ВИРІШЕННІ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЛЮДСТВА / GLOBAL ISSUES: FOOD SECURITY. THE IMPORTANCE OF AGRICULTURE IN SOLVING GLOBAL PROBLEMS OF MANKIND

Xihuan Zhang, Elina Zakharchenko, Dafu Wu
MECHANISM OF IMPROVING QUALITY AND EFFICIENCY OF BIOGAS SLURRY IN PROMOTING CROP GROWTH ……. 4

Горач Ольга
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИРОБНИЦТВА БЕЗГЛЮТЕНОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ЇЇ АСОРТИМЕНТ …….. 6

Іванько Анатолій
ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ТА ВПЛИВ НА НЕЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ……. 9

Копитець Наталія, Волошин Володимир
ПРОБЛЕМА ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РИНОК М'ЯСА 14

Кривун Михайло
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ….. 16

Македон Галина
УКРАЇНА ТА ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ……... 19

Палійчук Тетяна, Тарасенко Марія
МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВЕ «ОБЛИЧЧЯ» ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ……... 22

Похиленко Наталія
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……... 25

Свиридовська Анастасія, Крупельницька Олена
РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ…… 28

Сергієнко Анна, Дворник Інна
ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ГЛОБАЛЬНУ ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ…… 30

Степасюк Людмила
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ НАСІННЯ СОНЯШНИКУ…….. 33

Утеченко Дар'я
ВПЛИВ НОВОГО ЕТАПУ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ НА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ……..…….. 35

Чайка Євгеній, Чередніченко О.О.
ЗАГОСТРЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У СВІТІ ЧЕРЕЗ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ …… 37

Юшин Сергій
СИСТЕМНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ПАРТНЕРСТВО ІЗ ГАРМОНІЙНІСТЮ ЗОВНІШНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВНУТРІШНЬОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ 38

ЗАХИСТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРОВИРОБНИКА ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ПРОТЕКЦІОНІЗМУ АПК. СОЦІАЛЬНА ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ ТА РОЗШАРУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ПІДВИЩЕННЯ ЦІН НА ПРОДОВОЛЬСТВО. УПРАВЛІННЯ ТА ФІНАНСИ В АПК / PROTECTION OF AGRICULTURAL PRODUCERS AND ECONOMIC POLICY OF PROTECTIONISM OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX. SOCIAL DISINTEGRATION AND STRATIFICATION OF SOCIETY IN THE FACE OF RISING FOOD PRICES MANAGEMENT AND FINANCE IN AGRICULTURE

Valeriia Lymar, Ji Zhi
EXPORT OF AGRI-FOOD COMMODITIES IN CHINA …… 43

Абдигалиева Л.С., Бектурсынова К.Д.
ВЛИЯНИЕ НОВЫХ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ФИНАНСОВЫЙ РЫНОК ……... 45

Алексеєнко Наталія, Кушнерук Олександр
ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ……. 55

Амренов А.Е., Даниярова Ж.У., Корабаев Б.С.
ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙДЫ ТАЛДАУДЫ КОМПЬЮТЕРЛІК ЖОЛМЕН ЕСЕПТЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ……... 57

Байканова К., Шаяхметова К.О.
ФИНАНСОВАЯ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТЬ БАНКОВ ВТОРОГО УРОВНЯ КАЗАХСТАНА: УЯЗВИМОСТЬ И УГРОЗЫ……... 62

Банга Наталія, Іванько Анатолій
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ……... 64

Безпала Ольга
УКРАЇНА В СТРУКТУРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ…….. 68

Боднар Ореста
ЗНАЧЕННЯ АНАЛІЗУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ…….. 70

Вакулик Дарина
ПОДАТКОВІ РОЗРАХУНКИ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ…… 72

Вакулик Ірина
СОЦІАЛЬНА ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ: ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ……. 73

Власенко Дмитро
ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ……... 75

Гетьман Марта, Гурська Ірина
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ……... 78

Грабовецький Олександр
НОРМАТИВНА БАЗА АГРАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ... 80

Гуденко Олександр, Мальцев Микола
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ…… 83

Дворник Інна
МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА…….. 84

Дерій Жанна, Грицку Вероніка
РИЗИКИ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО ВОДОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВОДОКОРИСТУВАННЯ УНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ……. 88

Євенко Тетяна Іванівна
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ З МВФ… 89

Замора Оксана, Греськів Оксана
УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТИВНІСТЮ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМТВІ…… 91

Корабаев Б.С.
ӨНЕРКӘСІПТІК ӨНДІРІСТЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫ МЕН ЗЕРТТЕУ БАҒЫТТАРЫН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАЛДАУ……. 93

Ksenofontov Mykhaylo, Dudnik Liudmyla
FEATURES OF PROTECTION OF LABOUR RIGHTS IN THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS IN THE GREAT BRITAIN…… 104

Ланченко Євгеній
КОЛЕКТИВНО-ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ…….. 106

Мазур Анастасія, Демидьонок Ілля
АГРАРНИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: РЕЗУЛЬТАТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРОГРАМИ «ДОСТУПНІ КРЕДИТИ 5–7–9 %»…….. 109

Майбородіна Наталія, Чмир Катерина
ПОБУДОВА ЛІНІЙНОЇ МОДЕЛІ ПАРНОЇ РЕГРЕСІЇ ДОХОДУ І СПОЖИВАННЯ……... 110

Майданюк Оксана
АГРАРНІ РОЗПИСКИ – ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ…… 113

Михайленко Анна
ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ……. 115

Морозов Іван Романович, Артьомова Тетяна Іванівна
МОТИВАЦІЙНА СИСТЕМА НА ПІДПРИЄМСТВІ…… 117

Мухамеджанов А.Б., Шаяхметова К.О.
СБАЛАНСИРОВАННОСТЬ БЮДЖЕТОВ……... 120

Немчук Павло
ПОНЯТТЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ І СТРАТЕГІЯМИ ПІДПРИЄМСТВ АПК…….. 127

Остапенко Максим, Дворник Інна
УДОСКОНАЛЕННЯ СИТЕМИ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ…. 130

Петруха Сергій, Петруха Ніна
ІНСТИТУТИ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА БІОІМПЕРАТИВИ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ….... 132

Сало Інна
РОЗШАРУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА РІВНЕМ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ…….. 134

Сидоренко Євген
ЦИФРОВІЗАЦІЯ В УПРАВЛІННІ АПК…… 137

Сливінська Оксана
ЛІДЕРСТВО ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО КЕРІВНИЦТВА……... 139

Stadnyk Victoriya
ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF CHERNIHIV REGION, WAYS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT… 142

Стаднік Леонід Іванович, Кепко Валентина Миколаївна
ПРОБЛЕМИ ОДЕРЖАННЯ ІНФОРМАЦІЇ СПОЖИВАЧАМИ ТОВАРІВ, РОБІТ ТА ПОСЛУГ В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ.. 145

Стаднік Леонід Іванович, Кепко Валентина Миколаївна
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА…… 147

Судомир Світлана
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ……. 149

Сук Петро
ВИДИ ВИТРАТ МАЙБУТНІХ ПЕРІОДІВ …… 150

Усата Наталія
УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ……... 153

Федуняк Ігор, Лужна Діана
СОЦІАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ…….. 155

Христенко Галина
УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТАМИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА…… 157

Хромушина Людмила
СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ БІЗНЕСОМ НА ЗАСАДАХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ……. 159

Царук Наталія
ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ АКТИВІВ ТА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД……... 161

Чередніченко Олена
ПРИБУТОК ЯК ВАГОМИЙ ФАКТОР ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА…… 164

Черемісіна Світлана, Россоха Володимир
РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ…… 166

Шаяхметова К.О., Кенес Е.
ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА В НАЦИОНАЛЬНЫХ КОМПАНИЯХ КАЗАХСТАНА……. 169

Шаяхметова К.О., Рахимова Г.А., Кабашева Н.В., Бектурсынова К.Д., Абиш Н.Б.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК САҚТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІ…… 177

Шаяхметова К.О., Кенес Е., Дарменов К.
БАНК ӨТІМДІЛІГІ…….. 183

Шаяхметова К.О., Сапарова Г.К., Сиксимбаева Г.Т.
РАЗВИТИЕ АГРАРНОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН…… 188

Юшин Сергій
СИСТЕМНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ПАРТНЕРСТВО ІЗ ГАРМОНІЙНІСТЮ ЗОВНІШНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВНУТРІШНЬОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ 194

Ярема Любов, Коцюба Анастасія
ЛОГІСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ…… 198

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ТВАРИННИЦТВІ. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН. БІОТЕХНОЛОГІЧНІ РОЗРОБКИ / MODERN TRENDS IN ANIMAL HUSBANDRY. ENVIRONMENTAL SECURITY IN THE CONTEXT OF GLOBAL CLIMATE CHANGE. BIOTECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS

Dan Gao, Anna Helikh, Zhenhua Duan
EFFECTS OF HEAT TREATMENT ON STRUCTURE, FUNCTION, AND ALLERGENICITY OF PLANT PROTEINS…… 201

Yan Liu, Sergey Sabadash
INFLUENCE OF DIFFERENT DRYING METHODS ON PHYSICAL PROPERTIES OF BEETROOTS…….. 204

Брюхачова Інна
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИРОБНИЦТВІ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА……... 206

Василишина Олена
ВИЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ ХАРЧОВИХ ІНГРЕДІЄНТІВ ЯК ОСНОВА ВИСОКОЇ ЯКОСТІ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ……... 209

Вовк Валерія
ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ҐРУНТІВ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ БЕЗВІДХОДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ АПК…….. 210

Волошин Володимир, Копитець Наталія
ЛУЧНІ ТРАВОСТОЇ ЯК ЗАСІБ ПОЛІПШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ В АГРОЛАНДШАФТАХ…….. 213

Гопка Борис
ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В УМОВАХ ВІЙНИ…… 215

Дребот Оксана , Височанська Марія, Білотіл Валентина
ЕНЕРГЕТИЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ БУДІВЕЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ……... 218

Кімейчук Іван
ВПЛИВ ТРАВ'ЯНОЇ РОСЛИННОСТІ НА ҐРУНТ В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ……. 221

Кравченко Віталій Станіславович, Кравченко Тетяна Олександрівна, Яценко Вячеслав Васильович, Яровий Ярослав Олегович
УРОЖАЙНІСТЬ ФЕНХЕЛЮ ЗВИЧАЙНОГО ЗАЛЕЖНО ВІД СТРОКУ СІВБИ ТА ШИРИНИ МІЖРЯДЬ……..…….. 224

Семеніхін А.В., Андрющенко Я.М., Москаленко О.В.
ДІЯ ІНГІБІТОРІВ КАРБОАНГІДРАЗИ НА ЕНЗИМАТИЧНУ АКТИВНІСТЬ ЧИННИКА СПРЯЖЕННЯ (CF1) ТИЛАКОЇДНИХ МЕМБРАН……..…….. 228

Соловей Ірина Степанівна
ПРИРОДНІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ В УКРАЇНІ……... 232

Соловей Олена
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРИАЦІЇ…….. 234

Строканова Анастасія, Глєбова Юлія
ПРОБЛЕМИ СТАНУ ОСОКОРКІВСЬКИХ ОЗЕР МІСТА КИЄВА ВНАСЛІДОК АКТИВНОЇ ЗАБУДОВИ……. 238

Філатова Валентина
НАСЛІДКИ ЗМІН КЛІМАТУ НА ВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ……... 241

Хоменко Марина
ЗМІНИ ГОРМОНАЛЬНОГО СТАТУСУ КРОВІ КОРІВ ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ МІКРОЕЛЕМЕНТІВ У ФОРМІ НАНОКАРБОКСИЛАТІВ……... 244

Шевченко А.А., Абгаш Т.І.
СУЧАСНІ БІОТЕХНОЛОГІЧНІ РОЗРОБКИ У ТВАРИННИЦТВІ……. 245

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСЕОСЯЖНОЇ ТА СПРАВЕДЛИВОЇ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ. /ENSURING COMPREHENSIVE AND EQUITABLE QUALITY EDUCATION

Литовченко Віктор
ОСВІТЯНСЬКА СПІЛЬНОТА В БОРОТЬБІ ПРОТИ ФЕЙКІВ…….. 249

Мельниченко Олександр, Овчарова Жанна, Чумаченко Олена, Кравченко Жанна
ОНОВЛЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ЯК СПОСІБ РЕАГУВАННЯ НА ЗМІНИ УМОВ ПІДГОТОВКИ УПРАВЛІНЦІВ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ……. 251

Сидорович Олександр
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ» У ВИЩІЙ ШКОЛІ……. 253

Ткаченко Ольга, Савчук Оксана
РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТА ФІНАНСОВОЇ СПРАВИ …… 254

Хомич Вікторія, Запорожець Сергій
УКРАЇНСЬКІ ЕЛЕКТРОННІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ ДЛЯ МЕХАНІКІВ, АГРОНОМІВ…… 256

Ярош Юрій
ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ РОБОТИ НА ЗАНЯТТЯХ АГРОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН…….. 258

Наукове видання

Глобальні та національні тенденції у галузі наук про життя

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Видання друкується за авторським редагуванням

Підписано до друку 12.05.2022 р. Формат 60x84/16 Папір офсетний
Гарнітура Times New Roman Обл.-вид. арк. 13,85 Тираж 100 прим.
Замовлення № 503 Ум. друк. арк. 15,63

Видавництво
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3А
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.